Alexandru Alexianu

mode și veșminte din trecut

Editura Meridiane

Pe copertă:

Vel spătarul Preda *cu fiul său*

(detaliu din frescele de la Arnota, sec. XVII)

Al. Alexianu

mode şi veşminte din trecut

CINCI SECOLE DE ISTORIE COSTUMARĂ ROMÂNEASCĂ

Volumul I

EDITURA MERIDIANE
BUCUREŞTI, 1987

„Portul, stătător ca numele și ca limba, nu este, ce cu vremea iau portul neam de la neam."

NICOLAE COSTIN „Pentru numele neamului acestei țări și pentru portul lor"

Arheologia noastră costumară, cu numeroasele și efemerele variante ale portului pămîntean, oglindește pe parcursul ei însăși istoria Principatelor românești, cu frămîntările lor sociale, cu necontenitele lupte pentru libertate.

Ca pretutindeni în orînduirea feudală, și în viața societății noastre din trecut, nimic nu reflectă mai discrepant inegalitatea dintre oameni decît straiele pe care aceștia le poartă. Dintre toate formele de cultură materială, numai veșmîntul omului desemnează de la prima vedere condiția fiecăruia, deosebirea de cin și stare materială vădind prăpastia ce desparte feluritele grupuri între ele, în sînul aceleiași comunități naționale.

Pe toată întinderea istoriei noastre, ca de altfel în toate țările continentului, boierimea, deținătoare de bunuri, latifundii și aur, desfășoară un lux fără limite, îmbrăcînd cele mai frumoase și mai scumpe costume, călătorind în cele mai elegante trăsuri, veselindu-se la cele mai bogate ospețe.

Traiul ei răsfățat apare călătorilor care ne vizitează țara, ca o viață de basm față de existența oamenilor din popor trăind la periferia acestei lumi de huzur și belșug, strălucitoare de giuvaere și postavuri de preț.

Or, în contrastul acesta violent dintre hainele de dimie, pe care le îmbracă locuitorii satelor și orașelor noastre, și stofele de aur venetice, cu care se împodobesc divaniții și voievozii, trebuie căutată și pricina învolburatelor răscoale ale maselor obidite, trăznete de mînie care brăzdează, cînd și cînd, cerul Principatelor noastre.

În lumina acestor fapte trebuie înțeleasă orice culegere de materiale privitoare la îmbrăcămintea românească de altădată . . .

Dar sub acest aspect se ascunde numai una din semnificațiile pe care le poartă costumul vechi românesc. Căci feluritele travestiuri din trecut ale pămîntenilor urmăresc, în desfășurarea lor, nu numai frămîntările din lăuntru, ci și pe cele din afara granițelor țării, meandrele politice ale vieții de stat, succesele și vicisitudinile militare ale poporului nostru. Cinci veacuri neliniștite, bîntuite de sîngeroase războaie, în decursul cărora, costumul istoric din Muntenia și Moldova, de influență europeană pînă în zorii veacului al XV-lea, începe să împrumute tot mai multe elemente orientale, o dată cu pierderea suveranității naționale, pentru ca, în preajma începuturilor renașterii noastre, cîțiva ani după revoluția franceză și sub înrîurirea ei, să năzuiască a se întoarce iarăși la moda continentului, ca un preludiu al participării de mai tîrziu la marea comunitate de națiuni europene.

Cinci veacuri în care costumul românesc de epocă pendulează mereu între răsărit și apus. În tot acest lung răstimp, fluctuațiile pe care le suferă haina citadină oglindesc alternativ epocile de aservire sau cele de libertate, deznădejdile și speranțele poporului nostru. Căci, în vreme ce veșmîntul turcesc și modul de viață legat de el, impuse de-a lungul vremii, însemnau, cel puțin aparent, încenușarea oricărei conștiințe românești, revenirea la moda și la stilul de viață ale celorlalte popoare din Europa va coincide cu o viguroasă recrudes-

cență a patriotismului nostru, într-o formă nouă în istoria țării. Ea se produce începînd cu ultimii ani din veacul al XVIII-lea, cînd țările noastre își îndreaptă, pentru prima oară, aspirațiile către revoluția franceză.

Nu știm dacă s-a mai arătat acest lucru, dar menținerea vreme de secole a portului oriental în țările noastre, ni se revelează din cele mai vechi timpuri ca o strictă obligație politică de ceremonial pentru domnie și dregătorii boieri, pentru slujbași, curteni și casele lor.

Încă de pe la 1540, episcopul Verancius, scriind despre noi, făcea constatarea că portul muntenilor, spre deosebire de cel al moldovenilor, împrumutase multe piese turcești, oamenii din Țara Românească, în baza noilor relații de vasalitate față de turci, renunțînd la vechea lor haină tradițională.

Curînd, foarte curînd însă, schimbarea aceasta vestimentară avea să se petreacă de asemenea în Moldova și Transilvania precum și în țările vecinilor noștri, unguri, poloni, care vor adopta multe din hainele răsăritului musulman, ce-i drept încă și mai bogate decît ale occidentului. În Moldova prefacerea a început în vremea domniei renegatului fiu al lui Rareș, Iliaș Vodă (1546—1551). A fost numai un început, firește, și Ștefan Rareș, care i-a urmat la tron, a încercat revenirea la portul de veche datină. Dar asasinarea domnului, la Tutova, a zădărnicit bunele intenții reparatoare și noua garderobă turcească a cîștigat cu vremea drept de cetate și în acest principat românesc, impunîndu-se de către stăpînitorii care i-au succes.

Treizeci și patru de ani mai tîrziu, la vremea cînd Lescalopier călătorea spre țara noastră, ungurii și leșii, aflați în trecere prin Imperiul Otoman, mărturiseau franțuzului că numai la adăpostul costumului oriental („sous l'habit

de Turc“) puteau să-și mai practice nestingheriți cultul ([1]).

Către finele veacului al XVI-lea, o dată cu sfîrșitul domniei Lăpușneanului, voievozii Moldovei încetează să mai poarte, altfel decît în frescă, coroana despoților creștini cu fleuroane și pietre scumpe. Protocolul oriental nu mai îngăduie nici mitra bizantină a vremurilor de glorie și neatîrnare, pe care, după tradiție ([2]), însuși împăratul Ioan al VIII-lea o trimisese în dar, împreună cu alurghida, lui Alexandru cel Bun. Vreme de trei secole nu mai le sînt slobode decît cuca, gugiumanul sau ișlicul, cu surguciul de nestemate, sabia și buzduganul. Iar, la 1684. Miron Costin arăta limpede acest lucru, enumerînd însemnele domniei pe care, la ceremonii și solemnități, le mai purta simbolic, în locul voievodului, marele spătar: „o haină de brocart și cu căciulă, care amintește mitra domnească, pe care domnul însuși, în această situație nu o poate purta . . .“ ([3]).

Că în țările noastre se tînjea după portul și îmbrăcămintea europeană a popoarelor din tabăra creștină, se dovedește și prin numeroasele încercări de a se reveni la vechiul stil de viață, părăsit din pricina turcilor.

În 1583, de pildă, unii boieri din București încearcă să imite pe voievodul Petru Cercel, dar o dată cu tragica moarte a acestuia, apropiații domnului revin la vechea datină orientală ([4]).

Și exemplele se pot înmulți încă.

Dintr-un capriciu femeiesc, desigur, dar reflectînd aceeași dorință românească de evadare și înnoire, pe la începutul veacului al XVII-lea, așadar în plină înrîurire orientală, jupînese muntene încep să poarte freze, gulere apretate de dantelă, înalte „colerete“ de horbotă încrețită, gen „Maria Stuart“, după exemplul femeilor nobile din Transilvania.

Fără îndoială unele dintre ele adoptă această modă apuseană încă din vremea doamnei Stanca a lui Mihai Viteazul așa cum se pare că

ar fi făcut, după broderia de la Meteore, coconița Mara, fiica lui Preda Buzescu, altele imită mai tîrziu pilda elegantei doamne Elina a lui Matei Basarab, căreia, probabil, judecesele Brașovului nu-i trimiteau numai semințe de flori ci și rochii, sucne bogate, croite după moda Ardealului. Cu asemenea freze albe în jurul gîtului, care în alte țări se purtau încă din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, pozează această voievodeasă a țării zugravului de la Arnota, așa cum, cîțiva ani mai tîrziu, vor apărea boieroaicele ei în pictura bisericilor de la Săcueni și de aiurea (5).

Mărturii contemporane păstrează amintirea grabei cu care doamna lui Grigore Ghica voievod, întoarsă de la Veneția, în 1672, a fost silită, după cum spune cronica, să-și dezbrace scumpa rochie „frîncească", pentru a îmbrăca haina răsăriteană: ... „Și era doamna îmbrăcată în haine frîncești, foarte frumoase, și cu acel chip au intrat în București, deci lepădînd hainele acelea și-au luat haine muntenești!" ...

De atunci, interdicția veșmintelor europene devine din ce în ce mai riguroasă. Formaliști și bănuitori, turcii nu vedeau cu ochi buni, la începutul secolului XVIII, nici măcar îmbrăcămintea occidentală a celor cîțiva străini aciuați la curtea voievodului din București, medici, cărturari, secretari domnești. Acești cîțiva apuseni, siliți ei înșiși să adopte giubeaua pămîntenilor, își păstrează cu ostentație doar tricornul, cravata, peruca și bastonul de India.

„Străinul chemat în țară, spune călătorul italian Del Chiaro, capătă de Paști postav și atlas, pentru a se îmbrăca după obiceiul țării, spre a fi ferit de privirea dușmănoasă a turcilor, care zilnic vin în țară și care nu privesc cu ochi buni portul și obiceiurile străine de ei". (6).

Este îndeajuns de cunoscută și pătimirea boierilor pribegi în Ardeal, mai ales a căpitanu-

lui Preda Proroceanul, care, înfăţişîndu-se vizirului la Odriu (Adrianopol) cu perucă în cap şi în straie de modă europeană, este dat de turci pe mîna voievodului Brîncoveanu, ca să fie spînzurat pentru hainia lui: „Și încă și alt lucru le-au stricat lor: portul cel nemțesc (sau să zic nebunesc) ce-l purta Preda de Prooroci, că avea chică nemţească, numai legată sus subt işlic şi cizmele cele nemțești cu pinteni lungi ce le purta“ ... scrie cronica.

Și nu poate fi o simplă coincidență faptul că, în aceeaşi vreme, în Rusia, Petru cel Mare reforma şi el îmbrăcămintea tradiţională, interzicînd oficial portul de modă turcească şi bărbile dregătorilor lui. De altfel, teama acesta superstiţioasă de europeni și de formele lor de cultură care provenea din dorința de a nu pierde supremaţia politică merge la turci atît de departe încît, dacă este să credem în tradiția orală a țării, pînă și uniformele suedeze ale soldaţilor zugrăviți, care străjuiau Turnul Colții, trebuiră la un moment dat să fie şterse de pe zidurile lui, din porunca Porţii (7).

Și aceasta numai fiindcă evocau, în mijlocul „raialei“, o armată străină, alta decît oştirea turcească. Se mai ştie iarăşi că, în 1742, pictorul elveţian Liotard, aşezîndu-se în Iași pentru o perioadă mai lungă, îşi lăsă barba și mustăţile să-i crească, după ce, pentru a lucra liniştit, adoptase moda Țarigradului, cu caftan şi işlic îmblănit (8).

Să mai amintim încă şi de abatele Domenico Sestini, învăţatul italian care, la 1778, îmbrăca şi el haina orientală pentru a ajunge în țările noastre nesupărat de nimeni? A înmulți exemplele pentru epoca aceasta credem că ar fi de prisos.

Iată dar că, oricît de mare ar fi fost dorința pămîntenilor noştri de a-l schimba, portul oriental, care fusese însuşit de altfel atît de unguri, cît şi de poloni şi de ruși, va stărui în țările noastre, ca și toate ceremoniile complicate şi obiceiul de curte țarigrădean, de la

sfîrşitul veacului al XVI-lea şi pînă în primele decenii ale secolului al XIX-lea, nu ca o preferinţă aborigenă ci ca un lucru impus *manu militari*.

Urmează, în sfîrşit, perioada războiului ruso-turc dintre anii 1787—1791, vreme în care, nădăjduind în biruinţa armatelor ruseşti aliate cu cele austriece, jupînesele române renunţă la antereu şi işlic, arborînd, într-o pornire unanimă, ca un manifest al noii orientări politice, moda şi manierele europene.

Actul acesta îndrăzneţ a fost socotit de turci ca un gest de emancipare, aşa cum şi era de fapt, şi îmbrăcămintea de modă nouă a trebuit să fie părăsită îndată după sfîrşitul războiului. La fel s-a întîmplat şi în 1812, cînd, după ce vreme de şase ani, femeile şi tinerii din Bucureşti şi Iaşi adoptaseră moda Parisului şi a Vienei, încurajaţi de victoriile armatelor împărăteşti, trebuiră să renunţe şi unii şi alţii la rochiile încorsetate şi la fracurile de tăietură nouă ale apusului, pentru a relua largile capoate şi giubelele de Stambul.

William Mac Michael, care ne vizitează ţara spre sfîrşitul domniei lui Caragea, scrie în jurnalul său de călătorie că „în timpul războiului trecut, românii lăsaseră la o parte hainele lor cele largi şi purtară îmbrăcămintea franţuzească, însă, la întoarcerea sub autoritatea turcească, fură siliţi să reia antereul şi calpacul“ ([9]).

Un martor ocular al acestor schimbări silite este şi generalul conte de Langeron, care înregistrează faptul în memoriile sale ([10]).

Ceea ce dovedeşte în fond că nimic nu se schimbase şi că moravurile de pe vremea Brîncoveanului rămăseseră aceleaşi, aşa cum va avea prilejul să constate personal şi sus-numitul W. Mac Michael, în 1818. „Sub ochiul gelos al bănuitorului guvern ţarigrădean, articolul îmbrăcămintei nu e materie de mică însemnătate şi întrebuinţarea costumelor Europei civilizate ar fi privită ca o inovaţie tot

atît de periculoasă ca și adoptarea celor mai luminate vederi asupra politicii moderne“ ([11]).
O nouă tentativă se va face în perioada care urmează Zaverii și răscoalei lui Tudor din 1821, cînd, bucurîndu-se iarăși de o libertate trecătoare, unii locuitori, dar mai ales femeile de boieri din capitalele noastre, salută domniile pămîntene revenind la costumul european după care tînjeau de atîta vreme.
Tradiționalul port oriental fusese abandonat și moda continentului tindea, pentru a cîta oară, să elimine cu totul haina răsăriteană.
Și asistăm acum la o energică interdicție, exprimată prin protestul lui Kavanasoglu și prin porunca dată la 27 iulie 1823 de Grigore Ghica vodă celor îmbrăcați după moda „franțuzească“ de a lepăda în termen de trei zile costumul occidental și de a îmbrăca „haina valahă sau orientală“ ([12]).
Cameleonicul postelnic Andronache Zîmbolici, eroul zeflemisit al lui C. Negruzzi, cel care „își prefăcuse de atîtea ori sufletul și portul după vreme și împrejurări“, era astfel o crudă realitate politică de la sfîrșitul epocii fanariote: „Întîi, la 1812, și-a ras barba și s-a îmbrăcat evropenește. Pe urmă, în vremea domnului Calimach, luă iar costumul cel lung. La 1821, băjenărind, îmbrăcă iarăși fracul și își rase mustățile. Înturnîndu-se, iar luă ișlicul. Apoi, la 1828, apucă din nou fracul și își lăsă favoriți mari și barbeți“ ([13]).
Dar vremuri noi mijeau și pentru români și această ultimă interzicere turcească nu mai fu ascultată. Transformarea, o dată începută, va continua, fără să-i mai pese nimănui de poruncile domnilor sau de tirania Porții. Și vizitatorii străini ai orașelor noastre, ca englezul Walsh de pildă, puteau astfel să remarce, la 1824, că „în București se văd tot atîția... europeni cît și orientali“.
Aceeași constatare avea s-o facă peste trei ani și călătorul Frankland în saloanele bucureștene ([14]).

Costumul european învinsese și, douăzeci-treizeci de ani mai tîrziu, ultimele giubele îmbătrînite dispăreau de pe ulițele capitalelor noastre, cedînd definitiv locul fracului, redingotelor și, mai tîrziu, elegantelor malacoave (15). Îmbrăcămintea din vechime n-a pierit însă o dată cu dispariția ei din mediul orășenesc. Lepădată pe la mijlocul secolului trecut de boieri, dregători și boiernași, curteni, slujbași, negustori de tot felul și familiile lor, haina răsăriteană a supraviețuit și continuă să viețuiască și astăzi, pe alocuri, în lumea satelor noastre, care începuse să adopte aceste straie încă de multă vreme, împrumutînd o dată cu portul și denumirea lor.

Nu știm exact cînd și cum va fi început procesul de infiltrație în îmbrăcămintea țăranilor noștri a unora din piesele costumului oriental. Desigur, de-a lungul multor secole, poate prin mazili ori, poate, prin tîrgoveții scăpătați, întorși la țarină sau prin săracii și „mișeii" orașelor. Dar transferul acesta vestimentar de la oraș la sat pare să fie un fenomen comun tuturor popoarelor de pe continent.

Și o dată cu veșmîntul intră în uzul satelor și denumirea lui. „Din palat și de la boieri cuvîntul a trecut în bordeiul țăranului", observa Hasdeu referindu-se la pătrunderea unuia din straiele acestea scumpe în garderoba săteanului.

Fapt este că țărănimea noastră îmbracă și astăzi haine asemănătoare celor orășenești de mult ieșite din uz, deosebite în ceea ce privește forma și culoarea și pe care le numesc după regiuni: *anteriu, fermeneà, dulamă, libadeà, ipingeà,* desemnînd, în linii mari, una și aceeași îmbrăcăminte lungă și largă de postav, în diferite variante, uneori îmblănită și adesea împodobită cu găitane, purtată de femei și bărbați pe vreme de toamnă sau iarnă.

Mai aproape de datinile orientului, românii de pe malurile Dunării conservă încă obiceiul

de a se rade în cap, lăsîndu-și numai un smoc de păr, după moda românească din secolul al XVII-lea a *moțului* oriental, și *năframele, peșchirele, șalurile* sau *testemelurile* femeilor mai poartă încă, pe alocuri, denumirea de *pambriu*, arătînd materialul din care erau confecționate odinioară.

Se mai obișnuiesc și azi prin Banat *cabanițele*, nomenclatura acestui elegant și nobil strai, haină împărătească altădată, stăruind chiar și acolo unde vechea lui croială a dispărut aproape cu desăvîrșire. Sau *baibaracul*, această veche tunică soldățească, odinioară roșie, rămasă pînă azi în portul țăranilor. Prin unele părți ale țării, sătenii mai încalță și astăzi *imineii* și *meștii*, aceștia din urmă înlocuind modernii șoșoni de vreme rea, apoi *ciubote* și *tuzluci*, ba chiar și *conduri*.

N-au dispărut cu totul nici măcar *șalvarii* sau *fesul* din portul unora dintre bătrînii locuitori ai satelor mai pestrițe din sud.

Și e într-adevăr interesant și ciudat totodată să regăsești încă vii, pe alocuri, straie și termeni chiar și mai vechi, ca de pildă *ghiordia*, din epoca lui Vasile Lupu, sau *zăbunul*, haina lungă pe care, odinioară, o purtau doamnele și jupînesele din îndepărtatul secol al XVI-lea pînă în veacul al XVIII-lea, ori alte haine cu denumiri orientale ca *malotea* și *giubea*, trecute de la orășenii din Principate la țărani și păstrate pînă azi, trădînd prin aceasta legăturile Ardealului cu oamenii de dincoace de munți. În vreme ce unele ca *șpențălul*, de exemplu, arăta un izvod de îmbrăcăminte apuseană pe care transilvănenii n-au trebuit să-l împrumute prin munteni, ci aceștia din urmă l-au căpătat prin filieră transilvană. La fel de curioasă poate să ni se pară și longevitatea unei denumiri ca *sucman*, termen care, la 1792, în nartul Iașilor, însemna doar o materie din care se confecționau șalvarii *(șalvarii de sucman)* și care astăzi numește o haină intrată definitiv în portul și tradiția țării.

Ori acel *tratidan*, pentru o stofă din care ieri se mai făceau scurteici țărănești și care, pe vremuri, se întîlnea la fel rostită și în documente și în foi de zestre, desemnînd un postav destul de ales, importat din apus („drap de dames").

Dar nenumărate alte piese de îmbrăcăminte și de podoabă din garderoba țăranilor noștri mai păstrează croiul, numele și caracterele specifice ale veșmintelor orășenești de odinioară. Să mai amintim cîteva din cele care ne-au oprit mai mult atenția, deși exemplele sînt, de fapt, cu mult mai numeroase decît am putea cita.

Iată *gluga*, de origine destul de îndepărtată, pre-istorică, devenită apoi element de *costumație medievală*, după cum tot medievală era și așezarea oamenilor din Vrancea, a acelora care o păstrează în tradiția lor vestimentară dinainte chiar de prima mențiune istorică documentară a acestor sate de graniță moldovenească.

Paftalele și *scufiile cu dantelă* în formă de raze, din portul săsoaicelor din Țara Bîrsei, amintind poate pălăriile de soare bogat ornamentate ale jupîneselor noastre de pe vremuri.

În sfîrșit *sarica*, destul de răspîndită și ea, cu deosebire că la aromânii din Perivole și de aiurea atît sarica „fîrșerotă" cît și aceea „cu urechi mici" amintesc izbitor de bine, în ceea ce privește croiala lor, anumite haine tipic orientale cu care apar în gravuri și ostașii români din gărzile voievozilor, către sfîrșitul veacului al XVIII-lea, precum acel *Baș-bulucbașa* din albumul necunoscutului pictor englez trecător prin țara noastră, album ce ni se păstrează la Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei.

(Pentru comparație a se vedea și reproducerile fotografice după saricile de astăzi ale macedoromânilor din volumul lui Tache Pa-

pahagi „Images d'ethnographie roumaine“, vol. I, 1928, pag. 128—129).

Să mai amintim apoi o piesă de veşmînt din veacul al XVII-lea, frumosul *tîmbar* sau *tămbăr*, care s-a bucurat şi el de o mare trecere la români, însuşit fiind apoi de oamenii satelor, la noi ca şi aiurea în Peninsula Balcanică, aşa cum arată pînă în ziua de astăzi *tambărele* aromânilor din Avdela, ţesute din păr de capră, cu un guler lat ca de misadă lăsat pe spate, cum aveau conteşurile şi cabaniţele, cu mînecile atîrnînd libere în părţi, purtat pe umeri fără a fi îmbrăcat ca o manta (vezi Tache Papahagi, op. cit., pag. 166), veşmînt de la care se trage pînă astăzi şi porecla dată de greci aromânilor, de „tambaro-vlahi“ (vlahi purtători de tămbăre).

Este de remarcat apoi tradiţia *chiotorilor de argint* reconstituind *ceaprazurile de aur ale dulamelor* de odinioară sau *comănacele* (cilindrele) înalte care se purtau de către doamnele şi jupînesele ţării pe la începutul secolului XVII, aşa cum probează broderia cu inscripţie grecească de la Athos a Bălaşei, soaţa jupînului Scarlat (1614). Sau datina căinţelor din Reghinul de astăzi ori a *gugiumanelor* (gugiu) sau scufiilor din Ţara Oltului (Perşani).

Cojoacele şi *mantalele* albe din postav ale mirilor şi ţăranilor în genere din zona Sibiului şi Şura Mică, cu mîneci care nu se îmbracă (ca şi zeghele olteneşti), acele „mente“ de odinioară, cum figurează în vechile documente şi registre de vamă ardelene, reflectă vechiul port al *şubelor*, cu mînecile lungi pînă în pămînt şi al *conteşurilor* de altădată, pătrunse la noi din Polonia şi ale căror desene ornamentale reproduc astăzi, cu modeste posibilităţi, înfloriturile din *ţesătură de aur* ale scumpelor *camocaturi* şi *brocarturi* asiatice sau venetice din veacurile trecute.

Să mai amintim aici *chischineele* femeilor şi *straiţele*, *cuşmele* şi pălăriile cu „peţiene“ sau tonsura „rotunzată“ străveche pe care o poartă

bărbații ca și feciorii și coconii din Țara Oașului cu „bretonul“ dac sau părul lăsat pe frunte, ca la românii din secolul al XVII-lea din vremea Brîncoveanului. Sau termenii păstrați din vechi timpuri în nomenclatura pieselor de îmbrăcăminte din portul maghiar din ținutul Calatei și de aiurea, indicînd materiale odinioară în circulație ca: *bogasiile* (astăzi un fel de fuste caracteristice) sau *anglia*, din care se mai fac rochii bune în zona Perșanilor, sau *boboul*, din primele mențiuni documentare de comerț și privilegii românești... Ori altele mai recente, ca *dulandlè* („tulle anglais“), pentru vălurile nevestelor, ori *joljul* amintind vechiul *giolgi*, importat de oamenii Principatelor din apus sub acest nume din veacul al XVI-lea, ori sumanul (sucmanul) rememorînd și acesta, după cum arătam mai sus, vechiul termen de *sucman*, material din care se confecționau odinioară pantalonii și alte veșminte orășenești.

Sucnele (rochiile) și *ceapsa* (azi „șapța“) femeilor din ținutul Pădurenilor și Trascău amintesc ca denumire și formă sucnele și ceapsele moldovenești din foile de zestre ale fetelor din timpul lui Gheorghe Ștefan vodă; iar *colțunii*, vechea încălțăminte de pănură, de lînă albă, cunoscută la noi documentar încă din secolul XIV, figurează astăzi în garderoba ținutului Pădurenilor din Hunedoara sau din zona Perșanilor de același aspect cu *cizmulițele cu tureacul înalt*, apropiate de vechiul model al colțunilor lui Mircea cel Mare, din picturile de la Cozia și de aiurea... În sfîrșit, *garazna* (gerezna), haină îmblănită în Trascău, pînă mai acum cîteva decenii purtată de țărăncile mai înstărite, amintește prin denumire și poate și prin croi, elegantul costum femeiesc al veacului al XVI-lea de care pomenesc actele vremii, importată, desigur, din Ardeal împreună cu moda și numirea ei de către jupînesele române din Principate.

Aceeași veche nomenclatură și aceleași elemente de îmbrăcăminte și podoabă femeiască se pot reconstitui și prin cercetarea *costumului huțul*, prin *ghiordanele* sau panglicile cusute astăzi cu strasuri colorate pentru găteala capului și grumajilor în Moldova de nord ori în zona Perşanilor, păstrînd, în forma și decorația lor, dispărutele giuvele din trecut, incrustate cu diamante și mărgăritare.

Așa cum *pieptarele îmblănite* din Suceava amintesc de aproape scumpele și elegantele *pieptare* domnești *de damasc și de samur* din vremea lui Vasile Lupu. În sfîrșit, în vreme ce multe poezii populare deosebit de vechi, supraviețuind și ele printr-un adevărat miracol, conservă amintirea unei îndepărtate mode din veacul al XVII-lea, alte cîntece de țară, miraculoase documente istorice, evocă costumele orientale ale jupîneselor noastre, numind materialele din care erau lucrate și indicînd totodată prețul și proveniența lor: „... *Să ne fii și nouă mumă / Să-ți croim de-o rochie bună / Să-ți croim rochie și giubea / Cu florile cît palma*“ sau „*Tot zăbunu de mătase / Cizmele din capră stearpă / Pantalon de șai tocat / Cotul cinci galbeni luat / Din oraș din Țarigrad*“.

Poezia populară mai păstrează denumirile vechilor pălării și culoarea lor: „*Puse-n cap d-un comanac / Verde ca frunza de fag*“, precum și numele orientale ale diferitelor stofe scumpe de mult ieșite din uz: „*Cort de catifea / Și șamalagea... / Îmbracă ie dintr-o mie / Zăbunaș de caftorie / Papucei ca lămîia*“ ... Nu este uitată nici încălțămintea de epocă și poezia țării pomenește pe alocuri de pitorești *iminei*, încălțările acelea orientale confecționate din piele de marochin de culoare gălbuie-portocalie: „*Cu chitii, cu iminii / Cu căpute nărămzii*“ ...

Dar problema aceasta a transferului de îmbrăcăminte în medii sociale diferite este o chestiune cu totul specială avînd numeroase

alte implicații, care depășesc obiectivele pe care ni le-am propus. Felul în care vechiul port orășenesc și de curte din Principatele noastre, lepădat și înlocuit de-a lungul vremii de oamenii tîrgurilor și cetăților, a pătruns și s-a statornicit păstrîndu-se pînă azi în lumea satelor românești, își așteaptă cercetătorii. Un material deosebit de interesant și de vast, răspîndit pe toată aria țării, se oferă studiului lor.

Dacă lucrarea de față este singura de acest gen, îmbrățișînd în totalitatea ei îmbrăcămintea românească din Principate, ea nu este însă și cea dintîi încercare de a aborda problema „costumului de epocă“ din țara noastră.

Preocupări de arheologie vestimentară au existat și mai înainte de noi, fără să fi cristalizat însă în vreun conspect de mari proporții. Și am putea da numeroase exemple de cărturari și artiști din Principate care au încercat, într-un fel sau altul, reconstituirea vechiului costum, din diferite epoci.

O perioadă de înflorire au cunoscut aceste încercări în Moldova, pe vremea agăi Gh. Asachi, care, întors de la studii, prin 1812, nutrea gîndul de a pune sub ochii conaționalilor săi scene, chipuri și costume din trecutul Principatelor, sub formă de gravuri.

Și Cabinetul de stampe al Academiei și Biblioteca Universității din Cluj păstrează în rafturile lor multe dintre aceste desene, colorate sau necolorate, gravate și litografiate, destinate unei largi difuzări, datorate rîvnei și ostenelilor de mai tîrziu atît ale agăi Gh. Asachi cît și ale feciorului său Alexandru Asachi. În aceeași vreme (august 1812) la București, un străin, care a fost consulul prusac Kreuchely de Schwerdtberg, adînc cunoscător al Principatelor și un desenator priceput, făcea și el schițe de costum după uni-

formele eteriştilor şi pandurilor, pe care avusese prilejul să-i vadă în vremea răscoalei, mişunînd pe uliţele capitalei: *Les caricatures des différants corps insurgés*.

Din nefericire ele sînt astăzi pierdute fără urmă. Desigur, preocuparea n-a fost constantă şi n-a urmărit totdeauna aceleaşi ţeluri.

Iată de ce nu am putea pretinde că iconografia acestui început de veac XIX să fi respectat, în totul, adevărul istoric. Totuşi, după unele fapte s-ar părea că această năzuinţă n-a lipsit nici ea într-o oarecare măsură.

Astfel, cărturarul moldovean Gh. Asachi dorind, încă din 1823, să deseneze şi să litografieze portretul lui Mihai Viteazul, merge direct la sursă, intervenind pe lîngă domn pentru a-i înlesni copierea chipului acelui voievod de pe zidurile ctitoriei sale, biserica Mihai Vodă din Bucureşti.

Şi chiar şi atunci cînd se inspira pentru portretul lui Ştefan cel Mare din opera pictorului Vasile Popovici din Suceava, Asachi o făcea însufleţit de dorinţa de a da o bază documentară operelor sale, încredinţat fiind că Popovici lucrase, prin 1797, cu adevărat după un portret autentic al marelui voievod.

Doritor de o reconstituire grafică a costumelor româneşti care să fie cît mai aproape de realitatea trecutului şi deci cît mai documentată posibil se dovedeşte a fi în 1840 şi Mihail Kogălniceanu în îndemnul adresat prin „Dacia literară“ lui Gh. Asachi, iniţiatorul stampelor cu subiect istoric, de a utiliza: „copia ce se află la dumnealui căminarul Mălinescu şi care este scoasă de pe zidurile mînăstirii de la Bălineşti, făcută de către Tăutul însuşi“, pentru ca „să nu se depărteze în nimică de portul adevărat al lui Ştefan voievod, a logofătului Tăutu şi a norodului“. Reconstituiri istorice de voievozi şi costume încearcă mai tîrziu, între anii 1829—1834, şi pictorul Lecca, răspîndind prin „Biblioteca românească“ a lui Z. Carcalechi, chipurile litografiate ale

lui Dimitrie Cantemir, Radu Şerban, Mihai Viteazul, Radu Negru, Dragoş vodă etc.

Şi e impresionantă asemănarea care există între portretul mural al lui Grigorie Dimitrie Ghica voievod de la biserica din Vieroşi (Muscel), portret cu caftan alb îmblănit, hanger la brîu şi işlic de samur, înregistrat în „Portretele domnilor români“, planşa 210, ca operă a unui pictor necunoscut, şi stampa lui C. Lecca, reprodusă în acelaşi album, planşa 209 ... etc. În 1835 aflăm la Iaşi, în cadrul Academiei Mihăilene (Gimnazia Vasiliana) un curs de pictură iniţiat de Gh. Asachi pentru formarea zugravilor de biserici, în care se predă şi „iconirea faptelor războinice a patriei“.

Fusese anume angajat un pictor din München pentru acest scop. Numele lui era Müller şi era cunoscut pentru dibăcia pe care o arăta în „săvîrşirea zugrăviturii istorice“. Peste doi ani, alt zugrav de portrete şi de istorie îi lua locul, un maestru italian de data aceasta, Giovanni Schiavoni, adus şi el tot de Gh. Asachi, geniul tutelar al plasticii moldoveneşti în acel început de secol.

Dar şi Schiavoni era înlocuit în 1838 cu austriacul M. Löffler, pentru ca, în 1839, să se impună la Iaşi, în litografierea scenelor inspirate din trecutul neamului, numele altui pictor, K. F. Hoffman ...

Nu ştim în ce fel se va fi tratat aici problema costumului de epocă. Dar lucrările care ne-au rămas de la toţi aceşti mici maeştri, unele concepute după proiectele lui Gh. Asachi, inspirîndu-se dintr-un trecut prea îndepărtat, se vădesc şi în ceea ce priveşte îmbrăcămintea personajelor care compun scenele ca fiind mai mult fructul imaginaţiei lor.

Abia mai tîrziu şcoala romantică românească, şcoală care a dat un atît de mare avînt studiilor de istorie naţională, istoriografiei ca şi literaturii româneşti în genere, va simţi imperioasă nevoia de a-şi lărgi orizonturile şi a se fundamenta ştiinţific.

O primă încercare de reconstituire sistematizată pe epoci a costumului vechi românesc credem că s-a făcut, în iarna anului 1864, de către un cărturar priceput, Bogdan Petriceicu Hasdeu, în cadrul unor prelegeri pe care a fost chemat să le țină la Școala de bele-arte din București în fața viitorilor pictori, studenți ai lui Th. Aman.

S-ar părea că trecuse vremea litografiilor și gravurilor fanteziste la care lucrau și Gh. Asachi și Al. Asachi. Necesitatea documentării se resimțea tot mai mult în operele inspirate din trecutul țării.

Și totuși un artist de talia lui Aman, maestru al timpului, care se va informa mai tîrziu cu seriozitate pentru unele compoziții, pictor de scene istorice, va prefera, adesea, improvizațiile de atelier.

„Trompeta Carpaților" din 11 iunie 1863 îi reproșa că nu a încercat să se documenteze mai temeinic într-o pînză a sa, vizitînd mînăstirea Slatina pentru a vedea fresca din secolul XVI.

Și reproșul era pe deplin justificat.

Ușurința cu care pictorii înțelegeau pe atunci să rezolve problemele de costum pentru teme din secolele XVI și XVII era generală.

Veșmîntul personajelor istorice înfățișate de ei se reducea invariabil, pentru bărbați, la cușma de modă ungurească cu surguci de pietre scumpe, la o mantie aruncată romantic pe umeri și la cizmulițe scurte de saftian. Acestea erau, în genere, piesele de care dispunea recuzita oficială a artiștilor plastici din veacul trecut.

Cît privește garderoba doamnelor, domnițelor sau jupînițelor țării, ele erau îmbrăcate tot atît de anacronic și simplist de pictorii din epoca lui Aman, în rochii bogat decoltate, și nu fără picanterie, rochii peste care se arunca, obișnuit, nobilul caftan cu marginile îmblănite.

Aşa va fi înfăţişată şi frumoasa domniţă *Bălaşa Lambrino*, în monumentul lui Carol Storck: o fată tînără şi frumoasă, înveşmîntată mai mult după moda secolului XIX, a Zincăi Farfaroaica, decît după stilul brîncovenesc, cu bogaţi zulufi atîrnînd pe frunte şi părul cîrlionţat lăsat pe ceafă, sub un işlic de blană redus la foarte mici dimensiuni şi pus cu grijă pe vîrful capului pentru a nu se strica efectul. Autentice rămîneau poate numai şirurile de mărgăritare şi paftalele din toată această improvizată costumaţie a odraslei brîncoveneşti. După aceeaşi reţetă vor fi lucrat, în oarecare măsură, şi C. Lecca, în afară de portretul pomenit al lui *Grigorie Dimitrie Ghica*, sau Th. Aman, pentru portretele unor voievozi Ghiculeşti, „tablouri de fantezie" cum le numeşte N. Iorga, precum şi al lui *Mihail Racoviţă*. Şi tot astfel va improviza şi N. Grigorescu, răspunzînd comenzilor şi dorinţelor fostelor familii domnitoare de a eterniza pe pînză chipul strămoşilor lor.

De altfel, chiar dacă pictorii vremii ar fi încercat să se informeze mai temeinic cînd era vorba de un trecut mai îndepărtat, nu totdeauna ar fi reuşit, materialul fiind prea de tot risipit prin colecţii particulare şi prin bisericile din ţară.

Pentru a răspunde acestui gol al informaţiei şi documentării adînc resimţit de artiştii noştri plastici, de acum o sută de ani, se face ascultată chemarea lui Gh. M. Tattarescu.

Este unul dintre cei dintîi artişti munteni, care a avut, după cît se ştie, gîndul bun de a organiza „o călătorie artistică pe la toate mînăstirile din ţară, pămîntene şi închinate, mari şi mici, spre a se copia tot ce se va găsi autentic, costume, portrete, datine..." motivînd în cererea adresată ministerului: „căci timpul şi neîngrijirea le distruge..." Petiţia autografă poartă data de 2 iunie 1860.

Scopul călătoriei de studii pe care o propunea era acela de a se înjgheba „o colecţie pre-

țioasă atît pentru țară cît și pentru artiștii pictori ce se vor însărcina cu sugete naționale". În scrisoarea oficială de răspuns, care îi este adresată de titularul cultelor, ministrul Boerescu, se arată că ministerul înțelege perfect necesitatea întreprinderii și importanța ei pentru lucrul de atelier al pictorilor noștri, tablourile inspirate din istorie presupunînd „o lucrare prin care să se reproducă fidel costumele antice".

Sînt chemați, astfel, patru comisari numiți de guvern: Al. Odobescu, maiorul Papazoglu, Cezar Bolliac și Al. Pelimon, însoțiți de cîte un pictor. Tattarescu urma să lucreze independent.

Rezultatele practice ale acestei lăudabile inițiative au fost însă slabe.

Se cunosc astăzi roadele ei prin lucrările de mică valoare documentară ale lui Papazoglu, prin albumul cu cele 110 desene și acuarele destul de corecte ale pictorului Trenk și de asemenea prin frumosul „Album național", desenat în acest an, 1860, în întregime de mîna pictorului Tattarescu și cuprinzînd portrete și costume de voievozi, doamne, boieri și jupînițe române, copiate în creion după frescele mai multor mînăstiri și biserici din țară. Cinci ani mai tîrziu, după propunerea pe care o făcuse el însuși ministerului, la 14 ianuarie 1865, B. P. Hasdeu este autorizat să țină gratuit, o dată pe săptămînă, un curs de „Istoria românilor în raport cu pictura, adică în privința costumelor, moravurilor, mobilelor etc." la Școala de bele-arte din București.

Și ar fi interesant de cercetat, într-o zi, prin cele 47 lăzi cu arhiva cărturarului B. P. Hasdeu, pentru a se vedea dacă se mai păstrează manuscrisul acestor cursuri, care poate că s-or fi ținut la vremea lor. Trecînd de la reprezentările artistice ale vechiului costum românesc la studiile și reconstituirile istorice, am vrea să amintim tot aici, în seria de încercări ce s-au făcut, de la începutul secolului nostru,

mai întîi o reconstituire ipotetică și prima de felul acesta la noi în țară, apărută în 1906, din osteneala unei modeste profesoare de lucru, Ella Savopol, prin cele cinci manechine în costume domnești prezentate la expoziția jubiliară din acel an; apoi reproduse fotografic și însoțite de un mic text explicativ în broșura de cîteva pagini intitulată „Istoria costumului. Portretul femeiesc în țările românești, secolele XV—XX".

Ea se inspiră nu atît din fresce și documente contemporane, cît din avîntatele pagini de arheologie costumară, privitoare la îmbrăcămintea doamnelor române din secolele XVI și XVII, pe care le semna Al. Odobescu, după călătoria lui la Snagov.

(Este vremea din care datează probabil și pasiunea lui George Sion pentru costume vechi românești, pasiune ce își găsește expresia într-o valoroasă colecție de 3000 stampe, intrată mai tîrziu în Biblioteca Universității din Cluj). Pagini minunate de literatură vădind și înțelegere și erudiție, care vor îndemna mai tîrziu și pe Costin Petrescu, pictorul, să interpreteze destul de aproape de adevăr, dar întrebuințînd o terminologie neadecvată epocii, îmbrăcămintea doamnei de pe zidurile bisericii de la Curtea de Argeș.

Păstrînd același interes și invitînd poate la întocmirea unui tratat românesc pentru costumul de epocă sînt și notele bibliografice pe care le dă prin 1927 Maria I. Glogoveanu, în numerele 29—30 din luna aprilie din cunoscuta publicație craioveană „Arhivele Olteniei", sub titlul „Îmbrăcămintea din vechime la români".

O mențiune cu totul specială merită însă numeroasele lucrări ale savantului N. Iorga, abundînd de materiale și sugestii de o însemnătate deosebită. Demne de relevat sînt de asemenea importantele opere, atingătoare și ele de costum ale lui I. D. Ștefănescu. În sfîrșit, articolele publicate de I. C. Filitti și comuni-

cările făcute, în cea mai mare parte după o iconografie străină, mai întotdeauna inedită, ale istoricului și colecționarului Const. I. Karadja, pe care, de asemenea, le vom cita și folosi în cursul acestei lucrări.

Problema costumului de curte din țările noastre în evul mediu a mai fost atinsă în unele scrieri de C. C. Giurescu, de Marcel Romanescu, de Corina Nicolescu și Florentina Jipescu și în alte opere valoroase. Tuturor paginile de față se mărturisesc tributare.

Am avut noi românii un costum al nostru și numai al nostru?

A existat oare, cu alte cuvinte, mai demult, un costum oficial de curte care să fie propriu Principatelor noastre, așa cum am avut din străvechi timpuri unul popular?

Desigur că nu. Așa cum n-a existat totdeauna nici măcar un costum francez cu totul deosebit de cel englez sau italic, care să nu descindă la originea lui dintr-o îndepărtată și foarte elegantă garderobă asiatică ([16]).

De altfel, în materie de modă, însăși întrebarea aceasta e un nonsens. Popoarele au împrumutat întotdeauna unele de la altele, osmoza costumară producîndu-se pe arii și epoci foarte întinse. Iată de ce nu s-ar putea stabili deosebiri esențiale, adesea, nici măcar între răsărit și apus.

Românii au împrumutat și ei, urmînd sinuoasele căi ale trecutului lor politic. Au împrumutat de la unii, au dat la rîndul lor la alții. E un comerț obișnuit în fenomenele de cultură.

Sînt legi sociale, profund omenești, de la care nu se pot abate nici oamenii, nici popoarele . . .

A fost un timp mai îndepărtat, în care în țara noastră protocoalele și demnitățile erau bizantine, jargonul oficial și limba de cancelarie erau slavone și veșmîntul era european.

Doar sufletul şi graiul poporului erau româneşti.
Pînă la invazia turcilor, dintr-un capăt în celălalt al continentului, din Franţa pînă în Valahia, costumul de curte trebuie să fi fost acelaşi, portul unui rege sau al unui mare senior, cavaler al „ordinului Jaretierei“ din secolele XIV şi XV nedeosebindu-se fundamental de îmbrăcămintea voievozilor și dregătorilor noştri ([17]).
Abia o dată cu începutul veacului XVI, Principatele române pătrund în zona de influență răsăriteană și își însușesc moda Constantinopolului. Și nici atunci dintr-o dată și pe de-a întregul. În secolele XVI și XVII trăsăturile costumului mai șovăie încă între răsărit și apus, primind însă, cum vom vedea, destule elemente occidentale, prin unguri și poloni. Curat turcesc, oriental va fi numai veacul fanarioților. (Și acesta cu rezerva că niciodată acoperămîntul capului la aceste două popoare, român și turc, n-a putut fi același).

Dacă însă nu poate fi vorba de un costum propriu ţărilor noastre, poate fi vorba în schimb de o *notă specific românească.*
Venit din apus sau din răsărit, veşmîntul, o dată acceptat, capătă cu vremea o înfăţişare particulară pe care străinii o recunosc ca fiind *a noastră.*
Era, probabil, în felul de a se îmbrăca al boierilor și jupîneselor ceva cu totul deosebit, o trăsătură cu totul personală, care îi făcea pe străini să nu ne confunde nici chiar cu vecinii cei mai apropiaţi, vecini care, de multe ori, ne furnizau ei înşişi această îmbrăcăminte sau materialele ei. Pomenind, la 1 ianuarie 1514, despre mîndrele rochii ale doamnei Voica a Țării Româneşti, haine femeieşti de atlas aurit, foarte elegante, Paul Thomory, castelanul de Făgăraş, ne dă preţioasa indicație că, deși confecţionate din scumpe stofe şi mă-

tăsuri orientale, ele erau croite toate după moda românească („omnes ad modum Walachorum sortite“) ([18]).

Aproximativ patru decenii mai tîrziu, la 10 ianuarie 1558, o listă de lucruri ale unui jude maghiar, întocmită la Bratislava, numea printre alte veşminte, de felurite croiuri şi naţionalităţi, şi trei mantii româneşti, („tria mantilia Walochica“) ([19]). În exemplele pe care le dăm, atributul acesta priveşte, în cele mai multe cazuri, costumaţia de dincolo de munţi. Deşi marca etnicităţii nu se aplică exclusiv garderobei noastre, ci şi argintăriei româneşti şi ornamentului. Astfel, în acelaşi secol al XVI-lea, printre lucrurile de uz casnic ale domniţei Zamfira, fiica lui Moise vodă, magistraţii din Gherla recunoşteau la 2 decembrie 1575 şi o „pernă lată, mare, împodobită cu perle, lucrată cum e obiceiul în Ţara Românească“. Şi sînt inventare de averi muntene care, menţionînd prezenţa unor cupe de argint, le deosebesc limpede de altele asemănătoare prin specificaţia „walachales“ ([20]).

Aceeaşi etichetă de „pahare româneşti“ („Két oláh pohart Kisded szerűt“) o aflăm şi în catagrafia întocmită în Ţara Ungurească, la 11 februarie 1592. În sfîrşit, pentru a înmulţi exemplele, în 1594, voievodul Petru Şchiopul, alcătuind o listă de lucrurile aparţinînd feciorului său, Ştefan voievod, pe atunci în vîrstă de numai 10 ani, numea şi el, printre alte obiecte de preţ, două cupe de argint moldoveneşti ([21]). Un cronicar ca Reicherstorffer, scriind pe la mijlocul secolului XVI despre veşmintele noastre, spunea că moldovenii poartă îmbrăcămintea înaintaşilor lor, recunoscînd prin aceasta implicit că românii avuseseră, înainte de 1540 ([22]), un costum tradiţional, propriu, care se păstrase, un costum al moşilor şi strămoşilor lor, în care se obişnuiseră celelalte popoare să-i privească.

Un costum care fusese, desigur, cel european, ca şi al vecinilor unguri sau poloni, purtînd

însă nelipsita trăsătură caracteristică a specificului românesc.

Despre o „modă a țării" în îmbrăcăminte pomenește și François de Pavie seigneur de Fourquevauls: în trecere prin Moldova, la 1585, și el și tovarășii lui de călătorie fuseseră îmbrăcați, după datina locului (23), desigur, nu cu saricile grele și cu căciulile țărănești, ci cu vechile și somptuoasele caftane îmblănite și cu calpacele boierești de zibelină de pe vremea lui Petru Șchiopul.

Cu astfel de caftane, împodobite totdeauna cu blănuri scumpe, se îmbrăcau voievozii și boierii, și vara și iarna deopotrivă, acesta fiind iarăși un obicei al locului, o datină moldovenească.

„Domnul e îmbrăcat într-un caftan strălucitor, așa e obiceiul întotdeauna la moldoveni, deși este vreme frumoasă", scrie Samuel Twardowski în 1612, cu prilejul unei vizite la curtea lui Ștefan al II-lea Tomșa (24).

Mai tîrziu, piese scumpe de îmbrăcăminte făcînd parte din inventarul averii familiei Movilă, aparținînd lui Ieremia Movilă și Mariei Potocka-Movilă, sînt citate de poloni, în catagrafiile lor, ca fiind „lucru moldovenesc" (25). Și nu numai îmbrăcămintea, ci adeseori chiar și accesoriile ei și armele purtau acel specific național, pămîntean. Să privim unele din săbiile rămase din vremea lui Ștefan cel Mare, cu care se încingeau voievodul și boierii lui. Sînt săbii lungi, drepte, cu mînerul, garda și lama formînd o cruce, așa cum se obișnuiau în apus. În aparență nici o deosebire. Și totuși săbiile acestea moldovenești aveau ceva deosebitor în ele de vreme ce lui Grigore de Reza i se comandase de către domn, prin 1467, „una spada ala facione valachesca" (o sabie de modă românească) (26).

Dar nu numai sabia valahă se deosebea de celelalte săbii străine, ci chiar și unele piese de harnașament, proprii nouă, arătau altfel decît ale popoarelor învecinate, pe la 1521, în

lucrul șelarilor din Cluj făcîndu-se distincție, ca formă și măiestrie, între șaua cehă („sella bohemicalis“) și șaua românească („sella walachalis“) ([27]).

Uneori nota caracteristică a costumației ședea într-o pălărie cu totul originală; la 1587, de pildă, foaia de zestre a doamnei Maria, fiica lui Petru Șchiopul, numește între altele o scufie de modă valahă, împodobită cu mărgăritare („una scuffia di Valachia“) ([28]), în valoare de 10 000 de aspri, așa cum, desigur, nu se purta nicăieri altundeva, dar care era cunoscută și obișnuită portului voievozilor și boierilor noștri, încă de la începutul veacului al XVI-lea. Specific românească, cu alte cuvinte. Altfel, ce rost ar mai fi avut acel „di Valachia“, cînd termeni de comparație ar fi găsit destui scriitorul în italienește al neînsemnatei hîrtii?

Alteori, ca la curtea lui Vasile Lupu, de pildă, căptușeala de sobol a hainelor sau un simplu petec de blană, o misadă acoperind în întregime umerii, de o formă și de o bogăție cu totul particulară, dădeau nota locală întregului costum. Și cutare călător, umblat și obișnuit cu luxul altor popoare, remarcă această „Wallachische Manier“ ([29]).

În timpul domniei lui Grigore Ghica, chiar stofele și batistele, a căror modă fusese importată din Țarigrad, purtau nota aceea de preferință și exclusivitate, a jupîneselor moldovene; și voievodul țării scria, în august 1776, ministrului Prusiei, trimițîndu-i din partea doamnei lui, pentru „contesă“; „deux étoffes et deux mouchoirs de la Turquie, de la façon et du goût de nos dames“ ([30]).

Și am vrea să se rețină că nu era vorba aici de fabricate de postav sau testemeluri indigene, care nici ele nu lipseau, poate, la acea dată, ci de mărfuri aduse din orient, care, tocmai prin actul de alegere făcut de femeile noastre, căpătaseră acea notă distinctivă, specific moldovenească, fiind cunoscute ca atare și dincolo

de graniță. Se mai știe și azi că împărăteasa Ecaterina a II-a îmbrăca și ea rochii „à la Moldave“, inspirîndu-se uneori în toaleta personală, poate, din garderoba cochetelor noastre jupînese de la Iași ([31]). La București, același gust deosebit pentru îmbrăcăminte, același stil particular și aceeași strălucire în podoabele vestimentare ale femeilor noastre dădeau putința unui călător să deosebească toaletele lucrate după „datina românească“ de cele croite după „datina grecească“. „Il y avait bien des dames habillées à la grecque et à la valaque“, scria marchizul englez Sir J. Petty, la 1784, după ce participase la una din sindrofiile bucureștene, a cărei feerică bogăție i se păruse „l'effet de la magie“ ([32]).
Și chiar mai tîrziu, în prima jumătate a secolului XIX, se găseau în portul oriental al boierimii noastre destule caractere distinctive. Să amintim aici de calpacul uriaș, rotund ca un balon, pe care nici un răsăritean nu-l purta de așa mari proporții în afară de valah, așa cum o recunosc și străinii. „Circonferința obișnuită a acestor calpace este de șaptezeci de degete, dar aceasta numai în Principate“, observă Zallony ([33]).
Nu semăna portul româncelor noastre nici măcar cu al jupîneselor grecoaice din același Iași, capitală a țării.
Și pseudo-Muste, diacul de divan, copistul sau adevăratul autor al „Cronicii Racovițene“, le deosebește, pe la 1710, pe unele de celelalte, chiar și numai după *tarpuzul* pe care grecoaicele îl purtau în cap, cocoanele noastre fiind altfel gătite decît acestea ([34]).

Am căutat să dăm studiului nostru o bază riguros științifică, atît textul de față cît și ilustrațiile de costume care îl împodobesc, inspirîndu-se numai din documente sigure și din materiale iconografice contemporane. Pentru ajungerea acestui scop am utilizat:

picturi murale, icoane votive, lucrări de șevalet, gravuri, acuarele, desene din colecții publice și particulare, atît românești cît și străine, relații de călători care ne-au vizitat țara, amintiri și memorii, scrieri vechi, catastife de cheltuieli și semi de venituri, catagrafii de averi, registre și privilegii comerciale, tarife vamale, diate și foi de zestre, miniaturi din condici mînăstirești și din manuscrise, broderii, sigilii boierești și efigii monetare, cronici și poezii populare, pietre de mormînt, legende cartografice, ferecături de argint, cahle de sobe și alte piese ceramice etc. Unele din aceste materiale vor vedea pentru prima oară lumina tiparului.

Truda, firește, n-a fost ușoară. Pînă mai deunăzi în țara noastră n-a existat „o galerie critic selecționată de portrete“ ([35]), și cu toate eforturile care s-au făcut de către oameni de știință și pricepere, o asemenea lucrare, care să netezească drumul unui „studiu al costumului de-a lungul veacurilor“ ([36]), după cîte știm, lipsește și astăzi. În ceea ce ne privește, am ocolit datele nesigure și reconstituirile fanteziste, pe care le-am întîlnit în drumul cercetărilor noastre, și ne-am ferit iarăși de ispita afirmațiilor hazardate, oricît ni s-ar fi părut de îmbietoare, mărginindu-ne în limitele stricte ale izvoarelor istorice care ne-au stat la îndemînă. Dacă am izbutit sau nu și în ce măsură am reușit să împlinim lucrul nostru, rămîne să se vadă și să se judece în rîndurile care urmează.

ZORILE RENAŞTERII. UN TRECENTO ROMÂNESC

„Nici un jurnal de mode nu ne-a păstrat modelul şi tiparele graţioaselor podoabe cu care elegantele noastre domniţe şi jupîniţe din secolii trecuţi veneau în ajutorul graţiilor lor fireşti... Reduşi dar la izvoare sarbede şi puţin atrăgătoare, la foi de zestre, la hrisoave mucede şi la portrete de biserici, aspre şi înegrite, ne cerem mai dinainte iertare de la acea rară cititoare română care va lua în mînă aceste pagini de arheologie costumară“...

AL. ODOBESCU, „Cîteva ore la Snagov“

DIN CARTEA CELUI DE AL DOILEA DESCĂLECAT

Cartea de faţă începe să numere anii din vremea celui de al doilea descălecat al ţării. Este veacul „eleganţei“ europene, şi rafinamentul epocii şi strălucirea ei somptuară se vor strecura, prin Bizanţ sau prin trecătorile munţilor, şi în cuprinsul voievodatelor noastre. Sîntem în plin ev mediu românesc. Lumea aceasta feudală, de jupani şi ostaşi şi de proaspeţi curteni, care forfotea în jurul domnului ei, începuse încă de mult să cunoască ispita luxului şi a podoabelor, voluptatea hainelor de mătase stropite cu flori de aur, şi a „leagănelor“ trase de cai superbi, pasiune ce o va avea în tot lungul istoriei sale, luînd, către sfîrşitul secolului XVIII, forme bolnăvicioase, frenetice.

Sînt case româneşti care se întemeiază acum, neamuri care se nasc cu sabia în mînă, în vălmăşagul luptelor, cîştigîndu-şi dreptul la viaţă prin fapte de arme, vechi familii de pămînteni, care vor înflori mai tîrziu şi vor ajunge în culmea puterii lor, pentru ca, după cîteva sute de ani de existenţă, să se stingă în sărăcie, devorate de risipă şi lux, mistuite de acest demon al fastului şi al „pohvalei“.

Au rămas de pomină avuţiile păstrate în cămările (Komora) stăpînitorilor acestei ţări, reprezentînd averi uriaşe, garderobe împărăteşti, care prin bogăţia şi alesele lor podoabe, prin valoarea stofelor cusute în fir de aur, mărgăritare şi pietre preţioase, prin scumpetea armelor păstrate în lacre şi sipete, constituiau, încă din primele timpuri, cea mai însemnată parte din tezaurul personal al domnului şi al boierilor săi, din aceea ce s-a numit, de-a lungul vremii, în documentele noastre, cînd slavoneşte „rizniţa", cînd latineşte visterie, şi într-un caz şi într-altul însemnînd, la origine, locul de păstrare al hainelor.

Dosite la caz de primejdie prin mînăstiri sau prin creierul munţilor, în locuri abrupte, greu de pătruns, la adăpost de rîpe mari şi adînci (cum a fost cîndva Cetatea Poenarilor), date acolo în seama părcălabilor şi străjuite de ostaşi, transportate la vremuri de băjenie în zeci şi sute de care, trase de cîte 6 şi 8 cai, aceste ascunzători de taină, scrovişti („săkroviti"), cuprindeau averi fabuloase, puzderie de aur şi argint, inele, salbe şi paftale, nasturi de diamante şi mărgăritare, săbii încrustate cu pietre preţioase şi găteli, cămăşi de zale, armuri şi chivere aurite, de care astăzi ne minunăm, numai că le citim enumerate în cutare sau cutare catagrafie, păstrată din secole trecute. Din aceste cămări s-a răscumpărat Bărbat, fratele lui Litovoi, la 1272, din mîinile lui Ladislau, regele ungurilor, iar Basarab I, la 1330, a putut să făgăduiască lui Carol Robert de Anjou uriaşa sumă de patru sute douăzeci de mii de aspri ([37]).

Din aceste tainiţe tixite de bogăţii, dintr-o asemenea „casă a domniei mele", dăruia Vladislav voievod, la 1370, mînăstirii Vodiţa sute de perperi şi postavuri de încălţăminte, şi Petru al Muşatei, la 1388, împrumuta pe regele Poloniei, Vladislav Iagello, cu trei mii de ruble de argint ([38]).

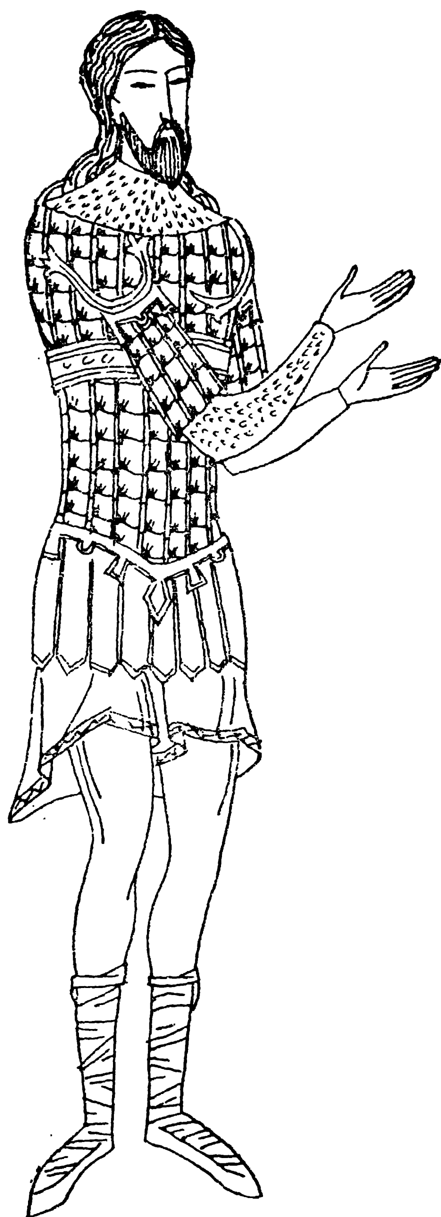
OSTAȘII ÎNZĂUAȚI AI PRIMILOR DOMNI PĂMÎNTENI

Vremurile sînt aspre, oamenii deosebit de cruzi și veacul acesta românesc e frămîntat și însîngerat și el de numeroase bătălii.
De la un capăt pînă la altul al țării e cîmp de luptă cinci secole de-a rîndul și pămîntul răsună de vuiet și larmă, de gloate care se înfruntă, de zăngănit de săbii și șuier de săgeți.

Flăcările pîrjolesc totul în cale. Doar sufletul poporului rămîne neatins de vîlvătaia lor mistuitoare. Și cele dintîi veșminte de care avem acum știre, pe meleagurile noastre, vor fi cele războinice.

Cum era costumat un ostaș român din neamul Basarabilor între 1330—1380? Iată-l cu *pieptarul de sîrmă* în „cottes de mailles", îmbrăcat cu *cămașă* lucrată în *solzi de fier* sau în *armură metalică;* ori cu țesătura subțire din *zale* care-i îmbracă torsul, acoperind uneori în întregime și brațele și picioarele pînă sub genunchi. Războinicul nostru poartă acum *coiful cu panaș* și *pantofii de fier* cu vîrful alungit, după moda polonă, „solerets à la Pologne", cum le spuneau francezii acestui secol. Și portretul unui asemenea cavaler pămîntean, ce pare a îmbrăca pe dedesubt un costum cu mîneci strîmte și *nădragi* „mi parties" ([39]), cu bustul învelit cu plăci de fier („armure à macle") ne întîmpină, în frescă, pe unul din stîlpii susținători ai bisericii Domnești de la Argeș, cu brațele întinse, invocînd ajutorul ceresc în ceasul greu al spășirii (Fig. 1). E primul document vestimentar de care dispunem în Țara Românească.

El poartă, după moda Europei, o *cuirasă de piele*, de care sînt prinși solzii metalici, iar

pe coapse și în față „tassettes“ și „faldes“ sau lame de fier protectoare, avînd aceeași formă ca în costumul regelui Ladislau de la biserica din Dîrjiu (Odorhei) sau al țarilor Boris și Gleb din icoanele rusești ale secolului al XIV-lea. O „coiffe de mailles à camail“ îi acoperă gîtul lăsîndu-se pe umeri.

Alături se întrezăresc vag coiful ([40]) și poate pavăza în formă de scut („écu“), la picioarele lui.

Cingătoarea ciudată, lăsată pe șolduri, după moda vremii, susține, desigur, în față, o spadă cu mînerul lung și garda în formă de cruce. De-o fi, cum susțin unii, Basarab I ori Radu voievod sau Dan, fiul lui Radu ori Vlaicu vodă, sfînt luptător ori simplu boier pămîntean înrudit cu domnia, oșteanul zugrăvit pe tencuiala bisericii Domnești din veacul XIV este, fără îndoială, cel mai vechi portret de cavaler român, îmbrăcat în armură, din cîte cunoaștem pînă azi, în Muntenia și Moldova. Tot „înherați“ ori numai „înzăuați“ trebuie să fi arătat în războaie și unii din ostașii cnejilor și voievozilor de peste Olt, Ioan și Farcaș ori ai lui Litovoi și Seneslau, pe care regele Bella îi îndatora, cu un secol mai înainte, la 2 iulie 1247, să lupte alături de cavalerii ospitalieri.

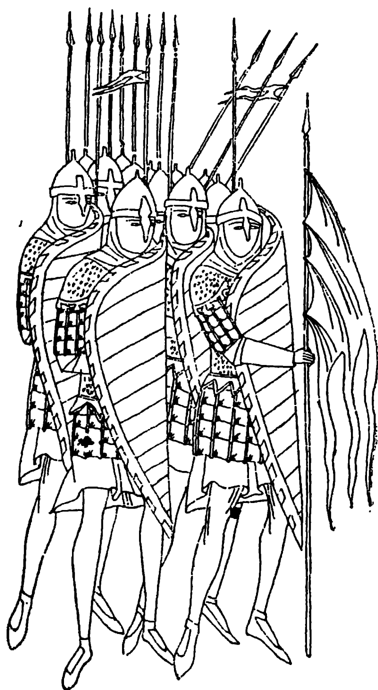
Un model de îmbrăcăminte războinică apuseană din secolele XII—XIV ni se păstrează în picturile bisericii Domnești de la Curtea de Argeș (Fig. 3—4) și ale bisericii reformate Sîntă Mărie Orlea, în scena „Înălțării crucii“, unde ostașii sînt acoperiți cu *chivere de fier* cu „nazal“ și înveșmîntați în scurte „chemises de mailles“, cu mîneca de zale pînă la cot (Fig. 2).

Este vremea în care armura și cămașa din inele de fier făceau parte nelipsită din gar-

1. *Voievod în armură din plăci metalice, după 1352* (frescă din biserica Domnească de la Curtea de Argeș)

deroba acelui „apparatu suo belico“ de care pomenește „Diploma Ioaniților“.

Și, dacă faimoasa „Cronică pictată de la Viena“ reprezintă doar ostași în *jupane*, încleștați în lupta de la Posada, aceasta nu înseamnă că puternica armată a regelui Carol Robert de Anjou putea fi înfrîntă numai de arcașii țărani, („rustici“, spunea Petru de Dusburg), cu căciuli înalte și sarici mițoase, ori numai de curtenii pedestrași, cu spada la cingătoare, din oastea primului domn pămîntean (Fig. 5—6—7), căci „îmbrăcați în zale, cu platoșe, coifuri și mănuși de fier și înarmați cu sulițe, ca niște cavaleri, iar alții cu săbii, lănci, scuturi și cu felurite alte arme“ luptau, la 1366, și țăranii din Florești, și meșteșugarii din Cluj împotriva feudalului din Suceag ([41]).

2. *Ostași din Transilvania cu cămăși de zale și chivere de fier din sec. XIII—XIV* (după pictura murală din biserica reformată Sîntă Mărie Orlea)

RĂZBOINICI ARDELENI
DIN VECHILE
PICTURI MURALE

În armuri de fier, cu chiverele acoperindu-le în întregime capul și ceafa, ni-i înfățișează pe oștenii călăreți ai lui Basarab (Fig. 8), așa cum erau odinioară unii dintre ei, numai gravura tîrzie *De bello Karoli regis cum Bazarad Wayvoda transalpino infeliciter gesto* (1488). Ei se aruncă în luptă cu săbiile în mîini într-o pornire războinică impetuoasă. Și aceasta s-ar putea să fie o veridică imagine a călărimii românești, cu toate că gravura este imprimată mult timp după consumarea faptelor reprezentate într-însa.

Soldații din Ardeal apar apoi în pictura de pe zidurile bisericii fortificate evanghelice din Drăușeni (Rupea), înarmați cu spade, purtînd pe capete coifuri cu borurile aplecate în jos, îmbrăcați în tunici scurte și cu mijlocul cuprins în cingători.

Reprezentări naive care vor continua, cîteva decenii mai tîrziu, prin înfățișarea altor soldați transilvani, în pictura murală de la biserica evanghelică din Mălîncrav, în scena „Golgotei". Ei poartă aici *glugi de zale*, și, pe deasupra lor, chivere de fier de o formă foarte particulară, așa cum vom mai întîlni și în fresca bisericii unitariene din Dîrjiu, în scena „Creștinării lui Pavel".

De fapt aceleași pălării metalice italiene pe care le observa și zugrăvea și Alticero, între 1477—1479, pentru capela San Giorgio din Padova.

Dar cel mai interesant document iconografic ardelean se datează înspre sfîrșitul acestui secol. E un costum întreg de războinic român, din jurul anului 1400, păstrat pînă azi în fresca bisericii cimitirului din Leșnic (Hunedoara). Ostașul ne apare aici, străpuns de o săgeată, purtat pe umeri de fratele său (poate chiar ctitorul, Dobre Valahul), îmbrăcat cum se afla

în clipa morții, în jupană scurtă, cu nădragi subțiri și *călțuni*.

Capul, brațele și picioarele îi atîrnă moi, dezarticulate (Fig. 9).

Ne aflăm în fața unei scene de băjenie, după luptă, o scenă de un puternic dramatism, reconstituită parcă de un zugrav care fusese martor ocular al întîmplării, și al cărei înțeles se completează în mintea privitorului prin inscripția slavonă, cu rezonanță de bocet, închipuind înseși cuvintele ostașului căzut: „O, fratele meu, cît de mult am suferit în țară streină".

Zugrăveala bisericii evocă, desigur, războaiele purtate cu turcii sau alte lupte din vremea regelui Sigismund al Ungariei, al cărui credincios supus se dovedise a fi cneazul nostru, Dobre Olahy, fiul lui Ioan din Leșnic, înno-

3. *Ostași din Țara Românească, sec. XIV* (după fresca de la biserica Domnească de la Curtea de Argeș)

bilat şi împroprietărit în 1394, pentru slujba lui devotată și, poate, și pentru tributul de sînge dat de familia lui ([42]).

CAVALERII LUI NEGRU VODĂ

Voievozi sau „viteji“, înarmați cu paveze asemănătoare cu ale tătarilor, cu arcuri, săbii și lănci, făurite mai tîrziu în Țara Bîrsei, întrebuințînd sub Vlad, la 1395, și săgeți otrăvite („infectis sagitiis“) dar și bombarde, ostașii valahi, despre care pomenesc deopotrivă și bizantinul Chalcocondyl și împăratul cronicar Ioan Cantacuzino (1341—1356), ne întîmpină, încă din prima jumătate a secolului XIII, purtînd sîngeroase bătălii și ridicînd ce-

4. *Ostaşi din Țara Românească, sec. XIV* (după fresca de la biserica Domnească de la Curtea de Argeş)

5. *Ostaş român cu jupană lungă în lupta de la Posada (1330)* (după „Cronica pictată de la Viena")
6. *Ostaş român cu sarică la Posada* (după „Cronica pictată de la Viena")
7. *Ostaş cu jupană la Posada* (după „Cronica pictată de la Viena")

tăţi de piatră cu contraforturi puternice. Mai puţin numeroşi la 1330, ei îşi comandă, sub Radul I, armuri în Republica Veneţiană, şi numărul lor apare destul de impresionant în 1377, luptînd împotriva lui Ludovic cel Mare. Şi cei 10 000 de cavaleri români îmbrăcaţi în zale („X.m. armadura da cavali"), despre care vorbeşte cronica italiană, sînt, desigur, o realitate istorică, cu toată exagerarea probabilă a cifrei lor ([43]).

Dacă chivăra apuseană de tip „bassinet" a cavalerului în cuirasă, cu lancea în mînă, s-a păstrat pe o placă ceramică descoperită nu de mult în săpăturile de la curtea domnească din Suceava, o veche efigie monetară a conservat silueta războinică a lui Radu I, cu viziera coifului de fier ridicată, cu pieptul îmbrăcat în armura strălucitoare, înarmat cu scut şi lance (Fig. 10). Cu o oaste într-adevăr mare şi puternică se va putea mîndri abia Mircea voievod.

8. *Ostași români și unguri în bătălia de la Posada (1330)* (după o gravură germană din anul 1488)

După multe alte victorioase bătălii, la 10 octombrie 1394, într-o luptă grea și sîngeroasă, sfărîmă la Rovine puternica armată a sultanului.

„Din amîndouă părțile se prăpădiră aici o mulțime de oameni", mărturisesc cronicile contemporane turcești și letopisețele bulgare și bizantine. O mie de oșteni dintre cei mai aleși, în frunte cu Mircea, participă la expediția împotriva turcilor, alături de cei 10 000 de cavaleri nobili, unguri, burgunzi, englezi și germani, în faimoasa bătălie de la Nicopole (25 septembrie 1396), luptătorii fiind cu toții îmbrăcați în fier de sus pînă jos, așa cum ne arată gravura tîrzie din cartea lui Schiltberger (Fig. 11).

Dar orgoliul apusenilor, care refuzaseră lui Mircea conducerea bătăliei, pricinui o înfrîngere dureroasă întregii tabere creștine.

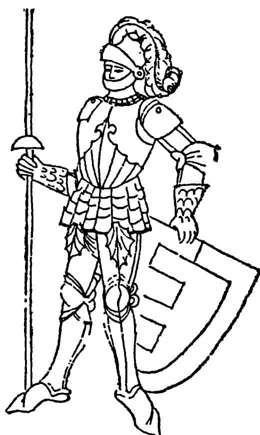
Și abia în septembrie-octombrie, din anul următor, oștenii voievodului valah mai biruiră încă o dată armatele viteazului Baiazid recucerind și Turnu ([44]).

COSTUMUL LA CURTEA DOMNEASCĂ DIN ARGEȘ

Încă din ultimele decenii ale veacului al XIII-lea, pe drumurile nestatornice ale mării, prin cetățile răsăritene, vor fi pătruns pe meleagurile noastre primele postavuri scumpe și cele dintîi țesături alese, subțiri și străvezii ca horbota de păianjen.

Vestiți negustori, genovezi sau florentini, ca Donato de Donati, aduceau mari cantități de stofe lombarde sau frîncești, în 1281, la tîrguri de pe malurile Dunării. Este de la sine înțeles că în haine de postav florentin ori flamand, croite după rafinatul gust al îndepărtatei Franțe și al însoritei Italii, filtrat prin Bizanț și Boemia, haine căptușite poate cu *sandal* oriental de Niceea ([45]) și împodobite cu galoane sau găitane de fir, trebuie să ni-i închipuim și mai tîrziu pe stăpînitorii avuți ai pămînturilor noastre din partea de răsărit a țării; sau pe cei dintîi voievozi, ca Dragoș, Sas, Balc, înnobilați ai regilor Ungariei; ori pe Bodgan din Cuhnea, voievod de Maramureș și conte de Ugoci, însurat cu o poloneză catolică și înconjurat de curteni din apusul țării; sau pe Lațcu, el însuși catolicizat, a cărui fiică și-a lăsat și chipul și mormîntul la biserica Sf. Nicolae din Rădăuți. Același lux european, pe jumătate occidental, asemănător cu al nemților, ungurilor și polonilor feudali, pe jumătate bizantin, însușit și de slavii de peste Dunăre, regi, despoți și sevastocratori sîrbi și bulgari, cu care domnii noștri se vor înrudi mai apoi, îl vor fi afișat în îmbrăcămintea lor, de-a lungul vremii, cnejii norddunăreni, voievozi sau duci ai Oltului și ai Argeșului, ca Litovoi, a cărui fiică se va mărita cu Milutin, regele Serbiei, ori Seneslau, Bărbat și Tugomir, veșnic în luptă cu feudalii Ungariei, încă din veacul al XIII-lea. În vreme ce vasalii și curtenii lor, la rîndu-le, vor fi îmbrăcat postavuri „curate“ sau postavuri de

9. *Ostaş din Transilvania, căzut în luptă* (biserica cimitirului din Leşnic-Hunedoara, sec. XIV)
10. *Radu I în armură* (după o efigie monetară contemporană)

Ypres, de Tournai şi de Haga, care, încă din primele două decenii ale secolului XIV, erau semnalate trecînd prin Vama lui Mihai și prin vama de la Tileagd ([46]).

GARDEROBA BASARABILOR

Nu mai puţin bogat, ba încă şi mai strălucitor decît sclipitoarele zale, ni se înfăţişează, între 1350—1400, costumul de curte al voievozilor şi boierilor ţării din preavestitul neam al Basarabilor, stăpînitori de pămînturi şi suflete, după legile nescrise ale timpului, costumul tîrgoveților şi negustorilor, roind în jurul unei curţi abia formate la Cîmpulung sau la Argeş.

Să privim, mai întîi, haina somptuară, de piatră, a voievodului, poate ctitorul de biserică și de ţară, Negru vodă, cel culcat pe lespedea lucrată după datina apuseană din biserica Sf. Nicolae Domnesc (Fig. 12), necropola primilor Basarabi. E un veșmînt exterior, cu care probabil

să fi fost chiar înmormîntat sau pe care îl punea la solemnități.

Personajul poartă plete lungi, căzînd pe umeri, și barbă de Crist, ca un adevărat reprezentant și uns al lui Dumnezeu pe pămînt.

Sub mantia lungă, lăsată pe spate, prinsă în găitane bogate, el îmbracă o rochie pe corp, o jupană, un fel de „houppelande" pe care o bănuim roșie, de culoarea purpurii în care se înveșmîntau suveranii, prevăzută cu mîneci strîmte și împodobită cu un guler larg, terminat cu ciucuri și revărsat pe umeri și piept, atît de des întîlnit și acesta la marii seniori din apusul continentului ([47]).

Caracteristică, fără să se poată îndeajuns preciza forma sau natura ei, este, în sfîrșit, *coafa*, coroană sau bonetă, pe care o poartă voievodul, cu calota mai îngustă la bază și mai lată sus.

O spadă („gladiis" ori „bicellis" sau mai curînd o „dagă") e ținută în față, voievodul avînd mîna stîngă rezemată de mîner, cealaltă, îndoită de la cot, odihnindu-se pe piept.

Al doilea costum basarabesc ni s-a păstrat numai în parte, răvășit de furi și putrezit de umezeala pămîntului, sărmane zdrențe de mătase roșcată și pasmanterie, de aur și mărgăritare, aflate, nu de mult, chiar în mormîntul aceluia care va fi fost voievodul legendelor, sau domnul descălecător al țării noastre, după aproape șase veacuri de la înhumarea lui. În ziua în care voievodul cobora în cripta de veci, el era îmbrăcat într-o elegantă *tunică* de purpură, brodată și împodobită pe alocuri cu găitane de fir, bine strînsă pe talie ([48]).

Împodobită la gît cu fină pasmanterie și ceaprazuri de aur, după moda timpului, ea ajungea pînă mai sus de genunchii acoperiți de lungi nădragi-ciorapi („chausses") și se încheia în față cu bumbi de aur. Avea mînecile strîmte, prinse în sponciuri de perle și galoane de fir, cum vor purta mai tîrziu feudalii descoperiți în necropola din Lerești.

Colțurile pulpanei erau decorate și ele cu mici rozete de mărgăritare. O minunată cingătoare lucrată în sîrmă de aur și presărată cu boabe de mărgăritar, cusute în romburi, îi atîrna pe șolduri. Centura se închidea în față cu o cataramă de aur sculptată, un model de orfevrărie apuseană, reprezentînd în miniatură un castel medieval, din donjoanele căruia conversau două personaje de epocă și o femeie cu trupul de lebădă, purtînd pe cap o bonetă dintre cele mai curioase. Un tip de pafta răspîndită în Europa de atunci ([49]).

Pe capul împodobit cu plete lungi, care-i încadrau fața de Crist, voievodul purta, desigur, o *bonetă* de tradiție *împărătească,* boneta suveranilor creștini din Bizanț, din care nu s-a mai păstrat decît șnurul de aur, împletit cu mărgăritare, care înconjura marginea de jos a ei. În rest, nădragii, pantalonii „colants“ sau cioarecii medievali („chausses“) ([50]), și acei pantofi, „pantoufles à la Pologne“, cu vîrfurile mult ascuțite și foarte lungi, ca niște pliscuri, după moda poloneză a vremii.

O a treia piesă costumară (Fig. 13) din garderoba de preț a primilor Basarabi ne-o oferă icoana votivă, icoana hramului bisericii Sf. Nicolae Domnesc din Curtea de Argeș, în care ctitorul urmaș, cel care, desigur, a zugrăvit, la rîndul lui, biserica, Vlaicu vodă sau Radu Negru din legendă, apare îngenuncheat, cu mîinile goale întinse a rugă, ca și personajul în armură, din pictura de pe stîlpul din fața altarului.

Costumul, lucrat pe de-a întregul din scumpă materie roșie împărătească, se compune dintr-o tunică, tivită la gît, brațe și poale cu galoane de aur, și nădragi fini, ciorapi și pantaloni totodată, croiți pe pulpa piciorului, după moda timpului, terminați prin obișnuiții pantofi cu vîrf ascuțit, de fapt niște călțuni de postav aurit, care pot fi asemuiți cu niște *ciz-*

muliţe joase, din piele fină, cum nu se mai văd astăzi în icoane.

Pe cap, voievodul poartă o coronetă îngustă de aur, foarte asemănătoare cu cea a lui Kaloian de la Bojana, terminată cu fleuroane, semnificînd poate, ca în alt portret al Basarabilor, şi crinii casei de Anjou ([51]).

Este aproximativ vremea în care, în Franţa, un cavaler îndrăgostit, ca Renaut-Enguerrand, va pleca în cruciadă împotriva sarazinilor, purtînd la chivără cosiţele de aur ale mîndrei castelane de Coucy, pentru a se întîlni în faţa Nicopolei cu acei „gentilsz compaignons valaques“, în mijlocul cărora se simţea atît de bine.

Un costum cavaleresc, identic cu cel din tabloul votiv de la Argeş, îmbracă acum şi acel personaj legendar Renaut, în miniaturile secolului al XIV-lea.

11. ***Cavaleri în armură în bătălia de la Nicopole (1396)*** **(după o gravură din cartea lui Schiltberger)**

12. *Costum de voievod din neamul Basarabilor, a II-a jumătate a sec. XIV* (după relieful pietrei de mormînt din biserica domnească de la Curtea de Argeş)

13. *Costum de voievod din neamul Basarabilor, sec. XIV* (după icoana hramului bisericii Domneşti de la Curtea de Argeş)

Este aceeaşi tunică ajustată pe corp („schecke“) în care se afişau şi Ludovic cel Mare în biserica Malmkroge, şi sf. Wenzel de la biserica Sf. Ştefan din Viena, şi modelele sculptorilor din Praga. În sfîrşit, o ultimă haină din cele aparţinînd nominal primilor voievozi o desprindem de pe zidurile aceleiaşi biserici de sepulcru a întemeietorilor ţării.

Repictat în vremi mai noi, culoare peste culoare, după cum se crede, de un zugrav pios, portretul a izbutit să păstreze vechea înfăţişare vestimentară a voievodului. Aceeaşi tunică, împodobită cu benzi aurite, care îi îmbracă torsul pînă mai sus de genunchi, aceiaşi nădragi, pantaloni-ciorapi, mulaţi pe picior. În plus, cizmuliţele joase ale vremii, atît de caracteristice, care, două veacuri mai tîrziu, vor fi înlocuite definitiv cu meşi şi papuci orientali. Şi coroana, neobişnuit de înaltă aici şi neobişnuit de înflorată, care se vede împodobind, pentru prima oară, fruntea unui prinţ creştin din părţile acestea. Alături de voievod apare

acum și doamna țării, cea dintîi căreia i s-a păstrat chipul pe zidurile unei biserici. Numele ei nu se mai poate desluși astăzi din literele șterse ale frescei.

Ea îmbracă o scumpă și bogată haină, de înfățișare bizantină, iar pe cap are aceeași coroană înaltă ca a soțului ei, cu flori de crin. În urechi îi strălucesc cercei mari, rotunzi, niște „anneaux“-uri, și lucru ciudat și inexplicabil pînă mai ieri, o cochetă și albă *freză* se înalță spre ceafă, căzînd pe umeri, lucrată parcă din dantelă străvezie, cum nu s-a mai văzut la noi pînă acum, în acest veac dedat eleganței. Dar *scufia* aceasta cu „burlet“ (fiindcă, trecînd peste denaturarea unei repictări mai tîrzii, avem aici de fapt o scufie și nu un guler de horbotă, cum s-ar părea) era totuși o coafă, la modă în Europa de atunci ([52]). O purtau și cnejii ruși și doamnele occidentului, așa cum probează vechea broderie din 1389 înfățișînd pe cnejii Boris și Gleb, precum și alte piese contemporane din apus, ca, de pildă, podoaba capului Gudelei von Holtzhausen, de pe monumentul funerar din domul de la Frankfurt, sau a cutărui personaj încoronat din grupul de statui care decorează corul gotic al vechii biserici evanghelice din Sebeș.

Amîndoi susțin silueta bisericii, lăsînd să se înțeleagă că lor li se datorează, dacă nu zidirea pe de-a întregul, apoi o contribuție însemnată la sfîrșirea ei. (Fig. 14—15).

Pentru portul voievozilor din acel timp, tot atît de prețioasă ca și reprezentările laice, ni se pare și fresca cu caracter religios care împodobește biserica Sf. Nicolae Domnesc pentru scenele inspirate din textele religioase, în care vestiți suverani, printr-un firesc anacronism, apar la fel de bogat îmbrăcați în straiele epo-

14. ***Doamnă a Țării Românești din a II-a jumătate a sec. XIV*** **(după pictura murală de la biserica Domnească din Curtea de Argeș)**

15. ***Costum de voievod din neamul Basarabilor, a II-a jumătate a sec. XIV*** **(după o pictură murală din biserica Domnească de la Curtea de Argeș)**

16. *Veşmînt domnesc din a II-a jumătate a sec.* XIV (după fresca din biserica Domnească de la Curtea de Argeş)
17. *Veşmînt domnesc din a II-a jumătate a sec.* XIV (după fresca din biserica Domnească de la Curtea de Argeş)

cii Basarabilor: iată-l pe regele biblic din „Dansul Irodiadei“ ori pe Quirinus din scena „Recensămîntul“, înveșmîntat în bizantina *rochie* albastră cu chenar aurit în poale, încins peste piept cu un galon lat de fir, cu *hlamidă* de purpură, prinsă la gît în *agrafă,* căzînd peste umeri și spate, cu boneta împărătească de aur, prelungită cu un corn în față ca o proră de corabie (Fig. 16), pe care în același timp o vor purta și craii din Serbia și Bulgaria. Toți despoții slavilor balcanici aveau același acoperămînt al capului, după cum probează picturile murale din bisericile lor ([53]), sau scenele „Martiriului sfinților Ipolit, Sixtus și Laurențiu“ din „pallium“-ul de mătase purpurie și aur, lucrat în a doua jumătate a veacului XIII, în vremea împăratului Mihail al VIII-lea Paleologul din Bizanț.

Așa cum am mai arătat, un secol și jumătate mai tîrziu, aceste bonete caracteristice ale primilor voievozi Basarabi le vom afla supraviețuind, cu ușoare modificări, turtite sub greutatea coroanelor bogate, la Neagoe vodă, Petru Rareș, Alexandru Lăpuşneanu, sau stră-

lucind pe capetele sfinților în fresca bisericilor lui Ștefan cel Mare.

JUPANELE TIMPULUI. CURTENII

Remarcabilă pentru costumul domnesc de epocă e și îmbrăcămintea voievozilor din scena murală „Pilda celui care a zidit turn“ (Fig. 17) și a altora încă. Nici una din hainele lor nu este, pentru zugravul epocii, un simplu veșmînt de aparat sau de ceremonie, ori haină inspirată din erminii, șablon, cum se va obișnui doar mai tîrziu în pictura murală, ci autentic costum de epocă, fără nimic convențional în el, decalc după natură. Așa cum tot din natură vor fi fost inspirate acum meșterului anonim și aplicele de bronz aurit, descoperite în mormintele de la Sf. Nicolae Domnesc, reprezentînd un cavaler cu jupană elegantă, *col* rotund, nădragi („chausses“) și pantofi lungi după moda polonă, și o mîndră jupîniță, înveșmîntată într-o rochie scumpă, lungă pînă în pămînt și cu mînecile despicate, ca ale unui *contuș*. Nu vor fi „de aparat“ nici rochiile lungi, cu guler lat și fără mîneci, sau „trois-quarts“-urile tivite la poale și la gît cu galoane aurite, de modă iarăși occidentală, îmbrăcate de tinerele fiice sau soții de boieri, care vor fi servit de model zugravului de la Argeș, pentru scena „Fecioarelor cuminți și fecioarelor nebune“, haine care sînt la fel reprezentate la curtea domnească din Argeș, la Sîntă Mărie Orlea din Ardeal, ca și pe zidurile bisericii din Dečani (Serbia). Sau *giulgiul* alb care acoperă capul femeii din dreapta frescei ilustrînd „Aducerea moaștelor sfintei Filofteia de la Argeș“, coafă atît de asemănătoare acelora purtate și în veacul următor de georgienele din biserica Maskhet ([54]).

Ori modelul de rochie bogată, roșie, cu poalele brodate cu aur, lungă pînă aproape de glezne, peste care a îmbrăcat un „trois-quarts“ cu mîneci lungi și guler lat brodat cu aur femeia din

18. *Femeie din veacul XIV* (după pictura murală din biserica Domnească de la Curtea de Argeş)
19. *Boier de la curtea lui Basarab I, sol domnesc la regele Carol Robert de Anjou* (după miniatura „Cronicii pictate de la Viena“)

scena „Recensămîntului“ (Fig. 18), de la Argeș, care întinde fecioarei Maria un pergament. Prea puțin deosebit și cu nimic mai prejos, ca linie și eleganță, va fi fost și portul boierilor de la curtea domnească din Argeș în această a doua jumătate a veacului al XIV-lea, precum ne putem ușor încredința privind mai îndeaproape frumoasa jupană verzuie în care e înveșmîntat, în miniatura „Cronicii pictate de la Viena“, trimisul lui Basarab I la Carol Robert de Anjou (Fig. 19).

Lunga rochie cu guler înalt a românului se închide în față, decorată la piept cu o broderie de aur, rotundă, sau un medalion. Mînecile se termină cu manșete strîmte înfășurate cu benzi. O centură cu pafta, de aceeași formă circulară, îl încinge mai jos de mijloc, căzînd pe șolduri. Pletele i se revarsă cu naturalețe pe umeri. Cu o mînă solul valah își ține pălăria, al cărei model nu se poate decît bănui prin analogie cu pălăriile occidentale din acest timp, cu cealaltă mînă întinde mesajul spre suveranul ungur, care îl primește cu coroana pe cap.

20. *Boier din a II-a jumătate a sec. XIV* (după fresca din biserica Domnească de la Curtea de Argeș)
21. *Portretul jupînului Bilea, nobil din Transilvania, sec. XIV* (după pictura murală din biserica Crișcior-Hunedoara)

Atitudinea personajului este solemnă și mîndră... Să fi fost oare mai luxoasă îmbrăcămintea comitelui de Sălaj, Martin Bulgarul, ambasadorul regelui Ungariei, pe care Carol Robert îl trimitea, în 1324, la Curtea de Argeș a lui Basarab? Nu putem crede.

Ca și costumul voievodal, pe care îl întîlnim îmbrăcînd și trupul personajelor biblice, costumația boierească o vom regăsi în aceleași scene de grup, inspirate din cărțile religioase, care împodobesc pereții bisericii Domnești de la Argeș.

E o îmbrăcăminte întru nimic deosebită de portul boierimii kievlene, servind ca model, la rîndul ei, miniaturistului Psaltirei din 1397, din scena „Tinerilor care dănțuiesc în fața regelui Saul“, sau de straiele apusene pe care le îmbrăcau, tot acum, oamenii locului în miniaturile bulgare din acatistele veacului al XIV-lea. O îmbrăcăminte și o coafă pe care le afișau deopotrivă și bărbații nobili și doamnele lor în Franța acelui secol. Aceeași înfășurare a capului, pe sub bărbie la femei, aceleași glugi roșii, galbene, albastre la bărbați, înveșmîn-

tați toți în mantii ușoare pe deasupra jupanelor galonate, vopsite în diferite culori.

Rochii lungi, mantii bogate și fastuoase jupane, tivite sau nu pe margini cu obișnuitele galoane de aur și scumpe broderii, haine croite pe corp, seducătoare prin linia și simplitatea lor, prinse în cingători de piele, vom întîlni și în scena „Cristos tămăduiește“ și în „Parabola fiului pierdut“, de la Argeș (Fig. 20).

Aceeași rochie-jupană, îmbrăcată în Polonia ca și în Țara Ungurească, de unde veneau uneori și doamnele voievozilor, sau ca în Bulgaria și Serbia, după ai căror țari și regi își măritau fiicele Basarab I și Nicolae Alexandru voievod, jupană cu guler înalt și mînecile bogate și largi atîrnînd în jos, încinsă la mijloc cu o centură lungă de piele. Așa poartă și jupînul Bîlea (Fig. 21), cel de pe zidurile bisericii de ctitorie din Crișcior (Hunedoara), reprezentat în frescă alături de soția lui, Vișa. Așa trebuie să se fi înfățișat și cneazul Nicolae, feciorul Cîndei, cu mult mai înainte, prin 1336, cînd regele Ludovic îl înnobila pentru marile servicii făcute regatului dăruindu-i comuna Lupșa să-i fie moșie „lui și urmașilor lui, în veci“.

În oglinda picturilor murale de la Argeș, boierii se reflectă cel mai adesea în capul gol, cu mantia de pe umeri trasă către spate, prinsă la piept într-o agrafă și desfăcută larg în față, parcă anume pentru a lăsa să se vadă tunica scurtă și brodată pe margini, pulpele picioarelor strînse în nădragi subțiri, călțunii de culoare închisă, încălțați peste o înfășurare a piciorului cu un fel de benzi. Se mai văd jupînese cu capul acoperit de giulgiul vremii, în rochii lungi pînă la călcîi, purtînd pe deasupra tunici pînă la coapse, cu galoane pe margini; bărbați și chiar copii de orășeni, într-o scenă ca aceea reprezentînd pe „Isus înconjurat de prunci și de părinții lor“, sau ca în „Pilda muierii ce a păcătuit“.

Iată-i tot aici și pe tinerii „spudei“ români, care se „pedepseau“ pe la jumătatea veacului

22. *Muzicanți din sec. XIV* (după fresca bisericii Domnești de la Curtea de Argeș)

al XIV-lea, învățînd carte slavonă, reprezentați în pictura murală de la Argeș (scena care înfățișează ucenicia de școlar a sf. Nicolae) cu pergamentele în mînă.

CLERICI, MEȘTEȘUGARI, MINERI

Apar aiurea și personaje cu glugă, tîrgoveți cu înfățișare de ierarhi bisericești, înveșmîntați în rochii lungi ample cu mînecile largi, în linia cărora au început parcă să se presimtă antereul și „odăjdiile“ de mai tîrziu.

Și nu lipsesc nici chipuri de muzicanți (Fig. 22) și de meșteri zidari cu scufia pe cap și cu mistria în mînă (Fig. 23), cum se întîlnesc și la Staro Nagoricino în frescele secolului XIV de la biserica Sf. Gheorghe, înfățișați în scene pline de mișcare și viață, ale căror figuri, veșminte și gesturi vor intra în erminiile de mai tîrziu ale zugravilor noștri, stăruind pînă în veacul al XVIII-lea ca modele de zugrăvie, alături de calfele lor, de ispravnicii de clădire și de voievozii și boierii, ziditori de castele și case de piatră.

Dar ce pot însemna o urmă-două, de meșteri români din Argeș sau de mineri transilvani

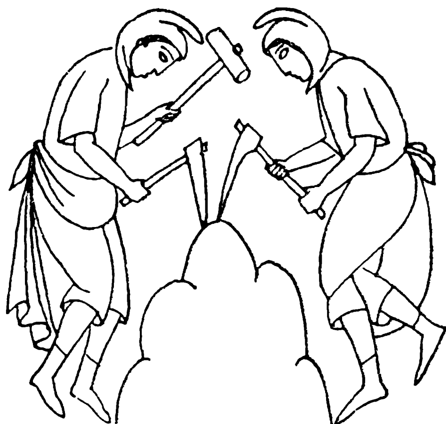

23. *Meşter zidar din sec. XIV* (după fresca bisericii Domneşti de la Curtea de Argeş)
24. *Mineri din Baia Mare* (după pecetea oraşului Baia Mare)

(care apar tot acum în pecetea orașului Baia Mare) (Fig. 24) sau de alți oameni trudnici din sigiliul de la Baia Sprie (Fig. 25), aici sau aiurea, la minele de aramă de la Bratilov ori la ocnele de sare din vremea lui Mircea cel Bătrîn, pe lîngă mulțimea de meșteșugari și pe lîngă numărul mare de muncitori, neștiuți astăzi, cîți va fi avut țara noastră în secolul al XIV-lea?

Cu toată puținătatea ei, zugrăveala de la biserica Sf. Nicolae Domnesc respiră o atmosferă de burg medieval, de cetate de scaun, fremătînd de viață românească, așa cum va fi fost de fapt existența noastră, între 1350—1400, în cetatea Dîmboviței, la Curtea de Argeș sau în vestitul „Campolongo“ (Cîmpulung), citat în documente încă de pe la anul 1114 și recunoscut mai tîrziu ca așezare statornică și închegată, la vremea în care se îngropau aici, sub lespezi grele de piatră, comiți sași dar și cneji și voievozi români, după datina mai veche a apusului.

25. *Mineri din Baia Sprie* (după sigiliul de la Baia Sprie)

PORTUL LUI VLAICU VODĂ

Cîteva decenii mai tîrziu, chipurile lui „Io, Vladislav“ (Vlaicu) care se intitula „mare voievod, domn și stăpînitor a toată Ungro-Vlahia“, și al doamnei Ana, mare voievodeasă, dăruitori de sfinte moaște către mînăstirile din Athos, împreună cu nepotul lor, marele vornic Dragomir, apar în rama icoanei sf. Atanasie de la mînăstirea Lavra din Athos, o veche danie a acestei perechi domnești ([55]).
Sînt două miniaturi colorate, prinse de o parte și de alta în argintul în care este ferecată icoana, din care se deosebește limpede domnescul costum al veacului al XIV-lea din Țara Românească (Fig. 26).
Voievodul, cu pletele lungi lăsate pe umeri și cu barbă de Crist, poartă pe cap coroană. El îmbracă o tunică din fină materie brodată cu aur și împodobită cu galoane de fir, scurtă pînă la pulpe și cu mînecile retezate la cot. O scumpă cingătoare de care atîrnă, în față, o sabie mică, decorativă, e prinsă pe șolduri.
Pe deasupra tunicii, ale cărei mîneci lasă să se întrevadă manșetele unei alte haine, purtată pe dedesubt, o mantie elegantă, verzuie, la fel

26. *Doamna Ana și Vlaicu vodă* (după ferecătura de argint a icoanei sf. Atanasie, de la mînăstirea Lavra)
27. *Mircea cel Mare* (după pictura murală din biserica mînăstirii Argeșului)

de scurtă ca și tunica, mărginită cu găitane de aur și închisă în față printr-o aplică rotundă, îi acoperă spatele și umerii.

Nădragii înalți și călțunii cu plisc, după moda vremii, completează bogatul veșmînt princiar, acești călțuni confecționîndu-se, desigur, din piele dar și din „postav de încălțăminte", un postav mai gros, altul decît cel pentru straie.

La fel de impunător și bogat se înfățișează, în miniatura din stînga, costumul doamnei Ana, mare voievodeasă, fiică a regelui Ștefan al Bosniei, atît de asemănător reginelor și doamnelor elegante ale Franței din acel timp.

Ea poartă pe cap un *giulgi alb,* străveziu, care-i încadrează obrajii și-i înfășoară umerii lăsîndu-se către spate, iar pe deasupra o coroană înflorită în colțuri și bătută cu pietre scumpe. De o altă formă decît coroana voievodului, ea dovedește poate și o altă descendență sau poate vreo înrudire bizantină, necunoscută nouă.

Dintr-un scump material verzui țesut și brodat cu flori de aur („drappi d'oro"?), rochia doamnei, lungă pînă în pămînt, e croită pe corp, cu mîneci lungi, cu manșetele strîmte.

Pe mijloc, de la brîu în jos și urcînd apoi în două ramuri, spre coapse, un galon de fir și pietre scumpe îi împodobește veșmîntul scoțînd în relief linia unduioasă a taliei. Din călțunii sau pantofii pe care îi încalță nu se mai văd decît vîrfurile lungi, nelăsînd să se ghicească nici forma, nici materialul din care vor fi fost lucrați.

HAINELE DE VILAR

La curtea lui Mircea cel Bătrîn și a voievozilor imediat următori, ca și în casele oamenilor înstăriți din orașele acelei vremi, straiele se croiau după tipare occidentale, din postavuri aduse tot din apus. Erau la modă hainele pe care românii le numeau *de Ypria,* fiind confecționate mai ales din acea stofă cu țesătura fină, lucrată la Ypres (Belgia), transmisă prin negustorii brașoveni în Țara Românească și prin cei bistrițeni în Moldova, ca și călțunii din postav, aduși tăiați gata de aceiași harnici cărăuși de peste munți.

Din *vilarul* de Ypria, care costa mulți ducați, din postavul de Luvia (Louvain), de Colonia (Köln) sau de Cehia (Boemia), românii din secolul al XIV-lea își lucrau în țară haine scumpe, atunci cînd nu le aduceau gata confecționate de peste hotare. Privilegiul slavon din 1413 (ca și copia lui latinească de mai tîrziu), dat brașovenilor de Mircea cel Bătrîn, pomenește, pe lîngă arcurile și săgețile aduse prin vămile Rucărului și Dragoslavelor, de „vilarul tăiat“, de ciorapi sau călțuni („caligis“) și de mitre („mitris“), care ar fi, după unii, șepci frîncești, deși moda nu putea fi, la originea ei, decît cea oriental-bizantină a împăraților Paleologi, cu împrumuturi masive de veșminte și pălării occidentale, prin negutătorii latini și meșteșugarii italieni stabiliți la Constantinopol ([56]).

COSTUMUL DE CAVALER AL VOIEVODULUI

Prin portrete originale, din vremea zugrăvirii mînăstirii Cozia (1390—1391), dar și prin repictări mai tîrzii, din veacul al XVI-lea și chiar din al XVIII-lea, care păstrează totuși neatinse vechile chipuri ctitoricești, avem imaginea lui Mircea voievod și a fiului său asociat la domnie, Mihăilă voievod, domnește înveșmîntați: în biserica cea mare de la Cozia (Fig. 28), în zugrăveala paraclisului mînăstirii (Fig. 29) și a bisericii lui Neagoe de la Curtea de Argeș (Fig. 27).

HLAMIDA DE PURPURĂ

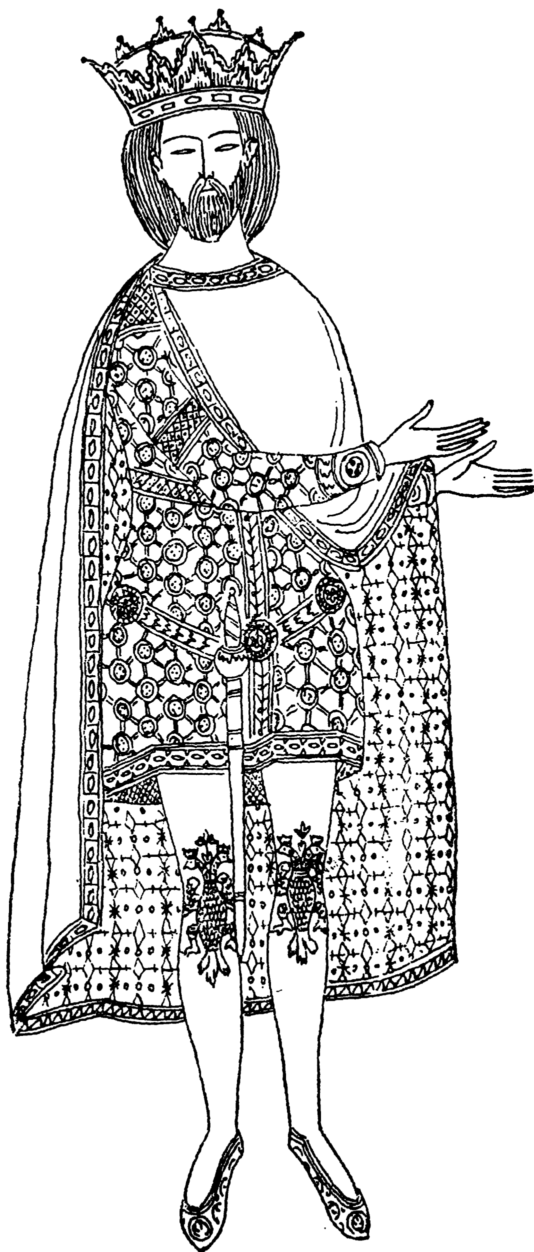
Voievodul și fiul său sînt îmbrăcați aici, asemeni despoților de la miazăzi, după ceremonialul Bizanțului.

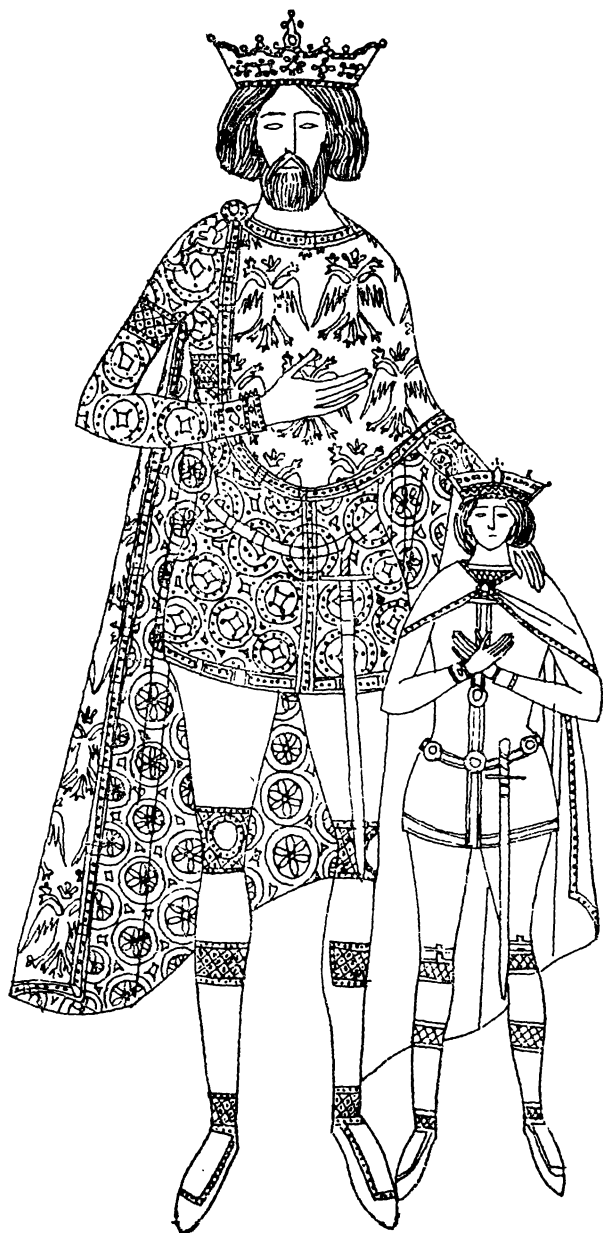
„Înlăuntrul bisericii este zugrăvit Mircea, tînăr încă, după cum era cînd a zidit-o. Statura lui e de mijloc, chipul blînd și vesel, ochii mari și albaștri, părul castaniu-blond și buclat. O parte din îmbrăcămintea lui este vechiul costum al cavalerilor cruciați: haină scurtă și spangă, strîmfi (ciorapi) și pantofi, la genunchi are cusuți în fir vulturi cu două capete, pe deasupra poartă hlamida roșie cu bordură de aur și pe cap o coroană“ ([57]).

Înrudit sau nu, prin mama sa Calinichia, cu împărații din Bizanț, trimițîndu-și unul din feciori la curtea Paleologilor, spre a servi ca ofițeri în garda imperială, cucerirea Țării lui Dobrotici, din 1388—1389, îi dădea dreptul să se intituleze despot și făcea firesc ca haina de ceremonie pe care o îmbrăcau acum, atît el cît și urmașul său, să poarte însemnele demni-

28. ***Mircea cel Mare în costum de cavaler apusean*** **(după pictura murală din biserica cea mare de la Cozia)**

29. ***Mircea cel Mare și Mihăilă voievod în costume de cavaleri după moda apusului*** **(după fresca paraclisului mînăstirii Cozia)**

tății și fastului constantinopolitan, *acvilele bicefale* de „Terrarum Dobrotici despotus" (58) oglindind în același timp, așa cum s-a arătat nu de mult, în aspectul lor, și trăsăturile îmbrăcămintei cavalerilor din apusul Europei, luptători pentru cruce. Coroana cu trei ramuri, încrustată cu mărgăritare, de pe frunțile lor de suverani independenți, hainele de brocart scurte pînă la pulpe, ajustate pe corp (altceva decît vechea „saie" sau „pourpoint"-ul apusean din veacul al XV-lea) de culoare roșie la Mircea, în biserica cea mare de la Cozia, cu tonalități verzi în replica tîrzie de la Argeș, traversată și la unul și la celălalt de galoane și benzi de fir, cu înfășurări și broderii de aur la mîneci, manșete și poale, cu sabie scurtă atîrnată în față, cu nădragii, ciorapi subțiri și înalți, care le acoperă picioarele, acele „chausses" europene, răspîndite de-a lungul întregului continent pînă în Rusia, pe care apar acum, acoperind genunchii, mîndrele acvile bicefale țesute în aur (altele sînt brodate pe mantie), în sfîrșit, călțunii lucrați iarăși în fir de aur, și hlamida (mantia) de purpură încheiată pe umărul drept, ca la împărații Bizanțului și regii Franței, cu o scumpă agrafă (fibulă) rotundă (59), iată costumul de curte al domnilor Țării Românești în veacul al XIV-lea.

PRINCIPATELE ÎN SECOLUL AL XV-LEA

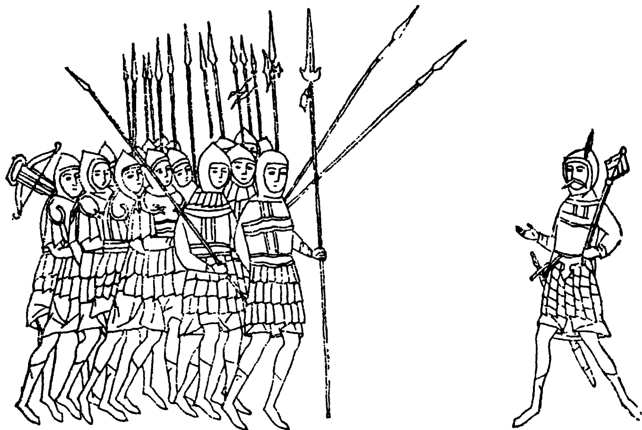
„Astfel de obicei avea Dracula: ori de unde venea la dînsul un sol, de la împărat, de la rege, şi nu era îmbrăcat în chip ales şi nu ştia ce să răspundă la cursele ce le întindea, atunci îl punea în ţeapă“...

„Povestire despre Dracula“

MIRCEA CEL MARE ȘI VITEJII LUI

Haina militară de protecție va continua să rămînă aceeași și în secolul următor. De altfel, un șir întreg de bătălii punctează și anii acestei perioade. Spre Mircea năzuiau acum popoarele din Balcani și chiar unii pretendenți la tronul Turciei sau unii răsculați turci, ridicați împotriva sultanilor. Oștile sale intervin acum în luptele interne ale aliotmanilor, spre biruința noului sultan, desemnat în persoana lui Musa (1411) sau pentru înscăunarea lui Mustafa ori pentru sprijinul lui Bedr-ed-Din răzvrătitul, contribuind astfel la destrămarea imperiului.
Dar mulțimea turcilor covîrșește pînă la urmă forțele românești și viteazul Mircea se stinge, în 1418, făgăduind să plătească haràci noului sultan Mahomed. De acum nesfîrșite invazii și prăzi turcești îndoliază Țara Românească, micile victorii repurtate de Mihail neputînd stăvili în totul pe cotropitori.

Urmează, la puțină vreme, răsunătoarele biruinți ale noului domn muntean, viteazul Dan al II-lea, care, fie singur cu oștile lui, fie aliat cu Pippo Spano, pricinuiește turcilor pierderi însemnate, recucerind cetățile de pe malul stîng al Dunării și reușind în 1425 să înfrîngă armatele turcești lîngă Vidin. Dar opoziția unora dintre boieri și neînțelegerile din lăuntrul ță-

30. *Ostași moldoveni îmbrăcați în armură din plăci metalice în vremea domniei lui Alexandru cel Bun* (după ferecătura în argint a raclei sf. Ioan cel nou de la Suceava)

rii, zădărniciră lupta pentru independență a voievodului Dan, care se văzu nevoit să încheie pace cu turcii.

OȘTILE LUI ALEXANDRU CEL BUN

Pretutindeni veacul e bîntuit de bătălii și Moldova se va împărtăși din aceleași biruinți sîngeroase. Mai pașnică ne apare domnia lui Alexandru cel Bun, venit la tron prin înlăturarea lui Iuga. Ceea ce nu înseamnă că stăpînirea-i îndelungată, de 31 de ani, va fi scutită cu totul de calamitățile invaziei turcești, sau că pregătirile militare deveniseră acum de prisos. După mulți autori, în 1410, moldovenii iau parte la bătălia de la Grünwald, împotriva cavalerilor teutoni, alături de oștile regelui Vladislav Iagello și, un an după aceea, Alexandru cel Bun își trimite trupele pe Vistula, împotriva regelui Sigismund de Luxemburg, al Ungariei. În 1414 oștile moldovenești se bat din nou, cot la cot cu polonezii și cu lituanii cneazului Vitold, contra acelorași teutoni, înfrînți

cu patru ani mai înainte, și, în 1422, cavaleria moldovenească se acoperă de glorie sub zidurile cetății Marienburg (Malbork) — capitala ordinului cruciat — meritînd pentru faptele ei de arme lauda cronicarului Dlugosz: „Însă moldovenii, trăgînd cu săgețile asupra dușmanilor, ei fiind la adăpost de săgețile acestora, le trimit ca o ploaie deasă. După aceea năvălesc asupra cruciaților și pe cei dintîi îi ucid, sau îi iau prizonieri, pe ceilalți îi pun pe fugă. Astfel, într-un chip minunat, moldovenii, cu o mică ceată de oameni, au înfrînt o oaste mare a dușmanilor și apoi s-au întors în tabăra oastei regale, învingători și încărcați de prăzi. Ca semn al biruinței, ei înfățișează regelui Vladislav pe mai mulți dintre prizonierii de seamă, cruciați ai ordinului teutonic precum și lefegii și orășeni".

Ostașii români vor fi înarmați acum cu arcuri și săgeți otrăvite, cu lănci de lemn cu vîrful metalic și cu paveze îmbrăcate în piele, asemănătoare cu ale tătarilor. Spre sfîrșitul domniilor lui Mircea cel Bătrîn și a lui Alexandru cel Bun, muntenii vor cunoaște arbaletele și vecinii lor adevăratele tunuri, prin lemberghezi.

Călăreți moldoveni, înveșmîntați în armură cavalerească, vom afla și în vălmășagul luptei de la Grünwald (1410), cu toate că flamura Moldovei, cu capul de zimbru, aninată în vîrf de suliță, lipsește cu desăvîrșire în gravurile care ne-au păstrat amintirea acestei sîngeroase bătălii.

Vom întîlni oșteni valahi, doi ani mai tîrziu, bătîndu-se la Buda în întreceri de turnir, cum arată cronica lui Dlugosz, alături de regele Bosniei, de nobili francezi, italieni, poloni, greci și bulgari, pentru faima patriei lor.

Este probabil că, în Moldova lui Alexandru cel Bun, să fi pătruns de timpuriu și armura de modă cehă, de vreme ce existau relații între noi și cehi. Predicatori husiți, pe la 1431, în-

vățau pe moldoveni felul în care se războiau boemii, și voievodul țării, el însuși, folosea pe taboriți pentru organizarea oștilor sale. În haine de arcaș moldovean îmbrăca, acum, zugravul pe săgetătorul sf. Ioan cel nou în icoana sicriului cu moaștele martirului, patron al Sucevei, un costum aproape identic cu acela în care se înfățișează păgînul și în ferecătura raclei, datînd din vremea lui Alexandru cel Bun, ferecătură în care apar numeroși ostași moldoveni îmbrăcați în armuri din plăci metalice și purtînd pe capete coifuri sau glugi de zale ([60]) după moda apusului (Fig. 30).

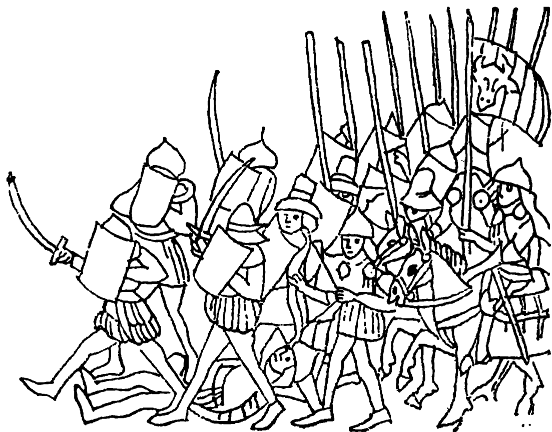
În ceea ce privește costumația propriu-zisă a războinicilor acestui timp, Dionisie Fotino, nu știm din ce izvoare, putea scrie despre vitejii lui Mircea cel Bătrîn, că primeau la sărbătorile Paștelui, din cămara voievodului, o manta de postav leșească și o chivără, cealaltă îmbrăcăminte trebuind să și-o procure singuri.

Descriind lupta călărimii lui Alexandru cel Bun cu teutonii cei acoperiți de platoșe grele, luptă ce s-a dat în 1422, la Marienburg, cronicarul Dlugosz ni-i înfățișează pe moldoveni „descălecînd cu ușurință, cum e firea și datina acestui neam, acoperiți cu frunze și crengi și luptînd pe jos“ la caz de nevoie.

Ceea ce dovedește că ostașii noștri nu purtau armuri grele, ci numai cămăși de zale ușoare, pentru a-și păstra mobilitatea în luptă.

Ei săgetau minunat cu arcul și se serveau și de săbii cu tot atîta îndemînare, culcînd la pămînt pe dușmani sau punîndu-i pe fugă („reliquos in fugam verterent“).

Oricît ar fi de exagerate cifrele cronicarilor contemporani, care se referă la armata Moldovei, regele Sigismund va fi avut motive puternice să se bizuie pe voievodul nostru, care, la 1430, îi făgăduise că îl va ajuta „cu toți cavalerii lui, zece mii“, oaste de curteni și „steaguri“ (cete) boierești, înveșmîntați în zale în majoritatea lor.

31. *Ostași moldoveni în luptă (1476)* (după o xilogravură din „Chronica Hungarorum")

Dar puținele știri pe care le avem sînt, și ele, destul de laconice.

Și mai ar fi atîtea de cunoscut, de aflat.

Ce n-am da să știm astăzi, de pildă, cum erau îmbrăcați cei „1000 de ostași pedeștri și călări" ai lui Dan al II-lea, nepotul lui Mircea cel Bătrîn, la 1426, ostași a căror întreținere costa, de fiecare om, pînă la un perper pe zi.

Sau cavalerii din armata lui Iliaș al Moldovei, pe care, la ceremonia jurămîntului făcut de voievod regelui Poloniei, în 1432, Dlugosz îi vede stînd drept, pe cai, purtători de flamuri. Așa cum, o jumătate de veac mai tîrziu, alt martor polon îi va privi pe nepoții acestor ostași, la Colomeea, cu caii și steguletele lor în vîrf de lance, cu scutierul însoțitor călărind alături...

Ori cei 6000 de soldați ai voievodului muntean Vlad Dracul, despre care Jehan de Wavrin scria, la 1445, că poartă paveze și fac zgomot mare și trag cu tunurile lor de lemn pînă plesnesc cercurile bombardelor...

Din păcate nu știm mai multe nici despre ei, nici despre „steagurile" de „viteji" călări, de voinici, iunaci, hînsari și curteni moldoveni ai lui Ștefan cel Mare, sau despre îmbrăcămintea de fier și zale a cavaleriei moldovenești.

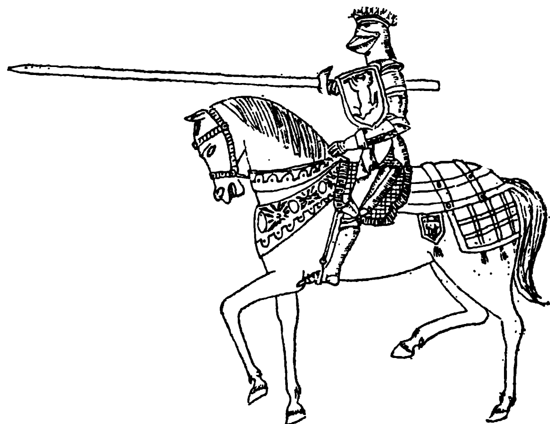
32. *Ostaşi munteni în bătălia de la Tîrgovişte (1476)* (după o xilogravură din „Chronica Hungarorum", 1488)

Știm doar că mulți dintre dînșii primeau soldă (jold) și postav de îmbrăcăminte de la domnie, și abia dacă, pe ici-colo, fresca din vechile biserici ale acestui secol, înfățișează figuri de ostași moldoveni în straie de luptă, luați ca model de zugrav pentru scenele Vechiului și Noului Testament, pe care trebuia să le ilustreze.

VOINICI ÎN VREMEA LUI ŞTEFAN CEL MARE ŞI VLAD ŢEPEŞ

Acoperiți de zale sau închiși în cuirase strălucitoare și grele, ostașii lui Ștefan cel Mare vor purta în lupta de la Baia (1467) săbii și lănci cu vîrf de fier (Fig. 31).

Și cîțiva ani mai tîrziu, vor fi la fel de bine înarmați și călăreții lăncieri ai lui Vlad Țepeș în bătălia de la Tîrgoviște (1476), purtînd pe cap vestitele coifuri („salades") de proveniență apuseană, ca ostașii francezi din timpul dinastiei Valois, așa după cum ni-i arată stampele din „Chronica Hungarorum" (Augsburg, 1488) a lui Iohannes de Thurocz (Fig. 32), numărînd,

33. *Cavaler în armură, cu cască de fier de tip „bassinet"* (după o placă ceramică descoperită la Suceava, sec. XV)

desigur, printre ei și cavaleri unguri (Chalcocondyl).

Ei se înfățișează astăzi privirilor, spectaculos îmbrăcați în platoșe, după moda timpului, cu coifuri de fier pe cap, luptînd împotriva călăreților turci împodobiți cu pene de vultur, după cum, în luptele de turnir, vor arăta ca în cahla descoperită la Suceava (Fig. 33), arborînd mai departe și calotele de fier „bassinet" cu botul ascuțit, „barbu".

Fără îndoială că o bună parte din armamentul ușor, cu care erau înzestrate pedestrimea și cavaleria moldovenească a lui Ștefan cel Mare, provenea din atelierul meșterilor făurari și „săbierilor" de la Suceava: arcuri, săbii, puști, ghioage și scuturi de lemn îmbrăcate în piele. Dar se aduceau și din alte părți asemenea arme și în plus arbaletele, arme atît de ucigătoare, care în apusul continentului fuseseră condamnate, pentru marea lor putere de distrugere.

Ele se fabricau obișnuit în orașele poloneze, la periferiile cărora trăiau armurieri, sau în Brașov, la Sibiu și în alte cetăți ardelene.

La 3 iulie 1460, Ștefan cel Mare se învoia cu liovenii ca, printre alte mărfuri, să-i trimită și săbii unguresti și paloșe. Și la 18 februarie 1476, voievodul nostru scria îngrijorat burgmeisterului din Brașov: „Să lași pe sluga noastră, pe meșterul Mihai, să vie la noi cu săbii și arme, ca să ne fie împotriva păgînilor". Și Ștefan trimitea și la Sibiu oameni de ai lui, de încredere, în 1502, în miezul verii, să aducă platoșe „din care sînt la ei".

Este de la sine înțeles că demersurile acestui puternic și viteaz voievod nu rămîneau niciodată fără răspuns, și Radu cel Frumos, domnul Țării Românești, adresa brașovenilor o scrisoare în care le reproșa rîvna pe care o dovedeau față de Ștefan cel Mare. De altfel, în tot cursul acestui veac, ca și în cele următoare, Principatele vor aduce arme și din Transilvania. De acolo și de aiurea se vor cumpăra mereu arcuri, săgeți, puști (tunuri) și silitră, săbii și scuturi. Că îmbrăcămintea oștilor românești era departe de a constitui ceea ce se cheamă astăzi o uniformă, este în afară de orice îndoială, „pleanul" luat în lupte îmbogățind și colorînd la nesfîrșit garderoba armiilor noastre, ca și a altor popoare, iar prezența mercenarilor străini în rîndurile băștinașilor avînd darul s-o facă și mai pestriță și mai diversă încă.

Și acești mercenari, adăugați trupelor indigene, n-au lipsit niciodată în trecut, cum n-a lipsit nici obiceiul prăzilor de război.

Să ne gîndim numai că Iliaș vodă ținea în soldă, la curtea din Suceava, „mulți nobili din Lituania cu cetele lor", plătindu-le „cîte 5 grivne polone de lance", din rîndul acestor nobili și viteji lituani recrutîndu-se poate, și pe vremea lui Alexandru cel Bun și pe vremea lui Iliaș vodă, unii dintre cei mai credincioși apropiați ai domniei. În astfel de împrejurări nu putea să existe, desigur, o costumație uniformă.

Și totuși este sigur că, pentru ei sau pentru oștirea pămînteană, meșteșugarii țării știau, la

1440, să lucreze frumoase *baibarace* sau haine roşii, din care Iliaş domnul se îndatora să dea şi regelui Poloniei cîte 400 de bucăţi pe an. Că, în 1476, Vlad Ţepeş, după cum ne informează Chalcocondyl, adusese în ţară, pentru a-şi întări oastea împotriva turcilor, şi călărime de viteji unguri... Sau că, în prada de război pe care, de pildă, la 1497, o vor lua moldovenii în Codrii Cosminului, vor figura, pe lîngă armurile şi hainele leşeşti ale boierimii polone învinse, îmbrăcămintea, zalele şi platoşele cetelor de cehi luptînd sub flamura regelui Ioan Albert.

Iată aşadar că victoriile militare, procurînd învingătorilor armele şi îmbrăcămintea de preţ a învinşilor, chiar prin acest schimb de trofee, mijloceau un împrumut al modei şi făceau şi mai pestriţă compoziţia vestimentară a oştilor.

Singura îmbrăcăminte războinică ce uniformizează oarecum aspectul oştilor (şi aceasta se poate spune numai despre cavaleria ţării) era armura metalică ori cămaşa, jambierele şi gluga de zale, pe deasupra căreia se punea chivăra de fier.

Din oşteni de ţară şi din mercenari străini, simbriaşi domneşti şi unii şi alţii, într-o oarecare măsură, oferea Petru al III-lea Aron, la 1456, regelui Cazimir: „patru sute de suliţi sau patru sute de călăreţi cu suliţe, înarmaţi cum se cuvine şi ca de război cu zale sau cuirase".

Din Sibiu va aduce platoşe pentru oştire şi Ştefan cel Mare cîţiva ani mai tîrziu. El însuşi trebuie să fi luptat în armură grea de fier împotriva lui Hroiot ungurul, de vreme ce cronica lui Neculce ni-l înfăţişează cu calul prăbuşit sub el în toiul bătăliei, urcînd apoi pe calul scutierului Purice, numai cu ajutorul acestuia făcut movilă la picioarele domnului său. Căci altfel n-ar fi putut sări în şa, de greutatea îmbrăcămintei metalice ([61]).

Dar pe zidurile bisericilor lui Ştefan vor apărea doar ostaşi îmbrăcaţi în zale sau cu plăci ori

solzi de oțel („armures à macle“) și cu chivere metalice pe cap, toate fără „nazal“ și prezentînd o mare varietate de stiluri (Fig. 34—35). Unele sînt simple, cu calota rotundă, traversată de o dungă pe mijloc, ca la biserica Sf. Gheorghe din Hîrlău.

Altele, cu calota ascuțită și cu borurile răsfrînte în jos, în dreapta și în stînga, „chapel de fer“, ca în Franța acestui secol, așezate pe cap peste gluga de zale și făcînd legătura cu lamele de oțel din jurul gîtului, de la biserica Sf. Nicolae din Popăuți, destul de asemănătoare cu cele de la bisericile din Dîrjiu și Mălîncrav (Transilvania) sau cu cele din pictura murală de la Hîrlău din scena „Răstignirii“.

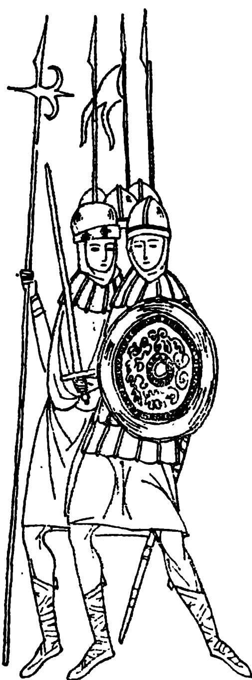
34. ***Ostași moldoveni din vremea lui Ștefan cel Mare*** **(după o pictură murală de la biserica din Popăuți)**

O altă categorie de chivere de fier, foarte caracteristice, pare a fi luată după modelul roman cu creastă (biserica din Bălinești).

Unii ostași, așa cum am arătat, poartă la gît un col din lame de fier dispuse în evantai, care se lasă pe spate (62).

Alții, ca în scena „Răstignirii“ de la biserica Sf. Gheorghe din Suceava, duc în mîini paveze rotunde și își pun pe cap un văl, peste care așază casca de fier cu borurile lăsate în jos.

Să fie oare această pălărie ostășească cu văl acea „husarica“ despre care pomenesc mai tîrziu documentele ardelene că se trimiteau și

35. *Ostași moldoveni din vremea lui Ștefan cel Mare* (după pictura murală de la biserica din Hîrlău)
36. *Ostaș transilvan cu chivără de fier* (după o frescă de la biserica din Mălîncrav)

în Țara Românească? Credem că da. Vălurile pe sub pălării le purtau de altfel și oamenii pașnici, bărbați și femei, în Principate ca și în Germania lui Dürer, și în Polonia lui Stoss, și în secolul al XVI-lea.

La alții se văd limpede lamele de fier atașate în continuarea tunicii de piele.

În sfîrșit, puștile sau lăncile, alături de halebarde și paveze ovale, frumos ornamentate, și săbii drepte, lungi, cu garda în formă de cruce, completează găteala de luptă a războinicilor din frescele moldovenești, cu mult mai bogat înveșmîntați decît ostașul din pictura murală de la Malîncrav (Fig. 36).

VÎNT DE RĂSĂRIT...

Ar fi o greșeală să se așeze costumul acestui nou secol sub o influență sau alta, cu precădere, țările noastre fiind la răscruce de drumuri, între răsărit și apus, și cultura noastră participînd deopotrivă la rafinatul gust apusean și la fastul curților bizantine. Dictate de interese politice și de clasă, alianțele înfăptuite de voievozii noștri cu familiile domnitoare ale statelor vecine au legat istoria Principatelor românești de istoria acestor țări, înrîurindu-se astfel cultura, portul și întreaga noastră viață din trecut. Încă înainte de întemeierea Moldovei, voievodul maramureșean Bogdan de Cuhnea, înnobilat de regele Ungariei cu titlul de comite de Ugoci, se căsătorise cu o poloneză catolică, Maria. O altă catolică, Marghita, va fi începătoarea neamului mușatin. Iar Marghita, fiica palatinului de Losontz, va fi fost poate cea dintîi doamnă a lui Alexandru cel Bun, papistașă ca și Ringala, cealaltă soție a voievodului, sora lui Vitold cneazul Lituaniei, fostă ducesă de Mazovia și vară a regelui Vladislav al Poloniei.

Cu o Marincă, cumnată a regelui Vladislav Iagello și fiică a ducelui Andrei al Lituaniei, se

va însura și Iliaș, urmașul lui Alexandru cel Bun.

În aceeași vreme, voievozii munteni, despărțiți doar prin apa Dunării de bulgari și de sîrbi, își vor țese înrudiri cu despoții și țarii ortodocși ai popoarelor din sud, fără a putea scăpa nici ei cu totul de influența catolicismului.

Cu regele Milutin al Serbiei își va mărita fiica Litovoi. Cu țarul Alexandru din Vidin se va însoți Teodora, fiica primului Basarab, iar fiul ei Stracimir, moștenitorul țaratului, va lua în căsătorie pe Ana, fiica voievodului Nicolae Alexandru Basarab. O altă fiică a acestuia va deveni regină a Serbiei, prin mariajul ei cu Ștefan Uroș, cneazul sîrbesc, cea de a treia fată a lui Nicolae Alexandru vodă luînd de bărbat pe ducele Ladislav de Opolia, palatinul Ungariei. Cu fiica lui Ștefan, regele Bosniei, se va însura Vladislav voievod, Radu I va lua o Calinichie din neamul împăraților Paleologi, și Dan I se va căsători cu domnița lui Vuk Brancovici, regele Serbiei. Și înrudirile acestea vor continua pînă tîrziu: doamnele lui Neagoe Basarab și a lui Petru Rareș vor fi sîrboaice, fiice și nepoate de despoți . . . etc.

După căderea Bizanțului și apoi a statelor suddunărene sub dominația turcească, Țara Românească va fi tîrîtă, înaintea Moldovei, sub călcîiul turcilor și implicit în sfera de influență otomană. Și, nu mult după prăbușirea noastră, Polonia și Ungaria, care își păstraseră un timp libertatea, vor împrumuta și ele haina răsăritului împreună cu multe din datinile vieții turcești. E o epocă de mare înflorire comercială, acum, în pragul veacului XV. Negutători greci și italieni ne aduc postavuri răsăritene, și raguzanii își dau întîlnire la Tîrgoviște — unde își vînd postavul roșu — și în alte tîrguri, unde își desfac brocartul de Veneția, cu armenii și nemții din Liov și Cracovia sau cu sașii de peste munți, din Brașov, Sibiu, din Bistrița și din alte cetăți.

Neguțătorii genovezi își vînd la noi *camocatul (camha)* ([63]), stofă de mătase și fir, neîntrecută în frumusețe, dar se cumpără în cantități apreciabile și vigurile de postav flamand, stofele franțuzești și vilarul (velour) de Ypria sau Louvain, postavul de Cehia, acel „postavaceh“ ([64]) adus, poate, din Silezia, postavurile și pînza litvane, pînza de Krosno și cea din Köln, și din alte burguri germane ([65]).

Nu lipsesc nici barhetul, tafta și *serasîrul*, această mătase orientală țesută cu aur, atît de prețuită veacuri de-a rîndul în țara noastră. Denumite „mărfuri tătărești“ sau „marfă de pe mare“, toate aceste mătăsuri — camha, tafta, atlasul și împreună cu ele și catifeaua — erau țesături orientale, turcești, care veneau în țările noastre aduse de genovezi și de aici se răspîndeau în lung și în latul lumii sud-est europene. Era belșug de mărfuri prețioase în acest veac pe piețele Principatelor românești, și neguțătorii moldoveni străbăteau, la rîndul lor, drumuri lungi și anevoioase către Kiev, Moscova, Brașov și Liov, purtînd stofe răsăritene și podoabe femeiești, găteli de aur și argint și mărgăritare ([66]).

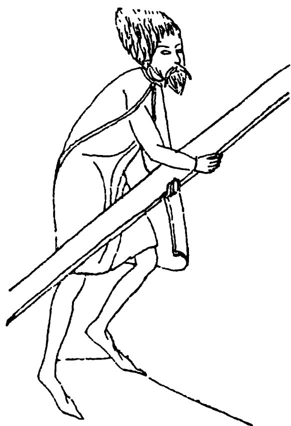
Pînă în vremea lui Ștefan cel Mare vor veni la Suceava neguțători din Liov pentru a cumpăra toate acele minuni răsăritene, catifele de mătase și aur, plătind vamă „de grivnă trei groși“ ([67]), iar negustorii poloni din Galiția și Podolia își aveau casa lor de comerț în orașul cel mai de frunte al Moldovei, încă din 1408. În Suceava, vestita capitală a Moldovei, ei se întîlneau cu neguțătorii muscali, și acolo, pe „ulița rusească“, se etalau în văzul mulțimii, în același timp cu strălucitoarele blănuri de Mosc, și marfa tătărească, *tebenca* și camha și jderii ungurești și țesăturile leșești și neîntrecuta pînză nemțească ([68]).

Comori de frumusețe se puteau găsi în piețele orașelor și tîrgurilor din Moldova, de la șiragurile de mărgăritare și sculele de aur și argint, menite să împodobească grumajii și bra-

țele femeilor, și pînă la stofele grele, țesute cu sîrmă, *cumașurile* cum se vor numi mai tîrziu, acele „drappi d'oro", de proveniență italiană, unele din ele prețuind averi întregi.
Din vremea lui Alexandru cel Bun, postavul de Anglia laolaltă cu mitrele de *cocîrlat* (scarlatto, scharlach, écarlate) (69) și cu mărfurile leșești încep să-și facă drum spre piețele noastre, și la Suceava se vînd haine aduse din Liov dar și din alte orașe apusene. Și, în timp ce moldovenii cunosc acum frumusețea postavului de Anglia în propria lor țară, munteanul Radu, banul de Craiova, fugar de răul turcilor, se îmbrăca chiar la Londra cu asemenea stofe scumpe, ca protejat și pensionar al regelui Henric al VI-lea. Și se vor întîlni mai tîrziu destui meșteșugari iscusiți și printre croitorii din Moldova, care vor lucra veșminte la comandă, vînzîndu-le făcute gata („vestes venales"), pentru leși și pentru transilvăneni (70), moda fiind aceeași, într-o țară sau alta, de-a lungul întregului veac și chiar în cel următor.
Din anul 1424 se citează documentar și pătrunderea în Țara Românească, sub domnia lui Dan I, a unui alt model de haină, *zeghea* (71), îmbrăcăminte la modă în Ardeal și Ungaria, pe care o vedem încă din 1408 împodobind pe jupanii de peste munți, ctitori ai bisericii din Strei Sîngiorgiu, la ei acasă.
În Moldova lui Ștefan cel Mare se vor încrucișa astfel poverile de mărfuri frîncești cu tovarele de postav de Ungaria (Buda), aduse pînă aici pe drumuri lungi și cu multă osteneală de către negutătorii pribegi din Volînia sau din Halici și cu țesăturile răsăritene, cu mărfurile „de pe mare", venite din Crimeea, Levant sau Asia Mică.

ȚĂRANII

Cît privește pe țăranii din Principate, îmbrăcămintea lor simplă va fi lucrată în casă, pentru

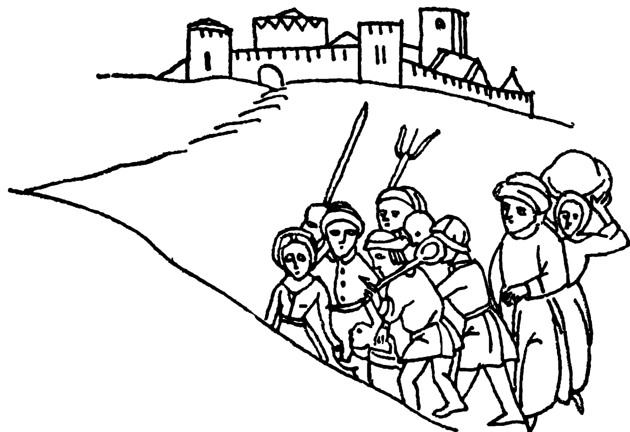
37. Țăran din Transilvania, începutul sec. XV (după pictura murală de la biserica din Mălîncrav).

cei mai mulți dintre ei, exigențe mai mari fiind satisfăcute prin mărfurile din Ardeal și din țările vecine, la iarmaroacele (Iahrmarkt) care niciodată nu vor lipsi.

Pentru ei se aduce în Țara Românească, încă din anul 1413, *boboul,* dimia sau abaua, prin brașoveni, în vreme ce pînza de in și cînepă se țese mai mult în casă, din străvechi timpuri.

Începînd cu prima jumătate a veacului al XV-lea apar documentar și pivele și steazele de postav din Moldova, o dată cu ivirea primilor meșteșugari din Roman, la 1436, specializați peste munți în tunsul postavului („rasoriam artem") ([72]). În liniile ei mari, îmbrăcămintea de tradiție milenară a sătenilor se primenește greu.

Și, sub raportul vestimentar, înfățișarea unui ostaș rustic din Muntenia lui Basarab I, acoperit de căciulă „țurcană", așa cum îl arată „Cronica pictată de la Viena", încordînd arcul în lupta contra ungurilor din noiembrie 1330, nu se deosebește întru nimic de aspectul unui iobag ardelean, reprezentat sub chipul lui Simon, cîteva decenii mai tîrziu, de zugravul „Calvarului" (Fig. 37), de la biserica din Mălîn-

38. *Țărani din Transilvania, sec. XV* (după o gravură din „Chronica Hungarorum", 1488)

crav. Portul popular rămîne același, veacuri de-a rîndul, primind cînd și cînd infiltrații orășenești prin felurite *flenderițe*, piese vestimentare uzate ale locuitorilor din tîrguri și cetăți, multe din ele supraviețuind pînă astăzi în garderoba țăranilor noștri, așa cum au fost primite cîndva.

În genere, aspectul hainelor este sărăcăcios, trădînd viața de lipsuri pe care o duceau. Dacă în făptura straielor însă materia e aspră, în schimb, culorile de arnici și mătase, cu care se vor înflori mai tîrziu iile și fotele, catrințele, zavelcile și pestelcile femeilor și cojoacele trudnicilor de pe întinsul țării, le înveselesc înfățișarea, iar măiestria și gustul țesătoarelor le dau o aparență sărbătorească, optimistă, de bunăstare chiar. Vederea lor încîntă și astăzi privirea și această bucurie a ochilor e singura notă veselă a traiului iobagilor noștri din trecut, în acest secol al XV-lea, în care documentele iconografice lipsesc aproape cu desăvîrșire. Gravura în lemn, de felul celei din cronica lui Thurocz, de pildă, și fresca, ele singure, mai reflectă pe alocuri modesta, sumara îmbrăcăminte a plugarului român (Fig. 38), dus în robie de tătari sau surprins de zu-

grav în timpul muncilor agricole, cu mult mai golaș în sărăcia lui decît străbunii Adam și Abel, reprezentați la Voroneț lucrînd pămîntul, în jupane colorate, boierești, cu nădragi policromi și călțuni negri.

Sînt totuși cazuri cînd, în urma unei bătălii victorioase ca, de pildă, aceea împotriva păgînilor, din anul 1442, despre care relatează călugărul Barthélemy de Gênes, pînă și ciobanii din Valahia ajung să se înavuțească, cei mai mulți neîmbrăcîndu-se decît în veșminte turcești de mătase și în stofe lucrate în fir, toate din corturile turcilor. Dar prăzile acestea neașteptate și rare nu puteau lumina decît pentru o clipă, cît flacăra unui fulger, întunericul bordeielor săpate în pămînt ale păstorilor și sătenilor noștri.

LA CURȚILE DOMNILOR: MÎNDRELE ȘUBE DE POSTAV ȘI PĂLĂRIILE ÎMBLĂNITE

Pentru ilustrarea costumului voievodal din Moldova acestui început de veac ni se păstrează portretele lui Alexandru cel Bun și al doamnelor lui, Mălina și Ana, în numai două reprezentări ce ni se par deopotrivă de autentice și semnificative, oferindu-se cu tot luxul de amănunte necesar unei înfățișări mai ample.

Cel dintîi document iconografic cunoscut îl constituie o superbă broderie de epocă, un epitrahil lucrat în fir de aur și mătase, păstrat multă vreme la mînăstirea Staraia Ladoga și mutat astăzi în muzeul Alexandru Nevski din Leningrad.

El îl înfățișează pe bătrînul voievod (Fig. 39) în perioada dintre 1421—1432, în vremea în care avea ca doamnă pe Mălina (Marina), o inimoasă femeie care va fi însemnat ceva în cultura vremii ei. Domnul e înveșmîntat, peste nevăzuta jupană, într-o elegantă, fastuoasă *șubă*, de modă polonă, cu mînecile largi, des-

39. *Alexandru cel Bun* (după un epitrahil contemporan de la muzeul Alexandru Nevski din Leningrad)
40. *Doamna Marina* (după epitrahilul contemporan de la muzeul Alexandru Nevski din Leningrad)

picate, spînzurînd în jos, mîneci care se azvîrleau către spate pentru a lăsa brațele libere, „șubom ot postava", cum o numesc hîrtiile timpului (73).

E vremea cînd messire Ghillebert de Lannoy trecea prin țara noastră, unde vedea tătari cu turbane și bărbi lungi. Din Rusia și Polonia veneau mărfuri către Moldova, și la curtea ducelui Vitold al Lituaniei, în Camenița, se perindau mărfuri, printre care se numărau pălăriile îmblănite și șubele, blănurile de jder și veșmintele de mătase, tot atît de prețuite și acolo ca și la Suceava.

Erau hainele de gală cărora le vor lua locul *conteșurile* sau *cabanițele* domnești, cum se vor numi mai tîrziu, aproximativ aceleași mantii, *șarvanale*, cum le vor spune oamenii în vremea lui Neculce, pe care le vor purta și sultanii și voievozii, și pe care le vor îmbrăca, în timpul lui Ștefan cel Mare, chiar și feciorii de boieri, aprozii de divan ai domnului și copiii de casă, ca expresie supremă a luxului ce stăpînea la curtea acestui din urmă domn.

Pe cap, Alexandru cel Bun poartă aici nu o coroană, cum vom vedea apărînd la voievozii de mai tîrziu în frescele bisericilor noastre, ci o *pălărie* înaltă care putea fi de *blană*, de *pîslă* sau din *păr de cămilă*, cum se purta și în Germania ([74]); una din acele „cappelli pilosi“ din care se aduceau și în țările noastre pe la 1427 ([75]), cu borurile răsfrînte în sus, brodate în zig-zag pînă la jumătatea calotei, pălării pe care genovezi ca Petru Gravaigo sau Hector Mansano, stabiliți la Cetatea Albă, le țineau în depozitele de la Suceava, și de care se întîlneau și în Franța lui Ludovic al XI-lea sau a lui Carol al VII-lea, contemporane *coafelor cu eșarfe* căzînd pe umăr ([76]).

MITRA DE COCÎRLAT

Că moda pălăriilor era acum aceeași la noi ca și în Franța sau în Bizanțul Paleologilor, nu mai încape îndoială. De altfel și mitra împărătească cu care se împodobea, în mozaicuri, Ioan al VIII-lea, va fi adoptată în țările noastre încă de pe vremea lui Alexandru cel Bun, despre care legenda spune că ar fi primit el însuși în dar fie o coroană, fie o asemenea pălărie sacerdotală din partea împăratului, cu prilejul trecerii acestuia prin Moldova, la 24 octombrie 1424 ([77]). Dar asemenea *mitre* roșii, din cocîrlat (scarlatto) începuse să primească Alexandru vodă încă din anul 1419, prin negutătorii străini, trecători prin Moldova ([78]).
Alături de el, doamna Marina „autocrată a Moldovei și a țării dinspre mare“ (Fig. 40), cum sună inscripția grecească de pe epitrahil, e împodobită cu o *scufă cu pene*, ca o coroană cu multe ramuri, cum poartă și prinții italieni din *Cavalcada regilor magi* a lui Benozzo Gozzoli ([79]), îmbrăcînd peste bogata rochie lungă pînă în pămînt, cu mînecile largi atîrnînd în jos, o mantie somptuoasă, un cavadion de postav greu, înflorat cu aur și tivit pe margini cu benzi de blană.

41. *Alexandru cel Bun și doamna Ana* (după o pictură murală de la Sucevița)

Ea poartă cercei sau *pandelocuri* de aur și mărgăritare, lungi pînă la umeri, aceeași găteală spînzurînd, nu de urechi, ci de coafa doamnelor țării, pe care o vom afla și în vremea lui Ștefan cel Mare și în secolul următor, în Muntenia, la curțile lui Neagoe și ale urmașilor lui împodobind pe soțiile de voievozi și domnițe. Și costumul ei prezintă destul de mari asemănări cu al Mariei Comnena Turnikina de la mînăstirea Trinității din Kiev.

Drept al doilea document iconografic important pentru epoca lui Alexandru cel Bun poate fi socotită pictura murală din pridvorul mînăstirii Sucevița reprezentînd aducerea moaștelor sfîntului Ioan cel nou, cel omorît de tătari, la Suceava.

Ea datează din veacul al XVII-lea dar reproduce, în trăsăturile vestimentare ale personajelor care compun scena, modelele vechi, aflate mai de mult în paraclisul mînăstirilor Bistrița, Voroneț, Sf. Gheorghe din Suceava etc. Descrierea plastică a cortegiului urmărește parcă de aproape rîndurile așternute atunci de Grigore Țamblac, martor ocular al ceremoniei: „cu toți deminitarii săi și cu mult popor dintre creștini și cu arhierei și cu tot clerul, cu făclii și cu tămîie și cu mir bine mirositoare“.

42. *Boieri cărturari la Conciliul ecumenic de la Constanța (1415)* (după xilogravurile incunabulului lui Ulrich von Reichenthal)

Procesiunea e deschisă de voievodul Alexandru cel Bun și de doamna lui (Fig. 41), înveșmîntați și unul și celălalt în costume domnești, cu caftanul bizantin de ceremonial, cu mîneci largi tăiate drept, îmbrăcîndu-le trupul: același ca în vremea lui Bogdan I, dacă e să credem în autenticitatea picturii refăcute de la biserica Sf. Nicolae din Rădăuți.

Materia din care vor fi fost lucrate asemenea scumpe cavadioane, poate camha, ne face să ne gîndim la crîmpeiele de catifea de mătase vișinie, țesută cu motive vegetale din fir de aur, din garderoba lui Alexandru cel Bun, păstrate pînă astăzi la muzeul mînăstirii Bistrița și în colecția secției de artă feudală a Muzeului de Artă al Republicii.

Vălul doamnei, căzînd pe umeri de sub coroana grea de aur, e vălul tuturor reginelor din apusul Europei pînă dincolo de sfîrșitul acestui veac.

Cît privește pe jupanii cărturari de la curțile voievozilor Mircea cel Bătrîn și Alexandru cel Bun, călători și unii și alții, în 1415, la Conciliul ecumenic de la Constanța, ei apar

43. *Boieri moldoveni* (după ferecătura în argint a raclei sf. Ioan cel nou de la Suceava și după o icoană pictată din racla aceluiași sfînt)

acum nu numai în scena cortegiului de la Sucevița dar și în xilogravurile din incunabulul lui Ulrich von Reichenthal (Fig. 42), elegant îmbrăcați, pierduți în mulțimea celorlalți nobili de alte neamuri.

Printre ei va fi pozat, poate, gravorului german, un Tugomir din Țara Românească sau vreun alt boier, mai mărunt dar adînc știutor de carte bisericească, alături de vreun semeț moldovean, ca Seneslav din Neamț ([80]), probabil înnobilat leșesc și de aceea numit „cavaler de Polonia“?

Ei își pun pe cap pălării îmblănite sau de catifea și *șepci frîncești,* din postav, din cele cu cozorocul ascuțit și ieșit în afară, deasupra frunții ca un cioc proeminent, care purtau pe alocuri numele de *pălării cu streașină* și din care însuși regele Franței, Carol al V-lea, încă din 1364, avea obiceiul să poarte.

Hainele lor scurte ori lungi, sugrumate pe mijloc cu centuri, cu mînecile bufante și pieptii bombați, evazate și încrețite, îmblănite uneori la poale, nu treceau decît cu puțin de genunchi, lăsînd să se întrevadă nădragii croiți

44. *Costum din Transilvania: nobil cu şoim* (după o teracotă indigenă din Arad)

pe picior şi călţunii de culoare închisă, aidoma ca la curţile apusene.

Şepci frînceşti şi haine de vilar, de care vor purta la acea vreme mai toţi oamenii de seamă din Europa, suverani ca Ludovic al XI-lea, prinţi şi doamne nobile italiene din picturile cimitirului din Pisa, atribuite pe nedrept de Vasari lui Orcagna.

Exact aceeaşi îmbrăcăminte de modă apuseană a boierilor moldoveni din veacul XV se reflectă de altfel şi în unele din cele 12 scene iconografice ilustrînd pătimirile sf. Ioan cel nou sau în icoanele pictate ale raclei păstrată în biserica Sf. Gheorghe din Suceava, acoperămîntul de argint al sicriului — lucrare de orfevrărie datînd indubitabil din acest secol — inspirîndu-se din costumaţia sfetnicilor ţării.

Sînt aici cojoace încreţite şi veşminte ample, pălării şi înfăşurări ale capului caracteristice modei europene şi oamenilor acestei epoci, dintre care multe vor supravieţui pînă în timpul domniei lui Ştefan cel Mare (Fig. 43). Aceleaşi trăsături de costum apusean le aflăm acum şi în tîrgurile şi cetăţile Transilvaniei, învederate prin teracotele din Arad (Fig. 44)

45. ***Tîrgoveți din Ardeal, sec. XV*** **(după „Chronica Hungarorum“)**

sau prin stampele cronicii lui Iohannes de Thurocz din 1488, reprezentînd o mai veche năvală a tătarilor în Ardeal (Fig. 45). Dar să revenim la pictura de la care am pornit. Cum se înfățișa, pe la 1420, îmbrăcămintea dregătorilor lui Alexandru cel Bun se poate vedea, mai ales, în reprezentările din fresca de la mînăstirea Sucevița, în scena „Aducerii la Suceava a moaștelor sf. Ioan cel nou“ (Fig. 46), scenă pentru care zugravul tîrziu al Movileștilor va fi avut, așa cum arătam mai sus, destule modele de la începutul veacului al XV-lea, în mai vechile biserici și mînăstiri moldovenești dinainte de Ștefan cel Mare ([81]). Acolo, în cortegiul de moldoveni care însoțesc pe vodă și pe doamna lui, Ana, se zăresc mulți dregători care poartă *dulame* lungi pînă la glezne și pe deasupra haine de mătase, cu sau fără mîneci, încheiate în față cu mulți nasturi și scurte pînă la mijloc, după stilul oriental.

Sînt elegantele veșminte la modă și în veacul al XV-lea și mai tîrziu.

Pe cap pun șepci de culoare deschisă, cu clape într-o parte, petrecute pe deasupra ca-

46. *Boier moldovean de la curtea lui Alexandru cel Bun* (după pictura murală de la Sucevița)

lotei scunde, niște șepci „dantești", apusene. Foarte puțin deosebiți trebuie să fi arătat acum și jupanii pe care îi va avea Vlad, pretendent la tronul Munteniei, ca Voico vornicul, cei cărora le plăcea atît de mult să poarte șube de postav („șubom ot postava"), lucrate la meșterii croitori din Brașov, în 1431.

La fel cum se îmbrăcau și boierii de la curtea lui Vlad Dracul, jupanii lui Mircea sau ai lui Basarab al II-lea. Un document slav de la 1431—1446, emanat din cancelaria domnească a acestor voievozi, ne zugrăvește în cîteva rînduri pe un om de încredere al gospodarului.

ZANVEL, DIN CETATEA TÎRGOVIȘTEI

Iată-l aievea pe Zanvel, din cetatea Tîrgoviștei, om bun și de nădejde al voievodului, înveșmîntat în haine de catifea de Ypria, de tăietură occidentală, purtînd pe cap *șapca frîncească*, îndătinată în Muntenia ca și în Moldova încă de la sfîrșitul veacului trecut, pălăria aceea cu cioc și cu borurile ridicate în părți și la

ceafă, și a cărei prezență o surprindem încă din 1408.
El are spada legată de cingătoare și în deget îi strălucește un „inel de aur în preț de 10 florini". De șold îi atîrnă o pungă de piele, sau de catifea, cu 300 de aspri.
E un om avut și un elegant al vremii acest Zanvel, din cetatea Tîrgoviștei, în portul în care se vor fi înfățișat privirii lui Reichenthal și delegații români la conciliul de la Constanța, cu cîteva decenii în urmă. Prea multe nu mai știm despre el. Tîlharii îl atacă pe drum, el se apără din răsputeri cu sabia în mînă, dar e ucis și jefuit de bani și de hainele bogate la care rîvniseră furii... La vremea asta călătoriile erau foarte nesigure și drumurile pline de lotri.

NEMEȘI ROMÂNI, JUPÎNIȚE, TÎRGOVEȚI, CERȘETORI

Ca și în Principate, aceeași viață românească pulsa și dincolo de munți, pînă în Maramureș și aceleași haine apusene purtau, la 1404, și pan Radu și jupanii Banco, Toader ori Sandru, nemeși de Sarvasău, sau alții ca Nan din Săpîntu ori Costea al lui Drăguș, dăruitori și ei mînăstirii sfîntului arhanghel Mihail, zidită și înzestrată mai de mult de Balița voievod și Drag meșter, de Dobre Românul, feciorul lui Ioan, ctitorul bisericii din Leșnic și alții.
Ni se păstrează din această vreme (1408—1409), încremenite în zugrăveala bisericii din Strei (Sîngiorgiu), costumele pe care le îmbrăcau acum strămoșii ardeleni ortodocși ai Cîndeștilor, înnobilați de Jicmon crai, regele ungur, și deveniți apoi Kendresi, ctitorind și dînșii biserici cu frumoase inscripții slavone, care abia se mai pot zări ([82]).
Iată-i pe acești viteji din neamul lui Cîndea Lațco înveșmîntați în jupanele vremii și purtînd pe deasupra zeghe roșii și verzi tivite la

47. *Jupîneasă din Transilvania din neamul lui Cîndea Laţco (1408—1409)* (după pictura murală de la biserica din Strei-Sîngiorgiu)

poale, cu paloşele arcuite, atîrnate la cingătoare, în faţă şi nu la coapsă ca mai tîrziu, cu părul lung, strîns la spate în chică, cu mustaţa şi barba mică, după moda timpului, ca pretutindeni.

Alături de Laţco stă jupîniţa Nistora „roaba lui Dumnezeu" (Fig. 47), îmbrăcată într-o rochie lungă, strînsă la mijloc cu un brîu, peste care se zăreşte *fota* îngustă, acea stofă scumpă cu ţesătura vărgată adusă din orient, al cărei port trecuse mai demult în costumaţia ţărăncilor. Ea e înfăşurată la cap cu un văl lung, alb, un *giolgi* care-i cuprinde şi umerii. Lîngă ei, ctitorul, jupîn Chendreş, şi Vlaico, fiul lui Chendreş, încinşi cu cingători de piele, încrustate cu argint sau cu „brîie ferecate", cum se purtau pe atunci (Fig. 48).

Hainele lor sînt făcute de croitori („sartori" ori „szabo" ori „schneideri") ardeleni, meşteri mari, pricepuţi şi cu faimă şi dincolo de hotarele ţării, persoane importante şi preţuite, ca acel Mihail din Bistriţa, de pildă, care încă de la 1403 se număra printre juraţii cetăţii, şi care puteau ajunge să ocupe demnităţi şi mai mari în burgurile transilvane. Ctitorii poartă nădragi strînşi pe picior, aceiaşi

48. *Boier din Transilvania din neamul cnezesc al lui Cîndea Lațco (1408—1409)* (după pictura murală de la biserica din Strei-Sîngeorgiu)

ca în Franța lui Ludovic al XI-lea, din care Ardealul trimitea și în țările românești la această epocă, împreună cu călțunii gata croiți din postav rezistent (care nu mai sînt acum atît de ascuțiți la vîrf ca la mijlocul secolului trecut), cu costume întregi gata făcute și ele („vesta venales“) pentru tîrgurile de dincolo de munți.

În vreme de iarnă, orășenii cu stare vor îmbrăca haine îmblănite, lucrate din piei de jder, de cacom sau de veveriță etc., confecționate de meșteri blănari („pellifex“), care în unele cetăți mari, ca de pildă Clujul, se organizaseră în breaslă, încă din 1369. În picioare, ei vor purta încălțăminte cu un singur rînd de tălpi, operă a pantofarilor și cizmarilor („sutores“, „varga“), asociați și ei, încă de la mijlocul veacului al XV-lea în corporații asemănătoare cu cele ale blănarilor. Îi vedem acum pe cei mai avuți dintre locuitorii tîrgurilor transilvane împărțind din prisosul lor cerșetorilor îngenuncheați în drum, surprinși în postură caritabilă de zugravii locului, în pictura murală din turnul de nord al fortificației care înconjoară biserica evanghelică din Sînpetru. Ei îmbracă zeghe și

49. *Jupîn Vladislav și jupînul Miclăuș, începutul sec. XV* (după pictura murală de la biserica Sf. Nicolae din Ribița)

nădragi și încalță călțuni ca și dincoace de munți, iar femeile lor sînt înveșmîntate la fel de simplu în rochii lungi, sugrumate pe mijloc, cu vălurile albe care le acoperă capul înfășurîndu-se pe sub bărbie, și formînd un col rotund, foarte caracteristic, așa cum se va purta și în București mai bine de trei veacuri.

Aproape nici o deosebire între portul acestor oameni din Țara Românească și acela al conaționalilor lor din Hunedoara, ca jupînul Vladislav care, împreună cu fiica lui, Ana, pozează pentru tabloul votiv de la biserica Sf. Nicolae din Ribița, nouă ani mai tîrziu, alături de fratele său Miclăuș (Fig. 49). Aceleași jupane în culori deschise sau haine mohorîte și cu manșetele strîmte, aceleași centuri late de piele de care spînzură spada. Femeile poartă marame sau giolgi, fetele se gătesc cu panglici scumpe, la noi, ca și aiurea, în Rusia de mai tîrziu, panglici care stau pe cap ca o dublă coronetă.

S-ar părea totuși că părul jupînilor e uneori mai umflat în părți și bărbuța s-a alungit și ea, iar mustățile s-au bleojdit lăsîndu-se mai bogate spre colțurile gurii.

Hainele lasă acum gîtul liber, schițînd un mic guler abia observat, care, cu vremea (va trece un secol pînă atunci), va ajunge alb și răsfrînt, ca sub domnia lui Neagoe Basarab, sau se va broda cu aur și mărgăritare, după starea și avuția fiecăruia.

LA POARTĂ LA ȘTEFAN VODĂ

S-a spus că nu a existat în istoria noastră o domnie atît de îndelungată și așa de strălucitoare ca a marelui Ștefan voievod, încercată de necontenite războaie dar plină de izbînzi și numărînd ani mulți de belșug, în care viața economică a țării și bogăția oamenilor ei au atins o mare înflorire...

În umbra praporelor cu cap de zimbru ale oștilor lui Ștefan se adăpostește întreg acest secol românesc ca sub crengile unui uriaș și bătrîn stejar rămuros.

Oricît ar fi fost însă de mare prosperitatea întregii țări, avuția rămîne tot a celor puțini. Și este de la sine înțeles că numai la curțile vestitului și viteazului voievod și ale dregătorilor lui se va fi dezvoltat acum acel „foarte mare lux în îmbrăcăminte“ de care pomenesc și istoricii vechi și cei noi, deopotrivă. Ștefan e un domn generos și vistieria lui e ticsită de stofe și de haine de preț. Așa ni-l înfățișează cronica slavonă redactată la curtea și din porunca lui, dînd ospețe bogate boierilor și ostașilor, după fiecare bătălie cîștigată, învestind cavaleri dintre oștenii lui și împărțind multe daruri și îmbrăcăminte scumpă boierilor și vitejilor săi și întregii lui oștiri.

De altfel, miniaturile acestor vremi, ca și scumpele acoperăminte de mormînt, din vilar vișiniu înflorat cu aur, stofele de preț și operele de migală și artă ale atelierelor domnești din Moldova, frizele și tablourile votive zugrăvite pe zidurile bisericilor, precum și

materialele date la iveală de arheologi prin săpăturile din ultimele decenii, toate vorbesc despre fastul acestei vieți apuse, despre neasemuita frumusețe și măreția așezărilor voievodului de atunci. Cronicarii, ei înșiși, povestesc cu nostalgie, chiar două sute de ani mai tîrziu, despre desfătata și somptuoasa viață de curte de la Suceava și de la Hîrlău, despre magnificiența domnului, despre bogăția costumației și despre marea risipă a hainelor de preț, pe care le îmbrăcau pînă și aprozii, slujitorii domnești, înveșmîntați numai în cabanițe împărătești, în șarvanale.

Pe întreg continentul vremea aceasta e o epocă de aur, de răsfăț și risipă, de gust rafinat și arte somptuare și eleganță vestimentară... Se descoperă acum drumul Orientului îndepărtat, drumul Indiilor și al neasemuitelor comori.

Apusul desfășoară un lux orbitor, și boierii trimiși de Ștefan cel Mare și de urmașii lui în Italia lui Borgia și Savonarola se întorc din cetatea de vis a lagunelor încărcați de cumpărături alese, făcute pentru curtea de la Suceava, aducînd cu dînșii brocart de aur și mătase, giuvaeruri, postavuri de aur, *damaschin lionato* și haine croite după moda Italiei.

La sfîrșitul veacului acesta și la începutul celui următor, mărfurile apusene se încrucișează și în țările noastre cu cele răsăritene, și boierii Craiovești ca și cei din Suceava cumpără acum stofe și blănuri din Sibiu și Brașov, din cetățile de unde și negutătorii munteni, ca Rădilă, din Cîmpulung, aduceau la aceeași vreme numeroase alte lucruri ardelene. Mii de viguri de postav, marfă nemțească, ca postavul Trichten, postavul de Görlicz, Colonia și Nürnberg, blănuri de cacom, helgii, piei de jder, veverițe și vulpe se aduc din Transilvania și de aiurea în Moldova și Țara Românească. Și printre mărfurile deosebit de prețuite se mai arătau a fi posta-

vul de Malines sau Mecheln, costînd 18 florini bucata, postavul de Langwerder, prețuind 28 florini, sau altele mai scumpe, ca cel de Verona ori de Bruges, Speyer și Bergamo ... ([83]).

La aceeași dată, prin Țara Românească, venind din orient, se îndreptau spre cetățile ardelene scumpele țesături de mătase și aur numite camhă, minunatul damasc, *cofteria*, brocartul cu flori de fir, purpura, *camelotul*, tafta turcească, atlasul și piese de îmbrăcăminte gata confecționate, precum caftanele, cingătorile, basmalele și altele ([84]), ca să nu mai pomenim de boboul (abaua ardeleană) atît de căutat de oamenii mai puțin avuți, ori de *bogasiile* orientale, care nici ele nu lipseau.

COJOACELE DE CAMHĂ

Dintre toate portretele autentice ale voievodului Ștefan cel Mare, cel mai interesant din punct de vedere vestimentar și asupra căruia ne vom opri pentru a-l înfățișa mai pe larg, este cel din miniatura pe pergament a evangheliarului de la Humor, evangheliar ce „s-a sfîrșit în luna iunie 17 în anul 6981" (1473), aflat astăzi la mînăstirea Dragomirna. În rest, afară de interesanta fizionomie a domnului, prezentat alături de doamnele lui, la diferite vîrste, ca în tablourile votive din bisericile și mînăstirile purtînd hramul Sf. Nicolae Domnesc din Iași, al Sf. Nicolae din Dorohoi, al Sf. Gheorghe din Hîrlău, ori de la Voroneț etc., unde voievodul se înfățișează cele mai adeseori cu părul blond umflat spre ceafă, buclat și cu coroana pe cap, cu mantia sau cavadionul împodobit de pietre scumpe și mărgăritare, însoțit sau nu de feciorii lui, toate oferă privirii aceleași veșminte de ceremonial bizantin, aceleași haine „de aparat", de veche tradiție, așa cum vom întîlni și la

50. *Ștefan cel Mare* (după miniatura din evangheliarul de la Humor)

51. *Alexandru voievod, fiul lui Ștefan voievod* (după epitrahilul de la Putna)

voievozii noștri reprezentați în frescă după modelul împăraților din Constantinopole.

Ne vom ocupa, așadar, de cel mai timpuriu și mai realizat dintre ele, de portretul din evangheliarul de la Humor.

Voievodul Moldovei se înfățișează aici într-un costum de curte de o rară eleganță, de o mare frumusețe și bogăție (Fig. 50). El poartă pe cap o coroană de aur, încrustată cu pietre scumpe, de sub care pletele blonde, ondulate, se revarsă bogat.

Pe deasupra el îmbracă o haină roșie cocîrlat brodată cu aur, un minunat *cojoc*, lung pînă mai jos de genunchi, lucrat în falduri dese ca o scumpă mantie, prin gurile căreia ies mînecile terminate cu manșete strîmte ale unei tunici tot roșii, cu bogate motive florale, scurtă pînă la pulpe și strînsă pe mijloc cu o cingătoare de culoare mohorîtă.

Nădragii cocîrlat și niște călțuni sau cizmulițe joase de postav ori piele fină, de aceeași culoare împărătească, completează costumul

domnesc, atît de simplu și atît de strălucitor totodată prin bogăția și frumusețea lui.
E una din aparițiile de mare eleganță din garderoba de curte a voievozilor noștri, în acest veac ([85]). Și ne întrebăm: să fie oare materialul țesut cu fir al acestui cojoc, lucrat după moda italiană sau nemțească, pe care îl purtau la vremea lor și Alexandru, fiul lui Ștefan, așa cum se poate vedea în epitrahilul de la Putna (Fig. 51), și, mai tîrziu, voievodul muntean Alexandru al II-lea Mircea cu coconul lui, în ferecătura de la mînăstirea Muntelui Sinai, și alții ca dînșii, să fie oare unul și același postav cu materialul de 25 de florini de aur, după care voievodul țării trimitea un om ca să i-l cumpere, cîndva, de la Brașov?
Nu credem. Țesătura lui amintește mai curînd veșmintele patricienilor italieni zugrăviți în pînzele epocii decît stofele țesute la Cisnădie sau în oricare altă parte a Transilvaniei. Nu este, desigur, nici postavul roșu franțuzesc de Malines („mecheliensis") — foarte scump de altfel și acesta — din care Ștefan primea în dar, pe la 1485, o bucată, și care era tot atît de apreciat în Moldova, pe vremea lui Bogdan cel Orb, ca și în Țara Românească, trei decenii mai tîrziu, la curtea lui Neagoe Basarab.
Nu credem iarăși să fi fost nici țesătura scumpă de Bruges. Ci poate numai camocatul sau camha regească, „adamsca roșie cu aur", de proveniență orientală, care se aducea prin lioveni, încă din anul 1460, printre alte „mărfuri de pe mare", ori minunatul brocart (brocat) din peninsulă, ori cine știe care altă stofă înflorată cu aur, adusă de pe tărîmul Italiei sau de aiurea și a cărei denumire nu ni s-a mai păstrat.
Căci stofele prețioase n-au lipsit niciodată din cămările domnești.
Începînd din 1460, liovenii aduceau pe la Siret destul postav de Bruges și stofe de Florența, și tot pe atunci se puteau cumpăra

aici și haine de atlas căptușite cu jderi și *urșinic* și camhă.

Însuși marele și bogatul boier moldovean Mihu logofătul făcea negoț în acest an cu mătăsărie în regatul Poloniei, împuternicit fiind cu acest drept chiar de către Cazimir, regele leșilor.

Și iată-l acum și pe munteanul Duca din Greci pregătindu-se să se întoarcă la ocina lui din Ardeal. Tovarele cailor, cu care va trece munții spre țară, sînt grele de marfă transilvană: atlaze cu jderi și haine de jupîneasă, croite gata, urșinice cu nasturi, din cea mai frumoasă catifea, strălucitoare ca mătasea, dar mai ieftină decît vilarul de Ypria, o bucată mare de camhă, camocat domnesc roșu, de cel țesut cu fir, marfă tătărească de peste mare, patruzeci de fote și mult *cocarlat* — șase coți și jumătate —, și printre ele o sabie ferecată și un „brîu de sabie“ (prindeau bine la drum, cu potecile de munte la care se ațineau veșnic tîlharii). Și apoi alte poveri, cu brîie femeiești, și paftale de argint, și *chindiseală* (o broderie scumpă cu care se împodobeau iile și rochiile jupîneselor), și blănuri de *helgie* pentru mînecile duble ale șubelor, și covoare, și plăpumi, și perini. Drumul era lung, și cărările nesigure trebuiau străbătute pe jos. O știa omul nostru și i-o spuseseră și pîrgarii Brașovului. Și judele cetății, ca rămas bun, îi mai încredința încă o „spadă proastă“, să fie acolo . . .

Croitorii meșteri sînt citați și ei destul de des în Moldova din timpul lui Ștefan cel Mare, ba negoțul cu veșmintele lucrate în țară ia acum o dezvoltare destul de mare, de vreme ce negustorii vînd asemenea marfă și dincolo de munți, în tîrgul Bistriței, spre paguba „schneiderilor“ sași de acolo, care se plîng cu ciudă de acest lucru regelui Ungariei, în 1489.

52. *Ştefan cel Mare* (după epitrahilul de la Dobrovăţ)
53. *Ştefan cel Mare* (după dvera de la Putna)
54. *Ştefan cel Mare* (după tabloul votiv de la biserica Sf. Dumitru din Suceava)

CAFTANUL DE AUR

Cealaltă piesă de îmbrăcăminte din garderoba lui Ștefan cel Mare, pe care ne-o înfățișează neschimbată, epitrahilul de la Dobrovăţ (Fig. 52), sau dvera de la Putna (Fig. 53), ori portretele de pe zidurile bisericilor Sf. Dumitru din Suceava (Fig. 54), Pătrăuți, Sf. Ilie de lîngă Suceava, sau Sf. Nicolae din Dorohoi (Fig. 55), Sf. Gheorghe din Hîrlău etc., e o somptuoasă „haină de aparat".

E mantia grea, de tradiție, *cavadionul* din „drappi d'oro", țesut cu înflorituri de aur, cu gulerul, mînecile și marginile împodobite cu galoane de fir, haină ce înlocuiește acum hlamida apuseană de purpură a veacului trecut, și căreia, mai tîrziu, după pierderea definitivă a libertății Principatelor, îi va lua locul *caftanul* constantinopolitan, așa cum îl vedem în vremea lui Petru Rareș.

E costumul exterior de ceremonie, cu mînecile largi și bogate, un veșmînt cu caracter aproape sacerdotal și cu aspect de „odajdie", desemnînd în persoana voievodului pe șeful

adevărat al bisericii, un costum oficial și solemn, pe care îl poartă toți suveranii ortodocși din acest răsărit al Europei, fie ei țari ruși sau bulgari, cneji kievleni, despoți sîrbi, sau domnitori români ([86]).

Pe dedesubt, el mai îmbracă încă o tunică scurtă, din care aici nu se mai zărește decît *gulerul perlat*, gulerul ce mai tîrziu va lua amploare, devenind sub Petru Rareș și Neagoe Basarab, o piesă foarte importantă și aleasă, cu mult mai împodobită, țesută în fir de aur și, mai ales, în mărgăritare, în multe mărgăritare.

PORTUL DOAMNELOR, DOMNIȚELOR ȘI JUPÎNESELOR

De o neîntrecută bogăție și frumusețe se înfățișează acum și costumul doamnelor, domnițelor și jupîneselor noastre.

Rochiile lor lungi sînt lucrate din material de mătase și catifea, mantiile din camhă sau brocart, din atlas îmblănit cu jderi și *cacom*, sau din scumpe stofe de aur, prinse în chiotori cu sponciuri sau bumbi ori nasturi de argint aurit. Trupul se subțiază în el, sugrumat în talie, cu cingători de piele sau „brîie femeiești ferecate", prinse în față cu mici paftale de aur și argint și pietre scumpe ([87]). Pe deasupra ele îmbracă mîndrele cavadioane împărătești, din brocart venețian sau florentin, cu mînecile largi, ori *fereziile*, sau dulamele fără mîneci, cu gurile buzunarelor în linii drepte, prevăzute cu nasturi auriți.

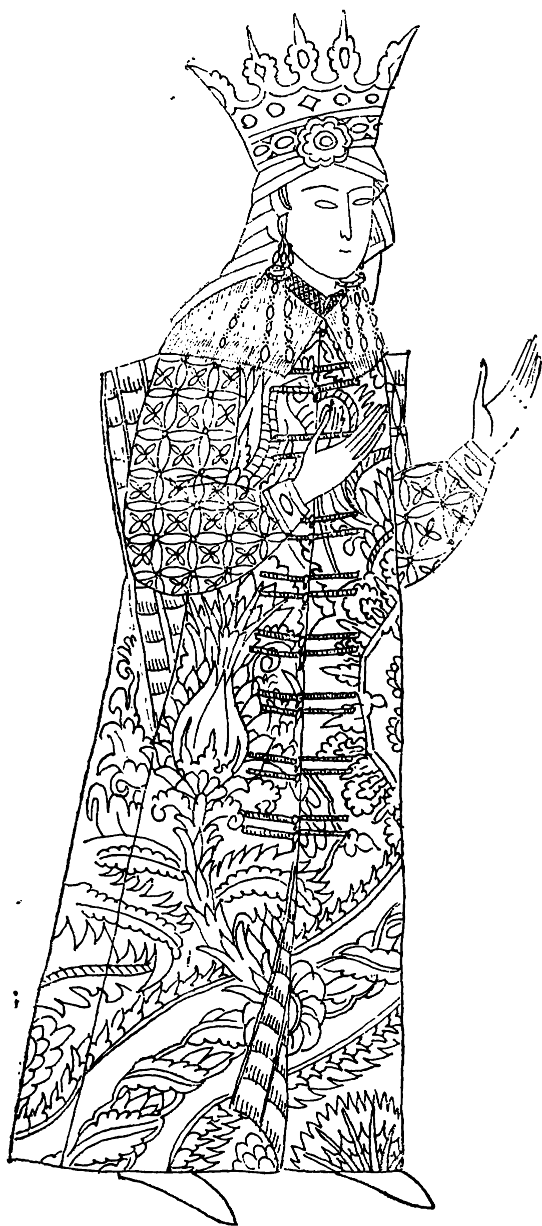
Se poartă acum șubele luxoase, cabanițele de care va pomeni Neculce, cu mînecile despicate atîrnînd în jos, haine prin gurile cărora

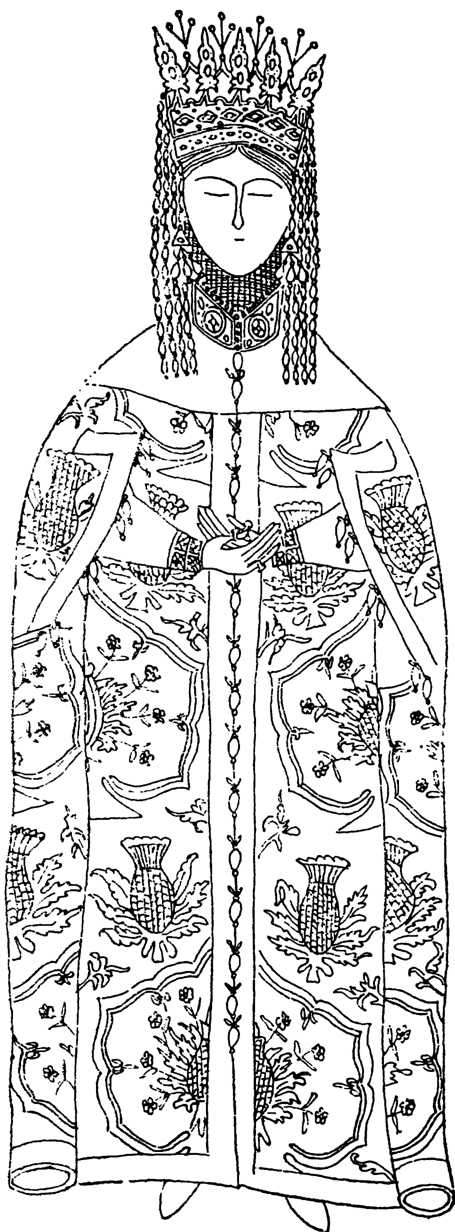
55. *Ștefan cel Mare* (după fresca de la biserica Sf. Nicolae din Dorohoi)

56. *Maria Voichița* (după fresca de la Voroneț)

57. *Maria de Mangop* (după perdeaua de mormînt de la Putna)

se petrec brațele înfășurate în pînza de păianjen înflorată a iilor. Lucrate din cele mai scumpe postavuri de aur sau brocart, ori, mai modest, pentru jupînese din postavuri de Bruges sau de Florența, avînd uneori „mînecile de helgie“ atîrnînd în jos pînă la glezne, șubele acestea sînt podoabele cele mai de preț ale timpului, atît în Moldova cît și în Țara Românească. Iile, acele cămăși boierești înflorate și subțiri, cusute și brodate cu sîrmă de aur și mătase, cu mînecile largi ca și rochiile timpului, uneori răsucite în benzi șerpuitoare și cu manșetele strîmte, capătă acum o ornamentație foarte bogată din motive geometrice sau vegetale, și se lucrează din pînza cea mai fină, venită poate din Litvania sau din Krosno. Ele fac parte nelipsită din garderoba elegantelor vremii, ca de altfel și fotele, semnalate și acestea documentar încă din timpul lui Ștefan cel Mare ([88]). Un giulgiu de preț, adesea vrîstat, care poate fi alb, roșu sau verde, le acoperă capul, lăsîndu-se ușor pe umeri cu grație de beteală, ca în reprezentările Maicii Domnului din erminii, și, pe deasupra lui, se așază coroana princiară ori *pălăria în formă de sită*, cu borurile largi, întregind podoaba simplă a părului, adunat și ascuns cu grijă sub coafă.

Este vechea pălărie de modă frîncească, pe care o purtau și italiencele din picturile așazisului Andrea Orcagna, și care a rămas pînă astăzi în țara noastră, după cum s-a mai arătat, în tradiția vălitoarelor de cap ale țărăncilor de pe Tîrnave ([89]).

Dar se poartă acum, după anotimp, și *pălăriile de soare* ([90]) cu borurile largi, care se aduc din Transilvania, modă ce va stărui și în secolul următor la doamne, ca, de exemplu, Despina Milița, și la jupînese, ca Vilaia de la Stănești, prelungindu-se iconografic pînă către sfîrșitul veacului al XVI-lea și în secolul al XVII-lea chiar, după cum se poate vedea din portul soțiilor boierilor Buzești de la Căluiu

58. *Maria Voichița* **(după tabloul votiv de la Pătrăuți)**
59. *Evdochia de Kiev* **(după tabloul votiv de la biserica mitropoliei din Iași)**
60. *Maria Voichița* **(după tabloul votiv de la biserica Sf. Nicolae-Dorohoi)**

și, mai tîrziu, din înfățișarea femeilor din neamul Leurdenilor, din vremea lui Matei Basarab, aceste pălării mari de soare căpătînd pe margini și ornamente florale deosebit de originale. Ca și în cazul voievozilor țării, și reprezentarea din frescă a doamnelor este îndeobște cea oficială, ceea ce nu ne împiedică totuși să remarcăm bogăția costumației și chiar o mai mare varietate a ei, datorită unei fericite abateri de la canoanele obișnuite ale zugrăviei.
Iat-o pe Maria Voichița în tabloul votiv de la Voroneț (Fig. 56), costumată altfel decît la biserica din Pătrăuți (Fig. 58), sau pe Evdochia de la Kiev, fiica marelui cneaz Olelko, pe zidurile bisericii Sf. Nicolae Domnesc din Iași (Fig. 59), azi la biserica mitropoliei.
Sînt îmbrăcate cel mai adesea în mantiile lor bizantine, aurite și traversate de benzi de fir. Nobile, rigide, hieratice . . .
Un guler de blană, o *misadă* de sobol, poate un adaus recent de modă orientală, le împodobește uneori gîtul alb, abia întrezărit din șiragurile prețioase de mărgăritare.

Pandelocuri bogate de aur cu lănţujele subţiri şi dese, ca o beteală ce se prelinge din păr, le încadrează obrajii ([91]), şi cercei lungi şi grei le spînzură de urechi.

Un giulgiu străveziu sau o maramă fină, cu ţesătură în dungi, se lasă de sub coroană în cute oblice, aidoma ca în portretul Margaretei de Provence sau al altor regine ale Franţei. E viziunea tradiţională a zugravului de biserici. Uneori însă, pictorii de frescă le surprind în costume de curte neobişnuit de frumoase, altele decît cele de ceremonie.

Iat-o acum pe Maria Voichiţa în ţinuta de toate zilele a doamnelor şi jupîneselor moldovene, mai puţin prefăcută, mai vie, mai liberă, parcă, şi în mişcări şi chiar mai omenească în expresia feţei... Ea ne apare altfel decît în pictura de la Pătrăuţi, în fresca din biserica Sf. Nicolae din Dorohoi (Fig. 60) sau în tabloul votiv de la biserica Sf. Gheorghe din Hîrlău, îmbrăcată în minunate caftane şi în ferezii de catifea de brocart şi mătase împodobite cu gulere mici de blană, haine lipsite de mîneci, prin ale căror guri rotunde sau tăiate în unghi pornind de sub umeri, ies mînecile înflorate ale unor rochii subţiri, decorate cu alesături şi înflorituri ca de ie, cu manşetele ţesute cu perle.

Haina aceasta exterioară este închisă în faţă cu ceaprazuri de fir şi nasturi de aur, pînă mai jos de genunchi, rămînînd în rest desfăcută, pentru a lăsa să se vadă poalele lungii rochii de mătase, adesea fronsată, dînd impresia de volane.

Iat-o şi pe coborîtoarea din rude mari, bizantine, Maria de Mangop Comnena-Paleologa (Fig. 57), în perdeaua de mormînt de la Putna. „Pe un fond de mătase purpurie, cusută pe o pînză de in, se desprinde chipul domniţei întinsă pe patul mortuar.

Mîinile mici îi sînt aşezate pe o mantie grea de brocart unde sînt ţesute grenade pe largi foi stilizate. O manta cu pietre scumpe îi este

agrafată pe piept. Un guler înalt și hieratic dintr-un țesut de mărgăritare îi cuprinde gîtul ca într-o teacă.

Chipul ei e mic și cu părul lins.

Pleoapele lăsate au pus pe frăgezimea tinereții semnul negativ al morții în două liniuțe abia ondulate. Sprîncenele desemnează două arcade fixe. Linia dreaptă a nasului subțire, gura mică cît o garoafă sălbatică de Dobrogea, urechile ascuțite, încărcate de cercei, fac din acest chip o enigmatică și atrăgătoare mască a nepăsării și a demnității..." (92) Ea poartă pe cap o mîndră și înaltă coroană împărătească (93), în picioare pantofi roșii, și pe trup, peste rochia nevăzută, îmbracă magnifica șubă din postav scump de culoare cenușie, cu țesătură bogat ornamentată cu flori și crustacee de fir, ale cărei mîneci rotunde cad lungi pînă la pămînt.

De la Alexandru cel Bun și pînă acum șuba rămăsese haina domnească și boierească cea mai de preț a veacului, haină al cărei stil va supraviețui sute de ani în țara noastră, sub denumirea fie de cabaniță, fie de conteș ori șarvana.

SFETNICII DOMNIEI

Înveșmîntați în aceleași somptuare haine îi vom întîlni și pe boierii Moldovei din vremea lui Ștefan cel Mare și pe jupînesele lor, purtînd elegante șube căptușite și îmblănite cu soboli, dintre cei scumpi și rari, șube brodate cu fir, intrate de aproape un secol în moda țărilor noastre, sau cojoace din stofă aurită, ori dulame sau ferezii fără mîneci, și caftane, cărora nu le vor lipsi nici măreția nici fastul îmbrăcămintei domnești.

Puternici susținători ai coroanei sau vajnici vrăjmași ai ei, mari proprietari de „suflete" și ocini întinse, posedînd tezaure ce rivalizau cu cămările voievodale, acești jupîni mîndri,

seniori trăind după legile feudale, singuri și absoluți stăpînitori în „curțile“ lor întărite, putînd ridica oricîte sute și mii de slujitori înarmați, capabili să înfrunte și să răstoarne domnia, își vor îngădui să poarte cele mai luxoase straie și să se gătească cu cele mai strălucitoare și mai scumpe giuvaeruri, după pilda stăpînilor lor.

Așa ne vor întîmpina în zugrăveala bisericilor de ctitorie marii boieri moldoveni cu familiile lor, ca logofătul Tăutul de la Bălinești cu soața lui (1494), sau logofătul Toader Bubuiog, frate după mamă cu Petru Rareș, cu jupîneasa lui, Anastasia, și Daniel, părcălabul de Suceava, de la mînăstirea Humor (1530), ori hatmanul Șendrea de la Dolheștii Mari cu jupîneasa lui, Maria, soră a lui Ștefan cel Mare, sau logofătul Luca Arbore cu jupîneasa Iuliana și copiii lor, din pronaosul bisericii Arbore, încremeniți în fresca locașurilor de rugăciune ca atunci cînd trăiau.

Sînt sfetnici de vază și rude domnești de la curtea marelui voievod și de mai tîrziu, prinși de penelul zugravilor la răspîntia a două veacuri și a două mode diferite de îmbrăcăminte.

Unii dintre ei, ca logofătul Tăutul de la Bălinești, poartă nelipsitele mitre brodate cu fir de aur ale secolului care expira, dar a căror „vogă“ va continua și la noi ca și la Moscova ori în Germania lui Albrecht Dürer, așa cum arată coafele, identice, de pe capetele celor doi sfinți ostași pictați de acest mare artist pe altarul lui Ștefan Baumgarten (1502—1504), sau bonetele care împodobesc pe sfintele femei într-unele icoane rusești din veacul al XVI-lea. Lucrată acum din postav roșu cocîrlat, sau de altă culoare chiar, mitra aceasta era pălăria de vechi prestigiu și de o mai îndepărtată origine apuseană, bereta moale, asemănătoare celei rigide, „mitropolitane“, bizantine, din care se importau în Moldova pe vremea lui Alexandru cel Bun, așa cum arătam mai sus, și a cărei

modă va stărui și ea, mai bine de un veac, în principatele noastre. O asemenea pălărie semisferică și rigidă vor purta la vremea lor, și împăratul Manuel Paleologul, și feciorii lui, și Radu Voievod, viitorul Radu cel Mare, domn al Țării Românești, ctitorul bisericii din Lopușnia (Serbia) și dăruitorul din 1498 al mînăstirii Kremicovci (Bulgaria), sau boierii lui Ștefan cel Mare și căpeteniile de oști moldovenești, așa cum îi arată picturile murale din biserica Sf. Gheorghe din Hîrlău, italienii lui Pietro Aretino (1492—1556), nobilii germani asistînd la încoronarea împăratului Maximilian I, din gravurile aceluiași Albrecht Dürer, și chiar... anticul filozof Pitagora... canonizat prin capriciul zugravului de la Voroneț ([94]).

PĂLĂRIILE-SITĂ ȘI GIOLGIUL

Mitra este pălăria împăraților bizantini și bulgarilor sevastocratori, începînd din veacul al XIII-lea [ctitori încă de pe atunci ai mînăstirii de la Boian (?)], precum și a voievozilor noștri, pălărie păstrată pînă azi în portul ierarhilor ortodocși și în tradiția basmelor românești, dar imperială la origine, așa cum intuia și Eminescu: *„Iată vine și-mpăratu-i / Ce zîmbea cu mutra hîtră / El la mers cam legănatu-i / Și pe capu-i poartă mitră / Poartă schiptru și alt nimică / Ca și craiul cel de pică / Și aurit veșmîntul său / Cine-l vede stă să-i zică / Că-i vlădica din Hîrlău“.*

Mai tîrziu mitra aceasta crăiască va dispărea din uz, rămînînd mai departe doar în portul arhiereilor și în tradiția bisericească, prin forma pe care o vor lua cununile bătute în pietre scumpe cu care se împodobesc moaștele sfinților păstrați în racle. (A se vedea „cununa moaștelor sf. Grigore Teologul făcută de pan Apostolache vistiernicul și de cneaghina lui, Chiajna, fiica lui Alexandru voievod“, cunoscut mai vîrtos sub numele de Lăpușneanu, cunună dăruită mînăstirii Slatina în anul 1597).

61. *Logofătul Tăutul* (după tabloul votiv de la Bălinești)
62. *Jupîneasa logofătului Tăutul* (după tabloul votiv de la Bălinești)
63. *Jupîneasa hatmanului Șendrea (1481)* (după tabloul votiv de la Dolheștii Mari)

Cît privește straiele propriu-zise, logofătul Tăutul (Fig. 61) îmbracă pe deasupra o tunică de stofă roșie, cu gulerul mic, răsfrînt, nădragi subțiri strînși pe picior și călțuni sau cizmulițe joase, de piele ori postav.

O șubă scumpă de postav verde, țesut cu aur, cu mînecile despicate atîrnînd în jos, închisă în față cu găitane sau chiotori, îi completează costumul.

E portul vremii lui, așa cum, pomenind despre acest legendar logofăt, pan Ioan Tăutul, ce va cunoaște deliciul cafelelor negre, el, primul, dintre români, îl va descrie Ion Neculce în cronica sa:

„Și n-au fost avînd mești la nădragi. Că trăgîndu-i ciubotele numai cu colțunii au fost încălțat..."

Alături de dînsul iau loc soția (Fig. 62) și fiica logofătului, îmbrăcate și ele tot atît de luxos, în ferezii lungi din stofă verde țesută cu flori mari de aur, cu guri prin care se scot mînecile largi și înflorate ale iilor, cu manșete

sugrumate la închietura mîinilor, brodate și ele.

Pe cap, cea dintîi poartă o pălărie cu boruri mari și calotă scundă, ca o pălărie de soare, așa cum obișnuiau să poarte în Italia modelele lui Scarsolino și în veacul următor, cealaltă o diademă sau o cunună semnificînd ca și panglicile, la fiicele ctitorilor din Ardeal, poate tinerețea și fecioria personajului, poate cine știe ce nobilă înrudire a familiei.

Găitane și sponciuri închid haina, de la gît la brîu, în rest fiind lăsată liberă. E un port foarte asemănător celui al doamnei Maria Voichița. De sub coafă coboară giulgiul atingînd umerii ([95]). Pandelocuri și cercei, lungi și foarte bogați, încadrează figura mai tuturor jupîneselor și coconițelor noastre din acest timp, după o veche datină bizantină a gătelii, stăruind și în portul țarinelor bulgare și în acela al soțiilor de despoți sîrbi.

Așa i-a văzut, în 1493, Gavril ieromonahul zugravul ([96]) pe logofătul de la Bălinești, pe jupîneasa și coconița dumnealui... E un tablou votiv pictat după natură, în prezența modelelor. Numai astfel se explică precizia trăsăturilor fizionomice și amănuntele costumației.

Dar nu numai ctitorii se bucură de atenția pictorului nostru. Boiernași ori simpli orășeni moldoveni, contemporani ai logofătului pozează și ei, cum vom vedea mai departe, pentru scena „Corăbierilor salvați de la înec“, femeile în portul vremii lor, cu largi rochii ca niște „halate“, cu mînecile ample, cu capul acoperit de marame care se lasă ușor pe umeri, bărbații în capul gol, purtînd barbă, mustăți și părul buclat adunat la ceafă și în părți (o coafură care era aceeași și în Ardealul din primele decenii ale veacului), cu mantii ușoare agrafate la gît acoperindu-le spatele și umerii, mantii îmbrăcate peste obișnuitele jupane cu mînecile lungi și strîmte. Apar tot aici în pictura murală, în scena „Batjocoririi lui Isus“, și lăutarii de curte ai vremii și crai-

nicii vestitori ai poruncilor domnești, îmbrăcați în jupane și purtînd pe cap glugi, sunînd din buciume și bătînd din talgere de aramă...

Aceeași eleganță vestimentară afișează în fața eternității și jupîneasa Anastasia a logofătului Toader Bubuiog din fresca de la Humor (Fig. 64). Îngenuncheată ca pentru rugă, pe un fond de cer înstelat, și îmbrăcată într-o șubă de postav aurit, ne apare soția boierului, pe care am înfățișat-o la vremea ei, în portul veacului care expirase și pe care îl reprezenta.

Mînecile rochiei sau ale iei, cu manșete strîmte, împodobite cu perle, împletesc în țesătura lor desene în formă de romburi și flori. Brațele șubei atîrnă în jos, nefiresc de lungi, inutile, după trăsăturile de stil ale secolului XV.

64. *Jupîneasa Anastasia a logofătului Toader Bubuiog* (după tabloul votiv de la Humor)

Pe cap jupîneasa poartă cunoscuta pălărie în formă de sită, al cărei model îl va descrie mai tîrziu și François de Pavie, așa cum am arătat mai înainte, și care se întîlnise în Germania veacului al XV-lea, afișată cu tot atîta eleganță și de bărbați. De sub pălărie se lasă pe umeri eleganta maramă care-i acoperă capul. Din creștet atîrnă mîndrele podoabe ale tradiției, cerceii lungi de aur, lănțujelele deosebit de fine ale jupîneselor din vremea lui Ștefan cel Mare. În sfîrșit, în pictura murală de la Dolheștii Mari (1481) perechea boierească pan Șendrea hatmanul, cumnat domnesc, și cneaghina Maria, jupîneasa lui (Fig. 63), aceasta din urmă distingîndu-se de celelalte ctitore de pînă aici printr-o pălărie cu calota joasă și cu borurile răsfrînte în sus, deosebit de interesantă. Cum purtau de altfel și oamenii Transilvaniei, de seama celor care pozaseră, prin 1445, zugravului Johannes de Rosenaw, pentru scena „Răstignirii“ din corul bisericii evanghelice din Sibiu (Fig. 65).

În ceea ce privește acoperămintele de cap femeiești și pălăriile, în genere, pe care le poartă oamenii din vremea lui Ștefan cel Mare, trăitori sub o domnie atît de îndelungată, gama lor e cu mult mai diversă și mai întinsă decît a încălțărilor și a veșmintelor propriu-zise.

Astfel, în timp ce boieri mari și bătrîni, ca logofătul Tăutul, se vor lăsa zugrăviți păstrînd pe capul lor mitra de veche tradiție a secolului, supraviețuitorii acestui veac, ca Toader Bubuiog și Daniel părcălabul, se vor înfățișa în bisericile din timpul lui Rareș împodobiți cu scufii italienești de brocart, stropite cu perle, „tichii de mărgăritar“ (cum credem că li se spunea în Țara Românească), de o formă caracteristică pentru prima jumătate a veacului următor, frîntură de vreme la capitolul căreia îi vom și pomeni mai cu dinadinsul. Dar nu numai tablourile votive din această epocă pot oferi interesante materiale arheologice vestimentare. Obișnuitele scene religioase „de grup“

din pictura murală a bisericilor pot fi și ele tot atît de generoase cu cercetătorii.

Iată astfel, în biserica Sf. Nicolae din Popăuți, Botoșani, construită în 1496, a cărei pictură datează cu probabilitate din același an, și anume în scena „Isus dus la judecată", trei curteni moldoveni care apar sub chipul a trei sfinte personaje.

Sînt îmbrăcați în tunici scurte pînă la genunchi, cu nădragi și călțuni de postav, și pe deasupra cu mantii ușoare, încopciate pe umăr. Cel din imediata apropiere a lui Isus e un tînăr cu părul buclat, strîns la ceafă.

El poartă pe cap o pălărie foarte caracteristică, asemănătoare pînă la identitate unui coif

65. ***Jupînese și tîrgoveți din Ardeal*** **(după pictura de la biserica evanghelică din Sibiu)**

66. *Curtean din Moldova de la sfîrşitul veacului* (după pictura murală din biserica Sf. Nicolae-Popăuţi)

67. *Alt personaj de curte de la sfîrşitul veacului XV* (după pictura murală de la biserica Sf. Nicolae-Popăuţi)

metalic de tip „Morion“ (Fig. 66), pe care o vom mai întîlni în acest secol la nemţi şi la cehi, aşa cum dovedesc picturile cunoscutului Magister Theodoricus.

Tot atît de interesantă este şi pălăria celui de al doilea personaj, aflat chiar în mijlocul soldaţilor purtători de chivere şi suliţi, pălărie pe care o întîlnim din răsăritul moscovit şi pînă la marginea de apus a continentului, şi pe care, la biserica din Bălineşti, în scena „Batjocoririi lui Isus“, o poartă şi un copil de casă, trîmbiţaş, dar şi oamenii de curte (Fig. 67) reprezentaţi în fresca de la Popăuţi; pentru ca, în 1510, s-o arboreze boierii Moldovei din vremea lui Bogdan cel Orb, cei înfăţişaţi în faţa unor cetăţi în splendida broderie de la Putna reprezentînd „Adormirea Maicii Domnului“ (Fig. 68). Pălăria aceasta „melon“ cu calotă aproape rotundă şi cu borurile înguste întoarse ca un „burlet“, de culoare neagră sau viu colorată, o întîlnim acoperind capetele regilor Franţei şi ale curtenilor, încă de la sfîrşitul secolului XIV, aşa cum arată miniatu-

68. *Boieri și tîrgoveți moldoveni de la sfîrșitul veacului XV, începutul celui de al XVI-lea* (după o dveră de la Putna)
69. *Dregător moldovean* (după fresca de la Popăuți)

rile din cronica lui Froissart, și împodobind cu tot atîta eleganță și pe dregătorii sau cnejii ruși, care pozează pentru icoanele veacului al XVI-lea.

În sfîrșit e de remarcat, pentru modelul neobișnuit și pentru linia ei elegantă și originală, pălăria apuseană a unui alt curtean din zugrăveala bisericii de la Popăuți, care pare să aibă o dregătorie și tîrăște după dînsul pe Isus în fața lui Pilat (Fig. 69). Sînt pălării occidentale pentru care s-a mai găsit mai de mult un pandant în picturile romane din Auvergne([97]), asemănătoare uneori ca stil șepcilor frîncești sau pălăriilor „rabelaisiene", sau cum sînt cele care acoperă capetele personajelor laice din scena reprezentînd un divan sărbătoresc, pictată pe fațada de vest a bisericii de la Arbore (Fig. 71), din splendida cavalcadă (Fig. 70) de la aceeași mînăstire, în pictura murală de la Voroneț, într-o secvență din viața sf. Nicolae (Fig. 72) sau în alte scene hagiografice de intens dramatism și înaltă realizare artistică, ca ale zugravului Dragoș

70. *Boieri moldoveni călări* (după pictura murală de la Arbore).

Coman de pe zidurile vestitei ctitorii a hatmanului Arbore (Fig. 73—74).

Tot atît de variate aspecte vestimentare oferă și viziunea realistă a „Corăbierilor salvați de la înec“ din pictura murală de la Bălinești, de care aminteam mai sus, înfățișîndu-ne un moldovean (Fig. 75) și o moldoveancă (Fig. 76) de stare mijlocie, de la sfîrșitul secolului XV. Părul buclat al bărbatului, așa cum se va purta pînă tîrziu sub domnia lui Petru Rareș voievod, și modestia nu lipsită de grație a costumului femeiesc îi așază în lumea de mijloc a cetăților, între tîrgoveții de rînd și boieri. Un alt frumos costum de epocă și o pălărie iarăși occidentală, sîntem tentați să spunem „à la Villon“, ne oferă la mînăstirea Voroneț, imaginea „Copilul lui Leon cel robit, ducînd

71. *Dregători moldoveni* (după pictura murală de la Arbore)

vasul cu mîncare stăpînului său“ din tripticul sfîntului Gheorghe, în care tînărul ne apare îmbrăcat cu o jupană, lungă pînă aproape de glezne, purtînd pe cap o tichie cu vîrful ascuțit și borurile răsfrînte în sus și avînd în picioare nădragi și călțuni alungiți, după moda leșească.

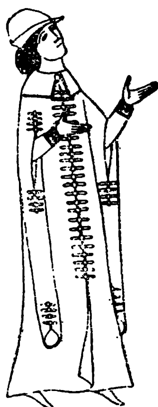
Este acesta portul unui fecior de boier moldovean, din vremea zugrăvirii mai vechi a bisericii.

Care să fie proveniența, altfel vădit apuseană, a tuturor acestor pălării despre care am pomenit mai sus, dinainte vreme și din timpul domniei lui Petru voievod?

Cele mai multe se aduceau, desigur, de peste munți, prin negustori ardeleni, poate din Pojon sau Bratislava, transportate fiind în butoaie, într-un număr impresionant și la prețuri destul de mari.

Atunci cînd nu veneau ca daruri, firește, cum se întîmpla, de pildă, prin 1530, cu cele 14 pălării aduse plocon dregătorilor Moldovei și familiilor lor de negustorii sași Johann Fux și Martin Dread, veniți cu treburi prin țară ([98]). Înveșmîntați cu ușoare jupane sau tunici, scurte pînă la pulpe și colorate în albastru, verde

72. *Boieri moldoveni purtînd pe cap pălării occidentale de tip „rabelaisian"* după pictura murală de la Voroneț)
73. *Demnitar moldovean* (după pictura murală de la Arbore)

sau roșu, împodobite cu gulere rotunde, uneori perlate, foarte decorative, purtînd nădragi roșii și călțuni negri sau verzi, se înfățișează în aceeași pictură voronețiană, exterioară pe fațada nordică a bisericii, strămoșii biblici Adam, Cain și Abel, care, deși zugrăviți cîteva decenii după ridicarea construcției și după cea dintîi pictură interioară a bisericii, din îndemnul mitropolitului Roșca, redau totuși, sub înrîurirea erminiilor bizantine, o costumație ce își făcuse drum în portul orășenilor cu mult înainte de vremea lui Ștefan cel Mare.

Interesante mai sînt și coafele și veșmintele feminine moldovenești ale Evei de la Voroneț (Fig. 77) și de la Arbore (Fig. 78), oglindind îmbrăcămintea tîrgurilor moldovenești dar și a satului, sau cele atribuite de către zugravul voronețean femeilor martire din scena „Judecății de apoi", așezate printre ultimele personaje în partea stîngă a frescei. Ele se acoperă aici cu giolgiuri, voaluri sau marame, care le înfășoară capul trecînd pe sub bărbie, într-un fel ce amintește o foarte veche ma-

74. *Alt demnitar moldovean* (după pictura de la Arbore)
75. *Portret de moldovean de la sfîrşitul veacului XV* (după o frescă de la Bălineşti)
76. *Portret de moldoveancă de la sfîrşitul veacului XV* (după o frescă de la Bălineşti)

nieră apuseană, pe de o parte, iar pe de alta evocă *partele* de azi din Colțești-Trascău sau *pomeselnicele* trecute și ele pe sub bărbie, ale țărăncilor din Iași (90).

Hainele domnești și boierești ale muntenilor din această vreme trebuie să fi fost și ele de o neîntrecută bogăție, dacă judecăm chiar și numai după exigențele protocolarului și temutului voievod Vlad Țepeș Dracula, care se proclama în toate împrejurările „mare stăpînitor" pretinzînd solilor străini să i se înfățișeze „îmbrăcați în chip ales".

Nu ne-am putea face totuși prea ușor o idee despre veșmintele de la curtea domnilor Țării Românești, de la curtea lui Vlad Țepeș, dinainte de el și de după dînsul, fără ajutorul materialelor iconografice existente, tablouri, stampe sau texte contemporane.

Pe vremea aceasta, Bucureştii ajunseseră un oraș prosper, unde se puteau întîlni negustori veniți din patru părți ale lumii, ca și cealaltă capitală românească, a Moldovei.

77. *Moldoveancă torcînd, începutul veacului XVI* (după fresca de la Voroneț)

78. *Moldoveancă torcînd, începutul veacului XVI* (după fresca de la Arbore)

ȘEPCILE FRÎNCEȘTI ALE LUI VLAD ȚEPEȘ ȘI PĂLĂRIA LUI RADU CEL MARE

Veneau aici greci și turci cu mărfuri orientale, negustori raguzani și sași prin Brașov și Sibiu, cu postavuri nemțești și poloneze.

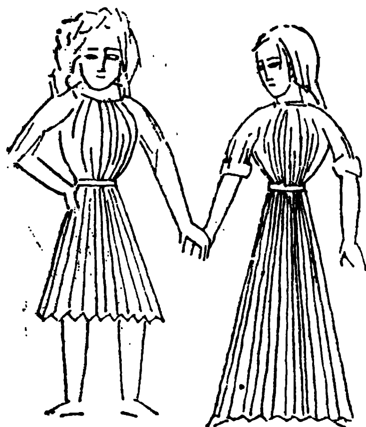
În jurul anului 1460 erau la modă, printre boierii din București, hainele de cocîrlat (scarlatto, écarlate), stofa nobilă, de culoare roșie vînătă, colorată cu cîrmîz, foarte apreciată și destul de scumpă.

Se primeau din Sibiu și postavuri nemțești: Pernisch și Aachner.

Se purtau, pe deasupra, hainele grele cu gulere late de blană, cu misadă... Și portul din Țara Românească era același și în Moldova. Aceleași tunici, scurte pînă în coapse, îmbrăcate pe dedesubt, și aceiași nădragi-ciorapi și călțuni obișnuiți, care ne apar și astăzi în fragmentele ceramice și în cahlele descoperite la Cotnari, Hîrlău ori Suceava (Fig. 79).

Prin trecătorile munților ne veneau blănurile de sobol și mărfuri străine.

Adresîndu-se, în anul 1470, brașovenilor, printr-un privilegiu, în care le da slobozenie să

79. Port bărbătesc și port femeiesc din Moldova, sec. XV (după o cahlă de la Suceava)

negutătorească în țară, Radu cel Frumos le interzicea să cumpere la noi, fără știrea domniei, piei de vulpi, jderi și rîși, pe care le comercializa numai voievodul.

Prin trecătoarea Branului, negustori români, ca Neacșu și Ilie, se duceau la Brașov cu bogasii și alte mărfuri, și, la 1481, Vintilă logofătul și Caloian, sfetnicii lui Basarab cel Tînăr (Țepeluș), mergeau tot într-acolo pentru a tîrgui, în sumă de 60 000 de aspri, camhă de Damasc și *hazdee,* tot țesături orientale, la fel de căutate la curțile Țării Românești și Moldovei ca și la curtea țarilor moscoviți.

Se făceau deseori transporturi masive pentru boierii și curtenii pretențioși ai voievodului, pentru care se aduceau din Sighișoara și mănuși, ca să le completeze costumul. Oameni răsfățați și obișnuiți cu luxul, ca și cu greul războaielor, cărora nu le lipseau nici mătăsurile cele mai fine, toate „mărfuri turcești“, ce veneau mai întîi la ei și apoi luau drumul cetăților de peste munți.

Bogasii dar și piper ducea la Brașov spre vînzare și vornicul Dragomir Udriște, boierului Vlad Călugărul, boier care nu se rușina să negutătorească, și de acolo se primea camelotul, postav lucrat din păr de capră sau din acea

„lînă seină / din păr de cămilă“, despre care pomenește și azi balada populară, și care era cunoscut și purtat încă de pe vremea lui Alexandru cel Bun în țările noastre.

Pictorul căruia i-a pozat Vlad Țepeș pentru tabloul descoperit la castelul Ambras (Fig. 80) de lîngă Innsbruck, pînză aflată astăzi într-o variantă mai puțin izbutită și la Kunsthistorisches Museum din Viena, ni-l înfățișează pe voievod, cu chipul de o paloare bolnavă, sub căciulița sau scufia domnească de vilar roșu, cu *surguci* de aur dispus în formă de stea, cu un mare rubin pătrat, incastrat în metal și cu alte cîteva, exagerat de mari, mărgăritare, de o valoare greu de imaginat astăzi.

Bordura căciuliței de stil apusean este țesută cu nouă rînduri de perle, o avere... De sub ea se revarsă părul negru și des al domnului, căzînd în bucle pînă mai jos de umeri. E un păr ondulat cu fierul, foarte bogat și de aparență rigidă, care-i acoperă în parte gulerul misadei, lat, de samur al hainei, ce pare croită și ea dintr-o scumpă materie, pe atunci la modă, din cocîrlat probabil.

E încheiată în față cu sponciuri mari de aur și ornată cu un guler lucrat din mătase galbenă ca șofranul și din „fir“.

O mustață lungă, orizontală, răsucită și ea la capete după moda curților corvine, îi ascunde în întregime buza de sus, umbrindu-i gura neobișnuită să rîdă.

Este numai unul dintre portretele, destul de numeroase de altfel, care ne-au rămas de la sîngerosul voievod, de la temutul Dracula, dar și cel mai de preț dintre ele, fiind executat în culori, cu o mare grijă pentru amănunt și plin de expresivitate.

În rest nu avem decît stampe, xilografii vechi germane, deosebit de interesante la rîndul lor, în care domnul Țării Românești ne este prezentat ori bust ori în întregime, așezat la masă în apropierea orașului Brașov, asistînd

impasibil la tăierea în bucăți de către călău a unor prizonieri (Fig. 82).

O scenă sîngeroasă în care Vlad vodă este imaginat de gravor, potrivit legendelor, ospătîndu-se cu carne de om.

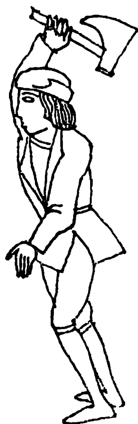
Domnul țării îmbracă aici o haină lungă, deschisă, cu revere late, ce par îmblănite, cu mîneci lungi și largi, al cărei port se va prelungi cîteva decenii și în secolul următor în tot răsăritul continentului.

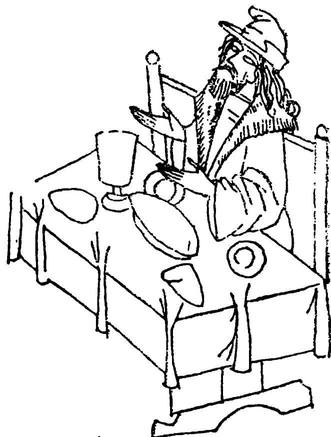
El are pe cap, de data aceasta, nu căciulița de catifea roșie împodobită cu perle, ci pălăria foarte la modă pe atunci în Europa, așa-numita șapcă frîncească cu cozorocul ieșit mult în afară, cu calota nu prea înaltă și cu borurile ridicate în sus, în dreapta și stînga. E pălăria a cărei vogă se continuă încă de pe vremea lui Alexandru cel Bun, atît în Moldova cît și în Țara Românească, pe care o cunoșteau de mult și francezii din timpul regilor dinastiei de Valois, și Bizanțul Paleologilor, și Germania cronicarului Reichenthal, și, încă, italienii din picturile pe nedrept atribuite de Vasari lui Andrea Cione Orcagna, așa cum arătam mai sus.

Cu această șapcă pe cap, purtată uneori și fără cozoroc (ca în gravura ce-l reprezintă pe Țepeș, din incunabulul Berth Gothan, Lübeck, 1485) vor apărea în frescele din Campo Santo din Pisa suveranii și seniorii peninsulari. Cu această șapcă pe cap va fi surprins și Carol al V-lea în miniaturile lui Froissart, chiar în momentul încoronării sale. Cu hlamidă de purpură pe umeri, cu misadă de hermină, cu sceptrul puterii regale în mînă și, pe cap, sub coroana de aur, cu această „chapeau à bec", șapcă frîncească, cum îi spuneau românii, atît de caracteristică și atît de modernă, coafa împăraților și pajilor. Căci nu a fost într-adevăr nicicînd o pălărie mai răspîndită în lume, mai agreată, mai populară. Pe întindere de două

80. *Vlad Țepeș* (după tabloul de la castelul Ambras din Tirol.

81. *Călău din Țara Românească în epoca lui Vlad Țepeș* (după o xilogravură germană de epocă)

82. *Vlad Țepeș într-o scenă de cruzime* (după aceeași xilogravură germană contemporană)

secole o vor purta deopotrivă și femeile și bărbații, și „unșii lui Dumnezeu" ca și plebea, și împărați ai Bizanțului și sultani ai turcilor, și regi și nobili ai apusului, și voievozi ai țărilor noastre, cu doamnele lor. Așa cum ne-o dovedește fresca neobservată pînă astăzi de la Humor, în care aceste mîndre romănce încoronate o poartă și ele întocmai ca doamnele florentine sau pisane din *Triumful Morții*, peste tradiționalul văl care le acoperea capul.

În pictura murală de la mînăstirea Govora ni se păstrează portretul ctitorului, alt voievod al Țării Românești din această epocă, Radu cel Mare (Fig. 83) și al doamnei sale, Cătălina. Stăpînirea lui acoperă ultimii ani ai acestui secol oglindind vestimentar și moda românească de pînă la 1500.

Iată-l pe domn pozînd, într-o mîndră atitudine, cu coroana pe cap. Părul, făcut cu drotul, cu buclele revărsate pe umeri, îi încadrează chipul.

Mustața lăsată „pe oală" atîrnă tătărește în jos. O șubă grea, somptuoasă, lucrată în falduri, cu

țesătura de aur a florilor scoasă în relief, cu mînecile false coborînd pînă aproape de pămînt, gata parcă să măture praful drumului, îl îmbracă, strălucitoare de frumusețe.

E o haină simplă, dar domnește bogată, fără chiotori, găitane, ori copci, deschisă în față, cu gulerul lat și marginile de blană scumpă. Din lunga șubă aurită ies mînecile foarte strîmte și cu manșete întoarse, butonate cu perle, precum și gulerul, răsfrînt peste misadă, al unei jupane, încinsă pe mijloc cu un șal oriental.

De sub poalele hainei, țesută cu fir, se ivesc, ascuțite vîrfurile unor încălțări domnești fără tocuri, pe care le bănuim destul de scumpe.

Alături de voievod stă Cătălina doamna (Fig. 84) — unul dintre cele mai frumoase chipuri femeiești din cîte ne-au păstrat frescele noastre de biserică — îmbrăcată într-o scumpă *feregea* răsăriteană, din brocart de Veneția, o „minune" ([100]) de stofă, așa cum mai apare și astăzi.

Pe cap, ea poartă o coroană înaltă de sub care se lasă într-o parte și într-alta a feței nu pandelocuri bogate, nici cercei și nici lănțujelele bizantine de pînă acum, ci numai nobilul giulgiu, ca de icoană, în dungi, acoperindu-i umerii și formînd un fel de guler al fereziei.

Nici un giuvaer n-o împodobește în afară de șiragul de mărgăritare care-i înfășoară grumazul.

Și aceste haine de preț nu sînt singurele care se cunosc din bogata lor garderobă.

În îmbrăcămintea de fiecare zi apare zugrăvită, pe la 1493, aceeași pereche domnească în fresca mînăstirii Kremicovci din Bulgaria (Fig. 85), mînăstire ce s-a bucurat și ea de generoasele danii ale lui Radu vodă ([101]).

83. *Radu cel Mare* (după tabloul votiv de la mînăstirea Govora)

84. *Doamna Cătălina* (după tabloul votiv de la mînăstirea Govora)

85. *Radu cel Mare și doamna Cătălina* (1493) (după tabloul votiv de la mînăstirea Kremicovci)

Aici domnul țării nu mai poartă pe cap coroana de la Govora ci tradiționala mitră bizantină de cocîrlat roșiatic, de sub care scapă rebelă o bogată chică, numai zulufi, și în picioare pune pantofii roșii ai despoților creștini încoronați de Bizanț. Gulerul lat al domneștii șube, răsfrînt pe umeri, este căptușit cu același scump material ca și întreaga haină, o mătase roșie deschis, care se însoțește fericit cu tonul de vișină putredă al bogatei îmbrăcăminți exterioare, de o majestoasă eleganță. Roșie este și jupana pe care o îmbracă, încinsă pe mijloc cu un brîu de șal vînăt cu nodul mare, legat în stilul orientului. Cît privește cocheta lui doamnă, ea afișează, în locul diademei, o pălărie-sită, împodobită cu panglici care o susțin pe cap, cu marginea lată, de modă italiană dar de o proveniență, desigur, germanică, venită poate prin Sibiul de unde se primeau și vești (aduse de cneazul Dumitru din Săliște, de la pîrgarii și burgărmeșterii catolici), modă care va supraviețui pînă către sfîrșitul veacului următor, la vremea voiajului lui François de Pavie.

Din creștet i se lasă pe umeri și spate un văl cu marginile cafenii, căzînd peste rochia largă de brocart roșu, lungă pînă la glezne,

din care nu se mai zăresc decît pantofii, de aceeași culoare roșie, împărătească și cu tocul înalt.
Nu lipsesc din tabloul votiv de la Kremicovci nici copiii decedați, Dragna și Tudor, îmbrăcați și ei tot cu atîta fast, după pilda domneștilor părinți.

NEGUȚĂTORI ȘI GEALAȚI

Cît de ciudați trebuie să fi arătat în îmbrăcămintea lor din aceste vremuri (1486—1530), și tîrgoveții și negustorii, moldoveni sau bucureșteni (din „Buckoreschtˮ), ca Frățilă, Juga, Stanciu, Stoica, Dobromir și Petru, neguțători care mergeau la Brașov, sau brașovenii care treceau munții, însoțind carele cu poveri de marfă, încă din 1486, purtînd pe umeri zeghea sau *chepeneagul* transilvan, cu sau fără *glugă,* înarmați pînă în dinți cu săbii, scuturi, arcuri și tolbe, cu cîte 8—9 săgeți, și nu mai mult decît atîtea, cum glăsuia porunca voievodului Ștefan Bathory ([102]). Frumoase postavuri de haine se găseau doar pretutindeni acum, de vreme ce însuși voievodul Vlad Călugărul putea să scrie sfidător brașovenilor, în legătură cu eliberarea unui asemenea neguțător, trecut clandestin dincolo de munți: „Voi credeți că postav și fier nu mai putem găsi în alte locuri? În Moldova și Turcia găsim atîta cît dorim!ˮ
Dar chipurile unor astfel de oameni, din păcate, nu ni s-au mai păstrat zugrăvite niciunde.
Avem, în schimb, din această vreme, prin gravurile germane înfățișînd pe Vlad Țepeș, un model de călău, care sfîrtecă trupurile din porunca domnului său (Fig. 81), un gealat, cum i se va spune mai tîrziu, cînd datina turcească va pătrunde în limba și obiceiurile noastre, izgonind din uz atîtea cuvinte neaoșe și straiul apusean îndrăgit de veacuri.

El poartă pe trup tunica scurtă pînă la pulpe (de a cărei scurtime, în Franța, după cum bine știm, se indignau cronicarii), tunică despicată în părți pentru a lăsa mișcările libere, și vechii nădragi-ciorapi, pantalonii colanți, aidoma ca pretutindeni, vîrîți în călțuni. Pe cap nelipsita șapcă frîncească dar fără cozoroc, spre deosebire de cea a voievodului din această gravură, al cărei cioc se prelungește mult în afară.

SECOLUL MĂRGĂRITARELOR

... „să te împodobeşti şi tu cu haine frumoase... Şi să ieşi cu mare slavă să şezi în jeţul tău... Iar boierii cei tineri să fie împodobiţi cum se cuvine şi să stea toţi de-a rîndul împrejurul tău.“

„Învăţăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie“.

ARMATE ROMÂNEŞTI DIN VEACUL AL XVI-LEA

Veacul al XVI-lea va cunoaşte şi el aceeaşi îmbrăcăminte de fier, cu prefacerile şi înnoirile cerute de legile războiului. Armurile, zaua şi coiful îşi păstrează mai departe utilitatea, prezenţa lor în luptă marcînd trupele de elită sau pîlcurile cavalereşti.

Cămaşa de zale, lucrată în inele mărunte, ca un năvod metalic, nu era puţin lucru pentru războinicii noştri, de vreme ce şi autorul „Învăţăturilor lui Neagoe“ credea nemijlocit în puterea ei: „Îmbracă-te în dragostea de Dumnezeu ca într-o za şi ieşi la boierii tăi cu veselie“.

Bănuim astăzi cît de trainice trebuie să fi fost cămăşile acestea, importate de aiurea sau ţesute în ţară de zelarii noştri, de vreme ce multe din ele au înfruntat veacurile şi în pămînt îngropate.

Ştefan cel Mare le cumpără din Braşov şi de la Sibiu, trimiţînd dincolo de munţi, la 7 iulie 1502, oameni credincioşi, ca spătarul Trotuşeanu şi alţii, în timp ce negustori de ispravă, ca Nicolae din Suceava, de pildă, îi aduceau de acolo, în anul următor, mii de săbii şi pumnale, şi alte mii de „cuţite“ de Stiria, pentru a întări vestita oaste a voievodului în lupta ei împotriva păgînilor.

Nici platoşele nu lipsesc din aparatura războinică a românilor.
Teracote smălţuite, aşa cum am văzut, menite odinioară să împodobească palatele din Suceava, descoperite în săpăturile făcute acolo, şi provenind, după cît se pare, din cuptoarele olarilor noştri, reprezintă cavaleri în astfel de armuri apusene, aşa cum se purtau în Ţara Nemţească, în Polonia şi la noi.
Ştefăniţă vodă aduce de la Sibiu şi Braşov, între 1517—1522, cîteva *lorice*, după ce însuşi Zapolia intervenea în acest scop.

Şi e neîndoios că aceleaşi materiale îi vor sosi şi lui Vladislav al III-lea din cetăţile de peste munţi, o dată cu praful de puşcă, cu plumbii şi cu cele 28 de puşti de dorobanţi, comandate în februarie 1524, aşa cum, lui Moise vodă, braşovenii îi vor trimite nu numai scuturi, lănci şi tunuri la 1529 dar şi 100 de săbii, la începutul anului următor.
Din Braşov, Radu de la Afumaţi cumpără, în 1528, sute de puşti şi scuturi, şi tot de acolo primeşte postav pentru îmbrăcămintea ostaşilor lui. Şi este aproape sigur că tot prin Ardeal pătrunsese în Ţara Românească şi moda aripilor de vulturi, pe care războinicii munteni şi le prindeau pe umeri, asemeni maghiarilor şi polonilor. Aşa îl vom privi acum împodobit pe viteazul voievod român şi în toiul luptelor, ca şi pe lespedea de mormînt din biserica de la Curtea de Argeş, săpată în 1529, pentru a-i nemuri faptele.
Cum vor fi arătat înveşmîntaţi în fier, sau în hainele lor de postav transilvan, oştenii de rînd sau căpeteniile oştilor româneşti din veacul al XVI-lea?
Din nefericire, prea puţini soldaţi moldoveni sau munteni zugrăviţi s-au mai păstrat din această vreme îndepărtată. Ştim însă, pentru anii 1535—1545, că sub domnia lui Radu al VII-lea Paisie (Petru) se primeau din Braşov văluri şi pălării pentru ostaşi („husarica“) şi alteori „şepci bune ostăşeşti“ în număr mare.

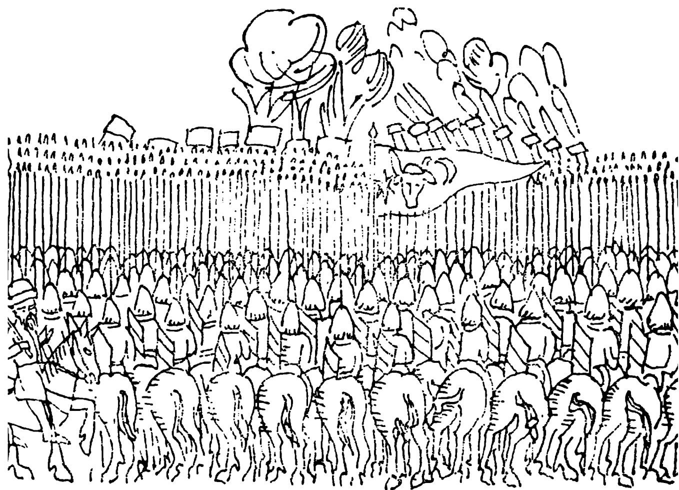
86. *Arcaş moldovean* (după fresca de la Moldoviţa)

Şi portul unora din ei nu ne-a rămas cu desăvîrşire străin.

Slujitori şi curteni ne apar în scene cu conţinut religios, în pictura zidurilor de biserică, ca arcaşul de la Moldoviţa, îmbrăcat în jupană nărămzie şi avînd pe cap o *tocă* de catifea, cum se purta şi în Franţa lui Rabelais, trăgînd cu săgeţile de pe zidurile cetăţii (scena ilustrînd faptele sf. Gheorghe) (Fig. 86).

Încercînd să-i descrie pe ostaşii de gloată, polonul Martin Bielski, în cartea „Sprawa Ryceviska ...“ tipărită la Cracovia în 1560, ca unul care luase parte la lupta de la Obertyn, spune despre oştenii lui Petru Rareş că sînt „bravi, meşteri în mînuirea suliţei şi pavezei deşi sînt nişte ţărani luaţi de la plug ... Mai înainte ei întrebuinţau un fel de suliţă cu două vîrfuri, unul drept şi ascuţit ca un stilet, celălalt strîmb ca o coasă; trecînd repede pe lîngă duşman, cu vîrful cel drept străpungeau iar cu cel stîng trăgeau de pe cal şi astfel făceau mari pagube ...

Armurile sînt puţine, pavezele sînt simple, suliţele fără flamuri ... armata e întunecoasă la vedere ...

87. ***Ostași și căpetenii de oaste din Moldova în vremea domniei lui Petru Rareș*** **(după o gravură din cartea lui Martin Bielski)**

Afară de curteni, mai toți ceilalți sînt țărani călărind cu șele neacoperite și cu scări de stejar, dar voinici în atac cu sulița. Hrană poartă pe oblîncul șelei, brînză de burduf și pîine albă, precum văzui eu însumi în lupta de la Obertyn. Puscele lor sînt bune dar cam grele. Luarăm atunci de la moldoveni 50 de tunuri mari de spijă și toate tunurile de fier“ ... Îi vedem parcă aievea, așa cum ni-i înfățișează și tabloul bătăliei de la Obertyn, între Petru Rareș și poloni, desenați după natură (Fig. 87) de același cronicar leah, cu căpeteniile armatei purtînd pălării îmblănite, de modă țarigrădeană, pălării cu calota conică, despicate în față, pe care, B. P. Hasdeu, citind lucrarea lui Paszkowski „Kronica Krakow“, apărută în 1611, le socotea greșit ca fiind niște căciuli țurcane. Despre aceeași oștire a lui Petru Rareș relatează și Paolo Giovio în „Historia sui temporis ... ab anno ... ad anum 1547“ (Paris, 1553), scriind referitor la soldații noștri: „Ei excelează prin cavaleria lor încît fiecare ro-

mân, chiar cel mai sărac, are cel puțin un cal ce-i servește în război.
Ei întrebuințează în genere scuturi, lănci, săbii, întocmai ca și ungurii, iar cîteodată sulițe și arcuri". Apropierea pe care o face Paolo Giovio între armamentul nostru și cel al ungurilor nu trebuie să ne surprindă, căci însăși „uniforma" (dacă se poate vorbi despre așa ceva, într-un timp atît de depărtat ca acesta) sau hainele ostașilor noștri, care se confecționează din postavul adus din Ardeal, vor purta pecetea acestei influențe, domnii români importînd prin Transilvania nu numai puștile dorobanților, ci, probabil, și croiala veșmintelor militare unguresti, și aceasta cam pînă sub domnia lui Petru Șchiopul sau chiar mai tîrziu.
Și ne întrebăm: oare cum trebuie să se explicăm faptul că unui călător străin, italian, care ne vizita țara pe la 1585, i se părea că vede, la curtea din București, pe lîngă cei 50 de halebardieri, arnăuți și greci, îmbrăcați după datina turcească („che vivono à la turca"), și „100 de dorobanți care sînt unguri" („che sono Ungheri") cînd, de fapt, poate văzuse numai niște ostași români în haine de modă ungurească, modă împrumutată de la drabanții de peste munți, cum se găseau și la curtea din Iași, încă de pe vremea lui Despot vodă, după mărturia lui Giovanandrea Gromo.
Lucrul nu îl va lămuri mai deplin, după cît se pare, nici relația din același an a călătorului francez François de Pavie.
Trecător pe la curtea lui Petru Șchiopul, acest francez, senior de Fourquevauls, observa și el în jurul domnului țării „trei-patru sute de soldați (să fi fost pămînteni și nu mercenari?), îmbrăcați ungurește, cu sabia la coapsă și cu un topor în mînă".
Vor fi fost însă alții decît „drabanții unguresti" de curte, de mai tîrziu, pentru care, la 1591, sub Aron vodă, se vor clădi la Iași și cazărmile numite „odăi"? Lucrurile nu sînt de

tot limpezi... Se pare totuși că voievozii, care nu se prea încredeau în fidelitatea boierilor țării, foloseau asemenea corpuri de ostași. O strajă ungurească, la 1581, avusese și domnul Moldovei Iancu Sasul, strajă care stătuse o vreme sub comanda hotnogului Toma Nagy, și care ar fi fost gata să-și apere voievodul pînă în ceasul din urmă și la nevoie chiar să-l ajute să fugă peste munți. Cum ținuse de altfel și Despot Heraclidul, două decenii înaintea lui.

De altfel, așa cum vom vedea mai departe, în acest secol al XVI-lea, multe din stofele și hainele boierilor și voievozilor moldoveni și munteni, veșminte civile de modă europeană, aduse din Ardeal, vor putea fi luate drept ungurești, din pricina modei care, în liniile ei mari, era cam aceeași pretutindeni.

În lumina acestei stări de lucruri trebuie înțeleasă și nepotrivita apropiere pe care, trei sute de ani mai tîrziu, o va face istoricul Dionisie Fotino, scriind privitor la costumul ce îmbracă Neagoe Basarab în portretul din lăuntrul bisericii mînăstirii Argeșului, „dinspre ușă" pe care îl numește „veșmînt militar unguresc" ([103]).

PLATOȘELE LUPTĂTORILOR LUI PETRU RAREȘ

Ca și Paolo Giovio, și Reicherstorffer ne spune în „Chorografia Moldovei", tipărită la Viena, în 1541, că „moldovenii poartă îmbrăcămintea străbunilor lor..." Despre oastea voievodului moldovean Petru Rareș pomenește însă mai pe larg, și cu tot atîta lipsă de simpatie, și un alt contemporan, de data aceasta o față bisericească, episcopul Verancius.

El ne înfățișează ostașii moldoveni de rînd, încălțați cu opinci, purtînd o îmbrăcăminte de pănură proastă, întunecată, foarte păroasă (așadar de culoare închisă, așa cum o zugrăvise și Martin Bielski spunînd „armata e întunecată

la vedere"), acoperiți cu o căciulă din postav asemănător, de formă conică ([104]), înarmați cu arcuri și coase, scuturi și lănci.

În ceea ce privește portul platoșelor și al cămășilor de zale, Verancius spune ritos, exagerînd, desigur, sărăcia și lipsa de strălucire a armatei noastre: „lorică nu are nimeni, zale și coifuri de oțel puțini au, numai din cei bogați" ([105]). Și aprecierea revine și în „De apparatu Ioannis regis contra Solimanum caesarem in Transilvaniam invadentem...", în care Verancius afirmă din nou că dintre ostașii moldoveni puțini au platoșă („thoracos pauco").

Că platoșe și armuri întregi erau prea puține în oștirea moldovenească a lui Petru Rareș (așa trebuie înțeles textul) și că cei mai mulți dintre boieri preferau cămășile de zale, mai ieftine și mai ușoare în luptă, nu trebuie să ne mire. Cuirasele de fier erau nu numai costisitoare dar și destul de grele.

Între 1508—1509, un coif de tablă de oțel și o cămașă de zale, comandate pentru voievodul țării, prețuiau 30 de aspri, și o armură întreagă costa încă și mai mulți bani, cîntărind, pe deasupra, pînă la 20 kg.

Și, dacă voievozii și boierii țării foarte avuți își puteau îngădui luxul unor platoșe aurite, așa cum purta Despot vodă, sau chiar și scuturi și coifuri de aur, aduse din Brașov și Sibiu, ca Mircea Ciobanul de pildă, apoi cei mai mărunți dintre oștenii și slujitorii de curte nu-și permiteau o asemenea scumpă și risipitoare cheltuială.

Unii din boieri purtau însă în război, așa cum și Verancius spune, cămăși subțiri de zale și coifuri simple de oțel, și armura era, la cei mai mulți ostași călări, înlocuită cu o admirabilă „haină de in umplută cu bumbac, în grosime de trei-patru degete, mai ales în partea umerilor și pînă la coate, cu cusături și ițe dese, tot în distanță de un deget și jumătate"...

Era o haină pe care „sabia nu o putea pătrunde"!

Și amănuntul acesta din relația lui Verancius face pentru noi cît întreg opul pe care îl semnează, în 1547, episcopul ungur, căci descoperim, prin el, una dintre „inexpugnabilele" haine militare, pe care le purtau românii din acel timp.
Cum arăta ea? Verancius ne trimite să o privim pe tablourile (cortinele, tapetele) celor vechi („quem ad modum in antiquissimus auleis est videre").
Ce va fi înțeles prin aceasta și la ce s-o fi referit, nu știm.
Dar nu avem decît să ne aruncăm ochii pe tratatul de costumație al lui Cesare Vecellio, „Degli abiti antichi e moderni di diverse parte di mondo", apărut în 1590, adică la cîteva decenii după tipărirea cărții lui Verancius. Gravurile reprezentînd *Ostași moscoviți călări* ne fac să înțelegem de îndată că această *platoșă de in și bumbac* era purtată și de cavaleria rusească la acea vreme.

Să deschidem apoi cartea de mai tîrziu a lui Abraham Bruyn „Diversarum gentium armatura equestris", Amsterdam, la planșele 51, 52, 53 înfățișînd trei modele deosebite ale aceleiași haine de luptă; sau, și mai bine încă, să privim gravura în lemn a lui Herbertstein, datînd din anul 1526, intitulată *Războinici moscoviți*, din cartea „Rerum Moscoviticarum comentarii", și vom avea o imagine încă și mai desăvîrșită, și mai veche încă a acestor costume (Fig. 88), despre care unii cercetători bănuiesc că ar fi fost lucrate la noi în țară de către baibaracari (106), iar alții le semnalează prezența și pe unele plăci ceramice nesmălțuite în costumația unor soldați care se arată cu căciulă țuguiată pe cap, înarmați cu arcuri și săgeți, sulițe și săbii încovoiate (107), fără însă a le identifica...
Care să fie originea acestor „cuirase de cîlți"?
Să le fi cunoscut românii mai de mult?
Să le fi aflat oare moldovenii „secretul" de la vreunul ca Ivașco Peresvetov sau de la vreun alt călător prin Moldova acelui timp, ca Vasca

88. *Ostaşi moldoveni călări din sec. XVI îmbrăcaţi în platoşe de in* (reconstituire după gravurile lui Herbertstein din „Rerum Moscoviticarum")

Merţalov din Moscova, cel care slujise pe Rareş cîndva şi care cunoştea atît de multe despre împărăţia rusească? Nu ştim.

De altfel, gravura lui Herbertstein care le semnalează pentru prima dată în dotaţia cavaleriei ruseşti ar putea fi ea singură o dovadă a originii răsăritene a acestei haine, aşa cum iarăşi ar fi probantă, după părerea noastră, chiar supravieţuirea indubitabilă a acestei piese vestimentare războinice în paşnica „pufoaică" rusească din zilele noastre.

Verancius, scriind despre ele, ne trimite totuşi pentru ilustrare la nişte reprezentări mult mai vechi ale acestor platoşe vătuite de in, de a căror origine însă nu pomeneşte nimic, neamintind de loc (şi acest lucru este destul de ciudat la un istoric bine informat ca el) nici de faptul că ruşii le-ar fi avînd printre hainele lor de luptă.

Oricum, în materie de costum, aceasta nu va fi fost pentru noi singura piesă de împrumut. Fresca bisericilor modoveneşti reprezentînd, de pildă, „Întîmpinarea moaştelor sf. Ioan cel nou de la Suceava", de către voievodul Alexan-

dru cel Bun și curtea lui, îi înfățișează pe eleganții însoțitori ai domnului purtînd pe cap niște caracteristice șepci, care s-au păstrat și ele în garderoba rusească pînă în ziua de astăzi cu aceeași denumire slavă de atunci, pălării pe care le întîlnim însă în primii ani ai veacului XVI și în apus, așa cum arată gravurile pictorului german Dürer.

În aceeași vreme, în Țara Românească, sub domnia lui Radu Paisie, ostași îmbrăcați și ei în zale purtau pe cap „șepci ostășești", precum și văluri care le acopereau ceafa, și pălării de fier („husarica"). Călări, îmbrăcați în zale și purtînd coifuri metalice pe cap luptau și boierii Socoli, și Bengeștii, din oastea lui Pătrașcu vodă, așa cum rezultă din inventarul lucrurilor lor de îmbrăcăminte, întocmit la 1557, în pribegia de la Sibiu ([108]).

Să trecem acum mai departe pentru a cerceta cum arătau în veșmintele lor militare, de fier și postav, ostașii și căpeteniile lor din Moldova, comandanții de pîlcuri și hatmanii, sub domnia lui Iacob Heraclid Despotul, voievodul occidentalizant în moravuri și port, cunoscutul umanistului Melanchton.

Picturi murale nu ni s-au păstrat, deși o asemenea frescă a existat cîndva la Suceava pe pereții unei clădiri din Ulița tătărească, precum își amintește Nicolae Costin, cronicarul, ori, iarăși, într-o sală mare, cum susține Sommer, frescă celebrînd marea luptă, din noiembrie 1561, între Despot și Alexandru Lăpușneanu, pe apa Jijiei, la Verbia. Zugrăvită în cinstea și din porunca voievodului învingător, ea înfățișa „chipurile căpitanilor, osăbi de a domnilor, cu mare meșteșug scrise, chipurile hatmanilor anume"...

Nu ni s-au păstrat nici „zugrăvitura nici scrisoarea" care, cu vremea, „au căzut și s-au șters". Știm totuși că, la 1561, veșmintele și armele ostașilor lui Iacob Eraclidul nu se deosebeau prea mult de ale ungurilor.

În platoșe și zale, aurite sau argintate, se vor înfățișa în lupta de la Verbia și unii dintre mercenarii și aliații lui Despot, precum cei 100 de cavaleri ai burgundului Jean de Villey, cei 50 de călăreți cu coifuri și puști, ai francezului Petre Russel, cei 150 de silezieni de sub comanda lui Petru Racoski...

Se mai știe, de asemenea, că Alexandru Lăpușneanu avea în oastea lui 15 000 de călăreți printre care se puteau găsi atît boieri înveșmîntați în platoșe cît și țărani cu suliță și scut, și că acest aprig voievod comanda în Prusia pentru soldații lui cingători, cămăși de zale, coifuri, cizme de paradă, platoșe etc., lucrate, multe, la Königsberg ([109]).

MOLDOVENI ȘI LEFEGII STRĂINI ÎN TIMPUL LUI DESPOT ERACLIDUL ȘI ALEXANDRU LĂPUȘNEANU

Giovanandrea Gromo povestește că voievodul Moldovei „ținea la 1565, în straja sa 3000 de călăreți aleși care, îmbrăcați în armura lor particulară, îl întovărășesc oriunde merge".

Dar zădărnicii erau toate... Bătălia a fost pierdută, cu toate că însuși Alexandru vodă s-a arătat viteaz, luptînd cu sulița și doborîndu-și adversarul de pe cal, ca în luptele cavalerești de „tournoi". Din toți și din toate n-a mai rămas nici măcar o urmă zugrăvită, de ostași și voinici moldoveni, pe zidurile vreunei clădiri din vremea aceea.

Din tabăra biruitorilor de atunci ni s-a păstrat doar chipul lui Despot, portretul lui din efigia monedei bătută doi ani mai tîrziu. Domnul țării e îmbrăcat aici într-o splendidă armură de aur damaschinată încrustată cu arabescuri (Fig. 89). Într-o mînă ține spada cu garda asemănătoare săbiei sf. Artemie din fresca mînăstirii lui Neagoe Basarab, în alta, însemnele puterii pămîntești. Execuția se datorește meșterului sas din Ardeal, Wolfgang.

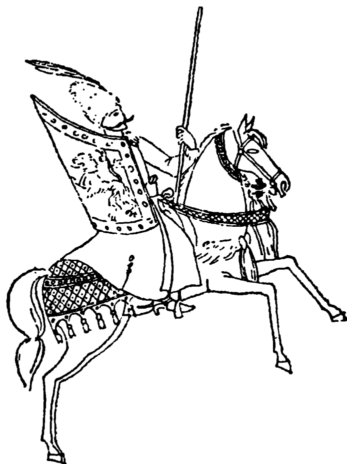
89. *Despot vodă Heraclidul în armură damaschinată* (după o efigie monetară din 1562)

E o piesă deosebit de valoroasă, cu atît mai mult cu cît minunata platoșă „leită“, prin factura ei își trădează proveniența, prezentînd o frapantă asemănare cu lorica ducelui François d'Alençon și cu aceea, gravată, pe care o poartă, la aceeași vreme, Filip al II-lea, regele Spaniei, în medalia sculptată de J. de Treppo.

Astăzi abia de îi mai putem privi pe mîndrii căpitani și boieri în gravura contemporană *Vera designatio Urbis in Littavia Grodnae* (Adevăratul chip al orașului Grodno, din Litvania) ([110]), înfățișînd solia din 1567 a lui Alexandru Lăpușneanu, în întîlnirea de la Grodno cu leșii lui Sigismund August, al Poloniei (Fig. 90).

90. *Soli și ostași moldoveni din vremea lui Alexandru Lăpușneanu* (după o gravură contemporană înfățișînd *Adevăratul chip al orașului Grodno, din Litvania*)

91. *Călăreț muntean de la sfîrșitul sec. XVI* (după gravura *Eques valachus*)

92. *Arcaș pedestru din Țara Românească, sfîșitul sec. XVI și începutul sec. XVII* (după gravura *Ein valachischer Soldat*. Cabinetul de stampe al Universității din Cluj)

Moldovenii poartă aici pălării cu calote înalte, cu vîrful rotund și borul întors, îmblănite și despicate în față, de modă răsăriteană, așa cum se vor purta și mai tîrziu de către boieri ca Zottu Țigara țarigrădeanul, ginerele lui Petru Șchiopul, sau căciuli (cușme), capoate lungi turcești și scuturi (paveze) gravate, de formă curbată, a căror proveniență putea fi ungurească sau tătărască.

Întocmai așa, de altfel, se înfățișează tot acum și *Cavalerul valah* („Eques valachus") (Fig. 91), din cartea lui Abraham de Bruyn „Diversarum gentium armatura equestris ubi fere Europe", tipărită în 1575 ([111]) sau *Ostașul pedestru* („Ein valachischer Soldat") (Fig. 92), stampă germană din fosta colecție G. Sion. Spre deosebire însă de călărețul valah al lui Bruyn, înarmat cu suliță și scut, acesta din urmă îmbracă *capotul* cu mîneci scurte pînă mai sus de cot, lung pînă peste genunchi și sugrumat în talie cu cingătoarea de care atîrnă sabia, peste o jupană cu

mîneci lungi și cu manșetele întoarse, jupană care este, după cît se poate zări, la fel de lungă ca și capotul.

DESPRE PÎLCURILE DE OȘTENI ALE LUI IOAN VODĂ

În mîna dreaptă el ține arcul, de aceeași formă ca în vremea primului Basarab, și la șold își anină tolba cu săgeți. Ostașul pedestru încalță jambiere de postav și ciubote ascuțite cu toc înalt și cu carîmbul scund. Capul și-l acoperă cu aceeași cușmă, căciulă înaltă, țuguiată, împodobită în față cu două pene rigide, poate de argint.
Cele două gravuri, reprezentînd ostași munteni, ca și stampa orașului Grodno, înfățișînd călăreți moldoveni în veșminte și cu armament destul de asemănător, ar putea să probeze existența unei uniforme românești incipiente, comună, în linii mari, ambelor Principate, dacă însăși noțiunea aceasta de „uniformă“ n-ar fi încă prematură în țara noastră.
Sînt totuși unele piese vestimentare turcești care apropiau acum aceste oștiri, aflate în continuă vrăjmășie. Așa cum însuși jugul îi apropia, fără să-i înfrățească.
Despre armata de țărani viteji și despre călărimea de boieri haini ale lui Ioan vodă nu știm mare lucru. Menită cum era să țină piept puhoiului păgînesc, ne-o închipuim însă ca pe o oaste organizată și echipată. Voievodul slujise el însuși în Germania, în armata lui Maximilian și cunoștea rostul oștirilor, așa cum cunoscuse și Polonia și Rusia lui Ivan cel Groaznic, unde se însurase, într-o primă căsătorie, cu Maria, fiica cneazului de Rostov, înainte de a se urca pe tronul Moldovei.
Recrutați în cea mai mare parte din popor, soldații lui Ioan vodă cel Cumplit se înfățișează străinilor purtînd arcuri, săbii recurbate, măciuci și coase, cum îi descrie un martor ocular, polonul Leonard Goreciu, în povestirea

sa despre „Războiul ce a purtat Ioan domnul Moldovei la anul 1574 cu Selim al III-lea, împăratul turcilor“, tipărită la Frankfurt, în 1578. Numai cavaleria moldovenească arată altfel: cu scut, suliță, coif...
În ceea ce privește pe temerarul voievod moldovean, el ne apare, în efigia monedei pe care o bătuse, purtînd o pălărie apuseană, cu calota cilindrică îngustă, la modă atît în Turcia cît și în Germania, o pălărie de origine nemțească, după cît se pare, așa cum ne asigură Miron Costin, și cu care, la Constantinopol, se afișau la vremea asta și nobilii greci, după cum aflăm din admirabilele desene ale lui Niccolo de Nicolai ([112]).

ARMATE DE CURTENI ȘI SÎMBRIAȘI PE VREMEA LUI PETRU ȘCHIOPUL ȘI A LUI PETRU CERCEL

Platoșele și, mai frecvent, zaua figurează și acum în armamentul boierilor, ba chiar și în al boiernașilor, aceștia lăsînd moștenire descendenților asemenea prețioase unelte de luptă.
Doar cei care se sfîrșeau fără feciori, așa cum se întîmpla, de pildă, cu Radu Tistăbeanu, la 1570, dăruiau altora cu limbă de moarte ori închinau mînăstirilor: „zaua, coiful și brîul lor de argint“, pe care le purtaseră cu cinste în bătălii.
Călărind în plină luptă, cu coiful de fier pe cap, cu ghioaga în mînă și cu aripile de vultur prinse de umeri, îl vedem tot acum și pe viteazul Albu Golescu, căzut pentru voievodul lui, în 1574, așa cum ni l-a păstrat frumoasa lespede de mormînt din biserica mînăstirii Vieroși. Era în toiul ei moda aripilor de vultur. Și, în același an al morții lui Albu, în luna februarie, venețianul Marțiale Aramzo asista la intrarea regelui Henric de Valois în Cracovia, avînd prilejul să descrie alaiul pestriț al suveranului polonez și distingînd printre costumele ostășești atît de diverse, care formau cortegiul,

oameni înarmaţi ca tătarii cu arcuri şi săgeţi sau cu paveze lituane, alţii înveşmîntaţi după moda „reiterilor" nemţi, alţii îmbrăcaţi turceşte cu lancea în mînă, alţii purtînd căciuliţe roşii „à l'escavonne" (ca ruşii), alţii ca ungurii, şi, în sfîrşit, alţii împodobiţi ca *valahii* „cu multe aripi de vultur prinse în coastele cailor şi pe umeri şi cu pălării cum se obişnuia în Polonia" acelor vremi ([113]).

Numai paşnicul Petru Şchipul va rezista ispitei de a poza meşterilor de medalii în ţinută de campanie, mulţumindu-se a lăsa posterităţii doar portretul ştiut, în costum de curte, deşi în garderoba personală, la inventarul făcut averii lui, în luna mai, ziua 21, din anul 1585, se puteau găsi destule armuri argintate şi mănuşi de zale suflate cu aur.

Seniorul de Fourquevauls îl vedea la această dată înconjurat de 300—400 de ostaşi, îmbrăcaţi toţi în „uniformă" după moda ungurească („à l'hongresque"), purtînd iatagane la coapsă şi securi în mîini.

Dar o gardă personală, la cît se redusese acum armata ţării, nu însemna o adevărată oştire şi nu putea apăra pe voievodul Moldovei, Petru Şchiopul, de urgia turcească, aşa cum nici cei 200 de ostaşi de paradă, pe care domnul Ţării Româneşti, Petru Cercel, îi pusese la 1585 sub comanda căpitanului italian Andrea Demonogiani, nu-l va putea scăpa pe acest din urmă voievod de răzbunarea Porţii.

Un adevărat militar, preţuind mai mult decît oricare altul foloasele armurii şi ale oştilor numeroase şi bine pregătite, va fi, către sfîrşitul acestui secol, doar Mihai Viteazul, care în scurta dar glorioasa lui domnie, va dezbrăca foarte rar platoşa de oţel, ce-i acoperea pieptul.

De altfel şi pictorii şi gravorii, care-i vor nemuri chipul, nu-l vor putea despărţi de *lorica* în care îl aflăm mereu înveşmîntat. Şi nu e un fapt întîmplător că aşa îl vede şi îl desenează şi Ioan Orlando, pe fundalul unui cîmp de luptă

93. ***Mihai Viteazul și Maria Cristina, vara lui Rudolf al II-lea, la curtea din Praga*** **(după pictura lui Frans Francken II, 1601)**

(Nicopole), în 1598, și Sadeler după cucerirea Ardealului, și tot astfel, în ulei, și Frans Francken al II-lea, la împărăteasca curte a lui Rudolf (Fig. 93).

SOLDAȚI MERCENARI ȘI OSTAȘI DE ȚARĂ SUB DOMNIA LUI MIHAI VITEAZUL

Cît privește ostașii Țării Românești, ca și cei din Moldova, împodobiți cu zale, ei vor fi luați ca model, cîțiva ani mai tîrziu, de către miniaturiștii tetraevanghelului de la Sucevița și ai evangheliarului de la Dragomirna. Iar pe zidurile celei dintîi se poate distinge destul de bine și un arcaș moldovean, dintre 1595—1606.

Și nu trebuie să ne îndoim de veracitatea acestor imagini.

În acest sfîrșit de veac XVI, armatele pămîntene ale celui mai viteaz domnitor muntean nu puteau să arate altfel decît ale unui prinț al Ardealului, ca Sigismund Bathory.

Oștirea acestui voievod român, a cărui amintire va înfrunta vremea, călărind pe două veacuri, era o oaste bine înzestrată.

După cum lasă să se întrevadă bruma de documente păstrate din acest timp.

Astfel, în noiembrie 1594, Mihai Viteazul aducea din Bistrița pentru luptătorii lui 100 de teancuri de postav roșu, trimițîndu-i în acest scop, în cetatea Ardealului, pe Badea stolnicul și Iane comisul, și, în 1600, surprindem pe același voievod comandînd tot la bistrițeni „76 de viguri de postav, a 16 florini vigul", în contul dajdiei pe care i-o datorau locuitorii Sibiului. Iată de ce, în lipsa unei iconografii contemporane policrome, poate în *caragiu* sau postav roșu ([114]) adus din Bistrița, Sibiu ori Brașov, trebuie să ni-i închipuim îmbrăcați pe oamenii lui Mihai Viteazul, în mijlocul unei armate așa de pestrițe, de viteji mercenari de toate neamurile, de polonezi, unguri, cavaleri din Silezia, îndrăzneți raguzani, haiduci sîrbi și nobili de Toscana ai ordinului sf. Ștefan, cîți cuprindea oștirea creștinească.

De o uniformă românească totuși, sau măcar despre un port uniform al trupelor lui Mihai, nu se poate vorbi încă. De altfel, după fiecare bătălie cîștigată împotriva turcilor, oastea își schimba brusc înfățișarea prin bogata pradă luată de la păgîni. „Haiducii și valahii noștri merg îmbrăcați tot în jder și cacom și nu duc de loc lipsă de bani...", glăsuiește un document de pe la 1595—1596.

O oștire mai eterogenă, un amestec mai desăvîrșit de haine militare și de porturi strălucite decît acela pe care îl înfățișau lefegiii și vitejii lui Mihai este greu de închipuit chiar și pentru vremea aceasta, vreme în care mai toate

armatele aveau în rîndurile lor străini simbriași și în care sub flamurile înălțate împotriva păgînilor se adunau creștini din toate țările, însetați de răzbunare, iubitori de aventură și pradă.

„Bucureștii, scrie G. I. Ionescu-Gion, au văzut în timpul lui Mihai Viteazul și Radu Șerban toate neamurile din Europa, venind să se bată împotriva turcilor.

Într-adevăr, de la 1593 pînă la 1611, adică optsprezece ani în cap, războiul a tunat întruna în Muntenia, în Ungaria și în Transilvania.

Cînd înceta ici, începea dincolo...

Condotieri italieni și aventurieri francezi se numărau cu sutele în armatele principilor români. Pe lîngă italianul Silvio Piccolomini, care voia să fortifice Bucureștii, mai serveau pe Mihai și serviră și pe Radu Șerban, următorii italieni: il conte Ernesto Carpignano, il signor Cosma Caponi, il signor Girolamo Estorga etc."

După relațiile toscane din octombrie 1595, anul campaniei lui Sigismund la Tîrgoviște și Giurgiu, în afară de cei 4000 de boieri și cazaci ai lui Mihai Viteazul, luptînd călări, din care 1500 de lăncieri români și unguri, 100 de pușcași români călări, înarmați și cu sulițe, și 200 de haiduci sîrbi, încălțați cu opinci, Ștefan Răzvan, domn al Moldovei, aducea alți ostași „frumoși de ciudă", 4000 de boieri și 3000 de ostași unguri, admirați pentru înfățișarea lor de către Piccolomini. Veneau apoi în ajutor soldații lui Sigismund Bathory, 7000 de călăreți, dintre care drabanții sași în număr de 1000, în frunte cu judele cetății Sibiului, îmbrăcați în uniforme negre și în zale, purtînd coifuri de fier cu viziere, înarmați cu săbii, buzdugane și sulițe lungi.

Brașovenii se aflau înveșmîntați în haine albastre. Medieșenii în straie verzi și bistrițenii în roșii. La aceștia se adăugau 5000 de infanteriști, 6000 de secui cu săbii, puști și topoare, 1500 de cavaleri germani („reiteri" din Silezia)

94. ***Ostaş din oastea lui Mihai Viteazul*** **(după o gravură germană contemporană)**

95. ***Ostaş al lui Mihai Viteazul în lupta de la Tîrgovişte*** **(după o gravură contemporană germană)**

în uniforme negre, veniți de la Viena sub comanda lui Raibitis, prevăzuți cu pistoale, și cei 100 de cavaleri italieni, trimiși de Ferdinand de Medici, sub conducerea lui Piccolomini.

Sub comanda aventurierului polon Ioan Wagner se aliniară sub flamurile acestei armate și 3000 de cazaci, în afară de cele cîteva mii de cazaci, aflați în solda principelui ardelean, precum și 800 de călăreți ai lui Ștefan Răzvan, înarmați toți cu lănci.

Pe mulți dintre războinicii lefegii îi privim, așa cum trebuie să fi arătat atunci, teribili, în încleștarea luptei de la Călugăreni, din luna august a anului 1595 (Fig. 94).

Iată-i o lună mai tîrziu, iarăși în plină bătălie, în atitudini războinice, agitate, cu arhebuzele pe umeri și purtînd pe cap coifuri împodobite cu panaș ori simple pălării de mușchetari, înarmați și cu sulițe și halebarde, și cu gulere late de dantelă la gît.

Așa ne apar în gravura germană (Fig. 95) și în cea italiană, reprezentînd lupta de la Tîrgoviște cu Sinan pașa, în luna octombrie 1595.

96. *Ostaș al lui Mihai Viteazul în lupta de la podul Giurgiului* (după Theodor de Bry)
97. *Ostaș al lui Mihai Viteazul văzut la Praga aducînd trofee din lupta de la Gorăslău* (după o gravură germană contemporană)

În „Panoniae historia Chronologica“ a lui Theodor de Bry, tipărită la Frankfurt, gravurile ni-i înfățișează, în aceeași lună octombrie, repurtînd o mare victorie asupra turcilor la Podul Giurgiului (Fig. 96). Și, mai tîrziu, în 1601, îi putem vedea defilînd pe străzile orașului Praga, purtînd pe umeri trofeele steagurilor cucerite în bătălia de la Gorăslău (Fig. 97) împotriva lui Sigismund Bathory, sau ucigînd cu lovituri de lance pe viteazul valah, din porunca lui Basta și Beauri, în „Le grand Théâtre Historique“, lucrarea anonimă, apărută la Leida, o sută de ani mai tîrziu.

Din scenele acestea, multe sînt de imaginație și nu pot servi decît într-o mică măsură ca document iconografic, pentru arheologia noastră vestimentară, la reconstituirea vechiului port ostășesc.

Iată, de pildă, cortegiul de soldați pedeștri și călări din gravura germană amintită, reprezentînd *„Aducerea la Praga a flamurilor dobîndite în lupta cu ardelenii“*. Sînt aici, s-ar părea, nu-

mai costume de militari unguri sau nemți, pe care gravorul i-a putut avea la îndemînă, îmbrăcînd mantii agrafate la gît, cu mînecile libere, încălțînd cizme cu carîmbii înalți, purtînd pe cap pălării cu calota înaltă, ornate cu pene, înarmați cu săbii la șold și halebarde pe umeri. Ei țin în mîini steagurile cucerite... Dar... nici o „uniformă" munteană sau moldovenească din toate cîte defilează prin fața noastră? Și totuși se știe sigur că la Praga fuseseră trimiși cu trofee nu numai ostașii de sub comanda contelui Tomasso Bresciano, ci și oamenii lui Mihai Viteazul, în frunte cu un raguzan nenumit. Așa cum relatează cutare document italian, oștenii aceștia cu aparență de mușchetari, purtători de săbii drepte și trofee, care grăbesc pe străzile pragheze, pot fi numai mercenari străini de-ai voievodului, mercenari în uniforme proprii, apusene. Așa cum probabil că existau în armatele lui Mihai Viteazul și ostași ardeleni luați în leafă sau în dobîndă, cărora domnitorul nostru, în afară de solda cuvenită, de tain și de libertatea de a prăda în voie, le dăruia și veșminte.

Astfel, la 10 aprilie 1595, voievodul valah trimitea la Bistrița pe omul său de nădejde, pe hotnogul de pedeștri Martin Dorbély, pentru oaste cu plată, făgăduind celor înrolați sub steagurile lui 5 taleri pe lună de fiecare călăreț, 3 taleri pe lună pentru fiece pedestru, „carne, pîine, dobîndă slobodă și haine".

Exista așadar și o „uniformă" care se distribuia voluntarilor transilvani, la 10 aprilie 1595, chiar dacă prin termenul de haine s-ar înțelege numai postavul trebuitor acestor haine, postav care, fiind de aceeași culoare pentru toți, constituia prin el însuși un port uniform. La 17 noiembrie 1599 îl vedem pe Mihai comandînd din Alba Iulia pentru 1000 de pedeștri postav roșu și vînăt în cetatea Bistriței și, după numai trei săptămîni, cerînd 100 de bucăți taftă sîrbească („Racztafotat") de culoare roșie pentru îmbrăcămintea haiducilor lui, desigur, iar la

7 decembrie primind 110 bucăți de postav de Iglau, de culoare tot roșie, pentru alte trupe de sub comanda sa, de la aceiași bistrițeni renumiți în postavuri care îi trimiseseră, în luna martie 1600, cele 76 bucăți de caragiu costînd 10 florini bucata, în total 1216 florini, de care pomeneam mai sus. De altfel, apariția mai timpurie a unei uniforme militare în cuprinsul Principatelor românești nu trebuie să ne surprindă. Ea nu ar fi fost de loc imposibilă.

Voievodul își înzestrează bine armata și, încă din noiembrie 1598, solii domnului muntean cereau imperialilor 4000 de muschete.

Iar Spontoni, în „Historia de la Transilvania", Veneția, 1638, ne asigură că românii primiseră de la nemți arhebuze.

Mai știm de la martori oculari că, la 25 decembrie 1600, cortegiul mărșăluind prin Viena cu Mihai Viteazul în frunte, numărînd 40 de ostași călări, 70 de cai și 17 trăsuri, primiți cu toată cinstea cuvenită de arhiducele Matei, atrăsese atenția locuitorilor prin curioasele „uniforme", și Iacob Franck scrie atunci că o mare parte din ostașii lui Mihai sînt „îmbrăcați tătărește și înarmați cu arce, cu săgeți, buzdugane și săbii cu mînerele argintate" ([115]).

Ar rezulta oare, după mărturia lui Franck că, din eterogena armată, pe care Mihai o avusese sub comandă, cuprinzînd români, unguri, poloni, sîrbi, nemți, francezi, italieni, tătari, cazaci, bulgari, greci și chiar turci deșlii, pe drumul către Praga el își luase cu sine doar cîțiva români de ai lui și o ceată de tătari, în număr încă și mai mare decît românii? Nimic mai neadevărat... deoarece, așa cum scrie Franck, numai uniformele ostașilor erau tătărești. Iată-l deci pe voievodul nostru, încadrat de o mică ceată de români îmbrăcați „ca tătarii", înarmați cu arcuri și săbii și buzdugane (mazdrace), cum scrie cronicarul german.

Adică așa cum îi va înfățișa, cîțiva ani mai tîrziu, coperta unei cărți nu de mult descoperită intitulată „Rusia seu Moscovia itemque

98. *Ostași din oastea lui Mihai Viteazul* (după coperta cărții „Rusia seu Moscovia itemque Tartaria Comentario Topographico, anno 1630")

Tartaria Comentario Topographico, anno 1630" (Fig. 98).

Sau, așa cum, pentru începutul secolului următor, vor fi arătați arcașii valahi, pedeștri sau călări, în stampele vremii, *Militis ex Walachia Vestitus* ([116]). Despre oastea pămînteană mai pomenesc însă și alte izvoare scrise.

Știm astfel cît de mîndri arătau în hainele lor elegante de postav scump și cele cîteva mii de boieri și boiernași călări ai lui Mihai Viteazul, „roșii de țară", cum le spunea pe atunci chiar și un străin ca Darahi, care, în 1599, anul cuceririi Ardealului, avea prilejul să-i vadă și să-i admire.

Pentru unii ca aceștia, căpetenii de oști, trimitea Mihai Viteazul la Veneția, la 18 martie 1600, să-i aducă piei de leopard, podoabă ostășească de modă orientală, ce va dura și în veacul următor, pieile acestea fiind aruncate pe umeri ca o scumpă mantie de către luptătorii vremii ([117]).

Pe lîngă „roșii de țară", așa cum am arătat mai înainte, armata lui Mihai mai număra în rîndurile ei și ostași unguri și leși, infanteriști

și cavaleri, mercenari sîrbi, cazaci, moldoveni, călări și pedeștri, haiduci de-ai lui Baba Novac, secui, ostași români înarmați cu măciuci și multă călărime pămînteană, la care se adăugau și drabanții unguri de sub comanda lui Mako, și mai tîrziu chiar și deșliii turci și sîrbi, avînd în fruntea lor pe hotnogul Marko...

Se știe azi în ce fel îi recruta Mihai Viteazul pe acești mercenari, trimițînd chemări la oaste în țări străine, și ce sume fabuloase, cîte sute și mii de pungi cu aur se cheltuiau cu întreținerea și simbria acestor trupe.

Încă din 1597, solda pedestrașilor era de 3 taleri pe lună, a vătafilor 4 taleri, a ceaușilor 6 groși, a iuzbașilor 12 groși.

Plata cavaleriei era fixată la 5 taleri de ostaș, dar iuzbașilor de călărași li se mai dădeau 15 taleri pentru masă, iar căpeteniilor cîte 50 de taleri.

Pe mulți îi vedem apărînd, desigur, în lupta de la Gorăslău într-o gravură germană contemporană.

Cît despre pieile de leopard, pe care mai marii noștri și comandanții de trupe le purtau pe umeri sub zale, așa erau îmbrăcați și mulți dintre nobilii unguri și poloni care se mai găteau la vremea asta și cu aripi de vultur, așa erau împodobiți și husarii leșești, cavalerii înveșmîntați în platoșe grele de fier, după cum relatează mai tîrziu, din auzite și din văzute, însuși Miron Costin în „Letopisețul Țării Moldovei de la Aron Vodă încoace“: „Acest fel de oaste precum s-au zis este tot de hier, numai ochii și vergile gurii se văd. Mulți își pun și aripi tocmite din pene de hultur sau de alte păsări mari și, cei mai de-a-hirea cu pardoși peste platoșe. Iară slugile care n-au pardos pun scoarțe de acestea turcești, iară în fruntea cailor pun cîte o tablă de hier și mulți la piepturile cailor pentru fereală de glonțuri. Nici hiece cal încalecă husarii, ce tot cai mari, groși să poată birui a purta carul

și tot frigi de cei nemțești sau cai turcești la cei mai de-a hirea. La războaie nu aleargă niciodată mai mult din trapădul calului sau numai cînd sar asupra pedestrimii sau taberii, că asupra oștii sprințare, cum iaste tătarul, niciodată nu-i slobod ca să răschiră tătarii și nu fac cu sulița nici o treabă. Sulițele lor sînt cîte de opt coți de lungi cu prapore pînă la pămînt... Ca un zid"... ([118]). Se înțelege că, cu o asemenea oștire de oameni împlătoșați, stînd călări „ca un zid", cu sulițele întinse în fața dușmanului, lupta era grea.

În ceea ce ne privește, armura de fier nu era haina militară obișnuită a românilor, nici măcar a întregii noastre boierimi.

Principatele noastre, cu alte cuvinte, nu au avut o cavalerie grea, cuirasată, în componența armatelor, asemeni Țării Leșești (cavaleria lui Zamoyski, de pildă), sau asemeni celei imperiale (cavaleria generalului George Basta) nici pe vremea lui Mihai Viteazul și nici mai tîrziu. Aceasta ne-o spune tot Miron Costin și ca el și alți cronicari străini.

Noi nu am avut oștiri întregi de catafracți, corpuri de elită și de șoc, ca nemții și polonii.

Multe dintre căpeteniile noastre, ce-i drept, se îmbrăcau în zale sau își puneau platoșe de fier și chivere metalice în cap, se înarmau cu săbii și arhebuze și porneau călări la luptă ([119]). Și acest lucru îl făceau toți cei mai cu dare de mînă, „mai de-a hirea", cum scrie Miron Costin.

Așa trebuie să fi luptat pe vremea lui Mihai toată marea boierime, Buzeștii și alții ca ei.

Alții însă intrau în foc numai cu o cămașă de zale sau doar cu o simplă lorică ce le proteja pieptul.

Așa îl vedem înveșmîntat și pe Mihai voievodul, care sosea la Praga direct de pe cîmpul de luptă, din focul bătăliei, pentru a „poza" la curtea împăratului Rudolf, poate fără știrea lui, învăluit în mantie, cu o căciulă cu surguci

domnesc pe cap și încălțat cu cizme „trei sferturi“....

Iată de ce, cum apreciază și cronicarul, izbirea oștilor noastre cu acest zid de fier al husarilor imperiali sau leșești nu se putea solda totdeauna cu o biruință românească, nedeprinsă cum era oastea lui Mihai vodă cu „acest fel de oaste ce s-au pomenit, Husarii“...

ÎNȘIR-TE MĂRGĂRITE...

Veacul al XVI-lea care urmează, e veacul desfătat al hainelor de aur și al mărgăritarelor azvîrlite cu pumnul plin pe gulerele straielor și cămășilor boierești, încrustate pe nasturii auriți ai veșmintelor, pe ace și pe tichii, cusute pe șorțuri și agrafate în pieptare, prinse în paftalele cingătoarelor și pe galoanele rochiilor, la manșete și pe fleuroanele diademelor domnești, spînzurînd în lănțujele de aur și bătute pe surguciuri de diamante... Pretutindeni, numai mărgăritare, chiar și pe cioltarele cailor... Un lux fără frîu domnește în ambele țări, la curțile noastre.

Numai cele cîteva *sucne* de camocat de aur și de atlas aurit, din garderoba doamnei lui Pătrașcu cel Bun, costau mai mult decît o cireadă de o mie de boi și, dacă mai adăugăm și nenumăratele perle care împodobeau veșmintele curtenilor pribegi, ce o însoțeau în exil, caftanele grele din „drappi d'oro“ și scumpele conteșuri de vilar, țesute și ele cu sîrmă de aur, amețește gîndul de atîta frumusețe și bogăție, risipită numai în găteala hainelor cîtorva boieri băjenari și a unei vădane ([120]).

În vreme ce țăranii satelor și mulțimea de săraci și mișei ai cetăților și tîrgurilor țării flămînzeau după un codru de pită și însetoșau după dreptate...

Pe acești calici ai cătunelor, tîrîndu-se prin glod cu anevoință, îi vede către sfîrșitul veacului François de Pavie, îmbrăcați cum erau în sărmanele lor *sarici* și cojoace de oaie și purtînd în picioare în loc de ciubote, *opinci* făcute adesea din scoarță de arbori sau mușchi de copaci ([121]).

E aproximativ vremea la care Schesaeus îi zugrăvea pe iobagii păstori din Ardeal, versificînd în metri latinești: *„Turmele-și paște pe cîmpuri întinse valahul / Învesmîntat în sarici de piele de capră flocoasă"*.

Dar toate bogățiile erau deșertăciuni lumești... Încă dinainte de începutul veacului, românii căzuseră într-o lungă și amară robie turcească, ce avea să dureze aproape patru sute de ani. Principatele intrau acum în sfera de influență a Constantinopolului. Și, o dată cu începutul acestei prăbușiri, costumele pămîntenilor se schimbaseră și ele pe încetul, ajungînd ca, pînă la sfîrșitul secolului, să se orientalizeze aproape cu totul. Și nici măcar o bucurie ca aceea a fastului și a beției de culori, a strălucitoarelor straie de aur, a giuvelelor sclipitoare și a pietrelor prețioase nu va putea să mîngîie de acum încolo pe voievozii și dregătorii țărilor noastre pentru pierderea fără întoarcere a libertății lor.

Dar viața își urma cursul ei.

Prefacerile veniră pe nesimțite. La începutul acestui secol, moldovenii își mai păstrau încă haina apusului, haina tradițională a strămoșilor, în vreme ce muntenii introduseseră în costumație multe elemente de proveniență orientală, urmînd gustul Țarigradului.

Schimbările se vor produce lent, fiind dictate la început mai mult de capriciul trecătoarelor curente ale modei decît de vreo înrîurire politică oarecare.

Elegantele șube, orientale la origine, dar pe care și le însușiseră toate popoarele din jur încă din veacul trecut, continuă să rămînă în uz ca și *chepenegele,* vechilor haine luxoase adăugîndu-li-se portul mai nou al dulamelor îmblănite, al feregelelor subțiri dar și al conteșurilor poloneze.

Observăm apoi că, de unde pînă în vremea lui Neagoe Basarab domneasca haină de brocart de pe dinăuntru avea un guler mai mic, răsfrînt pe deasupra altuia mai mare, care stăruia cu simplitate, ca un pandant al gulerului misadei din vremea lui Radu cel Mare, începînd din timpul lui Petru Radu Paisie se poartă dulama cu mîneci strîmte și lungi, și feregeaua cu guler și revere mari, fără mîneci, sfîrșind prin a se adopta capoatele, caftanele somptuare, cu sau fără mîneci, cu reverele încă și mai ample, îmblănite sau nu, prelungite acum pînă la poale, deschise în față parcă anume pentru a pune în valoare frumusețea și bogăția dulamelor și, mai tîrziu, a antereelor, cu țesătură de mătase și fir.

Locul galoanelor sau al benzilor de aur bizantine va fi luat acum de bogatele blănuri, care vor împodobi hainele, de misada scumpă ce acoperă în întregime umerii, cu reverele late, îmblănite și ele adeseori pînă la poale, de manșetele de blană, prin care sfîrșesc mînecile veșmintelor.

Obișnuita cingătoare de piele cu catarame se preface acum în *șal* țarigrădean și apare *brîul* înnodat în față, element oriental de recent import, ca și hainele exterioare, prevestind tot mai mult caftanele și giubelele de mai tîrziu, îmblănite pe margini.

Dintre toate picturile murale ale acestei epoci, de frămîntări adînci și de prefaceri vestimentare și politice, portretul votiv al lui Petru Paisie (Radu) și al fiului său Marcu sînt cele mai reprezentative și mai probante de felul

în care moda răsăriteană se insinua în costumația noastră, ilustrînd tocmai această trecere, acest proces lent dar hotărît al schimbărilor care începuseră în Țara Românească.
Doar pantofii cu toc, ciubotele, aproape nezărite din lunga haină exterioară și... pletele voievozilor, căzînd ondulate pe umeri, mai aminteau de veacul care expirase.
Deși tot acum apar și *papucii* turcești, moda bărbii pline și a mustăților bogate impunîndu-se și ea tot mai stăruitor. Acum se introduce în Principate și portul nou al *cămășii* ca piesă separată de lenjerie, iile femeilor noastre fiind totuși o podoabă cu mult mai veche a costumului românesc.

NĂFRAMELE DE FIR ȘI HORBOTĂ

Un element nou, o piesă interesantă, datînd tot din acest secol al XVI-lea, este *năframa*, batista fină pe care și voievodul și curtenii lui, boierii și jupînesele lor o vor purta în mîini de acum încolo, bărbații pozînd astfel zugravilor, vreme de două sute de ani și mai bine, începînd cam de pe timpul lui Petru, feciorul lui Mircea Ciobanul, pînă către sfîrșitul veacului al XVIII-lea.
De proveniență orientală sau nu, năframa aceasta, numită în Moldova *șirincă*, țesută din fir și împodobită cu horbotă, va fi însușită de români ca și de polonezi și de unguri, o replică primind în Franța eleganților Ludovici prin batistele numai dantele, cu care se vor afișa, la rîndul lor, oamenii apusului. Cu năframă în mînă vor apărea și rafinatul Petru Cercel și Mihai, neliniștitul său frate, și luxosul Ieremia Movilă și regii și reginele Europei ([122]).De acum trebuie datat și obiceiul împămîntenit al schimbului de năframe la curțile domnilor și boierilor, și tot acum se îndătinează și darul acestor năframe, între noi și străini, obiceiuri ce vor dăinui pînă în vremea lui Grigore Alexandru Ghica vodă

(+1777), intrînd apoi în tradiția omului din popor și în sacrele ritualuri folclorice.

Cîte o năframă va oferi Antonie vodă Ruset, pe la 1677—1678, feciorilor palatinului de Culm, veniți în vizită la curtea din Iași și, la 1700, aceste năframe simbolice nu vor lipsi nici ele din darurile pe care le va face Antioh Cantemir membrilor soliei lui Raphael Leszczyński, sau doisprezece ani mai tîrziu, cutare alt domn, voievodului Mazoviei ([123]).

Exigența unor asemenea găteli va transpare și în corespondența de familie a fiilor lui Constantin Brîncoveanu, precum vom vedea mai departe, la capitolul veacului al XVIII-lea.

Către sfîrșitul secolului se produce, în sfîrșit, schimbarea trecătoare în croiala veșmintelor boierești, sub influența apuseană a vreunui „justaucorps“ timpuriu, lungile noastre haine, de brocart, din largi ce erau, devenind strîmte pe corp, mulate pe talie, cambrate... E vremea domniei lui Petru Cercel, poet și călător prin Franța lui Henric al III-lea și prin Italia, vremea lui Mihai Viteazul, a boierilor Buzești și a elegantelor lor jupînese care se bucură la timpul lor de o libertate politică efemeră.

Se face simțită tot acum o preferință tot mai mare pentru hermină, blana aceasta de cacom, cum i se spunea turcește, revenind în gustul oamenilor și, după o trecere de o sută de ani, începînd să împodobească iar caftanele noastre, ca odinioară.

Și se mai schimbă ceva în pragul veacului următor, aproape insesizabil și în aparență fără importanță, un nimic, care are totuși semnificația lui.

Mîndra atitudine sfidătoare a mîinii în șold sau pe garda sabiei, pe care o mai afișau încă boierii pe timpul domniei luptătoare a lui Mihai Viteazul, după pilda voievodului, dispare și ea o dată cu tragica prăbușire a căpeteniei lor și a nădejdilor noastre de libertate.

Neobișnuit să mai țină sabia în mînă, brațul boierilor și al domnilor se va rezema, în vea-

cul care urmează, pe brîul lat și scump, de modă țarigrădeană, care le încinge mijlocul.
Așa îi vom privi în fresca bisericilor pe bărbații acestor Principate, începînd cu Radu Șerban voievod și pînă la jumătatea veacului al XIX-lea, adică pînă la ultimii domni din preajma Unirii, aceștia împrumutînd iarăși, cu ostentație, atitudini semețe și pozînd superbi, cu mîna pe sabie, dar înveșmîntați, vai, în strălucitoare uniforme străine, ce-i drept altele decît cele de pînă acum.

TICHIILE STROPITE CU PERLE

În ceea ce privește pălăriile, regimul lor va fi totdeauna altul decît al veșmintelor propriu-zise, ele neputînd imita sau împrumuta mai nimic din acoperămîntul capului, atît de particular, al musulmanilor.
De factură nouă, apuseană, vom înregistra acum, printre altele, mai întîi *tichia,* țesută cu mărgăritare ([124]), cu care se vor înfățișa voievozii, domnițele, coconii și boierii din vremea lui Neagoe Basarab și pînă către vremea lui Petru Șchiopul, în picturile murale din biserici sau în actele timpului. Este una din coafele cele mai caracteristice ale acestui veac, deși, la originea ei îndepărtată, pălăria aceasta ar putea proveni din Bizanț.
Este boneta stropită cu perle pe toată suprafața ei, pe care, într-o catagrafie italiană de la sfîrșitul secolului, o vom întîlni sub mențiunea de „scufie valahă", și pe care o vor purta pe cap, singură sau pe sub coroană, și domnii Țării Românești, și cei ai Moldovei, ca Rareș, Lăpușneanu și alții...
Trecuse vremea mitrelor de cocîrlat, a pălăriilor păroase ori îmblănite („cappelli pilosi"), confecționate din pîslă, camelot și catifea, precum și aceea a șepcilor frîncești.
Logofătul Teodor nu mai apărea la Humor, în zugrăveala de prin 1530, cu mitra din vremea

lui Ştefan cel Mare, ci, asemeni părcălabului Daniel, arborînd o tichie din postav de aur, de modă nouă. Ele seamănă bine cu acele „chaperons" cu care îşi acopereau capul seniorii din preajma ducelui de Bourgogne, din manuscrisele timpului, păstrate astăzi la Biblioteca Naţională din Paris, sau cu căciuliţa, ceva mai mare, a unuia din participanţii la ospăţul ducelui de Berry, din miniatura lui Paul de Limbourg, executată pentru „Les très riches heures du Duc de Berry".

CUŞMELE ŞI GLUGILE ROŞII

Către mijlocul veacului al XVI-lea încep să se aducă de peste munţi şi glugile de modă nemţească, cunoscute în registrele vamale ale oraşelor din Transilvania sub numele de „Narren-Kappe", dovadă că această veche coafă occidentală, cu guler şi ciucuri, cunoscută în apus şi la noi în ţară încă de pe vremea lui Basarab I, fusese însuşită între timp şi de bufonii curţilor regale, întorcîndu-se apoi în circulaţie şi negoţ sub acest nume deosebit de particular.

Din primii ani ai secolului începe să fie purtată în ţările noastre, mai întîi de către domnişori şi pretendenţi deţăraţi ca Mircea Miloş (1508), mai apoi de către voievozi ca Petru Şchiopul, Mihai Viteazul. Movileştii, apoi şi de către doamnele ţării, precum şi de boieri şi jupîniţe, vestita *cučmă* de modă polono-ungurească, pe care o aveau şi principii Transilvaniei şi nemţii, fiind introdusă la curtea împăratului Rudolf al II-lea. Ea va supravieţui în portul domnilor români şi al boierilor pînă cînd îi va lua locul, de data aceasta definitiv, şlicul oriental impus la noi, încă de la începutul secolului XVIII, care se va păstra şi el în diferite forme, pînă după răscoala eliberatoare a lui Tudor Vladimirescu.

CĂCIULI RĂSĂRITENE DE ZIBELINĂ

O pălărie dintre cele mai caracteristice, purtată deopotrivă de principi ai Ardealului, ca Sigismund Bathory, de boieri și de ostași români, așa cum ne apar în *Adevărata imagine a orașului Grodno* (pentru voievozi nu avem alte ilustrații probante în afara desenului gravat al lui Martin Bielski, reprezentînd pe Petru Rareș în lupta de la Obertyn, și a portretului de mai tîrziu al lui *Gaspar Gratiani)*, va fi acea pălărie cu calota înaltă și borurile îmblănite cu zibelină, cu care se înfățișează acum Zottu Țigara, ginerele lui Petru Șchiopul. Marginile îi sînt întoarse în sus și despicate în față. Cu ea se va împodobi, în scurta lui trecere prin Moldova lui Petru Rareș și venețianul Gritti, omul turcilor, despre a cărei coafă ascuțită de zibelină, în felul celor turcești, pomenește și un contemporan francez. În sfîrșit, o altă pălărie nemțească, purtată în veacul acesta, al XVI-lea, dar de circulație mai restrînsă, după cît se pare, va fi acea pălărie înaltă, cu boruri foarte înguste și calotă cilindrică, cu care pozează pentru efigia sa monetară Ioan vodă, pe la 1574, și pe care însuși Miron Costin, pomenind-o, o socotea la vremea lui, așa cum am văzut, de proveniență germană.

HUSARICA

Dar varietatea lor este cu mult mai mare. Adăugăm, la cele de mai sus, și pălăriile apusene, mici, lăsate în față și cu calota țuguiată, împodobite cu pană, care apar la mînăstirea Voroneț și la mînăstirea Sucevița, de felul celor obișnuite în apus încă din veacul al XV-lea, și pe care, la sfîrșitul acestui secol, le vedem zugrăvite pe capetele personajelor din icoanele rusești reprezentînd povestiri din viața mitropolitului Petru. Se mai disting, apoi,

coafele denumite „à la Schiavone", pe care le purtau și bucureștenii dar și polonezii, cazacii ca și ungurii, pe vremea lui Petru Cercel, cu borurile scunde îmblănite, despicate în față ori în părți, cu fundul roșu de catifea, decorate cu pețiene, a căror modă va stărui și în veacul următor, după cum probează înseși frescele de la Sucevița sau stampele germane reprezentînd pe ungurii din bătălia de la Gorăslău, și a căror modă, la urma urmei, ne-am încredința că e tot îndepărtat apuseană dacă ne-am osteni să privim mai atent costumația unui nobil flamand din secolul al XV-lea, dintr-un tablou de Memling (Pinacoteca din Torino), precum și pălăriile ostășești importate din Transilvania, șepcile *husarica* și altele ca acestea.

Să mai pomenim, în sfîrșit, iarăși, despre pălăriile jupîneselor, atît de originale, începînd cu cele „de soare", cu boruri mari, al căror model îl vom întîlni la boieroaicele moldovene în fresca bisericilor de ctitorie; precum și la cele muntene și la doamnele țării, ca Despina Milița, de pildă, de culoare cernită, sau despre „sitele" apusene, lucrate din panglici, care se purtau de către femeile române încă de pe vremea lui Ștefan cel Mare, iar în Muntenia erau semnalate și pe timpul lui Radu cel Mare, o pălărie supraviețuind neobișnuit de mult pentru o modă feminină.

MODA ORIENTULUI ȘI MĂRFURILE TRANSILVANE

Am scris că, începînd chiar din primii ani ai secolului XVI, marfa turcească și moda orientală se insinuează treptat în îmbrăcămintea pămîntenilor noștri, disputînd întîietatea stofelor și hainelor apusului, care se încăpățînau să reziste concurenței levantine. Într-adevăr, la 1503, în registrele de vamă ale Transilvaniei, apar brîiele de mătase, caftanele al-

be, de 60 de aspri bucata, şi halatele, aduse din Ţara Românească, împreună cu camha de preţ şi dulamele. Negustori greci, ca Simion Grett, transportau la Braşov din bogăţiile pieţelor noastre, pe lîngă dulci smochine, cumaşuri *halb-atlacz*, taftă şi altele.

Neguţătorii români aduceau în acelaşi timp la Sibiu şi Braşov *anteree* de modă şi fabricaţie orientală, *cordovane* turceşti, *damasc*, camelot şi purpură, pe lîngă alte mărfuri indigene, ca piei de viezure, vidră, vulpi, lupi, jderi, castori etc.

În acelaşi an, 1503, mărfurile primite din Braşov prin cei aproape 100 de negustori moldoveni semnalaţi în documente, de felul lui Nicolae din Suceava, poposiţi pentru un timp în Uliţa Bîrsei, şi care mergeau obişnuit peste munţi după cumpărături, se cifrează la suma de aproximativ 100 000 de florini şi numără printre ele mulţime de postavuri nemţeşti.

Valuri de *schomolat*, de *tritisch*, postavuri de Colonia, Görlicz, Langwerder, Pernisch, Speyer, Mechly (mecheln), Halbernisch, Nürnberg, precum şi pălării, şube, trăsuri, pumnale invadau tîrgurile Moldovei lui Ştefan cel Mare, pătrunzînd şi în Ţara Românească, prin acelaşi Ardeal în care scumpele postavuri italiene de Bergamo (Purgamal), de Verona (Pernisch, Halbernisch) sau de Florenţa (scarlat) se bucurau de mare trecere.

Dar nu numai mărfurile răsăritene concurau pe cele apusene, ci însăşi moda, costumaţia, portul oamenilor din occident dădea lupta cu mărfurile şi portul orientului. Şi lupta aceasta se reflectă şi ea în hîrtiile epocii.

Să deschidem catastiful de cumpărături al pretendentului domnesc Mircea (Miloş), cumnatul voievodului Bogdan al Moldovei, şi vom vedea, că, între 1508—1509, un „domnişor" valah, ca acest pribeag în Transilvania, avea în garderoba lui princiară şi cizmuliţe ungureşti, de 30 de aspri perechea, dar şi *meşti* ţarigrădeni,

costînd numai a zecea parte din prețul celor dintîi.

Că îi plăcea să poarte cučmă (cușmă) ([125]) de modă maghiară și polonă, dar încălța și papuci răsăriteni. Nu fuseseră încă adoptați peste tot *șalvarii*, și domnii, ca și boierii noștri și domnișorii, ca Mircea, mai îmbrăcau obișnuit tot nădragii strînși pe picior, pe sub haina scumpă și ușoară de taftă sau de cofterie sau, și mai prețioasă încă, de atlas, brodată cu sîrmă de aur și căptușită cu mătase roșie de sandal ori bogasie, aruncînd pe umeri dulama îmblănită sau mantaua („mente", „pallium"), O costumație tot atît de pestriță vor fi avut și ungurii nobili sau burghezi ca acel Petru de pildă, în a cărui garderobă se puteau întîlni la mijlocul veacului, cîteva mantii românești, o haină de damasc turcească și o alta îmblănită, de postav, de modă poloneză.

Nu avem prea multe materiale care să ilustreze îmbrăcămintea oamenilor noștri de dincoace de munți. Dar cercetînd mărfurile de import, ce se aduceau în Ardeal din alte țări, într-un oraș mare, cum era Clujul de pildă, sau urmărind producția croitorilor transilvani din acest veac ne putem face o idee de ce anume materii și haine gata puteau veni și în Principatele românești, în afară de cele importate de aiurea. Erau la modă pentru nobili și tîrgoveți: țesăturile roșii, *granatul*, tafta de Veneția, mantalele din pănură albă, neagră ori sură, sau de granat, căptușite cu taftă, cămășile galbene, *vestele* roșii de atlas, *dolmanele* îmblănite și cu căptușeală de bogasiu verde, hainele de cocîrlat îmblănite cu vulpe, nădragii croiți pe picior, și aceștia tot din granat sau din „fayn Londys", mătăsurile (selim), muselina, damascul sau camha de culoare verde... etc.

Predilecția pentru lux, patimă a celor înstăriți, era atît de mare și de molipsitoare, încît magistrații și breslele se vedeau adesea nevoiți să intervină cu restricții și legi somptuare împotriva acestei pasiuni ruinătoare și a risipei

excesive, interzicînd materialele de import prea scumpe, cum erau *camuca, gerezna* ([126]), cocîrlatul, granatul, atlasul, precum și portul hainelor pestrițe, anarhică beție de culori care făcea ravagii, încă din anul 1502.

Haine croite gata mai veneau și din Polonia, deși, încă pe vremea lui Ștefan cel Mare, am văzut că erau destui croitori și în Moldova, iar în București breasla lor figurează drept cea mai veche confrerie de meșteșugari. Solii boieri ai lui Bogdan cel Orb călătoreau spre Veneția îmbrăcînd postavuri de aur („panno d'oro").

O dată cu brocartul venețian și cu damaschinul lionato și cu toate acele „drappi d'oro" pe care le aduceau Bogdan voievod și Ștefăniță vodă din cetatea lagunelor, ne soseau în țară și veșminte aurite de tot felul, după moda Italiei.

Ca să nu mai pomenim iarăși de pălării, care și ele se importau, așa cum am mai spus, în butoaie, venind mai totdeauna dinspre apus, aducîndu-se cîte o mie de glugi germane o dată, acele coafe atît de prețuite de pămînteni care purtau ciudatul nume de „Narren-Kappe" ([127]), și alte multe încă, aduse de peste munți, din Țara Nemțească, dar, desigur, și din Cehia, o dată cu postavul de Zhorelek care, pînă la 1530, era mai bine primit în Transilvania chiar decît postavurile de Nürnberg, și care se putea cumpăra, după dorință, la Rîmnic, Argeș, Slatina, Tîrgoviște, Cîmpulung, București și Ghergița.

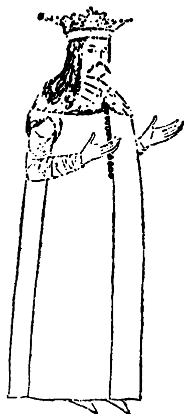
Marile lupte pentru libertate, care au fost, de fapt, zbaterile deznădăjduite ale popoarelor din Balcani sub călcîiul păgînilor, nu reîncepuseră încă, și comerțul cu Ardealul era încă viu, iar negutătorii, recrutați adesea și dintre boieri, se bucurau de mare cinste în țările noastre.

Unul ca aceștia, un român cu numele de Neacșu Lupu din Cîmpulung, făcînd comerț cu covoare, cu taftă și *astar*, cu purpură, brîie, chepenege, damasc și mătase, care știa să scrie atît de bine românește brașovenilor, la 1521,

se învredniceşte, cîţiva ani mai tîrziu, de intervenţia personală a lui Vlad vodă, care-l sprijină pe „acest om al nostru“ pe lîngă bürgerii de peste munţi.

VREMEA LUI NEAGOE ŞI A LUI PETRU RAREŞ

Am văzut cum se înfăţişa costumul civil în acest veac nou, al XVI-lea, care începea sub semnul unor adînci prefaceri politice şi vestimentare, o dată cu sfîrşitul domniilor lui Ştefan şi Radu cel Mare.
Moştenirea de prestigiu pe care o lăsa gloriosul domn al Moldovei, stăpînitor peste ţară vreme de aproape o jumătate de veac, prelungi viaţa hainelor de tradiţie, pînă către domnia lui Petru Rareş, interzicîndu-se acum împrumutul de veşminte turceşti sub ameninţarea pedepsei cu moartea.
De altfel moda nu va face un salt însemnat nici în Ţara Românească, deşi pătrunderea spiritului oriental în îmbrăcăminte fu aici cu mult mai timpurie decît în principatul vecin. În 1508 îşi sfîrşea domnia marele Radu voievod, generosul ctitor de la Kremicovci şi Lopuşnia, lăsînd la mînăstirea Govora chipul său şi al frumoasei doamne Cătălina, înveşmîntaţi fiind şi unul şi celălalt în şubele elegante de care, la capitolul veacului al XV-lea, pomeneam ca fiind cele mai reprezentative şi mai luxoase haine româneşti.
Înfăţişarea din fresca bisericii episcopale de la Curtea de Argeş ni-l păstrează purtînd un cojoc, lung pînă în pămînt, de culoare verde, dintr-o materie fără înfloriturile de aur de la Govora, poate un postav de Ypres ori postav de Giura, haină încheiată în faţă pînă la brîu, cu bumbi de aur şi împodobită cu guler, dar şi cu o bogată misadă castanie, lucrată probabil din blăni de helgie sau nevăstuică, a căror modă, din 1462 şi pînă acum, nu apusese încă,

99. *Radu cel Mare* (după fresca din 1526 de la biserica episcopală din Curtea de Argeş)

şi după care Radu voievod trimitea la Braşov pe omul său, Matei, în 1506 (Fig. 99).

Cojoacele de postav mai puţin scump, blănite cu pîntece de vulpe şi de jder, erau rezervate „curţii domniei mele", cum voievodul însuşi o spune într-o scrisoare adresată tot braşovenilor ([128]).

Din lunga haină nu se mai zăresc decît mînecile strîmte şi gulerul mic al unei jupane de mătase roşie sau de purpură, purtată pe dedesubt, gulerul cel mic fiind răsfrînt aici peste gulerul mai mare al cojocului, precum şi pantofii ascuţiţi, tot roşii, împărăteşti, cu care apăruse şi la Kremicovci, în al doilea an al lui de domnie.

Voievodul se înfăţişează, în pictura bisericii, neîncins cu spada, deşi avea în cămara lui săbii persane împodobite cu aur şi pietre scumpe, atîtea încît putea să mai dăruiască din ele, prin 1507, şi regelui Vladislav al Ungariei.

Din cojocul pe care îl îmbrăca nu se vede nici măcar brîul de preţ, deşi asemenea brîie aducea uneori voievodul şi de peste munţi, şi îl bănuim încingîndu-se cu şaluri scumpe peste jupana roşie de *olofir*.

100. *Bogdan al III-lea cel Orb* (după pictura murală de la biserica Sf. Nicolae din Iași)

STRAIELE BOIERILOR

În Moldova lui Bogdan al III-lea cel Orb și a lui Ștefăniță vodă, se purtau mai departe giuvaere și haine de modă apuseană, după modelul celor poloneze și ungurești, lucrate din postav de aur și din mătăsuri de Veneția, cumașuri scumpe, venite din Italia prin boierii trimiși acolo, haine blănite cu cacom, cu piei de rîs și soboli, din care se puteau dărui și dogilor, tezaurul domnilor țării fiind plin de astfel de podoabe.
Pentru pictura murală de la Sf. Nicolae din Iași, Bogdan vodă (Fig. 100) pozează totuși doar într-o haină de ceremonie, o manta lungă cu gulerul rotund, traversată de mari benzi de aur, tivită la poale cu galoane de fir, cu mînecile largi, aurite și ele, asemenea cavadioanelor bizantine.
La rîndul lor, marii dregători ai domniei, rămași din timpul gloriosului Ștefan voievod, vor continua să îmbrace aceleași haine, al căror croi mai venea din apus, participînd la inerentele schimbări costumare doar prin detalii neînsemnate de coafă.
O prefacere propriu-zisă a stilului de viață și a garderobei nu va avea loc în Moldova decît

101. *Hatmanul Luca Arbore* (după pictura murală de la Arbore)

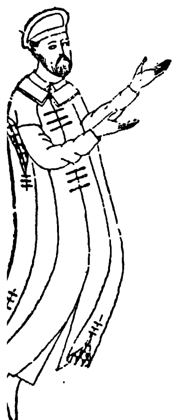
102. *Jupîneasa Iuliana, soția hatmanului Arbore* (după pictura murală de la Arbore)

mai tîrziu. Îi vedem acum pe acești boieri și pe jupînesele lor în tablourile votive, în bisericile de ei înălțate, apărînd deosebit de eleganți, împletind în îmbrăcămineta lor gustul rafinat și luxul cu o naturalețe plină de distincție.

Iată-l pe jupînul Luca Arbore (Fig. 101) în fresca din pronaosul bisericii construită de el în 1503, la Arbore, și pictată (sau repictată?) mai tîrziu, mult după moartea ctitorului, către 1541.

Mîndrul hatman și părcălab de Suceava stă aici îngenuncheat în fața pantocratorului, cu capul acoperit de acea tichie de serasîr verde, purtînd șuba, veșmîntul somptuos al sfetnicilor, lucrată din postav de culoare tot verde, țesut cu bogate motive florale de fir.

Alături, jupîneasa, dumnealui, Iuliana, împodobită cu lungi pandantive și purtînd pe cap un giulgiu străveziu atîrnînd pe umeri iar pe deasupra lui o pălărie cu panglici late, în formă de sită, ne apare îmbrăcată într-o rochie

103. *Marele logofăt Toader Bubuiog* (după tabloul votiv de la Humor)
104. *Pârcălabul Daniel și jupîneasa lui, Elisafta* (după pictura murală de la Humor)

scumpă, croită pe corp, din care se zăresc doar manșetele de sub haina galbenă, cu mînecile largi, brodate cu alesături din fir de mătase și aur, de o mare frumusețe, așa cum se purtau și prin alte părți de lume și al căror stil se va reflecta și în iile țărănești de mai tîrziu (Fig. 102).

În același port somptuos, dar încă și mai expresiv redați ca portret și mișcare, se înfățișează în pictura murală, din 1530, de la Humor pârcălabul Daniel și jupîneasa lui, Elisafta, (Fig. 104), alături de marele logofăt Toader Bubuiog (Fig. 103) și de soția sa, Anastasia. Viteazul logofăt, comandantul oștilor de la Obertyn, a cărui siluetă o schițase în desenele lui Martin Bielski, așezîndu-l călare alături de voievodul Petru, în stînga oștilor moldovenești, îmbracă, pe deasupra tunicii roșii cu guler răsfrînt, o mantie de postav de culoare verde, cu înflorituri de aur presărate pe tot cîmpul ei, căptușită cu mătase roșie ori purpură și, drept pălărie de modă nouă, arborînd o beretă frîncească cu vîrful înălțat deasupra frunții, cum purtau și munteanul Neagoe Basarab și fe-

105. *Meşter aurar din Braşov* (după tabla de fier a breslei)

ciorul lui, Teodosie, în pictura de la Sfîntul Munte, după stilul veacului al XVI-lea.
Pălăriile femeilor de acum sînt în genere aceleași roți mari din panglici colorate.
Nu lipsește aici nici amănuntul grațios al vălului jupîneselor române, comun și el tuturor femeilor nobile din apusul continentului.
E un port luxos, care respiră bogăție, o bunăstare proprie doar acestor oameni avuți ai Renașterii românești, acestor stăpînitori puternici din Principatele noastre și nimănui alt. Căci ce deosebire între fastuoasele costume ale boierilor și jupîneselor din Țara Românească sau Moldova și sărmanele straie peticite ale poporului de rînd, ale țăranilor iobagi, sau haina simplă, sărăcăcioasă, a meșteșugarilor, fie ei chiar și aurari brașoveni (Fig. 105), așa cum apar, la 1556, în tabla de fier a breslei lor, sau îmbrăcămintea minerilor transilvani, așa cum ni se arată în „Cosmographia" lui Münster (1598)! (Fig. 106).
Ce deosebire între mohorîtele zdrențe ale minerilor din Ardeal și auritele stofe ale mai marilor țării! Să privim, în sfîrșit, tarafurile de lăutari cu cobze și viori înfățișate în scena „Drumul Crucii", din fresca mînăstirii Humo-

106. *Miner transilvan* (după „Cosmographia“ lui Sebastian Münster, 1598)

rului, sau ca ilustrare a „Pildei fiului risipitor“, ori pe muzicanţii de la Bălineşti (Fig. 107) şi Arbore (Fig. 108) şi vom înţelege bine ce prăpastie separa clasele sociale la începutul acestui veac al răscoalelor din Transilvania. (Aici la Humor apar acum călărind doi heralzi sau pristavi în costum apusean, cu tîmpina dusă la buze, aşa cum la Bălineşti se reflectase în frescă, cu cîteva zeci de ani mai înainte, un alt crainic-trîmbiţaş moldovean, în scena „Batjocoririi lui Isus“, în aceeaşi îmbrăcăminte occidentală). Dar garderoba aceasta nu era a celor mulţi.

Nici chiar veşmîntul lucrat în fir, de sacerdoţiu, al unui mare ierarh bisericesc, ca mitropolitul Roşca, văr cu voievodul (Fig. 109), nu se poate asemui cu fastul garderobei voievodale sau boiereşti din acest timp.

El pozează la Voroneţ în fresca exterioară a bisericii, întîmpinîndu-ne, încă de la intrare, în odăjdia şi îmbrăcămintea cinului călugăresc, cu camilafcă pe cap şi cu toiag de egumen în mînă, şi nici o altă podoabă lumească nu-i decorează veşmîntul.

O singură excepţie am putea cita, acum sub această strălucitoare domnie, a cărei faimă călătorise pînă în cetatea Moscului, ca o pildă

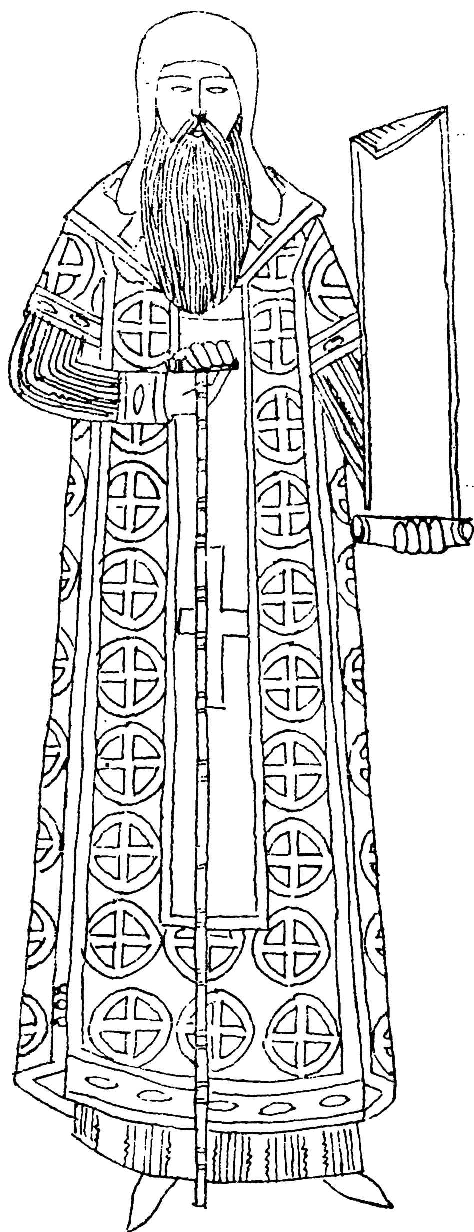
107. *Lăutari moldoveni de la sfîrşitul veacului* XV (după fresca de la Bălineşti)

108. *Lăutari moldoveni la ospăţ, începutul sec. al XVI-lea* (după pictura murală de la Arbore)

de stăpînire înţeleaptă. E cazul singular al unui artist moldovean, un zugrav de subţire de mare talent, cu numele Toma, a cărui măiestrie (şi bună naştere?) îi adusese un rang de boierie la curtea voievodului din Suceava, şi despre care documentele timpului lui Petru Rareş pomenesc ca despre un privilegiat: „Zograph de Chochavia, spectabilis et magnifici domini Moldaviensis Petri Waiwode familiaris".

Un autoportret al pictorului, descoperit în vremea din urmă în ansamblul, din 1535, al mînăstirii Humor, reprezentînd „Asediul Constantinopolului", îl înfăţişează călare, înveşmîntat boiereşte ca un adevărat curtean ce era, cu tichia vremii împodobindu-i capul, luptînd împotriva păgînilor.

Este, desigur, unul din marii zugravi ai vremii lui acest moldovean din anturajul lui Petru Rareş, boierit de voievod şi pentru merite personale, trăitor multă vreme la curtea din Suceava şi poate şi la curtea altor suverani creştini, dacă cumva acest Toma poate fi identificat cu omonimul lui contemporan, zugrav şi el, poposit o vreme la curtea din Cracovia,

acel Toma Turbulea „pictori nostri“, pictor al regelui Poloniei Ştefan Bathory, prin diploma din anul 1579 înnobilat şi împroprietărit cu o casă în Alba Iulia, în strada Cărămidarilor, şi cu o vie la Inuri (Borpatak).

Dar nu numai Toma zugravul, pictorul splendidelor faţade de la Humor, era meşter în pregătirea ... culorilor.

În 1585, un mare senior francez, François de Pavie, în trecere prin Moldova, denunţă fardul cu care se înălbea şi se rumenea boierimea ţării, complicatele fierturi de ierburi, vopsele şi iruri întrebuinţate de oacheşele noastre jupînese pentru a se face albe la pieliţă şi cu părul bălai ca spicul grîului ...

Şi nu numai aceste cochete boieroaice îşi boiau chipurile, ci toată această boierime era plină de suliman ... într-o ţară în care sătenii vieţuiau înveşmîntaţi în blană de oaie, umblînd unii dintre ei încălţaţi cu opinci, iar alţii cu tălpile înfăşurate în muşchi de pădure sau în scoarţă de copaci în loc de ciubote.

În Muntenia, hainele turceşti, numite caftane, îşi făcuseră de mult intrarea în garderoba oamenilor noştri, şi erau boieri de ai lui Radu cel Mare şi de ai lui Mihnea vodă care, în vara anului 1509, făceau ei înşişi negoţ la Sibiu cu asemenea haine şi cu viguri de vilar, precum acel Oprea, de care amintesc documentele, nepotul logofătului Teodor din Bucureşti.

Aşa cum erau şi negustori bistriţeni care datorau bani mulţi pentru lucrul scumpelor haine de modă orientală croitorilor moldoveni din cetatea Suceava. Mărfurile răsăritului se încrucişau cu cele apusene.

De peste munţi, vistierul Albu aducea lui Mihnea voievod postavuri Perkamer din cele de 10 florini bucata, precum şi stofe de Breslau, de Lyndis şi Pernisch, tot daruri nemţeşti de ale neguţătorilor saşi din Sibiu.

109. *Mitropolitul Roşca* (după pictura murală de la Voroneţ, 1547)

Pe de altă parte, din Constantinopol ne veneau bogasiile și camelotul, purpura împărătească și camha atît de prețuită de jupînii noștri, atlazul, *ceatma* și *ceftul*, cu țesătură de mătase brodată, sandalul, cofteriile (de satin), găitanele, maramele și testemelurile, meștii și papucii, *citul* sau *mutcalul*, tafta și sîrma de aur, stofele de fir, blănurile de *sîngeap* și beteala . . .

ȘUBELE DE AUR ALE DOAMNEI VOICA

Iată de ce garderoba elegantei doamne Voica, soția lui Mihnea cel Rău ([129]), va reflecta și ea această dispută dintre apus și răsărit, concurența dintre mărfurile și hainele turcești și costumația occidentală, așa cum o oglindise la aceeași epocă și inventarul îmbrăcămintei pretendentului deștărat Mircea (Miloș), cumnatul voievodului Bogdan al Moldovei.

Printre hainele ei multe, cît putea cuprinde o bogată vistierie domnească a unei elegante femei din acea vreme, se puteau găsi acum: o șubă roșie aurită turcească, cu 36 de chiotori de argint aurit, blănită cu sobol, în preț de 86 de florini, o șubă roșie aurită turcească folosită, cu 35 de chiotori de argint, blănită cu piei de jder, costînd 50 de florini, o șubă îndoită (dublă) de Veneția de culoare galbenă, blănită cu spinări de cacom (evaluată la 40 de florini), o șubă roșie blănită cu pîntece de vulpe cu 36 de chiotori de argint prețuită la 32 de florini, o șubă de atlaz aurit de Florența cu 37 de chiotori de argint, blănită și ea tot cu hermină (60 de florini).

Se mai însemnă încă, și acesta e și mai important decît cele dinainte, patru rochii femeiești, două din ele roșii turcești, aurite, a treia de atlaz aurit, a patra de culoare galbenă de atlaz simplu, toate lucrate după moda românească („quator vestes . . . omnes ad modum Walachorum sortite" . . .)

Ceea ce urmează sînt numai bagateluri de care nu se puteau lipsi nici doamnele, nici jupînesele, nici coconiţele de atunci: o oglindă, eternul feminin... 72 de pietre de granat de culoare „ostendentes" (30 de florini), o cingătoare de argint aurit, 4 brăţări mici de argint... etc.

Iată dar că hainele orientale, a căror noutate, frumuseţe şi bogăţie constituiau pentru voievozii şi boierii noştri o ispită irezistibilă, cîştigau tot mai mult teren în oraşele noastre.

Neagoe vodă, el însuşi, recomanda neguţătorilor din Braşov, în anul 1517, pe un turc „bun prieten al domniei mele", care venise cu „marfă bună şi multă... aici în cetatea Bucureşti".

Aşa stînd lucrurile, poate nu trebuie socotit un anacronism nici faptul că Neagoe Basarab, voievod care urmează aproape îndată la tronul Ţării Româneşti, fostul vătaf de vînători domneşti, este îmbrăcat de zugravul de la Hurez cu şalvari şi încălţat cu papuci şi meşti, apărînd cu asemenea încălţăminte pe sub haina cea scumpă de brocart aurit de Veneţia.

Sau că feciorul lui, Teodosie voievod, mort timpuriu, la 16 ani, ba chiar şi fiicele sale, Stana şi Ruxandra, sînt reprezentaţi de zugravii portretelor domneşti încinşi peste mijloc cu brîu de şal şi purtînd şalvari de mătase roşie, ţesută cu aur, ca în scena „Coborîrii de pe cruce" sau în icoana sf. Nicolae de la Argeş.

Amestecului acesta de port oriental şi de îmbrăcăminte apuseană, specific primelor decenii ale veacului al XVI-lea îi datorăm, de altfel, şi reprezentarea hibridă a lui Neagoe Basarab, cu părul căzînd bogat pe umeri în bucle ondulate şi purtînd şalvari şi papuci sub greaua mantie împărătească de brocart, ca în fresca de la Hurez, dar şi ciubote cu tocuri înalte ca în pictura de la biserica Domnească din Tîrgovişte.

Oricum ar fi, anii efemerei stăpîniri a lui Neagoe Basarab vor însemna pentru Ţara Româ-

nească o epocă de mare fast în îmbrăcăminte. Și e păcat că nu ni s-au păstrat, ca în alte părți de lume mai fericite, miniaturi de manuscrise ori tablouri în ulei, care să ne înfățișeze măreața curte domnească a lui Neagoe Basarab, așa cum va fi arătat pe la 1517—1520, în toată strălucirea ei, cu boierii ce se vroiau pe cît de eleganți tot pe atît de pioși, înveșmîntați tot în mătăsuri orientale și în postavuri de aur, roind în jurul unui voievod căruia i se ondula părul, făcînd impresia că purta perucă și sfătuia pe fiul său Teodosie: „să fie slugile îmbrăcate și împodobite cum veți ști mai frumos că aceea este lauda și cinstea domnului și comoara cea înfrumusețată și vie“; ori: „Să nu strîngeți avuție multă și s-o ascundeți ci să puneți avuția voastră pe slugile voastre, dacă vă este să fie avuția și strînsoarea voastră tot vie și să aveți veselie înaintea ochilor voștri“.

SLUGILE DOMNULUI

Pentru acești boieri, „slugile domniei mele“, și pentru sine aducea Neagoe vodă salbe de mărgăritare și scumpe postavuri de peste munți sau din îndepărtata Italie, brîie de mătase din Sluzk sau catifele cu broderii de aur.

Îl vedem aievea pe Hieronim Mateevici, medicul și solul lui Neagoe la Veneția, în 1518, întors de curînd de sub cerul însorit al Italiei, unde fusese primit și investit de doge cu titlul de „cavaler splendid“.

Împodobit prin ceremonia obișnuită, el poartă acum hainele aurite, sabia, brîul, pintenii și însemnele demnității. Un costum de o mare bogăție, croit poate dintr-o scumpă stofă țesută în fir, prețuind peste 100 de ducați de aur, din care își lucra hainele însuși Leonardo Loredano, cu nasturi împletiți din sîrmă, mari „noduri“ de aur, așa cum ne apare pînă în ziua de astăzi dogele Veneției, în portretul

făcut de Giovanni Bellini (1427—1516) și păstrat la Galeria Națională din Londra.

Așa erau primiți și dăruiți solii crailor la curțile apusului și după același protocol își dădeau solia și în divanul strălucitului voievod al Țării Românești: „să te împodobești și tu cu haine frumoase... Și să ieși cu mare slavă să șezi în jețul tău... și sfetnicii tăi cei bătrîni să șadă pe scaunele lor, unde le este locul și li se cade. Iar boierii cei tineri să fie împodobiți cum se cuvine și să stea toți, de-a rîndul, împrejurul tău".

E o tradiție de viață curteană somptuară, de mare fast valah, pe care acest Basarab o moștenea din mai vechi timpuri prin Dracula, după cum arată și povestirea slavă redactată la Buda despre Vlad vodă Țepeș, cu cîteva decenii mai înainte.

La fel de eleganți și pretențioși în îmbrăcămintea lor semiorientală erau, desigur, și jupanii bătrîni Ioan logofătul, Horvat vistierul, ctitorul mînăstirii Motrului, spătarul Radu, Drăghici paharnicul, comisul Hamza, Barbu stolnicul sau Jitian logofătul, ziditorul mînăstirii de lîngă Craiova, marele vornic Calotă, Mircea postelnicul și alții.

Sau acel bogat legendar Baldovin din neamul Goleștilor, stăpînitor al moșiei Mărăcinenilor, care la nunta rudei sale, Chindea, dăruia mirelui un fleac de: 6000 de aspri, 4 cai buni, cîteva buți de vin, un brîu de argint în preț de 3000 de aspri, o sabie ferecată cu aur și pietre scumpe, valorînd și ea 2000 de aspri, patru inele de aur, o trăsură cu 8 telegari, și atîtea haine somptuoase, din stofe scumpe țesute cu sîrmă, 2 haine cu *ranțuri*, 2 caftane de ceatma, 7 dulame de postav, 3 caftane de *coftirie*, alt caftan de *maia* și unul de *lonir*, un caftan de *mîncași* și încă 4 dulămi, afară de 6 cămăși bune și altă cămașă de fir și altă cămașă de mătase... prețuind toate la un loc o întreagă avere... „Într-o ie o moșie, în trei ii sînt cinci moșii"...

110. *Marele ban Barbu Craiovescu* (după o icoană contemporană; Muzeul de Artă al Republicii)

„În zilele răposatului Neagoe“, spune un act al timpului, prăpădind Stan stolnicul „niște haine“ ale banului Preda, păgubașul era cît pe aci „să piardă pe Stan stolnicul“, care se văzu nevoit să-și pună zălog moșia Epotești pentru 2500 de aspri, pentru a răscumpăra astfel pierderea grea pe care o pricinuise celuilalt. Din vremea aceasta se datează și cele cîteva portrete sau icoane ale unuia din cei mai puternici și bogați boieri din Țara Românească, Barbu Craiovescu, ctitorul mînăstirii Bistrița (Vîlcea) (1498), dăruitor al mînăstirilor Pantocrator și Xenofon de la Athos, răposat în rasă de monah, cu numele călugăresc de Pahomie. Dintre toate însă, cel mai potrivit pentru a ilustra costumul boierilor din vremea lui Neagoe este, fără îndoială, portretul banului Barbu Craiovescu, din icoana sf. Procopie (Fig. 110), păstrată astăzi, într-o copie din veacul al XVIII-lea, la secția feudală a Muzeului de Artă al Republicii.

Aici, după maniera occidentului, „adorantul“ se înfățișează cu capul descoperit dinaintea sf. Procopie, patron ostășesc, în atitudine cucernică, purtînd în mîini un lanț ce simbolizează poate robia acestei lumi, de care rugă-

torul s-ar vrea descătușat, sau, poate, robia turcească pentru care implora sprijinul sfîntului ocrotitor de ostași, lipsit fiind în ipostaza aceasta de renunțare, de orice alte podoabe vestimentare, caracteristice costumului bărbătesc din acest secol. Tonsura capului este mai mult de cin călugăresc, anticipînd sfîrșitul de căință al banului.

Boierul e îmbrăcat aici cu simplitate într-o jupană de mătase galbenă, cu mîneci lungi și strîmte, peste care se răsfrînge un guler mic. Este încins peste mijloc de un brîu cu țesătură de aur, iar peste jupană poartă un caftan de scumpă mătase verde cu misadă de blană și revere, de asemenea, îmblănite, cu mînecile scurte pînă mai sus de cot.

Icoana aceasta a sf. Procopie este, așa cum am scris, nu numai cea mai spectaculoasă dar și singura vrednică de cercetare și demnă de încrederea noastră, fiind lucrată după o altă icoană, contemporană, și oglindind cu fidelitate, chiar și în repictarea ei, portul veacului care începuse.

Celelalte portrete sînt doar niște simple copii tîrzii, în afară de chipul din fresca de la mînăstirea Xenofon, care nu ne stă la îndemînă, și de epitrahilul de la Bistrița, înfățișînd pe boierul nostru în linii vagi, în strai călugăresc, asemeni monahului Teodoret din Bizanț.

Cît privește jupînesele și cocoanele acestor simandicoși boieri din Țara Românească, din timpul lui Neagoe, în afară de portretul Neagoslavei (Fig. 111), jupîneasa dumnealui banului Barbu Craiovescu (Fig. 112), care ne apare în broderia epitrahilului în haină mohorîtă, cu capul înfășurat în giulgiu, asemeni nobilelor femei din apus din aceeași vreme, numai cu greu putîndu-se ghici croiul îmbrăcămintei călugărești, drapate schematic, alte reprezentări de broderie nu cunoaștem să mai existe pe undeva.

Avem în schimb, din Moldova acelui timp, tablouri votive înfățișînd boieroaice, trăind atît

111. *Neagoslava, jupîneasa dumnealui, în rasa de pocăință* (după epitrahilul păstrat la Muzeul de Artă al Republicii)

112. *Banul Barbu Craiovescu în rasă de călugăr* (după epitrahilul păstrat la Muzeul de Artă al Republicii)

în vremea lui Ștefăniță vodă cît și a lui Petru Rareș, despre care am pomenit mai sus.

Și moda nu era cine știe ce deosebită în țările acestea românești, surori, în care pretendenții la tron își luau de neveste domnițe din principatul vecin.

Așa cum, fără îndoială, nici portul soțiilor de voievozi munteni nu se deosebea și nu s-a deosebit niciodată prin nimic de al jupîneselor, în cuprinsul aceleiași curți domnești de la Argeș, București sau Tîrgoviște.

Ca și în Moldova, și aici gospodarul era voievodul ales de boieri din rîndurile lor, exponentul unei puternice partide oligarhice, care îl susținea, numărînd în sînul ei pe cei mai bogați și mai de neam sfetnici ai tronului, moștenitori ai poziției lor sociale din tată în fiu. Privind deci îmbrăcămintea Despinei Milița sau a domniței Ruxandra ne putem reprezenta cu ușurință și garderoba jupîneselor, în afară, firește, de coronița sau stema ori papucii roșii,

piese de aparat şi atribute bizantine ale unşilor lui Dumnezeu.

Deşi, dacă e să credem pe Antoniu Verancius, în Moldova lui Petru Rareş, cei mai de frunte boieri purtau şi ei pe cap un cerc de aur, după pilda apusului poate, aşa cum, mai tîrziu, îl vom vedea pe însuşi Despot vodă, în monedele lui, cerc de aur care, desigur, nu lipsea nici în Ţara Românească, mai înainte vreme, cu el pe cap fiind zugrăvit şi Basarab I sau Radu Negru, în icoana votivă de la biserica Sf. Nicolae Domnesc din Argeş.

PORTRETE BASARABEŞTI

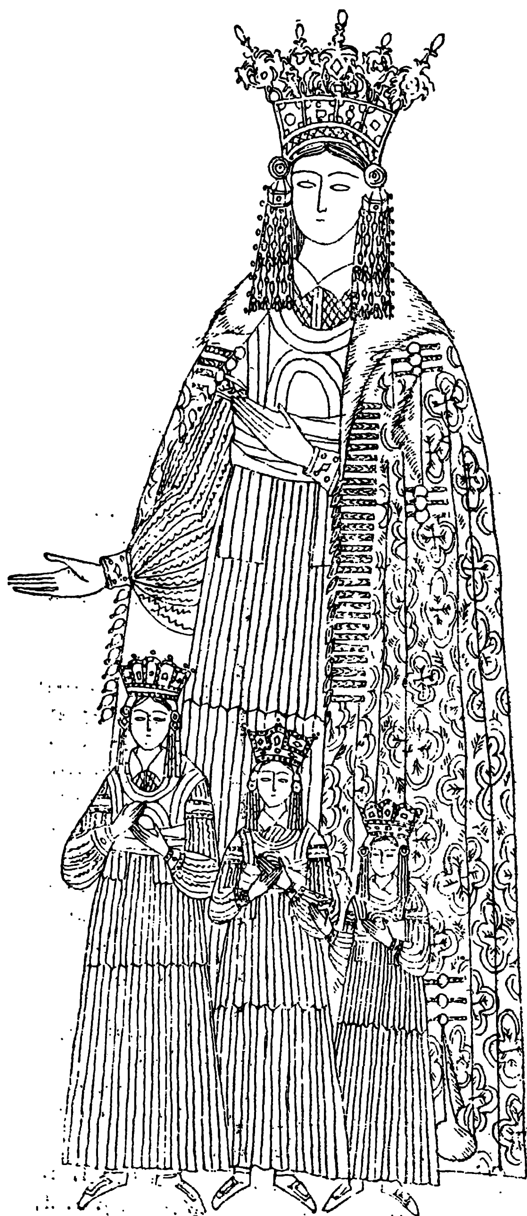
Cum se înfăţişează Neagoe vodă, Despina Miliţa, domniţele şi coconii acestei case basarabeşti, în picturile murale şi în icoanele votive, în broderiile şi operele de argintărie bisericească, în care ni s-au păstrat chipurile lor? Să-l privim pe voievod în fresca bisericii episcopale de la Curtea de Argeş (Fig. 113), ctitoria lui cea mai de seamă, în somptuosul costum de ceremonie al domnilor ţării, haina de tradiţie bizantină traversată pe mijlocul ei de două benzi verticale lucrate în fir de aur, cu mînecile destul de largi, tivite şi ele pe margini cu aceleaşi galoane, mai puţin late dar tot de „sîrmă". Un guler mic, al jupanei, pe care o poartă pe dedesubt, se răsfrînge în afară, abia atingînd gulerul mare al hainei exterioare, croit în tăieturi geometrice, rigide şi brodat în întregime cu aur, închis la gît printr-o fibulă de mare preţ. *„Cămaşă de in / Guler baibafir / Nasturi de argint / Cu fir potriviţi"* ...

Voievodul Neagoe e un om încă tînăr, cu sprîncenele arcuite şi mustaţă „tătărească" atîr-

113. *Neagoe Basarab şi coconii lui* (după fresca din biserica mînăstirii Argeşului)

114. *Despina Miliţa, doamna lui Neagoe, şi domniţele ei* (după fresca din biserica mînăstirii Argeşului)

nînd în jos după moda timpului. El poartă pe cap o imensă coroană de aur, încrustată cu nestemate, cu fleuroane înalte și complicate, de un stil cu totul particular, trădînd, prin lucrătura de artă și migală, un vestit meșter străin de peste munți, poate Celestin, argintarul din Sibiu, sau alți meșteri orfevrieri brașoveni, la care își comanda salbele de mărgăritar și giuvelele Milița doamna, sau Ludovic Rover ori Petru Aurarul sibianul, la care doamna țării își lucra obișnuit cununile de aur, în preț de cîte 1 000 de florini bucata, farfuriile și cuțitele de argint, cățuile, discurile și sfeșnicele bisericilor de ctitorie.

De sub coroană se revarsă, în dreapta și în stînga ovalului feței, belșugul părului blond, ondulat femeiește, atît de apropiat în frumusețea lui nefirească unei pretențioase peruci ([130]). În totul asemănător ne apare costumul de voievod al feciorului său Teodosie, în vreme ce coconii Ioan și Petru poartă caftanele lungi și haine cu mîneci strîmte, împodobite cu misade de blană și încheiate în față.

Alături de el, susținînd și ea biserica nou zidită, Despina Milița (Fig. 114), din neamul despoților sîrbi, îmbracă o sucnă domnească, bogată și grea, cu benzi și semicercuri de aur pe piept, cu fusta lungă pînă în pămînt, numai pliseuri, sucnă din care ies mînecile largi ale iei frumos brodate, terminate cu manșete strîmte, asemănătoare în totul rochiilor celor trei domnițe care o însoțesc. Pe deasupra rochiei, purtată ca o pelerină, Despina se gătește cu o șubă roșie, poate din postav de Veneția, cu douăzeci și șase de chiotori și tot atîția bumbi de aur, cu 52 de găitane de fir împărțite egal pe amîndouă laturile hainei, o misadă scumpă de soboli acoperindu-i umerii și lăsîndu-se în jos, în chip de revere ascuțite spre vîrf, cu guri îmblănite, și marginile și ele cu sponciuri rotunde de aur.

Pe cap, ea poartă coroană înaltă, bătută cu pietre scumpe, la fel de bogat împodobită ca

a soțului ei domnesc, cu fleuroanele terminate în mici smocuri de fir sau pene, ca a Marinei lui Alexandru cel Bun din portretul brodat pe patrafirul de la Staraia Ladoga, avînd în dreptul urechilor lungi pandelocuri cu lănțujele de aur, asemeni țarinelor bulgare ori soțiilor de despoți sîrbi, pandelocuri spînzurînd peste gulerul misadei.

La fel de elegant, îmbrăcat cu aceeași magnificiență princiară, în cavadionul de ceremonie, traversat de galoane aurite, se înfățișează domnul țării și la mînăstirea Ostrov (Vîlcea) sau în pictura de la biserica Domnească din Tîrgoviște, îmbrăcat în șubă largă din scump brocart cu reverele îmblănite și cu mînecile lungi atîrnînd pe spate, încălțînd ciubote cu tocuri înalte, ca și la Hurez (Fig. 115), unde zugravul din veacul următor l-a reprezentat pe acest fecior al Pîrvului Craiovescu, după ce model necunoscut nu știm, încălțat cu mești și papuci.

Cu aceeași fizionomie dar cu mult mai simpli în îmbrăcăminte, ne apare Neagoe Basarab, alături de fiul său, Teodosie voievod, în fresca mînăstirii Snagovului.

Ar mai fi vrednice de amintit și alte reprezentări, desigur, precum aceea de la Tîrgoviște, din icoana unde voievodul se înfățișează, la vîrsta tinereții, ducînd merinde sf. Nifon, sfînt a cărui viață se scria încă de pe atunci.

Totuși, numai dublul portret îngemănat al lui Neagoe și al fiului său Teodosie din pictura murală „al fresco" de la mînăstirea Dionisiu (Muntele Athos) ne oferă, credem, un aspect cu totul nou din garderoba personală a domnitorilor, pînă de curînd puțin cunoscută (Fig. 116). Ei poartă aici un ciudat costum, nemaiîntîlnit încă, format dintr-o tunică și o mantie împodobită cu pasmanterie, brodată cu fir, pe care cercetătorii mai vechi, ca Burada și Iorga le-au socotit de proveniență ungurească, în vreme ce alții le apreciază astăzi ca fiind de factură leșească, recunoscînd același stil și

aceeași tăietură și în îmbrăcămintea lui Petru Rareș din pictura votivă de la mînăstirea Dionisiu și a coconilor lui de la Probota.

Deși este destul de greu să se identifice o proveniență sau alta, moda fiind răspîndită în această perioadă pe o arie foarte întinsă, lucrul ar părea firesc și într-un caz și într-altul, deoarece voievodul nostru aducea mărfuri pentru uz propriu („postavul domniei mele") atît din Țara Ungurească cît și din Polonia.

Cît privește scufia cu vîrful ascuțit înălțat deasupra frunții, de care pomenesc aceiași cercetători astăzi, ea nu este altceva decît coafa care purta, desigur, la vremea ei numele de tichie, despre care am mai amintit și altundeva, în cuprinsul acestui capitol, lucrată din *frenghie* (frengi-serasîr) și stropită toată cu mărgăritare, acoperămînt cu care pozau zugravilor de la Probota și Petru Rareș cu coconii lui și unii dintre boierii lor.

Descinzînd cu probabilitate dintr-o veche scufă bizantină, un „bonet de înalt demnitar", cum purta, de pildă, guvernatorul roman din mozaicul de la mînăstirea Chora (1310—1320), în scena „Recensămîntului", tichia aceasta nu poate fi socotită nici ungurească nici polonă, ci pur și simplu europeană, ea putînd fi văzută la epoci diferite și pe capul unui rege ca Henric d'Albret de Navarra, și la nobilii Franței, și la despoții și curtenii sîrbi sau bulgari din fresca bisericilor din sudul Dunării, ca și la demnitarii și voievozii rușilor.

Dar veșmintele acestea exterioare ale lui Neagoe, lucrate din scump brocart sau din fir de aur curat, nu epuizează nicicum princiara garderobă a unui voievod atît de elegant.

Vor mai fi fost încă nenumărate costume de care nu avem știri, pe care iconarii vremii nu le-au surprins, dar care au existat totuși în bogata vistierie domnească. Era acum vremea hainelor îmblănite, și scrisorile personale ale

115. *Neagoe Basarab* (după pictura murală de la mînăstirea Hurez)

116. *Neagoe Basarab și fiul său Teodosie* (după o frescă de la mînăstirea Dionisiu)

voievozilor dau la iveală o îmbrăcăminte de curte tot atît de prețuită de fruntașii țării. Iată-l aici pe Neagoe, din primii ani ai veacului și ai domniei, scriind negutătorilor brașoveni pentru „o blană de viezure pentru o haină și încă o altă blană de helgie iarăși pentru o haină și viezurele să fie de pe spinare".

Și moda aceasta a jderilor și a helgiilor, sălbăticiuni de care au fost mereu pline pădurile românești, va dura nebănuit de mult.

Încă și mai interesante și mai varii ne apar veșmintele pe care le îmbracă darnica și nefericita doamnă a Țării Românești, Despina Milița, ca și domnițele ei, Stana și Ruxandra, Ioana și Anghelina, în celelalte reprezentări de frescă, icoane și țesături știute pînă azi.

Să le înfățișăm așa cum apar ele. Mai întîi în broderia „Coborîrii de pe cruce", pînă de curînd aproape necunoscută, datînd din jurul anului 1517, și aflată astăzi la Palatul Armurilor din Kremlin. Vremurile erau încă fericite, zidirea de la Argeș, durată de puțin timp . . .

Voievodeasa Despina pozează aci în costum de mare ceremonie, cu coroană înaltă de aur pe cap și cu pandelocuri de împărătească bizantină, alături de domnițele ei, Stana, Ruxandra,

Anghelina. O rochie grea, cu semicercuri de aur, cu corsajul de culoare roșie și cu fusta de culoare albastră, din care ies mînecile largi ale cămășii brodate cu fir, îi îmbracă trupul. Pe deasupra, pusă pe umeri, șuba roșie de purpură turcească, cu misadă de blană și guri îmblănite și ele. Încoronate, fiicele doamnei stau îngenuncheate lîngă muma lor, cu mîinile împreunate a rugă.

Cu rochia galbenă-verzuie, Stana poartă pe deasupra o haină de culoare deschisă, iar celelalte domnițe mai mici pozează în sucne fără mîneci, prin care se strecoară mînecile largi ale iei brodate cu aur. În partea opusă a broderiei, ca un pandant al primului grup, sînt înfățișați Neagoe Basarab cu cei trei fii care aveau să se prăpădească la o vîrstă timpurie ([131]).

La distanță de cîțiva ani, poate, icoana sf. Nicolae ne prezintă și ea întreaga familie a acestor generoși donatori, mai puțin chipul domniței Anghelina, care între timp murise.

Realizați în proporții minuscule, ca și în celelalte înfățișări iconare, pozează voievodul Neagoe, într-un caftan roșu domnesc, împodobit pe brațe cu galoane de aur, împreună cu cei trei fii ai lui, dintre care Teodosie voievod într-o haină lungă fără mîneci, de culoare închisă, ca și șuba Ruxandrei.

Deosebit de bogată, aici, șuba aurită, poate turcească, din postav țesut cu fir, ori poate din „drappi d'oro“, florentină ori venețiană a Despinei Milița, e în totul asemănătoare cu aceea în care se va înfățișa mai tîrziu, după 1526, domnița Ruxandra, devenită doamnă a voievodului Radu de la Afumați, în pictura murală de la mînăstirea Curtea de Argeș.

Inspirînd un profund sentiment tragic și numărîndu-se printre cele mai de preț dintre icoanele artei românești din trecut, icoana pictată în tempera pe lemn, „Coborîrea de pe cruce“, provenind de la Schitul Ostrov, păstrată astăzi la Muzeul de Artă din București, ne înfățișează pe Despina Milița purtîndu-și feciorul

mort pe genunchi, alături de Maica Domnului susţinîndu-şi şi ea fiul însîngerat, proaspăt coborît de pe cruce. Chipurile celor două femei îndurerate oglindesc aceeaşi nesfîrşită suferinţă omenească.

„Pietà" aceasta munteană datează de după 1521. Domniţa Anghelina se stinsese de mult şi după ea şi cele două vlăstare mai mici, Petru şi Ioan. Un blestem greu căzuse asupra casei Basarabilor. Neagoe voievod nu mai era nici el, şi Teodosie, ultimul şi cel mai mare dintre coconi, murise de asemeni. De acum Miliţa Despina, această „mater dolorosa" a istoriei noastre (Fig. 117), nu mai era doamnă a ţării, ci doar o sărmană femeie văduvă şi pribeagă prin Ardeal.

Şi straiele cernite şi triste reflectă noua ei stare şi sufletul frînt sub povara nenorocirilor.

Ea îmbracă o sucnă simplă, de culoare neagră, din care ies sfioase mînecile cămăşii de aur cu manşetele ţesute cu fir. Un brîu îi înfăşoară trupul, niţel mai jos de sîni, după moda ţării. Acoperindu-i umerii, mohorîta şubă nu mai are nimic din strălucirea vremurilor de odinioară.

Pe cap poartă acum nu coroana înaltă de aur, ţintuită cu pietre scumpe, ci pălăria îndoliată, cu boruri largi a boieroaicelor noastre în doliu, învăluită într-un lung şi străveziu giolgi negru, lăsat pe spate, mai fin decît acea obişnuită pînză de zăbranic pe care, mai tîrziu, ardelenii o vor importa din Polonia (Cracovia) sub numele de *bakachiu*.

E pălăria pe care în Germania acestui început de secol o purtau peste văl şi femeile ca şi bărbaţii, aşa cum arată costumaţia mireană a sf. Ieronim, reprezentat, fie în sculptura lui Veit Stoss, la Catedrala de pe Wawel, din Cracovia, fie în gravura din 1492 a lui Albrecht Dürer.

117. *Despina Miliţa şi Teodosie voievod* (după o icoană de la Muzeul de Artă al Republicii)

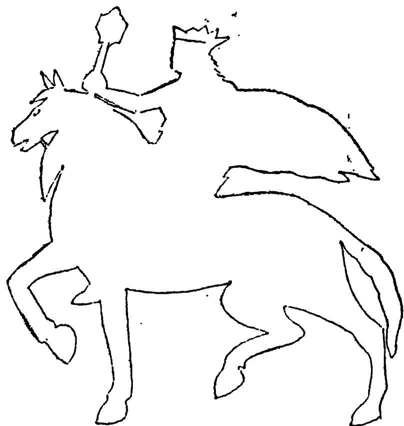

118. *Domnițele voievodului Neagoe: Stana și Ruxandra* (după o icoană de la Muzeul de Artă al Republicii)

Numai Teodosie voievod, cel răpus de boală pe meleaguri străine la o vîrstă atît de fragedă, îmbracă încă hainele domnești de purpură turcească, cu șalvarii și meștii sau călțunii de aceeași culoare roșie, și din toate mîndrele însemne și pălării de preț, cîte avea un cocon domnesc în garderoba lui, la vremea aceea, doar coroana de aur îi încunună tînăra frunte. Să privim acum și ultimul act al dramei surprins în icoana sf. Simion și Sava, zugrăvită în tonalități de roșu și negru, de sînge și zăbranic îndoliat, puțin mai tîrziu, prin 1522. La picioarele sfinților, îngenuncheate, stau acum Despina Milița și cele două fiice rămase în viață, Stana și Ruxandra (Fig. 118), domnițele ce aveau să perpetueze amintirea lui Neagoe prin măritișul lor cu voievozii Moldovei și al Țării Românești.

Neschimbată a rămas haina cernită a văduvei, întunecată ca și inima ei de mamă, soție și doamnă, din sihăstria de la Sibiu.

Strălucitoare de bogății, prevestind viitorul care le așteaptă, ne apar însă fiicele ei în costum oriental, cu cosițele blonde, cu coroanele de aur pe cap, cu cămășile lor de aur cu mîneci largi și manșetele strîmte, cu corsetele roșii cu

119. *Radu vodă de la Afumați (1526)* (după relieful lespezii de mormînt din biserica mînăstirii Argeșului)

bretele, țesute cu sîrmă și sfîrșite prin șalvarii de mătase purpurie, muiată în fir, de o rară frumusețe.

Nu cunoaștem nimic mai măreț și mai tragic, din povestea acestor vieți domnești, decît icoanele păstrate astăzi în Muzeul de Artă din București.

La numai cîțiva ani după aceea, în 1526, domnița Stana se unea cu Ștefăniță vodă, iar domnița Ruxandra avea să se mărite cu Radu de la Afumați, voievodul cel viteaz, care nu ne-a lăsat decît amintirea unui suflet mare și silueta lui de „cavaler trac" (Fig. 119) eroizat, cu coroana pe cap, cu mantia de aripi ([132]) fluturînd în bătaia vîntului, săpată în piatra de mormînt de la Argeș în anul 1529, așa cum, aproximativ 40 de ani mai tîrziu, va fi reprezentat și neînfricatul cavaler Albu Golescu pe lespedea de la Vieroși (Fig. 120).

O vedem acum pe Ruxandra, devenită doamnă a unei țări, peste care stăpîniseră și părinții ei, apărînd în fresca din biserica lui Neagoe de la Curtea de Argeș, în bogat și elegant costum, cu coroană înflorită, bătută cu rubine, safire și mărgăritare, cu plăci de aur ovale ([133]) și pandelocuri grele de fir, atîrnînd în dreptul urechilor (Fig. 121), aidoma cum se va înfățișa,

120. *Albu Golescu (1571)* (după relieful lespezii de mormînt de la Vieroși)

într-o broderie dăruită unei mînăstiri de la muntele Athos, și doamna Rada a lui Vintilă vodă.

Ea îmbracă pe dedesubt o sucnă de atlas roșu cu jupă înădită și plisată, cu galoane circulare duble, pe piept, cu gulerul roșu răsfrînt în afară. Un brîu de mătase albastră îi înfășoară trupul mai sus de mijloc. Pe deasupra ea poartă o splendidă șubă aurită turcească, haină de ceremonie care avea să se numească în curînd cabaniță sau conteș, îmblănită toată cu samur, cu misadă și cu nelipsitele guri decorative, prin care trebuiau să se strecoare mînecile iei cu alesături de sîrmă și arnici, împodobită cu 15 chiotori și cu tot atîtea sponciuri de argint, suflate cu aur.

Nu știm cît de iscusit a fost zugravul de la Curtea de Argeș redînd trăsăturile chipului ei.

Așa cum ni se înfățișează însă, aici, doamna Ruxandra trebuie să fi fost nespus de frumoasă, deși nu înțelegem prea bine de ce a trebuit să moară din pricina ei atît amar de oameni atunci cînd Ștefăniță vodă al Moldovei a pețit-o, cu sabia în mînă, în lupta dusă, fără sorți de izbîndă, cu Radu de la Afumați. În-

țelegem în schimb pentru ce, după moartea primului ei soț, un al doilea voievod muntean, Radu Petru Paisie, i-a rîvnit și el mîna și a luat-o de nevastă deși Ruxandra nu mai era de mult o copilă, trecuse prin multe necazuri și văduvise între timp ca și mama și sora ei, Stana.

Acum, după această a doua nuntire, o aflăm iarăși, de data aceasta în pictura murală din biserica Bolniței de la mînăstirea Cozia, alături de noul ei domn și stăpîn, Radu Paisie (Fig. 122), cel care mai păstrează încă și numele și candoarea și pletele lungi purtate în vremea călugăriei lui, de fiul lor, Marcu și de fiica lor, Zoița.

Ea se înfățișează în aceeași ținută domnească, la fel de gătită, impunătoare și demnă, cu șuba lucrată din postav scump de aur, cu flori mari în desenul țesăturii și îmblănită cu samuri aduși poate din Mosc.

Mîna stîngă o ține pe umărul unei mici domnițe, înveșmîntată într-un port asemănător, într-o haină îmblănită cu hermină.

Cu cel de-al doilea copil alături, cu fiul său Marcu, îl privim pe Radu Paisie voievod (Fig. 123) în fresca de la biserica episcopală din Argeș, tatăl înfățișînd fiului întreita cruce a pătimirilor românești ...

Domnul țării este îmbrăcat aici într-o minunată dulamă de taftă vișinie, cu guler răsfrînt, de aceeași culoare, încheiată în față pînă la brîu cu nasturi auriți, cu mînecile strîmte și lungi. Mijlocul i-l încinge un brîu de mătase de mare preț, de culoare deschisă.

Peste dulama anticipînd antereul, o feregea îmblănită lipsită de mîneci, de culoare verzuie, cu nasturi de aur, cu misadă lăsată pe umeri și prelungită prin revere late pînă la pămînt.

E aceeași costumație în care vor apărea în prima jumătate a veacului XVI și mari boieri munteni ca logofătul Giura, la biserica cimiti-

121. *Ruxandra, doamna lui Radu vodă de la Afumați* (după fresca din biserica mînăstirii Curtea de Argeș)

122. *Radu Paisie voievod* (după pictura murală de la mînăstirea Cozia)

123. *Radu Paisie voievod și coconul său domnesc, Marcu-vodă* (după fresca din biserica mînăstirii Argeșului)

rului din Stănești (1537) și spătarul Stroe, ispravnicul Bolniței de la Cozia (1543). Încă și mai somptuoasă e haina de roșu brocart cu șerpuiri de aur care-l îmbracă pe mîndrul tînăr voievod Marcu.

Coroanele lor sînt împodobite cu safire, rubine, mărgăritare; ciubotele la voievod sînt roșii, domnești, la cocon galbene și au tocuri înalte după moda timpului.

Exact în aceeași postură e surprins Radu Paisie și de către meșterul de efigii, în moneda care-i poartă chipul, cu deosebirea că gurile caftanului prin care se scot mînecile, la fel de strîmte, ale antereului, sînt așezate cu mult mai jos, în dreptul coatelor.

Un frumos dublu portret domnesc din aceeași vreme (1532—1535), foarte bine conservat și lucrat cu o deosebită migală a liniilor vestimentare, ne păstrează broderia (Fig. 124) țesută din porunca lui Vintilă vodă și a doamnei lui, Rada, dăruită mînăstirii Kutlumuz, de la sfîntul Munte Athos.

124. *Vintilă vodă și doamna lui, Radă* (după broderia de la mînăstirea Kutlumuz)

Aici, voievodul donator, ca și fiul său încoronat, poartă un caftan în totul asemănător celui pe care îl îmbracă și Radu Paisie.
Cît privește doamna lui, Rada, ea arborează o grea șubă, o cabaniță, identică cu a Ruxandrei, fosta și viitoarea doamnă a Țării Românești. Se văd limpede misada reverului, mînecile lungi despicate atîrnînd către pămînt, gurile hainei. Se disting iarăși cu claritate, din împunsătura acului, găitanele de aur, semicirculare, cu care e împodobită sucna măriei sale, cele două părți înădite ale jupanei, mînecile bufante ale ei, cu manșetele strînse pe încheietura mîinii.
Este elegantul și frumosul costum oficial de ceremonie, mereu și în totul de același model, pe care (și această ultimă imagine ne dă siguranța) voievozii și doamnele lor și-l „treceau" unii altora, o dată cu succesiunea la tron, ca și cînd mîndrele straie s-ar fi păstrat neatinse undeva în vistieria palatului, așteptînd să fie îmbrăcate cu prilejul marilor solemnități de către feluriții gospodari care se perindau pe la cîrma țării.
Și regretăm că puținele urme iconografice rămase din această epocă nu ne descoperă și alte

aspecte ale garderobei, atît de bogată și ea în straie mirene... Că, de pildă, voievozii și doamnele lor din această perioadă ni se înfățișează stereotip, cu coroanele de aur pe cap, și nu-l aflăm undeva pe Vlad vodă al VIII-lea Vintilă, sau pe alții, afișînd frumoasele pălării civile, pe care cel din urmă știm sigur că le aducea de peste munți, pentru el și pentru doamna și coconul lui ([134]); că nu-i putem privi îmbrăcați în haine de postav de Brügge și împodobiți cu lanțurile de aur, pe care le lucra pentru ei maistorul giuvaergiu Antoniu, sau plimbîndu-se în „leagănul" somptuos, tras de 6 cai, comandat la caretașii (legănarii) Brașovului..

DREGĂTORII ȚĂRII

Știm totuși că, la 19 septembrie 1539, Drăghici, vornicul lui Vladislav al III-lea, primea în dar de la brașoveni postav nemțesc Ackelay, ultima modă, și că în vremea lui Moise voievod muntenii Bulea și Oancea din Tîrgușor și Mănăilă plăteau mulți florini pentru vigurile de postav de Brügge, pentru brîiele și *țuhele* (țoașele) de *supruman*, împodobite cu cîte 9 nasturi mari, și pentru cămășile de preț, negutătorite în cetățile transilvane. Radu de la Afumați, voievodul țării, primea pe la 1525—1528 din Sibiu postav de Nürnberg, *stamet* și postav de Lunden (Londys), și cojocarul Hanăș din Brașov îi trimitea blăni de jder, în preț de 3315 aspri.

Prin negutători români ca Voicu din Nămăiești, Bălan din Măgurele, Bratu din Teișani, Costea Hoțul din Cristești, Coman din Buzău, Dumitru din Tîrgoviște și alte cîteva zeci, cîți figurează, de la 2 iulie 1529 și pînă la 25 ianuarie 1530, în registrele de vamă ale Brașovului, se aduceau în oraș: aba, samuri, mătase bakami, postav trichtesch, blăni de castor, cizme, chepenege, postav domosly (de-

sigur damasc), bogasie, piei carmasin, covoare, piei de culoare roșie, brîie de mătase și cingători de piele, și se trimiteau în Principate cîte 1000 de „pălării de nebun“, cuțite și altele ([135]).

Trimișii domnești ai lui Radu Paisie cumpărau, în 1534, din orașele ardelene tot felul de postavuri, pînzeturi, giolgi, mătăsuri, taftă și covoare pentru curteni și, tot sub domnia acestuia, își făcuseră apariția pe piețele orașelor de peste munți neîntrecutele postavuri cehe și italiene, postavurile de Breslau și Bergamo, postavul de Jihlava (din Iglau) de 8—9 galbeni ungurești bucata, fabricat în orașele de graniță dintre Cehia și Moravia, înlocuind postavul de Zhorelek, și pătrunseseră deopotrivă în Țara Românească ca și în Moldova ([136]) împreună cu noile văluri și pălării de Bratislava („pileea Posoniensia“, pălăriile de Pojon) și evantaiele din pene de păun și alte ispititoare articole de îmbrăcăminte și lux apusene, atît de prețuite la curțile voievozilor și boierilor noștri.

Dacă însă domnii munteni de după Neagoe, poate în dorința de a respecta ceremonialul de veche tradiție și a compensa prin aceasta portul orientalizant, pe care îl adoptaseră fără voia lor, se vor înfățișa numai încoronați în fresca bisericilor de ctitorie, iar boierii lor vor apărea adesea cu capul descoperit, împodobiți doar de bogatele plete, ca jupînul Stroe spătarul, din Bolnița Coziei (Fig. 125), dregătorii Moldovei din acest timp, întocmai ca și ctitorul Argeșului, din portretul descoperit la Athos, vor poza în această perioadă purtînd pe cap scumpele tichii stropite cu mărgăritare. Ca părcălabul Daniel de la Humor și alții ca dînsul.

Mai puțin conformiste decît soții lor, jupînesele din Țara Românească, de altfel ca și cele din Moldova, se vor abate de la canoa-

125. ***Spătarul Stroe*** **(după pictură murală din Bolnița Coziei)**

126. *Toader vistierul și Dragomir spătarul cu jupînesele lor* **(după o ferecătură de argint din biserica Sf. Niculae din Șcheii Brașovului)**

nele etichetei tradiționale dînd ton îmbrăcămintei și noilor mode.

Și într-o țară și într-alta le vedem purtînd coafele cu boruri largi, de proveniență apuseană, ca niște pălării de soare, lăsate uneori spre ceafă, care apar acum ca niște nimburi, încadrîndu-le chipul.

E o modă ce va dura de la începutul veacului al XVI-lea pînă către mijlocul celui de-al XVII-lea.

Așa le vom întîlni în Muntenia, pe la 1535, pe jupîneasa Vilaia și pe fiica ei, în biserica Bolniței din Stănești, gătite amîndouă cu frumoasele pălării de soare cu boruri largi, aduse poate de dumnealui, părcălabul, din călătoria pe care o făcuse peste munți, la Brașov, chemat acolo de văduva doamnă Milița, încă din 1523, la începutul verii. Și tot așa, pe la mijlocul veacului, pe jupînița Stana, a vistierului Toader, și pe jupîneasa Neacșa a spătarului Dragomir, dăruitoare, împreună cu soții lor, ale unei cărți cu legătura ferecată în argint, păstrată astăzi la Muzeul Șcheilor din Brașov (Fig. 126).

Sînt pălării mari cît ciurul pe care le va privi atent François de Pavie și mai tîrziu (1585) în Moldova, ostenindu-se să le descrie ca pe niște ciudățenii frumoase din garderoba doamnelor și jupîneselor noastre.

Aceleași spectaculoase pălării din care vor purta și mîndrele boieroaice din neamul Crețuleștilor, în secolul următor, ca și jupînesele fraților Buzești..., mama acestora din urmă, Maria, fiind doar fiica Vilaiei și a jupînului Giura.

Cît privește costumul bărbătesc din această epocă, despre eleganța, scumpetea și ornamentele lui pomenește și episcopul Verancius în „De situ Transylvaniae, Moldaviae et Transalpinae“, amintind de multele inele pe care jupînii noștri le poartă, despre hainele de mătase aurită, în felurite culori, și de lanțurile grele de aur, lungi pînă la coapse, care, după ce le înconjoară grumajii, se lasă în jos, de la umărul stîng peste piept, sub brațul drept; despre pungile de postav pline de galbeni, pe care obișnuiesc să le țină de asemenea aninate de cingătoare, și despre cercurile de aur ce împodobesc fruntea boierilor de neam ai Moldovei, aducînd cu „capul laureat“ pe care, așa cum scriam mai sus, ni-l mai înfățișează astăzi doar efigia monetară a lui Despot vodă.

Din păcate, puține portrete boierești ni se păstrează din această vreme, ca de pildă cel al jupînului Giura logofătul, al doilea ctitor al bisericii cimitirului din Stănești, biserică clădită de banul Mogoș în a doua jumătate a veacului al XV-lea și repictată, culoare peste culoare, în anul 1537.

Apoi, de prin 1545—1546, portretul șters de vreme al boierului Preda, dăruitor muntean al mînăstirii Xenofon de la sf. Munte Athos, cu mustață subțire și plete castanii căzînd în bucle „bien frisées“, sau chipul, mai bine conservat, al spătarului Stroe, ispravnicul din 1543 al Bolniței de la Cozia, îmbrăcat în elegantul caftan cu revere late, prin nimic deosebit de al

voievozilor țării, cu antereul de brocart încheiat cu sponciuri în față.

COMORNIȚELE LUI RAREȘ

Cu aceasta am ajuns la sfîrșitul primei domnii a lui Petru Rareș.

Sîntem în anul de grație 1538. Soliman cel Mare prăda cetatea Sucevei și, în cămările de taină ale voievodului, părăsite în mîna vrăjmașilor, turcii aflau avuții nenumărate, cum povestesc cronicarul Mustafa Ghelal Zadé și episcopul Verancius.

Imense buți de vin, pline cu galbeni, adevărate tainițe din „O mie și una de nopți", fură găsite în vistieria domnească, berbeci de aur (137), giuvaericale, stofe de mătase, cămăși de mătase, săbii încrustate cu pietre prețioase, săbii germane și săbii cu vîrful ascuțit, veșminte de lînă și mătase, toate cusute cu fir și mărgăritare. Și ... mărgăritare fără număr.

Și să nu se creadă cumva că perlele acestea domnești vor fi fost doar perle obișnuite, bune numai pentru șiraguri. Din două asemenea mărgăritare, mari cît perele, fiica sultanului își făcu o pereche de cercei, cum nu s-au mai văzut, pe care îi puse în urechi la cununia ei cu Rustan pașa ..., așa după cum scrie în cronica lui, contemporanul Paolo Giovio.

Ca să nu mai vorbim despre scumpele blănuri de samur pe care Petru voievod le aducea de la Mosc prin boierii lui trimiși acolo în acest scop, mai tîrziu, în 1545, ca jitnicerul de Suceava Cosma Ghengea și statorostele de Sipin Nicolai Burlă. În scumpe veșminte de mătase țesute cu aur și stropite cu mărgăritare, purtînd coroane de aur pe cap, pe deasupra tichiilor țesute și ele cu perle, și îmbrăcînd caftane împodobite cu gulere tot de mărgăritare, vom vedea acum în picturile murale de la Voroneț, Dorohoi, Dobrovăț, Humor, Rîșca, Mol-

dovița, Probota și Athos, și pe voievod și pe doamna lui, Elena, și pe coconii Petre, Ilie și Ion, și pe domnița Ruxandra, ce avea să devină doamna lui Alexandru Lăpușneanu.

Zugrăvite convențional, cu chipuri și mișcări hieratice, rigide, portretele nu reproduc adevăratele trăsături fizionomice ale vechilor ctitori domnești.

În schimb, costumația modelelor e copiată cu exactitate, acești pictori de biserici înțelegînd însemnătatea veșmîntului de aparat și rostul sacerdotal al acestor odăjdii lumești de ceremonie, ca și al celor de curte, și arătînd un aspect aproape superstițios pentru detalii.

Să-i privim pe voievodul Petru Rareș, pe doamna Elena, pe Ilie și Ruxandra în fresca de la Probota, din prima domnie (1530), acolo unde, de sub tencuiala mai nouă a pereților a ieșit de curînd la iveală și „portretul funerar" al unui alt cocon, mort timpuriu, cu numele de Ion.

Și domnul și feciorii lui poartă aici dulame foșnitoare de mătase cu mîneci lungi, cu benzi încrucișate pe piept și brîie late, încingîndu-le mijlocul, pe sub caftanele deschise în față și fără mîneci, cu gulerele rotunde, detașabile, presărate cu mărgăritare pe toată întinderea lor.

În cap, scufele țesute cu perle ([138]) se apleacă spre ceafă turtite sub povara coroanelor foarte înalte și grele, cu fleuroanele lungi ca niște frunze de aur, încrustate cu pietre scumpe. Stofele sînt din cel mai scump postav de aur, toate la un loc prețuind cît o frumoasă avere.

Aproape la fel îmbrăcate se înfățișează ochilor și doamna Elena și domnița Ruxandra, avînd în plus gulerele prelungite în jos cu cîte un pieptăraș brodat și el cu perle, iar în locul *tichiei de mărgăritare,* doamna țării Moldovei purtînd un *mesal* subțire stropit tot cu perle.

În locul coroanei înalte de aur, domnița Ruxandra arborează o diademă bătută și ea cu

127. *Petru Rareş voievod, doamna Elena Brancovici şi copiii* (după fresca de la Probota)

mărgăritare. De o rară frumuseţe sînt la aceste femei mînecile înflorate cu fir ale cămăşilor, cu manşetele perlate şi ele, a căror modă dăinuia de pe vremea lui Ştefan cel Mare.

E o nemaipomenită risipă de mărgăritare, de sute şi mii de mărgăritare, în portul acesta domnesc de curte, ca şi cînd perlele s-ar fi pescuit oricînd în apele noastre de munte şi nu ar fi venit în ţară, aduse cu atîta cheltuială din mările adînci ale Orientului îndepărtat.

Înveşmîntaţi asemănător, îi aflăm pe domn şi pe doamnă, domniţă şi coconi la Probota (Fig. 127 şi în tabloul votiv de la mînăstirea Rîşca cu deosebire că, pe deasupra, voievodul şi soţia lui îmbracă aici mîndre cojoace îmblănite, fără mîneci, scurte pînă mai jos de genunchi, iar doamna şi domniţele au gulerele de mărgăritare treflate.

Într-o haină brodată, cu desene de aur şi reverele răsfrînte, îmbrăcată peste o jupană cu guler înalt şi închis la gît, ne întîmpină acelaşi Petru voievod într-o frescă de la Athos şi domneşte înveşmîntat la Moldoviţa (Fig. 128).

În rest, tot atît de interesante reprezentări aflăm la mînăstirea Humor (Fig. 129), la bi-

128. *Petru Rareş voievod* (după fresca de la Moldoviţa)
129. *Doamna Elena Brancovici şi Ştefan Rareş voievod* (după pictura murală de la Humor)

serica Sf. Nicolae din Dorohoi sau la Sf. Dumitru din Suceava.

Interesante rămîn în această din urmă biserică și înfățișarea Elenei lui Petru Rareș, purtînd sub coroană vălul lung, lăsat pe spate, al doamnelor țării, și caftanul cu guler lat, îmblănit, al Ruxandrei, ca și diadema de aur, pietre scumpe și mărgăritare, cu pandelocuri, a celeilalte domnițe mai mici.

Remarcabile sînt, iarăși, coroanele așa de înalte, cu ramuri înflorite de mărgăritare, a doamnei Elena și a fiului, Ștefan Rareș voievod, de la Moldovița, precum și mesalul bogat al mamei, din același tablou votiv (Fig. 130), care ne face să ne gîndim la vălurile străvezii de tot felul ce se aduceau acum, mai multe ca oricînd, și din Brașov și din orient, nu numai pentru Țara Românească ci și pentru Moldova.

O frumoasă și elegantă rochie domnească, roșie, de atlas aurit lungă pînă la pămînt, cu mînecile cu manșete strîmte, cu gulerul rotund, cu centura, banda care o traversează vertical, precum și cu tivul de la poale, țesute toate cu mărgăritare, după moda vremii lui Rareș, ne oferă, în fresca exterioară de la Voroneț, și

130. *Doamna Elena și Ștefan Rareș voievod* (după fresca de la Moldovița)
131. *Costum de domniță de la mijlocul veacului XVI* (după fresca de la Voroneț)

„Domnița salvată de la moarte de sf. Gheorghe“ (Fig. 131), aceeași elegantă odajdie bizantină purtînd-o însuși voievodul țării în fresca de la Pătrăuți.

O VĂDANĂ PRIBEAGĂ ȘI SUITA EI

Asemenea văluri, de proveniență turcească, deosebit de fine, în uz pe meleagurile noastre, va trimite în dar Pătrașcu cel Bun și reginei văduve Izabela, fără ca voievodul Țării Românești să bănuiască măcar că propria lui doamnă va rămîne văduvă în același an, 1557, și va trebui să pribegească într-o zi peste munți, în Țara Ungurească, împreună cu cîțiva boieri credincioși, luîndu-și cu sine din cămările vistieriei numai atîtea veșminte cîte puteau să-i încapă în cîteva care și trăsuri.
Acolo în Sibiu, de unde răposatul ei soț aducea mai înainte evantaie, lanțuri de aur, năfrămi străvezii, apă de trandafiri și mulțime de postavuri scumpe nemțești (schay, stamet, lunden, scharloch, Bergamo, zwayling etc.),

acolo în Sibiul prieten se va întocmi, cîțiva ani mai apoi, catagrafia de lucrurile acestei doamne a lui Pătrașcu vodă și ale însoțitorilor ei, Radu Socol, logofătul Radu, fiul lui Teodor, ale boierilor Hamza și Benga, Stanciul Bengăi etc., numai așa putînd fi cunoscute astăzi straiele scumpe pe care le îmbrăcau și cernita voievodeasă și sfetnicii băjenari, în văzul străinilor ([139]).

Din garderoba elegantei doamne lista enumeră: două cămăși de femeie cu gulere de mărgăritare, unsprezece cămăși cu gulere aurite cu nasturi mici auriți, o scufie, cinci mărămi, trei șorțuri cu mărgăritare, cinci mărimi de purtat (de toate zilele), patruzeci și nouă de nasturi auriți pentru veșminte, încrustați cu pietre scumpe și cu mărgăritare, o cataramă mare de argint pentru rochie, șase inele de aur și un florin de aur, în cutie. Din cele „păstrate într-o ladă de piele": trei cămăși cu gulere aurite cu nasturi de argint, două cămăși noi aurite, o broboadă de catifea aurită. Dintr-o „ladă galbenă": o tichie cu mărgăritare, un guler cu mărgăritare cu năsturași de argint, un șorț cu mărgăritare, un șorț de fir de aur, două paftale mari de argint. Dintr-o ladă de argint: ace încrustate cu mărgăritare. Trei sute de florini de aur într-o pungă; și apoi „rochiile doamnei lui Pătrașcu vodă". Dintr-o ladă albă: *o hățușcă* de atlas roșie prețuită la 50 de florini, o sucnă („szoknya") de camocat (damasc) verde, prețuită la 24 de florini, o sucnă de camocat roșu, prețuită la 13 florini, o sucnă de camocat vînăt, prețuită la 16 florini, o sucnă de atlas aurit, prețuită la 100 de florini, o sucnă verde aurită, prețuită la 40 de florini, o sucnă albă aurită, prețuită la 60 de florini, o sucnă roșie aurită, prețuită la 28 de florini, o sucnă albă aurită, prețuită la 117 florini. Altă sucnă albă aurită cu două catarame din mărgăritare, împodobită cu pietre scumpe, prețuită la 66 de florini, o sucnă de atlas vînăt, prețuită la 26 de florini, un caftan

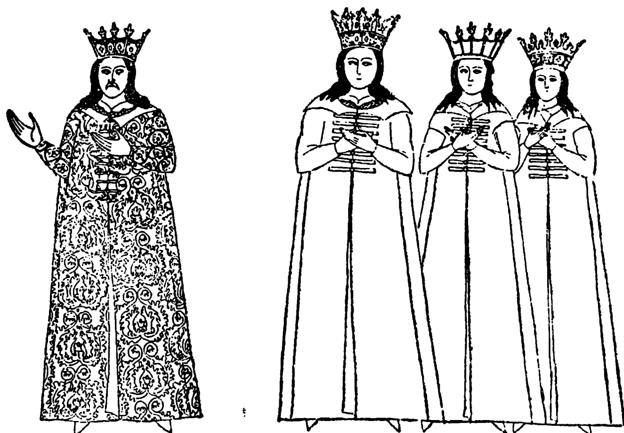
bărbătesc aurit, preţuit la 30 de florini, o sucnă albă de camuca, o sucnă de *tabit*. Din lucrurile Socolilor: două coifuri, un guler de taftă cu mărgăritare, 20 de florini, un lanţ de aur, o rochie roşie aurită, 13 florini, alt caftan bărbătesc aurit, 60 de florini, o şubă de blană de jder, aurită, 70 de florini, o rochie neagră de catifea, patru cămăşi cu gulere aurite, cu nasturi, o sucnă de camocat vînăt, 15 florini, două basmale, un contăş de atlas alb aurit, 22 de florini, un guler cu nasturi, al fiului lui Benga, un mintean făcut dintr-un caftan de catifea aurită, 20 de florini etc.

Iată dar că Transilvania, loc de refugiu al neamului Basarabilor, al familiilor lui Neagoe şi Pătraşcu cel Bun, mai avea un cuvînt de spus în materie vestimentară. Sucnele şi conteşurile începuseră să se poarte, fiind croite după moda de peste munţi, chiar dacă tafta, atlasul, tabitul sau postavurile aurite erau turceşti şi chiar dacă, la originea lui, chiar şi conteşul era o haină orientală ([140]).

De peste munţi, de la negustorii saşi din Braşov şi Sibiu, aduceau şi Mircea Ciobanul şi doamna lui, Chiajna, încă din prima lor domnie, pe lîngă cupe aurite, argintării, ceasornice, ape parfumate şi cofeturi, scumpe postavuri de îmbrăcăminte, mătăsuri fine şi pălării, postavuri de Brügge, Karazye, Stamet, pălării de Pojon (o singură pălărie de aceasta costînd pe atunci 16 dinari), pălării late, brune, coifuri aurite şi neaurite, mănuşi etc. ([141]).

Cum vor fi arătat aceste pălării pe care, şi în 1558, le aducea Mircea, pentru el şi pentru feciorii lui (la 5 mai 1558 se primeau din Sibiu 2 pălării pentru cei doi copii ai voievodului), ne putem închipui privind pălăriile cu calota ascuţită şi borurile de zibelină, de pe capul unora din oamenii vremii.

În fresca de la mînăstirea Snagov, şi Mircea Ciobanul şi Chiajna şi feciorii lor, Petre, Radu şi Mircea (Fig. 132), ne apar tot cu rămuroasele coroane de aur pe cap, îmbrăcaţi în caftanele

132. *Mircea Ciobanul voievod și coconii* (după pictura murală de la biserica mînăstirii Snagov)

muntenești, cu gulere răscroite, detașabile, de aur sau taftă, împodobite sau nu cu mărgăritare, pe care le citează și inventarele de avuții ale vremii, acoperindu-le umerii, și îmbrăcînd pe dedesubt dulame și încălțînd acele ghete („calceos") de culoare roșu aprins, sau pantofii, cizmele ori ciubotele, al căror drept exclusiv de a le lucra fusese acordat în Cluj, de regina Izabela, în același an 1558, doar breslei pantofarilor și cizmarilor („cothurnarilor") localnici.

LA CURȚILE CHIAJNEI

La fel se înfățișează mai tîrziu și voievodul Petru al II-lea, feciorul lui Mircea Ciobanul, într-o altă frescă pe zidurile mînăstirii Snagov, purtînd în mînă, acum, pentru prima oară, eleganta năframă, a cărei modă începuse abia pe la mijlocul acestui veac, înveșmîntat în caftanul fără mîneci (lucrat din postav aurit și cu blană la gît) al vremii lui.
O avem în frescă pe vestita doamnă Chiajna, cu gătelile și pandelocurile ei de împărăteasă

bizantină... Dar ce n-am fi dat să se fi păstrat pînă astăzi și chipul pictat în ulei al uneia măcar din fiicele Chiajnei, cea care își trimitea, de pildă, în 1562, portretul zugrăvit la București („icone sponse") tocmai în Țara Moldovei voievodului Despot Eraclidul, care o pețise acum prin boierii Avram și Moțoc.

Cît privește pe doamna lui Petru, Elena Cherepovici, e păcat că nu ni s-a păstrat și icoana ei, în strălucitoarea îmbrăcăminte apuseană de nuntă, cu care va fi intrat în fruntea alaiului în țara noastră, ca o tînără nobilă ce era, crescută la curtea principelui Ioan Zapolya.

Vital interesați în negoțul cu Muntenia, sașii ardeleni vor continua să trimită și soțului ei daruri nenumărate, în afară de șoimi, lănci și scuturi: postavuri de Brügge, pînză Galler și pălării după moda Ardealului, așa cum spun catastifele contemporane, cu atît mai mult cu cît comerțul Transilvaniei cu Țara Românească atingea acum un nivel atît de ridicat, încît vornicul Stănilă scriind brașovenilor, în 1558: „Știți bine că, fără noi, voi nu puteți fi..." nu spunea decît adevărul. Și adevărul era că Țara Românească trăia acum un moment de mare prosperitate economică și abundență. Era atîta puzderie de mărfuri în tîrguri, încît voievodul Petru cel Tînăr scria și el brașovenilor, la 22 aprilie 1564: „În țara noastră se găsesc de toate, avem de toate și nu cerem nimic de la voi".

De altfel, și eleganța vestimentară a unor simpli orășeni ca „Închinătorii la nașterea lui Cristos" din miniatura tetraevanghelului din 1573 ([142]), atît de frumos îmbrăcați, dovedește un pronunțat simț pentru culoare și gust artistic chiar, care nu sînt numai ale pictorului ce decorează manuscrisul.

Iată dar că, o dată ajunsă în București și devenită doamnă, Elena Cherepovici ar fi putut să-și lepede fără să lăcrămeze vechile straie de fată, îmbrăcînd somptuoasele șube aurite și scumpele caftane domnești, haine de cere-

monial muiate în fir și neîntrecute în bogăție, cu care, după o veche tradiție, trebuiau să se gătească femeile încoronate din Principate. Luxul mare de la curtea din București a feciorului Mirceoaiei trebuie să o fi cucerit de la bun început pe frumoasa Elenă, făcînd-o să-și uite vechiul ei port de pînă atunci.

Bogăția acestui tînăr descendent de voievod-cioban (purtînd o veche poreclă boierească de mare exportator de vite), nu-și putea găsi cu ușurință egal în aceste părți de lume. La mazilirea lui, din 1568, el lăsa în urmă, în cămările de taină ale domniei, o jumătate de milion de galbeni, afară de cei 210 000 de ducați de aur, pe care energica lui mamă reușise totuși să-i pitească..., și afară de alții, despre care nimeni dintre contemporani nu relatează nimic. Își poate imagina oricine de ce, cu asemenea saci de aur, resturi modeste ale unei vistierii domnești risipite în graba plecării, eleganța vestimentară a curții din București nu era o problemă.

SUMANE ȘI RADVANE

Iată și mai pretențios în gusturi decît tînărul domn muntean, poate și mai bogat decît acesta, voievodul Moldovei, Alexandru Lăpușneanu, al cărui tezaur personal gemea de „mărgăritare și aur“ ([143]), după cum ne informează unele condeie contemporane, trimitea la Bistrița oameni de încredere să-i cumpere scumpe cojoace din fire amestecate, albe și negre, și vase mari cu apă de trandafiri, dar întreținea legături de corespondență și treburi negustorești, și cu dogele Veneției, și cu ducele Prusiei, primind la Iași, musafiri florentini și venețieni, în aceleași scopuri.

Din Bistrița, voievodul aducea într-un rînd blănuri pentru sine și sute de sumane sure, fumurii pentru ostașii lui, pîslă, șofran, postavuri, rădvane, cingători, iar din Veneția, cu

scutire de vamă pentru ai săi, scumpe bucăți de *carmasin, adamscă, atlaz* și *catifele* de preț. Îl vedem aievea, prin 1564, pe Nicolae Raț, curteanul domnului Moldovei, îmbrăcat cum era atunci, călător prin Ardeal, în tunica lui ostășească din cocîrlat peste care își pusese o haină lucrată din postav de caragiu alb, încălțat fiind cu „caligas et calciamente"... etc.

Îmbrăcați cu mare eleganță, în șube scumpe îmblănite, din brocart și adamasc venețian, și purtînd pe cap tichii din care, aici, lipsesc obișnuitele mărgăritare, pe sub coroanele înalte de aur greu, ni se înfățișează Alexandru Lăpușneanu și feciorii lui (Fig. 133) în pictura murală a mînăstirii Dochiar de la Athos ca și

133. *Alexandru Lăpuşneanu şi feciorii lui* (după tabloul votiv de la mînăstirea Dochiar)

la Slatina (Fig. 134), unde o refacere ulterioară intervine în vechiul stil al îmbrăcămintei.

Tot atît de interesante piese de îmbrăcăminte voievodală oferă și cele două minunate broderii (Fig. 135) dăruite de către Lăpușneanu și Ruxandra mînăstirii Slatina pentru iertarea păcatelor multe și grele. Înfățișate în atitudine de rugă, fie în genunchi, fie stînd în picioare, portretele domnești din dvere se apropie de adevărul vieții, atît fizionomic cît și costumar, parcă și mai mult decît obișnuitele tablouri votive din zugrăveala bisericilor.

În dvera din 1561, peste nevăzuta dulamă cu ceprage de aur și guler înalt de mărgăritare, Alexandru vodă îmbracă un frumos caftan fără mîneci, din postav țesut cu fir de aur, de cu-

134. ***Alexandru Lăpușneanu voievod cu doamna și cu unul din coconi*** **(după tabloul votiv de la mînăstirea Slatina)**

135. *Alexandru Lăpuşneanu şi doamna Ruxandra* (după o dveră contemporană de la mînăstirea Slatina, azi la Muzeul de Artă al Republicii)

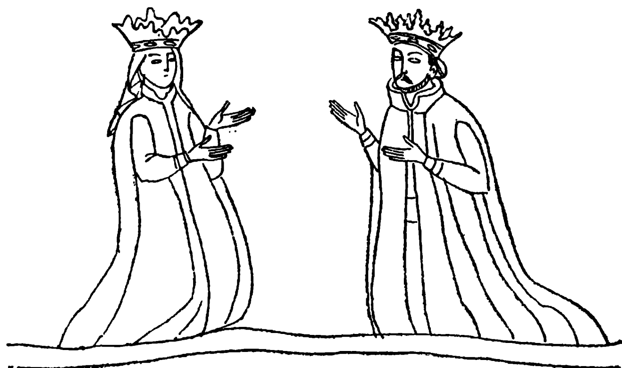
loare roșie. Într-o somptuoasă haină asemănătoare se înfățișează și doamna Ruxandra, din nevăzuta ei rochie ivindu-se doar mînecile strîmte și largi prin gurile scumpului *hilat* (Fig. 136).

Mai elegantă și mai de preț se vădește garderoba domnească în cea de a doua dveră, nedatată, prin desenul florilor de aur din țesătura capotului, deschis în față, al voievodului, ca și prin vălul de sub coroană și prin gulerele de blană ale doamnei lui.

MESALUL

La rîndul ei, doamna Ruxandra, această frumoasă și nefericită fiică a lui Petru Rareș, pozează zugravului athonit în tradiționala haină domnească fără mîneci a moldovenilor din vremea lui Ștefan cel Mare, prin gurile căreia se strecoară mînecile cămășii (iei) sau rochiei, brodate și ele în flori de fir, alese.

De sub coroana, neobișnuit de înaltă, cu pandantive de împărătească răsăriteană, coboară, lăsat pe spate, mîndrul mesal vărgat pe care,

136. *Alexandru Lăpuşneanu voievod şi doamna Ruxandra* (după o dveră din 1561 de la mînăstirea Slatina, azi la Muzeul de Artă al Republicii)

în vremea lui Lăpușneanu, la 1565, îl aveau pînă și boieroaicele muntene, ca jupînița Rada, fiica Barbului comisul, din pînză de *canavăț*, brodată cu fluturi de aur și mărgăritare.

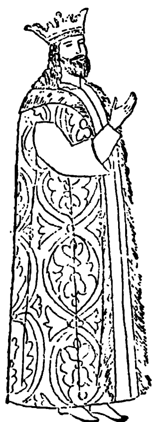
Acesta era, așadar, portul domnesc și boieresc din vremea Lăpușneanului dar și a lui Despot Eraclid, voievod care și el își făcea cumpărăturile în Italia. Dar, din bogatele comornițe ale acestui mîndru domn, despre care amintesc pe alocuri paginile lui Sommer, n-a mai rămas nimic.

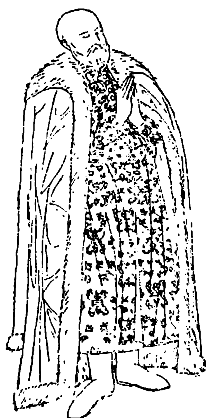
Știm numai că, după năpraznica moarte, o bucată din coroana de aur pe care o purtase, poate, la înscăunarea lui, în geroasa zi de Bobotează a anului 1562, 10 inele de aur împodobite cu pietre scumpe și multe, multe mărgăritare fuseseră îngropate în pămînt, la Terpiu. În țărînă zăcea acum și trupul, mai sfîrtecat chiar decît coroana de aur, al temerarului Despot. Cît privește blănurile la modă pe atunci în Muntenia ca și în Moldova, în afară de jderul și cacomul, vulpea și nevăstuica, deosebit de prețuite și scumpe erau pielicelele de zibelină sau samur aduse din Mosc, între 1560—1562, atît de negutătorii moldoveni, ca Drăgan de pildă, cît și, mai tîrziu, de trimiși ai voie-

vozilor; sau de negustori ca Nicolae Pogoniadis, din tîrgul București, cel care călătorea în 1595 de la Iași la Moscova, pentru a cumpăra, de asemenea, piei de zibelină, comerț pentru care, cîndva, intervenise însuși sultanul.
În culori destul de curate, s-a conservat din această vreme în de atîtea ori încercata de incendii biserica „Frăției ortodoxe“ din Liov, cu hramul „Adormirii“ (Uspenia), portretul unui mare vameș moldovean (Fig. 138) din timpul domniei lui Alexandru Lăpușneanu: Constantin Corniact, care, și dincolo de hotarele țării, ținea să îmbrace tradiționalul costum românesc, punînd peste strălucitoarea dulamă aurită frumoasa șubă de brocart întunecat și încălțînd cizmulițele orientale ([144]).

ȘTEFAN TOMȘA, IUBITORUL DE ADAMASCĂ

Documentele acestui timp ne mai păstrează amintirea lui Ștefan al VII-lea Tomșa, efemer voievod al Moldovei prin 1563—1564, ca a unui mare iubitor de adamască, acea stofă scumpă de mătase cu flori de aur numită și camhă sau camocat, adusă din Veneția sau orient, cu care le plăcea să se îmbrace la zile mari și domnilor și boierilor noștri mai bogați, jupînii mai mărunți și tîrgoveții mulțumindu-se cu caragiul (cariseea sau carasia) fabricat în Silezia sau Ardeal.
Fugar în Polonia, după nici un an de domnie, Ștefan Tomșa este prins și decapitat la Liov, din porunca regelui Sigismund August, semnată la 26 aprilie 1564. În ajunul urcării pe eșafod, el lasă prin testament preotului ortodox din Liov, Prasmo, duhovnicul care, la 15 mai 1564, îl împărtășise împreună cu pribegii lui tovarăși de temniță și de moarte, Spancioc vornicul și Moțoc, vătaful Iașilor, o asemenea haină „vestis sua adamasci“, din garderoba lui princiară, voievodul, el însuși, fiind coborît în mormînt îmbrăcat într-o haină de adamască

137. *Alexandru al II-lea* (după o miniatură din evangheliarul de la Sucevița)
138. *Portretul lui Constantin Corniact, fost mare vameș al Moldovei* (după o pictură de la biserica „Frăției Ortodoxe“ din Liov)
139. *Ioan vodă* (reconstituire după o efigie monetară)

împodobită cu nasturi de aur. Adamască și mărgăritare conțineau și inventarele de lucruri ale vornicului Petru și ale vătafului Ioan... (145).

Confecționate din scumpă adamască de diferite culori, albastră, mohorîtă, albă, galbenă, cu „floare cu obraze“ ori „cu floare și obraze“, sau din strălucitoare taftă, conteșurile sau contușurile împodobite cu chiotori de aur și clopoței, cu mînecile despicate atîrnînd întocmai ca șubele și ca viitoarele cabanițe împărătești, erau acum la modă în ambele Principate, ca și în Ardeal și Polonia.

Într-un asemenea conteș, haină de gală, încins cu brîu de mătase, îl aflăm înveșmîntat și pe voievodul Munteniei, Alexandru al II-lea (Fig. 137), cel trăit atît amar de vreme în Pera, ca și fratele lui, Petru Șchiopul, însurați pînă la urmă și unul și altul cu italience. El ne apare astfel îmbrăcat în pecetea domnească a țării, în vreme ce, în miniaturile evangheliarului de la Sucevița poartă tradiționala șubă lucrată

din postav aurit, cu reverele îmblănite sau cu misadă la gît. Pentru el și pentru „feciorul domnului“, ardelenii trimiteau prin soli plocoane și daruri scumpe, în 1575, cum era „căciulița de catifea cu panaș și împodobită cu fir de aur, în valoare de 10 florini și 12 aspri jumătate“.

Sînt hainele elegante care au luat locul vechilor costume de aparat ale domnilor în picturile murale ca și în mediul curților voievodale, straiele acestea fiind tot atît de proprii și Principatelor noastre și Țării Ungurești sau Poloniei.

Așa îi văd acum îmbrăcați pe domni cei mai mulți dintre zugravii și călugării miniaturiști contemporani și așa îi vor reprezenta în modestele lor tablouri votive sau în manuscrise. Veșmintele, firește, se lucrau în țară, și croitorii domnești erau oameni bogați și bine văzuți, destul de iscusiți artizani, mulți dintre meșteșugarii aceștia, organizați încă demult în bresle, la Iași și București, vînzîndu-și marfa, pe la 1569, și dincolo de hotare, unde hainele lor făcute gata („ioppas et vestimenta“), desfăcute în tîrgurile marilor orașe de peste munți, păgubeau pe negustorii locului prin concurența lor. Același lucru se poate spune și despre alți meseriași români tot atît de prețuiți și ei, ca ciubotarii, de pildă, dintre care unii își cumpărau la vremea asta case și prăvălii și terenuri în București, plătind deodată însemnata sumă de 6000 de aspri, sau făceau importante danii mînăstirilor din țară.

Cu vechea coroană de aur pe cap, îmbrăcat pe dedesubt cu dulamă iar pe deasupra cu șube somptuoase, pozează, cam la aceeași vreme, și celălalt voievod muntean, Mihnea Turcitul, pentru fresca din biserica Domnească din Tîrgoviște și pentru miniaturile pomenitului evangheliar de la Sucevița, nici hainele lui, nici ciubotele pe care le încalță, nefiind întru nimic

mai „turcești“ decît ale domnilor Moldovei. Ceea ce schimbă însă cu adevărat înfățișarea și fizionomia oamenilor noștri, în a doua jumătate a veacului al XVI-lea, este noul port al bărbii, moda aceasta fiind introdusă, desigur, ca multe altele, tot sub influența răsăritului.

Cît privește doamna Neaga, a voievodului lepădat de lege Mihnea, ne-a lăsat cerceii, salbele și inelele ei, din mormîntul cercetat de curînd, giuvele scumpe, încrustate toate cu mărgăritare. Dar cît de neînsemnate ne apar astăzi sărmanele, puținele relicve de găteală funebră ale acestei femei, pe lîngă adevăratele comori de argintărie și aur, de mărgăritare și pietre scumpe ale domniței Zamfira, o altă elegantă a timpului, fiica lui Moise vodă, măritată dincolo de munți și răposată printre străini, scumpeturi de a căror amintire pomenesc, la 2 decembrie 1575, hîrtiile vremii! Sînt acolo coroane de aur stropite cu safire, inele și brățări bogate, numai aur și pietre scumpe, strălucitoare diademe princiare, *năstrape* de aur și argint aurit, tipsii cu totul și cu totul de aur, șiraguri de mărgăritare, *cioltare* și *valtrapuri* argintate și aurite presărate și ele cu perle.

O vedem acum, așa cum umbla odinioară în cocie închisă, pe drumurile Transilvaniei, cu 6 telegari înhămați la aurita ei trăsură, chiar și caii acestui splendid echipaj fiind înveșmîntați regește, cu șabrace de catifea și urșinic, cu zăbale de argint și rafturi scumpe.

O avere purtau armăsarii domniței pe broderiile așezate sub șeile lor.

Și ce a mai rămas din toate?

O simplă inscripție funerară cu caractere latine mai amintește astăzi de aceea care a fost cîndva mîndra, neasemuit de bogata și eleganta Zamfira, vestita fiică a voievodului Moise („Saphira Moisini ducis inclita filia“)...([146]).

Hirsut și cu pleată bogată se înfățișează și Ioan vodă cel Cumplit (Fig. 139), între 1572—1574, în efigia monedei bătută de el în vremea trecătoarei și vijelioasei sale domnii.
Nu ni s-a păstrat nimic din îmbrăcămintea lui domnească, poate pentru că acest mucenic Ioan vodă „armeanul", mai român decît mulți dintre voievozii români ai Moldovei, n-a ținut posturile și n-a ctitorit biserici.

În portretul pe care ni-l oferă medalia, singurul autentic, el poartă o pălărie foarte caracteristică, pe care Miron Costin o aprecia cu dreptate ca fiind o pălărie nemțească, pentru că din Germania se aduceau atunci asemenea coafe, dar care se puteau zări la vremea asta și pe capul creștinilor din Țarigrad, și la curtea lui Henric al III-lea, regele Franței, și poate și aiurea; și, ilustrînd-o într-o gravură ce reprezintă un *Gentilhomme grec*, din Constantinopolul de după 1576, un editor francez al desenelor lui Niccolo de Nicolai o arăta ca fiind o „chapeau noir à l'albanoisse".

Ea nu era deci, așa cum au crezut cercetătorii, un simplu comănac autohton ci o elegantă pălărie occidentală, cu boruri înguste și calotă cilindrică înaltă, foarte la modă în apus și probabil destul de răspîndită și în țara noastră, de vreme ce o putem întîlni și într-o cahlă de smalț policrom din veacul al XVI-lea, descoperită nu demult la Cerbureni, lîngă Curtea de Argeș, în cuptorul unui olar român, cahlă reprezentînd un călăreț în costum apusean.

Dar nu numai hainele sau pălăriile erau uneori aceleași pe toată întinderea continentului, ci parcă și moravurile lumii.

Gentilomul care îl asasina pe catolicul duce François de Guise, de pildă, era rupt în bucăți, în Place de Grève, la 1563, în același fel barbar în care, unsprezece ani mai tîrziu, va fi ucis de turci și Ioan vodă moldoveanul.

Din Parisul acesta al cruzimilor asiatice și al luxului rafinat de la curtea regelui Henric al III-lea aveau să vină în capitalele noastre și unele piese de îmbrăcăminte franțuzească și moda *cercelului* prins la urechea voievodului Petru, ba chiar și unii cinsteși călători străini, care ne vizitară țara.

IAȘII ÎN 1585

În 1585, François de Pavie, senior de Fourquevauls, intra în Moldova, împreună cu Riminez, Boncourt și Montalais, fiind îmbrăcați, din porunca lui vodă, și el și suita lui, ca niște „boieri“ și oaspeți ce erau, cu șube îmblănite, dîndu-li-se să poarte și pălării cu boruri întoarse de zibelină, sau cușme ([147]) după obiceiul locului.

Întîmpinat din partea domnului, de către Brutti, „gentilom albanez“, François de Pavie îl vede și descrie pe voievodul Petru Șchiopul stînd în jeț, sub un foișor („fraiscade“), și primind jalbele supușilor săi, înconjurat fiind de sfatul țării și de 300—400 de ostași, îmbrăcați în uniformă, purtînd iatagane la coapsă și cîte o secure în mînă.

Jupînesele boierilor îi apar lui François de Pavie, așa cum arătam mai sus, bălane la chip, cu pielea albă, în costumul lor ciudat, orientalizat, dar păstrînd pe creștetul capului acele elegante pălării de soare, mari cît un ciur, de proveniență occidentală, nu aceleași ca în vremea lui Ștefan cel Mare, a căror modă venea acum din Ardeal, pălării rotunde și cu borurile foarte late, de aparența nimburilor, împletite din panglici colorate, înguste de două degete.

Aceleași coafe ciudate, pe care zugravul Mina, de la mînăstirea Căluiu ca și, mai înaintea lui, zugravul de la Stănești și argintarul brașovean al boierului Dragomir le vor zări acum pe capetele jupîneselor muntene și le vor reda în

pictura zidurilor de biserică sau pe ferecături de cărți, dăruite apoi lăcașurilor de închinare.

Mai mult nu ne spunea François de Pavie despre portul moldovenilor lui Petru Șchiopul. Dar, ce nu spunea el completează călătorul englez John Newberie, în relatarea voiajului făcut prin Valahia și Moldova în 1582, relatare apărută abia în 1625 în colecția „Purchas his Pilgrimes". Și deosebirea de port între o țară românească sau alta aproape nu exista la vremea asta. „Femeile, aici (scrie Newberie) umblă în rochii turcești și cu turbane, cu două—trei ghemotoace (bucle) de pietre de fiecare parte a turbanului, avînd rochiile iarăși presărate cu pietre la poale, și de urechi le atîrnă lanțuri de mici perle!

Fetele poartă pe cap găteală, ca o mitră, pe care părul e legat în formă de cruce, și unii dintre copii au la urechi verigi de sîrmă, după obiceiul indienilor." (?) ([148])

Iată dar că Petru Cercel, aducînd acum în ureche podoaba de împrumut, după moda de la curtea Franței, nu va stîrni o uimire prea mare printre români, obiceiul verigilor de sîrmă prinse la urechile copiilor fiind aici de o mai veche datină, desigur în legătură cu o superstiție străveche.

GUGIUMAN CU OLMAZURI ȘI RUDE LA MURANO

Din fericire ni s-au mai păstrat și alte cîteva chipuri ale voievodului Petru Șchiopul și ale feciorului său, Ștefăniță, printre care o stampă și un tablou în ulei, din anii de pribegie ai domnului, în Tirol. Mai avem, de asemenea, o listă tîrzie, din 1594, de lucruri personale, o foaie de zestre din 1587 a fiicei sale, domnița Maria (Madonna), portretul ei și al doamnei Maria Amirali, într-o pictură refăcută grosolan, de pe zidurile mînăstirii Galata și la biserica Sf. Sava din Iași, cîteva scrisori ale voievodesei

Ecaterina Salvarezi, doamna lui Alexandru, adresate surorii ei Mărioara Vallarga-Adorno din Veneția, la San Maffio di Murano, în sfîrșit o scurtă corespondență a unor italieni de la curtea din București a lui Mihnea vodă, care, toate la un loc, ne lasă să întrezărim, măcar în liniile ei mari, generale, care va fi fost costumația de curte, în acest sfîrșit de veac românesc, în ambele Principate.

Mărturii și vestigii ale trecutului nostru îndepărtat, așchii risipite dintr-un copac odinioară vestit, cu fruntea lîngă nouri, pe care un trăznet l-ar fi doborît pentru totdeauna din înălțimi, cu vuiet mare...

Știm astfel că, în 1587, la curtea din București a lui Mihnea vodă boierii ședeau în divan îmbrăcați cu șube de postav de aur, îmblănite cu samur, că samurul la această vreme costa în Principate mai mult decît la Veneția chiar, că hainele acestea, nespus de costisitoare, lucrate din „drappi d'oro“ și din alte stofe tot atît de scumpe, nu erau de loc o raritate la Iași sau București. Așa cum nu erau de loc rare nici numeroasele blănuri de cacom sau blănurile toscane (tatuninul negru, camuhanul sau bogasiile albe și leșești), din care doamna Ecaterina trimitea la San Maffio, în vremea domniei soțului ori fiului ei, împreună cu sutele și miile de galbeni, Marioarei Adorno.

Încă și mai elegant decît Mihnea se prezintă voievodul Țării Moldovei, Petru Șchiopul.

Înveșmîntat în scumpe dulame de atlaz și taftă, peste care îmbracă caftanul de serasîr de aur, și purtînd pe cap căciulița sau gugiumanul de sobol cu surguci din pene de cocor, bătut în olmazuri (diamante), smaragde, bălașe și zamfire, domnul poartă la gît lanțuri de aur și în degete prețioase inele împodobite cu „iamanduri“.

La coapsă îi atîrnă un hanger cu mînerul de pietre scumpe.

Urmărind aceeași catagrafie a garderobei princiare, dar și refăcuta pictură murală, la fel

de scump gătite trebuie să ni le închipuim și pe doamnele lui de mai tîrziu, Irina și Maria Circaziana, purtînd, peste cămășile roșii, cenghere muierești ori elegante feregele de catifea sau de atlaz ori dulame încheiate cu nasturi de aur și mărgăritare. Mijlocul le este încins de brîie presărate cu turcoaze, rubine și copci de aur. Pe cap își pun scufii negre de catifea, împodobite cu roze de aur și mărgăritare mari, marame ori cučme. Atîrnat de un lanț de aur, le spînzură la piept cîte un ceasornic de forma unui ou, în urechi își prind cerceei încrustați cu olmazuri, iar de grumaji lanțujele de aur cu montură de mărgăritare sau lefturi bogate, cu iamanduri (diamante) sau șiraguri de perle, lungi pînă la poale și răsucite de cîte două ori în jurul gîtului.
Elegantele noastre își cercetează frumusețea în scumpe oglinzi de cleștar, în patru colțuri, cu cadrul de aur și mătase vișinie, ornate cu turcoaze, iacinte și granate, și își dreg fața cu sulimanuri care le albesc pielița, cum observa François de Pavie ([149]).

O FOAIE DE ZESTRE DOMNEASCĂ

În iarna anului 1587, în ziua de 3 decembrie, domnița Maria se mărită cu marele spătar moldovean Zottu Țigara din Ianina, albanezul, și la nunta ei, o veselie mare, Petru, voievodul Moldovei, îi dăruie cu foaie de zestre, printre altele: o coroană de aur bătută cu pietre nestemate în valoare de 5 000 de florini, o coroniță de aur cu bălașe (rubine) — („coronella con balassi“) —, mai multe cruci cu pietre scumpe și mărgăritare, galbeni prinși cu mărgăritare, inele, mînecare cu pietre scumpe, conduri, o rochie de vară „de modă leșească“, feregele de soboli, feregele de brocart, scufii de aur, dintre care una, o „scufia di Valachia“ stropită cu perle, în valoare de 10 000 de aspri.

Este într-adevăr impresionantă mulțimea și bogăția lănțujelelor de aur, a șiragurilor de mărgăritare, a giuvaerelor și crucilor bătute în nestemate și stropite cu perle, a „frontarelor“ de aur, a scufiilor lucrate în fir de aur și presărate cu pietre prețioase și cu mărgăritare. Dar, lucru ciudat! Printre atîtea bijuterii doar ici-colo apare și cîte o piesă scumpă de îmbrăcăminte ca și cînd garderoba propriu-zisă a domniței nu ar mai fi încăput în paginile foii de zestre și așa destul de întinsă, sau ca și cînd nu se menționau aici decît rochiile foarte scumpe.

Într-un loc „un piccandolo detta vesta con perle et oro, opera rare, de Lehia“, numai haina aceasta scumpă și rară costînd, ea singură, 30 000 de aspri. În altul, o pereche de pantofi („un paio de scarpe“) și un giulgi fin întrețesut cu fir de aur („un fazzuol per ori“), alte patru scufii de aur, nasturi sau sponciuri de aur. O ferezie îmblănită cu zibelină (20 000 de aspri), o ferezie căptușită cu brocart (10 000 de aspri), o blană de zibelină, postavuri, alte blănuri de zibelină, tulpane turcești din brocart de aur și argint („un dulipan alla turchesca“), un alt tulpan de tabin și aur, un altul de brocart verde cu aur şi altele ([150]).

Erau acum la modă feregelele de soboli și tichiile de aur (de frenghi-serasîr) stropite cu mărgăritare, ca în vremea lui Petru Rareș, acum îndătinate, cărora inventarele redactate de italieni le adăugau atributul specificului „di Valachia“, spre a le deosebi de alte scufii purtate în Principate sau aiurea. Și credem că între această scufie „di Valachia“, pe care o citează foaia de zestre venețiană, pe care o cunoaștem prin testamentul din 1599 al lui Zottu Țigara, și „scufiile ungurești pentru domn“, de care pomenește catagrafia tiroleză cu lucrurile lui Petru Șchiopul (1594), nu putea fi nici o legătură.

Se bucurau de multă prețuire la curtea domnului blănurile de samur dar și blănurile tos-

cane, blănurile de cacom, „bogasia leşească subţire, foarte frumoasă“, „tatunirul negru“ şi camocatul „cu flori şi obraze de fir“, din care, la 1588, se dăruia pentru feloane, procoviţe şi tetrapoade, în toate culorile, şi mînăstirii Galata, cinci ani de la fundarea ei.

Din toate aceste scumpe cumaşuri, aşa cum arătam mai sus, trimitea generoasa doamnă a lui Alexandru al II-lea al Ţării Româneşti, Ecaterina, şi la Veneţia, Marioarei Vallarga-Adorno din Murano, ca o soră bună ce-i era, între anii 1578—1591 şi chiar mai tîrziu, după ce nu va mai fi voievodeasă ci doar o sărmană femeie în exil.

Un tablou votiv din mînăstirea Galata (Iaşi), refăcut în vremea din urmă, ne păstrează chipurile doamnei perote a Moldovei, Maria Amirali, soţia dintîi a lui Petru Şchiopul (Fig. 140) şi al doamnei Maria, aceea care, cîţiva ani mai înainte, nuntise cu Zottu Ţigara. Sînt îmbrăcate şi una şi cealaltă în haine de preţ, dar nu din cele domneşti, de aparat, ci în veşminte simple de curte, neoficiale.

Doamna Maria poartă pe cap marama pe care o bănuim din giolgi fin, străveziu ([151]). Ea îmbrăca pe dedesubt o rochie largă, lungă pînă la pămînt, una din acele sucne obişnuite şi în Ardeal ca şi la curţile boiereşti ale ţării, peste care pune feregeaua tivită cu samur.

Două şiraguri lungi de mărgăritare sînt singura podoabă de bijuterie care îi completează modesta înfăţişare de ctitoră a mînăstirii alături de soţul ei. Luxul de la curţile româneşti le era familiar acestor străine încoronate. Grecoaice—italienizate, elegantele doamne ale celor doi voievozi români veneau la rîndul lor dintr-o lume pretenţioasă, pentru care îmbrăcămintea scumpă era prima lege a existenţei. În patria lor de baştină, perotele umblau acum înveşmîntate, aşa cum scrie în cartea sa de călătorie Niccolo de Nicolai, geograful regelui Franţei, în 1576 ([152]):

140. *Maria Amirali, doamna lui Petru vodă Șchiopul și domnița Maria* (după o pictură de la mînăstirea Galata din Iași)

141. *Petru vodă Șchiopul* (după o gravură de epocă)

În dreapta apare domnița Maria Țigara îmbrăcată cu aceeași simplitate într-o scumpă feregea cu misadă la gît. Ea poartă pe cap o scufă femeiască de catifea cu surguci, a cărei formă prevestește ișlicul. Aceleași perle, în dublu colier, lung pînă la brîu, îi înfrumusețează portul.

În aceeași ținută sobră și plină de demnitate ni se înfățișează voievodul Petru Șchiopul alături de doamna lui, Maria Amirali, susținînd, de cealaltă parte a tabloului, macheta mînăstirii Galata, ctitoria lor moldovenească de lîngă Iași.

El poartă pe cap o cușmă cu surguci din pene de cocor. Pe trup, peste *dulama-antereu* cu mînecile lungi, îmbracă o feregea de brocart îmblănită, cu mînecile scurte, tivite și ele cu samur. Un lanț de aur cu mărgăritare, ca un șirag, se petrece de două ori în jurul gîtului, atîrnînd spre poale.

Deși, așa cum s-a arătat mai de mult, vechile picturi votive de la mînăstirea Galata și de la biserica Sf. Sava din Iași au fost refăcute destul

de grosolan și vulgar, probabil în secolul trecut, îmbrăcămintea ctitorilor păstrează mai toate trăsăturile ei de odinioară și în noua zugrăveală.

Autentice sînt și cușmele bărbaților și scundele calote rotunde cu surguci ale femeilor și chiar înfășurarea caracteristică a năframei pe capul doamnei, așa cum se purta la Țarigrad. Și e de ajuns să privim desenele din cartea lui Niccolo de Nicolai („Navigationi et viaggi fatti nella Turchia di Niccolo de Nicolai del Delfinato"), portretul acelei *Donna Turca,* sau chipul *Nobilei femei din Adrianopole* („Donna de conditione della cità d'Adrianopoli") ca să ne încredințăm că într-adevăr aceasta era moda orientului atunci, și că zugravul tîrziu n-a stricat mare lucru, refăcînd atît de nepotrivit tablourile votive la Sf. Sava și Galata. Autentice sînt și lanțurile care împodobesc hainele scumpe ale familiei lui Petru Șchiopul la mînăstirea Galata, încrucișîndu-se peste veșminte, la biserica Sf. Sava din Iași, așa cum cincizeci de ani mai tîrziu le vom vedea împodobind și îmbrăcămintea doamnelor și domnițelor din familia lui Vasile Lupu.

Cu totul altfel îmbrăcat pozează, pentru bust, gravorului străin din Tirol fostul *Petrus dei gratia Princeps Wallachiae Moldaviae,* cum sună inscripția, împreună cu feciorul său plăpînd, Ștefăniță, în modestele costume orientale de casă (Fig. 141).

Voievodul, înmormîntat scurtă vreme după aceasta la Bozen, poartă aici nelipsita cușmă sau gugiumanul de samur, cum i se spunea atunci, fără obișnuitul surguci, și pe deasupra dulamei de atlaz lucios ori de taftă, cu mînecile lungi și atîrnate, el îmbracă o haină simplă, cu mînecile scurte și chiotori pe care le bănuim aurite, agrafată la gît.

În stînga lui, „coregentul" Ștefan, un nevîrstnic, voievod numai cu numele, e îmbrăcat în haină răsăriteană, de culoare închisă, cu guler alb la gît. El poartă pe cap *toca* de

modă orientală pe care o afișau la acea vreme și germanii, și Ioan vodă cel Viteaz, și copiii din Constantinopole, desenați de Niccolo de Nicolai înainte de 1580.

E un costum simplu, fără podoabe, care nu are nimic din strălucirea garderobei de curte românească a acestui „feciorаș" răsfățat „al domnului", cum îl numesc actele vremii, pentru care se aduceau, în timpuri bune, gulere de aur și scufii, stropite cu mărgăritare. O strălucire pe care nu o mai amintesc astăzi decît hîrtiile consemnînd lucrurile care i-au aparținut cîndva, una întocmită cu dragoste de părinte de însăși mîna domnescului său tată, prin 1594, altele scrise de oameni străini, la Veneția sau la Innsbruck, unde sărmanul cocon își va sfîrși zilele, la 21 martie 1602, și în care avuțiile lui se amestecă pe alocuri cu ale Mariei Cercheza.

Figurează aici, laolaltă, zeci de mii de galbeni și nenumărate lănțujele de aur, pahare și cupe și năstrape de aur și argint, sinii și linguri și tipsii poleite sau de argint, corăbii și șoimi și cerbi și călimări de argint, sicale și cioltare aurite, săbii de aur și buzdugane de argint și *sahaidace* lucrate cu sîrmă, bucăți de mătase și bucăți de zarbă și de catifea roșie țesută cu aur, *boccele* scumpe și gugiumane de soboli, caftane de catifea și serasîr bun, cumașuri galbene și pestrițe, *peșchire* de mătase albă, *cenghere* muierești și cămăși roșii (de-ale doamnei Maria Cercheza), caftane de aur și feregele de atlaz, dulame de taftă și atlaz, *bilezicuri* de aur și inele cu olmazuri, șiraguri cusute de mărgăritare, *lefți* bogați cu perle, smaragde și rubine, șirinci și mahrame de aur, zeci de *mătcaluri* cu mărgăritare pentru înfrumusețat ceapsele doamnei...

Apoi scufii de aur împodobite cu turcoaze și bălașe, ceasornice de aur încrustate cu rubine, diamante și smaragde, coroane de aur, pandantive cu diamante și rubine, mantii ungu-

rești de atlaz cărămiziu, mantii de mătase neagră, îmblănite cu zibelină etc. ([153]).

Din trecutul fast al îmbrăcămintei lui princiare, din apusa frumusețe a costumației lui domnești dinainte, ne-a mai rămas o singură mărturie vie, de preț: tabloul în ulei descoperit în castelul Ambras (Tirol), în care acest Ștefan, „domn al Moldovei“ (Fig. 142), îngropat la Innsbruck, în frageda vîrstă a copilăriei, ne apare pictat în toată gingășia lui, cu pletele blonde și ochii albaștri, luminoși, înveșmîntat în haina scurtă apuseană, evazată, din postav cu flori de aur de adamasc verde, încins cu brîu de mătase, mîna stîngă ținînd-o, domnește, pe hangerul încrustat cu pietre scumpe.

O mantie țesută cu fir și tivită cu mărgăritare, din același scump material, îi împodobește umerii. În picioare, nădragi strîmți și cizmulițe occidentale, scurte, de piele galbenă fără toc (călțuni); alături, pe o masă, pălăria (scufia) voievodală de modă ungurească ([154]) cu boruri răsfrînte în sus, de zibelină, ornată cu fulii de diamante și surguci bogat, din pene de cocor, prins în față cu nestemate.

Adică la fel cum umblau acum și nobilii români sau maghiari din Transilvania, îmbrăcați în șube și dulame lungi, prinse în chiotori de aur și argint, îmblănite cu cacom, cu nevăstuică sau vulpe, lucrate de acei meșteșugari de cojoace scumpe, pe care documentele timpului îi numeau „pelliones“, „pellifices“ sau „pellipari“ ([155]).

Ne-a mai rămas de înfățișat un singur portret din galeria acestei domnești familii: este vorba despre cumnatul lui Ștefan cel Tînăr, *Zottu Țigara, mare spătar al Moldovei* (+1599 la Veneția), *ginerele serenisimului Principe a toată Moldovlahia, Petru Voievod* (Fig. 143), cum se intitulează el în gravura lucrată de Antonio Bosio ([156]).

Stampa, păstrată în două variante, îl reprezintă pe acest boier moldovean, de origine

142. *Ştefăniţă vodă, feciorul lui Petru vodă Şchiopul* (după o pictură în ulei de la castelul Ambras din Tirol)

143. *Spătarul Zottu Ţigara, ginere domnesc* (după o gravură contemporană de Antonio Bosio)

albaneză, de la Ianina, căsătorit cu domniţa Maria a voievodului Petru Şchiopul, la vîrsta de 37 ani, îmbrăcat într-o *dulamă pe trup,* o dulamă lungă lucrată pe talie, aşa cum se va purta şi de către Petru Cercel şi de boierii Buzeşti, din postav cu flori şi cu obraze de aur, croită probabil din scumpa *zarbă* ţesută din fire de mătase şi sîrmă, şi mărginită cu urşinic negru, din care protospătarul dăruia mai tîrziu şi mînăstirii Galata din Iaşi, pentru sfintele procoveţe. Haina este încheiată în faţă cu găitane şi chiotori de fir, cu mînecile strîmte şi manşete cu clapă, cu guler pătrat de horbotă. La cingătoare, un jungher mic, cu mînerul de pietre scumpe, în partea stîngă, iar în dreapta o sabie turcească pe care i se odihneşte mîna.

Peste haina bogată, boierul îmbracă şuba îmblănită, din stofă scumpă şi ea, deschisă în faţă şi prinsă într-un sponci de aur la gît, cu misadă şi cu marginile tivite cu samur.

El poartă capul acoperit cu o pălărie cu calotă rotundă, ţuguiată şi cu borurile îmblănite cu

zibelină, răsfrînte în sus și răsucite „en coeur" în față, de care atîrnă, căzînd pe spate, o panglică lată de catifea.

Protospătarul nostru e îmbrăcat astfel după „ultimul jurnal" al nobleței timpului ([157]).

AVUȚIILE LUI IANCU SASUL

E o epocă de înflorire economică vremea aceasta, a ultimelor două—trei decenii din secolul al XVI-lea, vreme îndestulată dar și umilită, vreme de crîncenă zvîrcolire sub călcîiul păgînului și de orientalizare aproape completă a portului orășenesc.

Principatele românești, ce-i drept, erau îmbelșugate cu de toate, nimic nu lipsea din bogatele „raiale". Și la 1588, italianul Franco Sivori, cronicar fără știre al lui Petru Cercel, putea scrie: „Este atîta belșug de alimente de orice fel și sînt atît de ieftine, încît, cu puțină cheltuială, cineva poate hrăni mulți..." ([158])

Nici chiar războaiele necontenite ale lui Mihai Viteazul, cîțiva ani mai tîrziu, nu vor reuși să secătuiască cu desăvîrșire țările noastre, cu toate pustiirile pe care le aduceau, cu toată risipa și pîrjolul și pierderile de aur și bunuri de preț, cu toate prăzile și jafurile care nici ele nu lipsiră.

Pe Iancu vodă Sasul, domnul fugar al Moldovei, locuitorii Liovului îl văd, în 1582, pentru prima și ultima oară, „într-o elegantă caretă, foarte scump și domnește îmbrăcat". Decapitat, din porunca sultanului, sub ochii suveranului leșesc, nefericitul fecior din păcatele domnești ale lui Petru Rareș, lăsa în urma lui adevărate comori, care fură toate confiscate de „regele prea creștin".

Bogății fără număr, așa cum erau îndeobște tezaurele personale ale domnilor noștri, veșminte și podoabe, pe care le aduseseră cu ei în pribegie, pînă la Snyatin, Iancu vodă și doamna Maria Paleologa, încărcate într-o sută

de harabale, din care 40 pline de pungi cu aur, fură confiscate și îngroșară acum averea majestății sale regelui Ștefan Bathory.

UN PRETENDENT CU CERCEL LA CURTEA REGELUI FRANȚEI

Se reedita tragedia lui Ștefan Tomșa, voievodul Moldovei, cel iubitor de adamască, al cărui cap se rostogolise pe eșafod, tot din vrerea păgînilor, în piața Lvovului, cîțiva ani mai înainte.

Ucis de turci, după o aprigă rezistență, pierise și .Ioan ·vodă. De teama păgînilor, feciorii Chiajnei se turciseră și Mihnea îmbrățișase legea Islamului. Din porunca aceluiași sultan, regele regilor, se va rostogoli în adîncul Bosforului și trupul lui Petru Cercel, domnul Țării Românești.

Epoca acestui Voievod-Nenoroc al istoriei noastre, Petru Cercel, ar fi trebuit să însemne o pagină de strălucire și reforme binefăcătoare pentru întreaga țară, și poate numai vitregia timpurilor și sfîrșitul lui năpraznic vor fi fost de vină pentru trecerea zadarnică prin viață a acestui frate vitreg al lui Mihai Viteazul, căruia regele Henric îi spunea „mon Cousin et bon Amy“ ([159]). Ostatic la Poartă de la vîrsta de 10 ani, exilat la Rodos și, mai tîrziu, în Caramania, călător prin Damasc, pribegind apoi în apus și întors în patrie prin Ungaria și Polonia, cu sufletul plin de frumusețile și bogățiile Italiei și ale Franței ([160]), protejat cum era al Ecaterinei de Medicis și al papei Grigore al XIII-lea, iubind eleganța și fastul curților europene, acest voievod român, care știa să compună scrisori și versuri atît de armonioase în limba peninsulei, nu a fost totuși decît o stea trecătoare pe cerul mereu înnegurat al Valahiei.

În 1579 îl întîlnim pentru prima oară la Paris, introdus la Curtea lui Henric al III-lea, care,

cu cîţiva ani mai înainte, ca rege al Poloniei, confiscase bogăţiile şi veşmintele părcălabului Huru şi ale fiicei sale, doamna Maria a lui Ioan vodă ([161]).

Va fi ştiut oare Petru voievod că în toate comorile, în multele pietre scumpe care-i luau ochii, în cerceii, diademele şi brăţările primelor doamne ale Franţei, luceau încrustate şi lacrimile văduvei lui Ioan, rămasă săracă?

DULAMA PE TRUP

Îl vedem apoi lepădînd scurtele tunici de mătase, apusene, în care se afişase triumfător la Veneţia, pentru a merge la Constantinopol (8 mai 1581), şi, mai tîrziu, în Bucureşti, îmbrăcînd după datina ţării, lungile dulame cambrate, de brocart, elegante replici orientale ale „justaucorps"-ului franţuzesc, şi străbătînd astfel uliţele oraşului, cercetînd cu milă pe săraci, însoţit de boierii divanului şi avînd în suita lui pe prietenii italieni şi francezi de care se înconjurase, înveşmîntaţi şi aceştia în zveltele lor costume occidentale.

Iată-l pe Sivori, nobilul genovez, memorialistul domnului.

Iată-l pe Franco Finori, proaspăt numit sfetnic al domniei, împreună cu Zuan de Polo şi Francesco Vicenti, tineri eleganţi, nelipsiţi şi ei din alaiul voievodului.

Le-o fi fost drag bucureştenilor să privească acum pe cei două sute de mîndri ostaşi din garda personală a voievodului, comandaţi de căpitanul Andrea Demonogiani, bizantinul italienizat?

Nu cunoaştem îmbrăcămintea acestor mercenari domneşti. Bănuim însă că nu se va fi depărtat de vechea uniformă de pînă aici decît, poate, prin scumpetea postavurilor.

Şi Petru voievod îi va îmbrăca şi pe ei, după cuviinţă...

Domnul însuşi, purtînd cercel în ureche, se va afişa în elegantele straie ale ţării. Garderoba lui gemea de mantii de brocart şi de catifea, dublate pe dinăuntru cu atlaz, şi mîndrele dulame de tabin cu care se îmbrăca se încheiau toate cu nasturi de aur şi mărgăritare. Uneori, se plimba în frumoasa cocie poleită, căptuşită cu cocîrlat, trasă de şase cai cu şabracele stropite cu perle, şi frîncii lui îl vedeau în „ziponi“ sau „zupponi“ (cum le spuneau ei acelor haine scurte, atît de pitoreşti, pe care pămîntenii credem că le numeau „ţipuni“) lucrate toate din ţesătură de fir şi aclaz. Voievodul purta ciorapi („calze“) de mătase şi uneori de postav, şi pe cap îşi punea căciuliţe de catifea îmblănite cu samuri sau cu rîşi „à la Schiavone“, după moda vremii.

Catagrafia italiană, redactată în Ardeal, mai numără doar cîteva nimicuri, din tot ce putea cuprinde comoara lui Petru vodă la vremea asta: 125 550 de aspri şi sechini de argint, 722 de ducaţi de aur, 14 mantale de brocart şi catifea, 16 dulame încheiate în faţă cu găitane de aur şi cu nasturi tot de aur, împodobiţi cu mărgăritare, în valoare de 45 de galbeni bucata, blănuri de zibelină, şei şi frîie bătute cu pietre scumpe, brîie împodobite cu rubine şi smaragde, acoperăminte de cai cusute cu perle, dintre care una de mărimea unui ou de porumbel, iatagane, buzdugane, pumnale, săbii de argint aurit, bătute cu nestemate, ceasornice... etc. ([162]).

Adică prea de tot puţin, dacă ne gîndim cîte comori trecuse el peste munţi, cînd, după propria mărturie de atunci, numai galbeni de aur avusese 500 000 de ducaţi „che mi furono levati“ ([163]).

Obişnuit cu luxul şi cu splendidele banchete apusene, el ospăta în iarna anului 1583 pe boieri şi curteni, dăruindu-le, după tradiţia românească, haine de aur împodobite cu blănuri de zibelină şi scumpe „postavuri de damasc cramoisi“ şi de alte culori, închinînd

pahare de vin în sănătatea suveranului Franței, al cărui ajutor nu-l uitase. Un messer Tomasso Alberti împreună cu fratele său, messer Giacomo, deveniți peste noapte vameși munteni, negustoresc acum în țară cu blănuri de samur ([164]). Comerțul era de altfel foarte întins.

Se aduceau, cum scrie Sivori: „stofe de lînă, mătăsuri și brocarturi, folosite aici pentru veșmintele bărbaților și femeilor de seamă, care se îmbracă cu multă strălucire, stofe de lînă și de carisea (carasie) pentru oamenii de mijloc, și dimie albă, dar fină, pentru restul tîrgoveților și pentru popor".

Din Tîrgoviște și din București plecau negustori spre Veneția, Polonia, Germania, Austria, Ungaria și Turcia. Din Italia și Raguza ne vizitau capitala străini greci și francezi, ca Tomasso și Giacomo Alberti, negustorind pielicele de samur, iar din Liov se aduceau în Principate postav de Lund, pînză de Colonia și postav de Zwoboda.

Se cheltuiau sume fabuloase pentru îmbrăcăminte: o dulamă obișnuită se plătea cu 200 de aspri, dar o dulamă de șocrălat costa 500 de aspri. Cele mai scumpe haine boierești erau însă dulamele de zarpă cu zestechini (îmblănite), al căror preț se ridica, spre sfîrșitul veacului al XVI-lea la 4 000 de aspri, apoi mantalele de cofterie, îmblănite cu jderi, costînd 300 de aspri bucata, în sfîrșit, zăbunele de zarpă care puteau ajunge și ele pînă la importanta cifră de 100 de florini bucata ([165]).

E o curte luxoasă curtea din București a voievodului Petru. Așezat în noul palat, de curînd clădit, lăudat și iubit de către supuși, înconjurat de prieteni străini și boieri, de servitori și bucătari italieni și francezi, „îmbrăcămintea curtenilor lui (ne asigură Franco Sivori, nobilul genovez, în memoriile păstrate la Biblioteca Vaticanului) e foarte elegantă, din stofe

144. ***Petru vodă Cercel*** **(după pictura murală de la mînăstirea Căluiu)**

de mătase și aur. Modul de a se îmbrăca al bărbaților cu haină lungă, ca și la polonezi, unguri și turci e mai bogat decît al acestora. Pe cap boierii poartă niște pălării, «alla schiavona» cum de altfel obișnuiesc și polonezii și ungurii; jupînesele se îmbracă cam după moda turcească cu rochiile pînă în pămînt și pe cap își pun, unele, legături de pînză de bumbac, foarte albă, ce seamănă cu turbanele turcești și le șade foarte bine. Sînt femei cu fața albă, frumoase și grațioase în conversație".

Îl vedem astăzi pe domn (Fig. 144) în fresca de la mînăstirea Căluiu cu cercelul în ureche, cu mustața subțire și lungă, cu dulama de brocart mulată pe talie, după moda timpului, peste care se răsfrînge cochet gulerașul alb al veacului. El poartă peste dulamă, prinsă la gît, o mantie lungă cu misada albă, de regească hermină, și în mîna dreaptă ține năframa, nelipsită de acum la noi și la Constantinopol.

Poza aceasta nu reflectă însă decît conformismul domnului față de datinele și obiceiul pămîntului, față de ceremonialul și eticheta curții, convențională și obligatorie pentru toți voievozii. În viața cea adevărată, viața de toate zilele, voievodul își mai păstrează desigur și portul apusean cu care venise, ca de altfel și prietenii lui italieni și francezi. Și ceea ce e mai interesant încă, mulți dintre boieri, ne spune Sivori, cată acum să-l imite: „După exemplul principelui și al străinilor din anturajul lui, ei au început să se schimbe".

Dar, tristă fatalitate istorică, domnia lui Petru vodă durează prea scurt timp pentru ca pilda voievodului occidentalizant să prindă chiag sau temei.

ÎMBRĂCĂMINTEA UNUI DOMN RĂZBOINIC: MIHAI VITEAZUL

Ca și în Moldova acestui timp, în care scumpa „îmbrăcăminte de altenbas" figura în garderoba voievozilor de seama lui Aron vodă,

aceeași patimă a luxului o aflăm, după cît se pare, și la urmașii lui Petru Cercel ([166]).

Un contemporan, Balthazar Walter cel Tînăr, silezianul, în cartea pe care o tipărește la Gorlici, în 1599, „Brevis et vera descriptio verum"..., ni-l înfățișează pe Alexandru vodă cel Rău „îmbătat de fastul cel barbar al domniei" făcînd datorii uriașe pentru a-și împodobi curtea, datorii care se ridicau la suma de „zece poveri de aur". Călăii turci îl surprind mai tîrziu, pentru a-l sugruma, în Duminica Floriilor a anului 1597, „îmbrăcat în cele mai splendide veșminte" ([167]).

Preluînd tronul Țării Românești, Mihai Viteazul va moșteni o boierime pe cît de puternică și vitează, pe atît de risipitoare și luxoasă, care va continua tradiția de fast a curții domnești și sub noua oblăduire ([168]). Nici măcar războaiele nu potolesc rîvna scumpelor podoabe a acestor superbi divaniți.

Nemaiputînd arbora postavurile grele și giuvaerele de aur în timpul bătăliilor care se țineau lanț, marii dregători ai principatului și comandanții de oști vor arunca peste platoșa strălucitoare piei de leopard, după moda orientului și după exemplul șleahtei polone și al magnaților unguri, piei de leopard pe care Mihai Viteazul le aducea, cu mare cheltuială, tocmai din Veneția ([169]).

Voievodul țării, el însuși, este surprins, în 1598, de gravorul Ioan Orlando, în bătălia de la Nicopole cu buzduganul în mînă și sabia la coapsă, îmbrăcînd peste lorica de fier, care-i proteja corpul, o piele de asemenea sălbăticiune, piele de lup, după cît se pare, agrafată la gît, împodobindu-i umerii ([170]).

Avem apoi destule dovezi că Mihai Viteazul, acest fost mare ban al Craiovei, nu disprețuia nici el frumusețea straielor și nici apa de trandafir, că era destul de bogat, chiar și pentru un domn al țării, că se îmbrăca cu multă eleganță, și „își schimba des luxoasele veșminte", că aducea din Italia scumpe „postavuri de toate

culorile", catifea și atlaz, că îi plăceau blănurile de sobol, pe atunci la modă, și scria cancelarului polon Zamoyski rugîndu-l să-i trimită în țară un negustor cu acest fel de mărfuri de preț, poate și pentru haraci, desigur, dar și pentru podoaba curtenilor săi și a lui personal. Încă din tinerețe, voievodul se pricepea mai bine decît oricare altul să prețuiască gătelile orientale și îmbrăcămintea luxoasă. Îndată după uciderea lui pe cîmpia Turzii, prețioasele giuvaere și veșminte, aflate în cortul domnesc, lucruri care-i aparținuseră pînă în ultima clipă, adunate în Satmar de Carlo Magno și trimise împăratului Rudolf al II-lea, pentru a îmbogăți tezaurul curții din Praga, erau evaluate la suma de 12 300 de taleri, deși ele prețuiau pe puțin 80 000 de fiorini!

Se menționa „o somptuoasă caretă îmbrăcată în catifea roșie brodată cu aur, trasă de 6 cai; o mantie domnească de cocîrlat căptușită cu mătase și încheiată cu noduri de aur; giuvaere împodobite cu rubine și diamante; samuri și alte blănuri scumpe, scule de argint, arme de argint, tipsii și butelci din același nobil metal, hamuri brodate cu mărgăritare și 80 de rubine..." Pe toate le poftise împăratul Rudolf, băgîndu-le în buzunar („welche Ihr Mt. selbst zu sich in die Hosen gesteckt").

Tot acolo vor intra, un an-doi mai tîrziu, și celelalte bijuterii ale voievodului, predate personal de însuși nevîrstnicul fecior al domnului, de Nicolae Pătrașcu vodă, cu prilejul prezentării lui la curtea din Praga, „scule de aur și nestemate în valoare de 15 000 de fiorini".

Cît privește haraciul... Mihai Viteazul nu l-a plătit mai niciodată cu piei de soboli, sau cu alte găteli de felul acestora; de multe ori turcii erau aceia care, pentru a-l împăca, îi trimiteau daruri strălucite și veșminte de mătase, unele țesute cu aur, altele blănite cu samur, cum ne informează Balthazar Walter că s-a întîmplat, de pildă, în fața Nicopolei. Iar cînd

asemenea gesturi nu veneau din partea păgînilor, de bună voie, apoi, după cîte o bătălie cu ei, atît de bogată pradă lăsau în urma lor turcii încît, cum spune unul din documentele din această vreme „Haiducii și valahii noștri merg îmbrăcați tot în blănuri de jder și hermină și nu duc de loc lipsă de bani".

De altfel, pe viteazul domn martorii oculari ni-l înfățișează adesea în alese veșminte și în cărțile lor și în gravuri și în tablouri de șevalet. Așa, la 1 noiembrie 1599, izvoare străine, descriind intrarea voievodului în Alba Iulia, spun că „Mihai călărea un cal alb, și opt paji îmbrăcați cu mare eleganță înconjurau calul domnului. Voievodul purta pe cap un calpac unguresc (o cușmă) împodobit cu o egretă neagră din pene de erodiu (cocor), legată cu o copcă de aur; o tunică albă de aceeași materie, lungi ciorapi de mătase, albi, garnisiți cu pietre scumpe și botine (cizme) de saftian galben; purta o mantie lungă, albă, de mătase țesută cu fir, avînd pe laturi țesuți vulturi de aur; de brîu îi atîrna o pală de Taban împodobită cu aur și rubine. O ceată de lăutari urmau îndată după domn."

Așa cum îl descrie, în 1599, Wolfgang von Bethlen, l-a văzut, doi ani mai tîrziu și Aegidius Sadeler (Fig. 145), cu bogata cușmă cu surguci bătută cu pietre scumpe, împodobită cu pene de cocor, de modă ungurească, cu mantia albă, cu misadă de samur, agrafată la gît, îmbrăcînd desigur nădragi albi și încălțînd cizme cu carîmbii înalți, întocmai ca la curtea praghează a lui Rudolf.

În portretul lui Umbach, gravat de I. A. Böner, e același Mihai, bărbos și nițeluș mai îmbătrînit, mai domnește îmbrăcat, cu altă fulie, rotundă și nu rombică ca în stampa lui Sadeler, cu mantaua din postav de aur prinsă cu găitane la gît, cu gulerul de zibelină, încă și mai amplu. Mai interesant, în ceea ce privește costumația, ne apare voievodul țării în fresca de la Căluiu (Fig. 147) sau în viziunea zugra-

145. *Mihai Viteazul* (după gravura lui Aegidius Sadeler)
146. *Mihai Viteazul în costum de curte orientalizat* (după tabloul în ulei de la Madrid)

vului autohton de la biserica Domnească din Tîrgoviște, cu coroana pe cap, bătută cu boabe de mărgăritar, cu năframa și crucea în mînă. El poartă aici dulamă lungă pînă la pămînt, croită pe talie și încheiată cu copci în față, lucrată în întregime din cel mai autentic brocart de aur venețian, una din acele „vestibus sericis auro intertextis", atît de prețuite la vremea lor, cu mînecile strîmte și manșete, așa cum îi vom privi înveșmîntați și pe boierii lui, Buzeștii.

O mantie de soboli, prinsă la gît, îi acoperă umerii, pe deasupra căreia se așază un guler scump de blană. E remarcabil gulerul alb, mărginit de perle, care se răsfrînge peste blană...

Dar nici gravurile cu monocromia lor, nici pictura murală pămînteană, cu stîngăciile și rigiditatea ei, nu reușesc să redea splendoarea unei îmbrăcăminți cu adevărat princiare. Acolo unde Mihai Viteazul se înfățișează infinit mai spectaculos și mai veridic totodată,

147. *Mihai Viteazul* (după pictura murală de la Căluiu)

este în pînza pictorului Frans Francken II de la curtea din Praga, cu numeroasele ei replici, *Cresus arătîndu-și bogățiile lui Solon,* și mai ales în tabloul alegoric înfățișînd o scenă biblică de ospăț, *Irodiada,* în care Mihai ne este prezentat stînd la masă, în rolul sîngerosului Irod.

În luna martie a anului de grație 1601, după o luptă nefericită cu Basta, Mihai voievodul se afla la curtea împărătească din Praga. Venise călare, din focul bătăliilor, însoțit numai de cîțiva credincioși oșteni și boieri.

Acolo îl vede, desigur, Frans Francken II și îl zugrăvește în mijlocul grupului de nobili străini, la curtea lui Rudolf al II-lea, înfățișat ca personaj central al tabloului, în clipa în care împăratul, cunoscut ca mare iubitor de giuvaeruri, așa cum se va dovedi și mai tîrziu (!), înfățișa oaspeților lui tezaurul imperial.

Chipul lui Mihai, exprimînd bărbăție și hotărîre, mai păstrează ceva din privirea aspră a luptătorului întors de curînd din iureșul frontului. El a îmbrăcat cu platoșă peste scurta tunică apuseană din catifea verde, cu țesătură de fir, pe umeri poartă mantie întunecată, prinsă la gît cu copcă, și misadă cunoscută din gravuri, și pe cap obișnuita cușmă pe atunci la modă, împodobită cu surguci și pene de cocor, cușmă elegantă, la fel cu a doamnei de neam mare, care îl însoțește ([171]).

Cizmele nu prea înalte, nemțești, pe care le înfățișează și împăratul și alți curteni ai lui, îi completează costumul. Și e de observat că în tot acest port european al voievodului ridicat împotriva turcilor nu se strecoară nici un element asiatic. Iată de ce ne-a părut discutabilă cea de a doua apariție a domnului Țării Românești, din pînza de la Madrid, în travestiul apocrif de modă turcească al regelui Irod.

Cu caracter evident aluziv, tabloul acesta ni-l înfățișează pe voievod (Fig. 146) la puțină

vreme după cucerirea Transilvaniei, în postura unui oriental sanguinar, cu capul înfășurat de cușmă, cu surguci și pene, cu haina scumpă de adamască, împodobită cu un superb guler rotund, de cacom, peste care se așază lanțul și medalia dăruită, poate, de împărat.

GULERELE DE HORBOTĂ ALE DOAMNEI STANCA

Despre cochetăria și eleganța doamnei Stanca, nefericita soție a lui Mihai Viteazul, avem știri mai puține. Sînt oameni care o văd, după înfrîngerea de la Mirăslău, trecînd prin cetățile din Ardeal, într-o elegantă cocie, trasă de mulți cai, îmbrăcată într-o frumoasă rochie de damasc roșu, o rochie de camhă bogată, cu înflorituri de aur, cum șade bine unei voievodese, chiar în nenorocire...

O simplă apariție trecătoare din care nu se putea reține mare lucru. Ce va fi fost haina scumpă de zile mari și bune a doamnei Țării Românești ne putem închipui astăzi privind portul Stancăi din fresca mînăstirii Căluiu, unde se înfățișează alături de viteazul ei soț într-o rochie aurită, cu guler de culoare închisă și mînecile strîmte legate cu benzi și manșete, peste care îmbracă un somptuos caftan cu mînecile largi, retezate brusc la cot, cu marginile tivite cu cacom.

Haina aceasta exterioară, lucrată din nelipsita adamască roșie cu flori, îmblănită pe margini cu cacom, se încheie în față cu chiotori de fir și găitane ascuțite, de aceeași ciudată formă ca și fleuroanele geometrice ale coroanei domnești (Fig. 148). E poate un costum din bogata garderobă princiară lăsată în Transilvania după moartea viteazului ei soț; alte cîteva sucne, tot atît de frumoase, fiindu-ne dat să i le cunoaștem abia mai tîrziu, atunci cînd ea nu va mai fi doamnă, citate și prețuite într-un inventar de lucruri domnești,

148. *Doamna Stanca și Nicolae Pătrașcu voievod* (după pictura murală de la Căluiu)

149. *Doamna Stanca* (după tabloul votiv de la biserica Mihai Vodă din București)

rămase feciorului ei, Nicolae Pătrașcu: „o haină roșie de Tamaș, cu podoabe de aur, o rochie roșie de catifea cu țarțamuri de aur, o rochie brună de catifea cu ceaprazuri de fir; o rochie de atlaz împodobită și ea cu aur, o rochie albastră tamașcană; o rochie albastră cu țesătură brocată cu flori de argint; o rochie verde tighelită cu șnur de aur; o rochie roșie de atlaz cu podoabe de mătase; una roșie tamașcană cu aur, o rochie de catifea cu șnur alb-argintiu; o rochie verde tamașcană, cu trei șnururi verzi-argintii; o rochie de catifea roșie tighelită cu aur; o mantie muierească de catifea roșie, cu țarțamuri; o mantie muierească de catifea neagră, căptușită cu jder; o alta căptușită cu jder; o alta din catifea cu țarțamuri argintii căptușită cu vulpi și cu jder, o manta țesută cu aur, cu țarțamuri aurii, căptușită și ea cu jder, alta de catifea neagră căptușită cu tafta verde și tighelită cu fir..." și altele... ([172]).

Cu un croi caracteristic, cu mînecile atîrnînd despicate și fără tivul femeiesc de blană, ne

apare conteșul micului voievod Nicolae Pătrașcu, lucrat dintr-un material deosebit de scump și frumos, care ar putea fi „o stofă probabil persană sau turco-persană, pe care se vede clar un cunoscut motiv chinez, pătruns de mult în ornamentica Orientului apropiat“ ([173]). Cu mult mai veridică, mai puțin convențională dar, poate, nu și elegantă cu tot atîta strălucire, se înfățișează doamna lui Mihai pe zidul bisericii Mihai Vodă din București. La gît poartă un col rotund de horbotă pus pe deasupra caftanului domnesc cu mînecile scurte (Fig. 149).

Ca și în cazul materialului din care e lucrată haina lui Nicolae Pătrașcu, avem de a face și aici cu una din stofele de mare preț, răsăriteană sau „ultramarină“, ca și camha, marfă tătărească, adusă la început de genovezi din îndepărtata Italie.

Îmbrăcămintea lui Nicolae Pătrașcu era aceea de vremuri bune a unui tînăr voievod, un pui de vultur, care, dezlipit încă fraged de sînul maicii lui, după moartea năprasnică a tatălui, avea să-și petreacă tot restul vieții rătăcind printre străini, departe de țară, citind cărți latinești împrumutate de la grofii unguri și cerșindu-și neîncetat pensia și drepturile, recunoscute cîndva de împărat prin legăminte scrise, pe cît de solemn redactate tot pe atît de repede date uitării.

Îmbrăcînd scumpe caftane, îl vom mai întîlni încă și în exilul lui de la Bratislava, cîțiva ani mai tîrziu (1604), cînd propriile lui haine domnești se vor fi amestecat cu elegantele veșminte rămase de pe urma părintelui său, în catagrafia întocmită în grabă de magistrații nemți ai lui Rudolf al II-lea. Sînt menționate aici printre altele: o haină roșie de cocîrlat îmblănită cu jder, o alta mai veche de grana, căptușită cu leopard, alta tot de grana dublată cu mătase și îmblănită cu labe și picioare de leopard, o haină simplă turcească din stofă cu țesătura din fir de aur și argint, căptușită cu

150. *Domnița Florica și soțul ei, postelnicul Preda Greceanu-Floricioiu* (după pictura murală de la Căluiu)

mătase, o haină roșie de cocîrlat îmblănită cu jder și altele. O scumpă blană de samur, niște rafturi de cai și farfurii de argint îi sînt răpite lui Nicolae Pătrașcu, în 1604, de cîțiva soldați valoni, așa cum reiese din suplica italiană adresată de tînărul voievod valah împăratului Rudolf ([174]).

Cît privește domnița Florica (Fig. 150), frumoasa „fiică a valahului", la farmecele căreia rîvnise însuși împăratul Germaniei, dar care se va mărita pînă la urmă, nu cu un cap încoronat, ci cu boierul pămîntean Preda din Greci, singurul portret autentic al ei se păstrează în fresca de la mînăstirea Căluiu, toate celelalte fiind doar născociri, plăsmuite în veacul trecut de o fantezie romantică.

Comparabil în eleganță și scumpete cu al voievozilor, doamnelor și domnițelor țării este și costumul boierilor și jupîneselor noastre din acest sfîrșit de veac al XVI-lea.

SFETNICII

Să privim îmbrăcămintea celor trei Buzești, baș boieri ai lui Mihai Viteazul, adevărați stîlpi credincioși ai domniei, a căror viață ro-

manţată nu şi-a găsit încă scriitorul, dar care ar merita pentru faptele de bravură şi pentru existenţa frămîntată a eroilor să fie aşternută pe hîrtie. Iată-l la aceeaşi mînăstire Căluiu, zidită în 1588, pe jupînul Stroe Buzescu (Fig. 151), mort din rănile căpătate în bătălia de la Teişani, puţină vreme după pieirea lui Mihai Viteazul, acel Stroe atît de cunoscut prin lupta lui de turnir cu Mîrza, cumnatul hanului tătarilor, şi al cărui ultim portret, cu cuşma pe cap şi îmbrăcat în tunica împodobită cu ceaprazuri, se înfăţişează săpat în piatra de mormînt de la Stăneşti, deasupra inscripţiei celebrîndu-i faptele. Cu barbă neagră şi deasă, cu privirea aspră, bărbată, de ostaş călit în lupte, stolnicul ne apare la Căluiu, în caftanul cinului său, o dulamă pe trup, lungă pînă în pămînt şi închisă la gît, cu guler de fir răsfrînt în afară, ţesută în şerpuiri şi frunze de aur, de o mare şi aleasă frumuseţe, dintr-o minunată camhă orientală. Aceleaşi manşete strîmte, aceleaşi mîneci scurtate de la cot . . .

Şi aici, la Căluiu, ca şi pe epitrahilul dăruit, prin 1606, de către soţia stolnicului, jupîneasa Sima, bisericii din Stăneşti, pentru pomenirea boierului ei, şi ajuns, prin nu ştim ce întîmplare, tocmai la Banya, în Dalmaţia, Stroe Buzescu se înfăţişează alături de jupîneasa dumnealui (Fig. 152), Sima stolniceasa, născută Rudeanu. E o aleasă figură de româncă, cu suflet vajnic, această femeie aprigă, al cărei portret a fost zugrăvit mai demult în trăsături hotărîte care nu se vor şterge multă vreme din memoria oamenilor.

Reprezentaţi în pictura murală de la Căluiu cu pensula zugravului pămîntean Mina, iar pe epitrahilul de la Banya cu acul migalei, soţii îmbracă aceeaşi costumaţie, cu deosebire că bustul dulamei exterioare e decorat în faţă cu cea-

151. ***Jupînul Stroe Buzescu, stolnicul*** (după pictura murală de la Căluiu)

152. ***Jupîneasa Sima stolniceasa*** (după pictura murală de la Căluiu)

prazuri și chiotori, pe broderia de la Banya, în vreme ce, la Căluiu, haina este lipsită de o asemenea podoabă.

Ar mai fi de remarcat în înfățișarea dumneaei Sima stolniceasa și coafa deosebită pe care o poartă în acest din urmă portret, lucrat mai tîrziu și dăruit, după moartea viteazului Stroe, bisericii de la Stănești.

Cernită în inima ei de soție, jupîneasa va fi încetat să mai arboreze mîndrele pălării de soare din tinerețele ei, pălării cu boruri mari, brodate, încadrîndu-i fața cu un nimb, așa cum vor purta mai tîrziu și Vișa Leurdeanca și alte boieroaice velite, o jumătate de veac după aceea, după cum va fi părăsit tot astfel și hainele grele, de postav înflorit cu aur, tivite cu samur.

O vedem în epitrahil, cu părul strîns într-o măhramă, un văl petrecut de mai multe ori în jurul capului, pe creștet, așa cum vor pune și doamnele și jupînesele noastre, chiar și în vremea următoare, la începutul secolului XVIII.

Profilîndu-se pe același cer înstelat, în tabloul votiv de la Căluiu, ni se înfățișează și marele spătar, jupîn Preda Buzescu (Fig. 153), fratele precedentului, la fel de bărbos, îmbrăcat într-o haină cambrată din postav, cu înflorituri mari de aur, tot atît de bogată, cu marginile de hermină, alături de jupîneasa Cătălina, soața sa (Fig. 154).

E aproape aceeași apariție a spătarului ca în sigiliul de mare ban al Craiovei, dintre 1602—1607, cu singura deosebire că, după cît se pare, haina devenise un lung „justaucorps“ în înțelesul propriu al cuvîntului, mulîndu-se și mai mult pe linia taliei, sugrumată ca în strînsoarea unei cingători, nevăzută în efigie ([175]).

Într-o dulamă pe trup închisă în față, în partea de sus, cu chiotori și brandenburguri, ca un conteș, îl privim pe jupînul Preda și în vălul dăruit bisericii de la Stănești, broderie lucrată într-un stil în totul asemănător epi-

trahilului de la Banya al Simei Buzescu, ceea ce ne îndeamnă să credem că ar aparţine acelorași mîini meștere de femeie sau aceluiași atelier boieresc sau domnesc din Oltenia ori din capitala Ţării Românești. Cu mult mai interesante însă, din punct de vedere costumar, ne apar portretele lui Preda Buzescu, al soţiei Cătălina și al copiilor Barbu și Mara, brodate pe epitrahilul de la mînăstirea Meteore din Grecia, printre podoabele vestimentare ale Marei figurînd acum, pentru a doua oară în reprezentările de garderobă feminină românească, acel *potgalt*, guler ondulat și încreţit de dantelă, de modă occidentală, cu care se vor afișa mai tîrziu și doamna Elena a lui Matei Basarab și alte mîndre jupînese din secolul al XVII-lea.

Fără îndoială însă că în Moldova și Muntenia, la sfîrșitul veacului al XVI-lea, se aduceau mărfuri nu numai din Italia ori Polonia ci și de peste munţi, tîrgurile și cetăţile Ardealului fiind niște însemnate pieţe de desfacere pentru produsele nemţești, cehe și leșești.

Aici ([176]) se găsea în ultimul deceniu al secolului tot ce-și puteau dori eleganţii și cochetele din Ţara Românească și Moldova, de la blănurile de samur și hermină, aduse din Polonia și Mosc, pînă la pălăriile cehești de Pojon (Bratislava) ori de Iglau (Jihlava), din care se importau cantităţi uriașe ([177]). Se puteau cumpăra mărfuri de Viena, postavuri saia, taftă veneţiană, postav Maxner, catifea și mătase roșie (Karmasin selim) și satin roșu (Karmasin atlach), postav de Opava, pînză galică, damasc (camuca), postav granath, postavuri de Nürnberg, pînză neagră de Cracovia și cingătoare de mătase poloneză, postav de Breslau (Barazlay) adus din Cracovia, Viena sau Carei, carasie de Liov, postavuri de Cehia,

153. *Jupînul Preda Buzescu, spătarul* (după pictura murală de la Căluiu)

154. *Jupîneasa Cătălina, spătăreasă* (după pictura murală de la Căluiu)

Liov Londys, postav de Moravia, scarlat (scarlath sau iskarlath) etc.
În general moda era și aiurea aceeași ca în Țara Românească: haine lungi îmblănite și papuci orientali, ghete albe sau cizme roșii apusene cu carîmbii înalți (zaras chismat, zaras karmasin), pentru care boierii și tîrgoveții noștri nu aveau nevoie să călătorească peste munți pentru a le cumpăra, în București găsindu-se destui ciubotari și cizmari domnești sau boierești, șandaccii, meștegii (sau pantofari de lux), cavafi ba chiar și papugii, desigur, pentru astfel de mărfuri, numiți sau nenumiți în actele timpului ([178]).

Am văzut la începutul acestui capitol cum arătau țăranii români în al nouălea deceniu al acestui secol, zugrăviți în paginile cărții lui François de Pavie. Un an mai tîrziu, 1586, Gheorghe Movilă, din neamul voievozilor Movilești și Teodosie Barbowski, monahul, dăruiau un sat mînăstirii Sucevița, învrednicindu-se astfel a fi, mai tîrziu, reprezentați în pictura murală și unul și altul, în naosul bisericii, în vecinătatea ctitorilor încoronați. E portul unor prelați de seamă din trecutul Țării Moldovei, un mitropolit și un călugăr, viitor mitropolit și el; aceeași rasă pe care o îmbrăca, cu cincișase decenii în urmă, ca monah Pahomie, și ctitorul oltean al mînăstirii Bistrița, Barbu Craiovescu.

VEACUL ORIENTALIZĂRII

„Aşa şi Radu vodă, cu mare pustietate țării ... Ce pricină ar fi fost nu ştiu, fără de tot zburdată podoaba Curții ... Nime din boieri, pînă în cei al treia, cu haine cevaşi proaste să nu fie, că era de scîrbă ... Postelniceii, copiii de casă, cu mari podoabe şi cu fotaze la cai ... Şi aprozii de divan, cît mai de cinste nice la o domnie n-au fost. Cu urşinice mulți şi cu cabanițe cu jderi şi cu hulpi îmbrăcați ...“

MIRON COSTIN „Letopisețul Țării Moldovei“

UNIFORME ROMÂNEŞTI DIN MOLDOVA ŞI MUNTENIA ÎN VEACUL AL XVII-LEA

Nici secolul următor, al XVII-lea, nu e mai sărac în izvoare istorice privind haina militară românească. Numeroase ştiri interne şi relații străine de călătorie, cahle şi fragmente ceramice, lucrate în țară, descoperite la Suceava sau aiurea, miniaturi de manuscrise de la Dragomirna şi Sucevița, scene desprinse din vechi picturi murale, stampe nemțeşti şi franceze, toate laolaltă rotunjesc imaginea costumului ostăşesc de atunci ([179]).

Veacul începe sîngeros şi nefast prin prăbuşirea celui mai vajnic şi mai viteaz luptător pentru libertate, a celui mai bun organizator şi conducător de oşti pe care l-a avut Țara Românească, Mihai Viteazul. Dar amintirea anilor de mîndrie națională şi gustul amar al luptelor nu se stinseră o dată cu acest mare apărător al libertății noastre.

Risipite pentru o clipă, armatele renăscuseră sub alt sceptru şi sub alte flamuri domneşti şi focul bătăliilor se aprinse iar, tot atît de crîncen, ori de cîte ori năzuințele domnilor şi pretendenților, neînțelegerile tarafurilor boiereşti sau primejdia păgînilor pretinseră acest lucru.

Oamenii țării erau sărmani și umili dar pămîntul era mănos și bogat, și bani pentru solde și ostași îndrăzneți se găseau din belșug în cuprinsul hotarelor noastre.

Doi ani numai de la moartea viteazului domn, lespedea funerară se așternea și peste trupul ciopîrțit de răni al jupînului Stroe Buzescu, și un lapicid pămîntean, după dorința stolnicesei Sima, scrijelea în piatră povestea vieții de lupte a eroului și scena de „tournois“ dintre el și cumnatul hanului, desfășurată sub ochii oștenilor înșirați acolo, de față, după obiceiul timpului; „... iar jupînul Stroe atîta nevoie pe creștini văzînd, stătu împotriva tătarilor, de se lovi cu Mîrza, cumnatul hanului și-l înjunghie pe el ... Și dintr-acel război se răni la obraz și peste trei săptămîni i se întîmplă moartea ... în luna lui octombrie, 2 zile văleat 7110 (1602) ...“ Reprezentat de naivul cioplitor, nu în platoșă și cu coif de oțel, cum s-ar fi cuvenit în astfel de situații, ci îmbrăcînd o simplă dulamă cu ceaprazuri și purtînd pe cap eleganta cușmă de zile pașnice, imaginea aceasta plastică credem că nu ne oferă un veridic document pentru costumul de epocă. Asemenea lupte singulare după moda vremii ne sînt descrise altfel de către polonezul Ioan Lasick. Provocați de turci, cavalerii leși, de seama lui Stanislau Ciolc, ies din rînduri cu sulița sau cu sabia în mînă, strălucind prin armele, îmbrăcămintea și penele lor, așadar cu toată aparatura războinică, dictată de împrejurări, a unor nobili creștini; și nu credem că un baș boier muntean putea să înfrunte altfel decît după legile acestea cavalerești ale timpului său un călăreț inamic, doar treizeci de ani după aceea.

La luptă cavalerească, sub privirile soldaților, e provocat, în februarie 1611, și Radu vodă Șerban de către Gábor Báthory, voievodul Ardealului: „ca să nu pierdem oștile din amîndouă părțile ... dacă ești cu adevărat iubitor al patriei tale, să ne luptăm amîndoi ...“

155. *Ostaşi moldoveni înzăuaţi, începutul sec. XVII* **(după o miniatură din Psaltirea de la Dragomirna, 1616)**

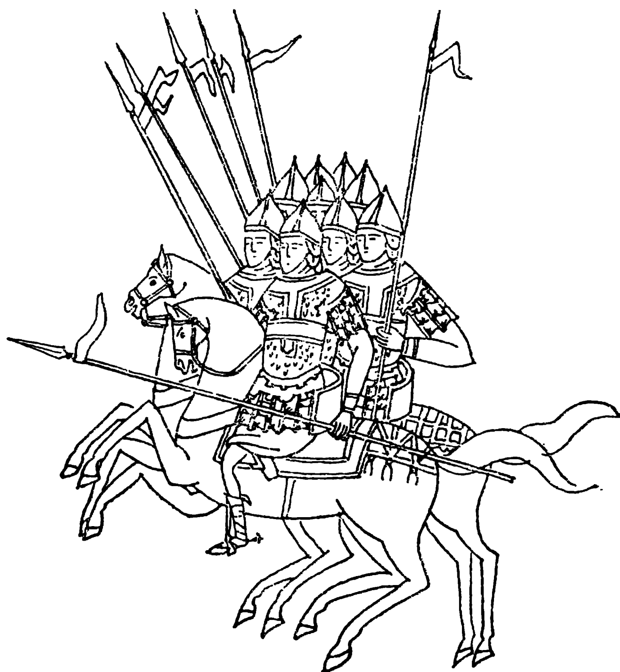
Apărută o dată cu primele alcătuiri româneşti de mici trupe îmbrăcate în zale sau platoşe, şi mai tîrziu înveşmîntînd în „postav de o culoare“ cele cîteva sute de oameni care compuneau gărzile domneşti, uniforma militară se va generaliza cu timpul, pe măsura înmulţirii oştirilor şi a organizării, apărînd, în accepţia modernă a cuvîntului, doar în al doilea deceniu al veacului al XVII-lea, prin straiele pe care le vor purta armatele lui Ştefan al IX-lea Tomşa, domnul Moldovei şi ale urmaşilor lui. Despre armura de fier, despre platoşa dar mai ales despre cămăşile, glugile de zale şi coifurile metalice, nelipsite din aparatura războinică a boierilor şi comandanţilor de oşti, amintesc şi iconografia epocii şi alte mărturii scrise ale acestui veac. Aşa sînt scenele de luptă (Fig. 155) din psaltirea de la 1616, în pergament, aflată la mînăstirea Dragomirna, datorată smeritului arhiepiscop Anastasie Crimcovici.

Aşa miniaturile din tetraevanghelul de la Suceviţa sau pictura murală din aceeaşi biserică (Fig. 156) şi de la Dragomirna, ori fresca de la biserica Frumoasa din Iaşi, reprezentînd cavaleri pămînteni înveşmîntaţi în zale, ori

grupuri de ostași purtînd flamurile în vîrf de suliți și acoperămînt de zale, sau curioase uniforme chiar, a căror croială nu se poate distinge prea limpede.

Un fragment de cahlă nesmălțuită, reprezentînd un ostaș călare îmbrăcat în armură de plăci metalice, fragment descoperit în săpăturile făcute la curtea domnească din Suceava, datînd din trecutul veac, precum și alte vestigii ceramice, teracote aflate de asemenea în ruinele de la Suceava, atestă și ele prezența cămășilor cu țesătură din inele de fier în dotația armatelor noastre, pentru începuturile secolului XVI, ca și a armurilor.

Amintirea acestei îmbrăcăminți o poartă în versuri, pe aripa lui nestatornică, și cîntecul bătrînesc al poporului: „*Aste spete late / Și aste*

156. ***Cavaleri înzăuați, începutul sec. XVII*** **(după o frescă de la Sucevița)**

157. ***Ostaș luptător din armata Movileștilor*** **(după pictura murală de la Sucevița)**

mîini curmate / În sîrmă-înfășurate / N-au cu cin-se bate“.
De altfel nici meșteșugarii români făurari de zale nu sînt o raritate în Principatele noastre, și între 1646—1670 sînt pomeniți în documente, numai în Iași, 6 zelari.
Oșteni îmbrăcați în platoșe străjuiesc și pe voievodul Munteniei, Radu Mihnea, la 1622, așa cum scrie polonul Samuel Twardowski, cu prilejul trecerii lui prin Țara Românească.
Dar să ne referim mai departe la tipurile de arcași munteni și moldoveni pe care ni-i oferă, fie stampa *Militis ex Walachia Vestitus*, păstrată în colecția Cabinetului de stampe al Bibliotecii Academiei, fie chipul redat în frescă al arcașului din Moldova, din pictura murală de pe zidurile mînăstirii Sucevița, surprins chiar în poziție de luptă, săgetînd pe dușman, ori alt ostaș în armură de plăci metalice, cu sabia smultă, de la aceeași biserică (Fig. 157).
În primul caz, militarul valah e îmbrăcat într-o haină lungă pînă peste genunchi, închisă în față cu nasturi pînă la brîu, avînd mînecile retezate deasupra cotului, de sub care ies mînecile hainei interioare, aceasta din urmă cu manșete răsfrînte, după moda vremii, și cu guler de asemenea întors peste haină.

Pe cap poartă o căciulă de blană, împodobită cu două pene rigide, de aparență metalică, așezate în față, deasupra frunții. La coapsa stîngă, tolba (cucura) de săgeți, atîrnată de o curea în diagonală, care-i traversează pieptul, precum și sabia suspendată de cingătoare. În mîna dreaptă, arcul.

Purtînd o vestă nărămzie, cu mînecile la fel de scurte, ciorapi lungi, apuseni și culoți bufanți, după aceeași modă occidentală, se înfățișează și arcașul de la Sucevița, pămîntean sau, mai degrabă, lefegiu în solda Movileștilor, desprins poate de zugravul nostru din podgheazurile leșești, care ne călcau țara, la chemarea Ieremiei Movilă, a lui Bogdan sau a Elisaftei, doamna Moldovei, prin 1615—1616.

Leah, sau franțuz chiar, ca Joppecourt, gentilom de Lotharingia, din armatele simbriașe ale lui Bogdan ori Tomșa, ce neam va fi fost nu putem ști.

Cît privește jupanii munteni, o ținută militară, fără platoșă, înfățișează prin 1619 și sigiliul marelui ban al Craiovei, Ianache Catargi, în care boierul ne este prezentat în tunică închisă la trei nasturi, cu nădragi ostășești și cizme, purtînd cușmă pe cap și hanger la brîu.

Cam la 1612, un negustor, italian de origine, Tomasso Alberti, care cîțiva ani mai tîrziu se va întoarce din Polonia trecînd tot prin Iași, încărcat cu piei de sobol, vizita acum capitala Moldovei, avînd ocazia să privească pe mîndrul voievod Ștefan al IX-lea Tomșa străbătînd ulițele cetății cu un alai de 500 de arhebuzieri în haine roșii.

Domnul țării slujise, în tinerețea lui de boier pribeag, sub steagurile regelui Henric al IV-lea, în Pirinei, și se bătuse cot la cot cu francezii, la asediul cetății Jaca, împotriva spaniolilor lui Filip al II-lea ([180]).

Trăise multă vreme la Țarigrad, luptase în Persia, în oastea ienicerilor, și vînase gloria în rîndurile mercenarilor unguri din armata leșească.

Poate de atunci păstra în inimă gustul bătăliilor și slăbiciunea pentru uniformele ostășești acest crud ucigător de boieri, care se voia protectorul celor săraci și umili.

Fapt este că voievodul nostru avea o armată „cum nici la o domnie grijită așa bine pedestrimea n-a fost (înveșmîntată uniform), cu haine tot de felendrăș cu nasturi și cu ceaprage de argint, în pilda haiducilor de Țară Leșească, cu pene de argint la comănace și cu table de argint la șolduri, pre lădunci".

Erau darabanii, corp de oaste pămînteană, care, măcelărit o dată în bătălia de la Tătăreni, nu va dispărea, rămînînd în compoziția armatelor noastre, și pe care Miron Costin l-o fi cunoscut chiar în îmbrăcămintea aceasta, în copilăria lui, de vreme ce îi descrie portul cu atîta lux de amănunte, ca și cînd l-ar fi avut în față. Se purtau pe atunci penele de argint prinse la comănace, la chivere și căciuli ostășești, și nu credem să ne înșelăm dacă vom interpreta ca atare și penele rigide ce împodobesc cușma ostașului valah, din gravura pomenită mai sus *(Militis ex Wallachia Vestitus)*. Dacă vom adăuga acum la această descripție costinească și pe aceea a seimenilor (sau a „roșilor străini"), îmbrăcați cu *cepchene* de culoare roșie, cu mînecile despicate și purtînd pe cap *barete* (comănace) cu fundul roșu scos în afară, într-o parte, vom avea întreagă icoana celor două vestite corpuri ostășești din veacul al XVII-lea, darabanii și seimenii, care au făcut atîta vîlvă și au iscat răzmerițe sîngeroase pe la mijlocul secolului, pînă cînd, sub urmașul lui Matei Basarab au fost nimicite și desființate printr-un al doilea măcel de pomină, fără a se reuși să se pună capăt pentru totdeauna tulburărilor țării.

Ei înscriu în paginile istoriei noastre cea dintîi mare insurecție armată și cea mai de seamă mișcare socială întîmplată în veacul al XVII-lea în Țara Românească.

Cîţiva ani mai tîrziu amintirea lui Ştefan al IX-lea Tomşa, fiul domnitorului decapitat la Liov, se ştersese şi ea din memoria oamenilor.
În scaunul ţării se urcase un croat, de limbă sîrbească, Gaspar Gratiani voievod, om brav, cu moravuri şi gusturi apusene, care colindase multe ţări şi aducea în clientela lui prieteni şi negustori raguzani, haiduci (uscoci) şi morlahi (mavrovlahi) de pe malul Adriaticii şi italieni, ca secretarul de curte Gianbattista Montalbano.
Iată de ce în armata pe care Gratiani o va înjgheba acum, cu gînduri ascunse, împotriva păgînilor, vom afla alături de boieri, şi ostaşi moldoveni, şi haiduci slavi, şi morlahi de pe lîngă Fume, şi dalmaţi, italieni şi nobili din Raguza, ca Marino de Resti sau Anibale Amati. O oaste destul de pestriţă, formată însă din oameni hotărîţi şi din încercaţi luptători împotriva turcilor, dintre care şi dogii veneţieni şi alţi apuseni obişnuiau să-şi recruteze trupele la vremea asta.

HALEBARDIERII ŞI ARMAŞII VOIEVODULUI GRAŢIANI

Valahii, mai ales, erau renumiţi pentru virtutea lor militară, fie ei mavrovlahi sau valahi din Moravia, fie valahi din Moldova şi Ţara Românească. Regina Adriaticii înrola astfel de mercenari, prin intermediul baililor ei în Ţarigrad sau al raguzanilor, pricepuţi în astfel de treburi, pentru luptele cu turcii „perche sono buoni e valorosi soldati“, aşa cum vor face, de altfel, şi contele de Mansfeld, şi generalul suedez Torstensson, şi, mai tîrziu, multe capete încoronate chiar, în războaiele pe care le vor purta.
Un an după venirea lui la tron, Gratiani aruncase osmanlîilor mănuşa prin uciderea neguţătorilor turci din Iaşi, după pilda lui Mihai Viteazul.

La rîndul lui, așa cum relatează Miron Costin în cronica sa: „Jolkowski hatmanul avea 1600 de husari tot înherați, 4000 de călări, deosebi de husari, ce le dzic steaguri, îndzăuați, 200 răitări nemți, călări..." etc.
Impresionantă viziune a unei armate feudale compacte, de 1600 de călăreți îmbrăcați în armură, purtînd coifuri cu panaș și suliți în mîini, o pădure de suliți, la care se adăugau alți 4000 de cavaleri în cămăși și în glugi de zale strălucitoare sclipind ca argintul...
De altfel, în răsăritul acesta european nu era armată mai falnică decît a acestor poloni, mîndri, excesiv de protocolari și eleganți, pe care, în fastul îmbrăcămintei și risipa podoabelor, nu-i vor întrece decît poate numai românii, Mulți nobili poloni luptau acum alături de moldoveni, sub flamurile voievozilor Ieremia Movilă, Simion și Constantin Movilă, precum Stanislas Chanscki, Iacob Bolowski, Ian Wolski, Stanislas Iosefowici și alții.
În această epocă uniforma multora dintre ostașii noștri ședea și ea sub semnul haiducilor leșești. E vremea ambasadei lui Kuszewicz și a altor soli regali, a căror suită avea caii potcoviți cu potcoave de argint, pe care le pierdeau, ca din întîmplare, pe ulițele cetăților, spre uimirea mulțimii.
Și totuși Gratiani pieri, fiindcă sabia trădării se dovedi mai ascuțită decît a vitejiei drepte, și armata, strînsă de el în pripă, muri și ea în fașă, o dată cu asasinarea voievodului.

SEIMENI ȘI DRABANȚI SUB MATEI BASARAB ȘI VASILE LUPU

După el, Radu Mihnea voievod, bun cărturar și cunoscător al apusului, continuă tradiția de lux a înaintașilor săi.
Samuel Twardowski îl vede pe noul domn muntean, la 1622, înconjurat de cavaleri în armură, oșteni îmbrăcați în platoșe de fier, și istoriografii Moldovei povestesc și ei multe

despre așezările stăpînirii lui. Aprozii de divan umblau îmbrăcați cu urșinice și cu cabanițe de jder și cu blăni mari de vulpe, spune cronica.

Cîțiva ani mai tîrziu, Paul Strasbourg, vizitînd Bucureștii sub Leon vodă, admiră garda domnească a gospodarului, pe care o socotește mult mai bine îmbrăcată și mult mai bine înarmată decît aceea a principelui Transilvaniei, Gheorghe Rákóczi. Pînă și caii sînt înveșmîntați mai luxos în alaiul voievodului muntean, alai care numără 1000 de călăreți și 6000 de pedeștri din cei 10 000 de cavaleri și 20 000 de infanteriști cît putea să strîngă țara la vremea aceasta. Despre armate organizate și puternice, atît în Țara Românească cît și în Moldova, nu mai poate fi vorba decît sub Matei Basarab și Vasile Lupu. Dușmănia nefirească dintre ei, concurența aceasta sîngeroasă, a făcut să reînvie și să se păstreze veșnic treaz spiritul militar în Principate.

Pe la începutul domniei lui Matei vodă, în afară de vechii darabani de țară care supraviețuiseră, domnul nu avea pe lîngă dînsul decît o oaste mercenară de seimeni cu sînețe, cum scrie Miron Costin. Dar pedestrimea aceasta, formată din sîrbi sau rați, merită toată lauda, spune sasul Kraus, pentru inima lor bărbătească și iuțeala lor în luptă. Numai că, mîndrețe de oaste ce era, pe cît de îndrăzneață și de ispravă altfel, cum atestă și cronicarul Ioan Bethlen, era tot pe atît de nestatornică și înclinată spre răscoale și pradă.

Unora din călătorii străini care ne-au străbătut țara la această vreme, martori oculari ai primirii făcute de voievod, în 1636, solului polon Krasinski, uniformele gărzii personale a domnului li se par nemțești.

Ei văd acum în preajma voievodului „guarzi îmbrăcați ca nemții și purtînd muschete“ ([181]).

Cam în aceeași vreme (1633), Nicolae Barsi numără în alaiul domnului Moldovei 2000 de

călăreți și companii de arhebuzieri a cîte 150 de ostași, trupe de gardă turcești și tătărești.

Mai tîrziu, armata munteană va număra sub flamurile ei, și lefegii moldoveni, levinți (levenți) după modelele levantinilor răsăriteni, călăreți unguri, și leși, și haiduci, în afară de pedestrimea seimenilor (roșilor), de darabanți, de săcăluși sau tunari, de călărași etc.

Fiecare din aceste corpuri de oaste avea acum uniforma lui proprie, cu specificul ei, deosebită de a celorlalte, și domnul țării se arată foarte grijuliu și bun întocmitor de armate, pe cît de viteaz și războinic era, în ciuda anilor mulți ce-i apăsau pe umeri.

Pe darabanții moldoveni îi știm, de pe vremea Tomșei vodă, că purtau haine tot de feleandrăș... Asemeni lor, și darabanții lui Matei vor fi avut o uniformă proprie, poate o tunică încheiată în față cu ceprage (ceaprazuri, brandenburguri) și cu nasturi, după moda oștenilor de peste munți și vor fi purtat chivere cu panaș și comănace, așa cum ni se înfățișează în fragmentul de placă ceramică descoperit la Tîrgoviște ([182]), și nu ca în gravura anonimă ardeleană reprezentînd altceva decît chipuri de darabanți și călărași din veacul al XVII-lea ([183]). În sfîrșit, în gravura din Biblioteca Statului Major din Paris reprezentînd un *Soldat român* din secolul al XVII-lea (Fig. 158).

Cît privește frumoasa lor uniformă, cronicarul nu uita să ne spună că, sub domnia următoare, cînd corpul darabanților a fost nimicit de infanteria lui Rákóczi, ostașii aceștia români, care se lăsaseră antrenați la răzmeriță de către seimeni, în majoritatea lor sîrbi și bulgari, pentru a nu fi urmăriți, „își lepădau în fugă hainele lor cele dorobănțești și se îmbrăcau în ferfenițe calicești și se jurau că n-au fost dorobanți".

În 1654 Paul de Alep, vizitînd curtea domnească din Tîrgoviște, privește soldații din gar-

158. *Ostaş din sec. XVII* (după o gravură de epocă din Biblioteca Statului Major din Paris)

da voievodului îmbrăcaţi toţi în haine roşii şi înarmaţi cu lănci, spade şi muschete.

Şi seimenii, sau roşii străini, de care pomeneşte Dionisie Fotino în istoria lui, tot în roşu erau şi ei îmbrăcaţi; Matei Basarab întreţinea acum o oaste destul de însemnată, împărţită în polcuri şi pe care arhidiaconul Paul, om nepriceput în ale războiului, o urca la cifra exagerată de 150 000 de oameni.

Oricum ar fi fost, o oaste suficient de numeroasă şi permanentă nu se putea întreţine şi înarma fără multă grijă şi cheltuială. Să ne gîndim numai la miile de spade trebuitoare (o sabie ferecată, lucrată în ţară costa importanta sumă de 4 taleri şi jumătate), la sîneţele sau muschetele aduse de peste munţi, la lăncile şi săcăluşele (tunurile cele scurte) din dotaţia oastei, şi, în sfîrşit, la miile de uniforme necesare acestor multe mii de soldaţi.

La 17 martie 1644, Matei Basarab scria judelui braşovean Mihai: „Facem ştire dumitale pentru rîndul postavului de darabanţi, după cum iaste tocmai şi obiceiul în toţi timpii, trimis-am şi acum pre omul nostru, pre Statie, ca să ia postavul să-l aducă aici, să îmbrăcăm Curtea, cum a slobozit şi Măria sa Crai".

Cu stofă lucrată la Brașov, din lînă românească, erau îmbrăcați seimenii lui Matei și, în ianuarie 1645, voievodul, atent la ținuta oștilor sale, făcea o nouă comandă de 115 viguri de postav. Și corespondența aceasta e destul de întinsă.

Pentru hainele darabanților și curtenilor comanda voievodul muntean la Brașov, în februarie 1645, alte 50 de valuri de postav și plătea multe pungi grele de bani, rămînînd să se hotărască unde se vor lucra aceste straie, la croitorii români de aici, ori la cei de peste munți.

Pentru ca, în iulie 1645, domnul să anunțe pe negutătorii din Brașov că și în țară va putea comanda de acum înainte postavul, scoțîndu-l și mai ieftin decît la ei.

În aprilie 1651, voievodul trimitea totuși sute de ughi de aur brașovenilor după postavul cerut, ca să-l aibă neîntîrziat pînă la Înălțare, cînd, după datina țării, domnul trebuia să-și dăruiască trupele. Pentru ei, Matei aducea de la Nürnberg și din Viena: armuri și zale, pistoale, lame de sabie, trompete, dar și 108 coți de catifea neagră și roșie, 400 de atlaz și damasc în diferite culori etc. ([184]).

Înveșmîntați în pieptare de fier și purtînd chivere metalice pe cap ne apar astăzi mulți dintre oștenii bătrînului domn, în frumoasele miniaturi din „Slujbenicul mitropolitului Ștefan al Ungrovlahiei“ (Fig. 159), alături de figuri de dregători în costume de epocă și chiar de călăi cu gluga roșie în cap, așa cum ființau și la curțile crailor din apus, în această vreme.

După moartea voievodului Matei Basarab, Constantin Șerban Basarab, feciorul lui Radu Șerban, încearcă să potolească răzmerița armatei și să despartă pe darabanții pămînteni de seimenii sîrbi. Grăbit să-și asigure fidelitatea oștilor pornite spre răscoală, el iartă dijma și oieritul darabanților și călărașilor români și-i îmbracă cu uniforme noi, încă și mai mîndre decît cele pe care le avuseseră pînă

159. *Ostaş din vremea lui Matei Basarab* (după o miniatură din „Slujebnicul mitropolitului Ştefan")
160. *Ostaş de pe la mijlocul sec. al XVII-lea* (după o gravură de la Muzeul de Istorie al Primăriei din Viena)
161. *Voievod cu platoşă (Grigore Ghica)* (după o stampă din 1663)

aici, lucrate din postav bun, și pe căpitanii lor cu frenghii, cu coifuri, cu atlaze... „lefi încă le da din destul, la masă deapururea ședea cu dînsul și îi dăruia".

Dar toate se dovediră zadarnice; o nouă răzmeriță se produse în februarie 1655 și armatele lui Rákóczi și Gheorghe Ștefan, chemate în ajutor de voievod, nimiciră atunci cele două mici corpuri de oaste răsculate, la Șoplea pe Teleajen, reușind, abia prin august 1655, să lichideze cu totul tulburările țării.

În Moldova lui Vasile Lupu trebuia aceeași grijă și cheltuială mare pentru oastea principatului, căci luptele parcă nu mai aveau de gînd să ia sfîrșit.

Și episcopul Bandinus și arhidiaconul Paul de Alep remarcă în relațiile lor prezența ostașilor îmbrăcați în armură și purtînd pe cap coifuri metalice, la curtea din Iași. De altfel, în afara gărzilor purtînd cuirase, tot în lorice se îmbrăcau și boierii moldoveni și căpeteniile

de oști. Îi vedem aievea, războindu-se călări, cu mantiile fluturînd peste platoșe, cu chivere sau coifuri de fier pe cap, surprinși în vîltoarea luptei de gravorul broșurii maghiare „Lupu vaidárol ének“, imprimată la Löese, în 1655. În armură se îmbracă și voievodul Vasile Lupu în toiul bătăliei, la năvală, și știm că în vistieria lui personală se găseau mai multe asemenea veșminte de fier.

După moda șleahtei leșești, a nobilimii ungare și, în genere, a husarilor îmbrăcați în zale sau în platoșe, va fi luptat și Miron Costin atît ca tînăr innobilat polon ce era, la Berestecico, în 1651, cît și ca boier moldovean, la asediul Sucevei, doi ani mai tîrziu, împotriva lui Gheorghe Rákóczi al II-lea, în 1659—1660, în lupta de la Neuhausel, în 1663, împotriva nemților și în alte bătălii la care va lua parte.

Acesta era aspectul militar al mai tuturor jupanilor noștri, fie ei moldoveni sau munteni, în secolul al XVII-lea, după o veche tradiție. Cît privește oastea de rînd a țării sau grosul trupelor moldovenești, încă din 1643 Stanislas Oswiecim, solul Poloniei, în trecere pe la curtea luxoasă a voievodului Vasile Lupu, observa pedestrași români îmbrăcați în haine roșii, asemenea infanteriei leșești. Și tot din aceeași vreme știm că în alaiul domnului, la Iași, mai se găseau trei steaguri de cazaci și ieniceri pedeștri purtînd muschete, și, în sfîrșit, alți ostași în uniforme de ieniceri, îmbrăcați în catifea roșie, purtători de lănci.

Dorobanții erau și aici înveșmîntați în haine de lînă roșie și purtau muschetele pe umăr, după cum ne informează Paul de Alep, soldații din garda personală a domnului, oameni înalți de felul lor, fiind de asemenea îmbrăcați în roșu și purtînd scuturi aurite. O icoană, poate a unui astfel de soldat, s-a găsit în Muzeul de Istorie al Primăriei din Viena (Fig. 160), semnată de Moris Ledeli.

Aceiași darabanți moldoveni, rămași în număr de numai 800, îmbrăcați în uniforme roșii, ne întîmpină pînă și sub următoarea domnie a lui Gheorghe Ștefan voievod, luptînd și împușcînd cu muschetele (sînețele) lor pe cazacii lui Timuș ([185]).

Noul domn îi va păstra în slujbă și pe ei și pe cei 1000 de seimeni ai voievodului alungat din scaun, adăugînd trupelor, pentru bătăliile pe care urma să le poarte, și alți lefegii străini printre care 200 de leși călări sub comanda căpitanului Vorichovsky, 300 de moldoveni și leși sub comanda căpitanului Rușici, 400 de lefegii de țară sub comanda căpitanului Grumezea, alte corpuri de cazaci, unguri și sîrbi. O gardă personală de 200 de nemți, care făcea paza palatului din Iași, în timpul nopții, întîmpinînd, în decembrie 1656, pe musafirii suedezi ai domnului cu somația „Wer da?“, fusese moștenită din vremea domniei lui Vasile Lupu. Era o companie de dragoni, care între anii 1651—1653 avusese drept comandant pe căpitanul Ioan Georg Aussel.

HAINE MILITARE ROMÂNEȘTI DE MODĂ TURCEASCĂ

Este probabil că mercenarii străini își vor fi păstrat uniforma națională în vremea slujbei lor trecătoare la curtea din Iași sau din București și că numai ostașii pămînteni vor îmbrăca haina locului, după datina țării, deși tirania Porții, pe cît cunoaștem, se va fi împăcat greu cu acest lucru, fiind intolerantă față de portul occidentului în raiale.

O nouă uniformă, de data aceasta cu aspect răsăritean, turcesc, li se hărăzește darabanților munteni sub domniile următoare. Letopisețul cantacuzinesc ne spune anume că Mihnea (Mihai Radu) al III-lea, sîngerosul ucigător de boieri, vrînd să cîștige dragostea acestor ostași, îi cinstea și-i dăruia cu fren-

ghii și cu haine scumpe, și-i îmbrăca pe darabanți „tot cu haine spahiești și nădăjduia la ei". Ca armament ei poartă, desigur, ca și voievodul lor, arcuri de mînă cu toc și săgeți, scuturi (care, la domni și boieri, erau adesea încrustate cu turcoaze), paloșe scurte, puști și hangere ([186]).

Este cert însă că moda aceasta turcească a uniformelor ostășești din Țara Românească se introdusese mai dinainte vreme. Am văzut că sub Mihai Viteazul boierii țării umblau îmbrăcați în zale, și peste platoșe purtau piei de leopard, pe care voievodul le aducea, în acest scop, uneori tocmai din Veneția.

Era la modă îmbrăcămintea în stilul husarilor ([187]), pe care și șleahta leșească și-o însușise așa cum arată Miron Costin în cronica lui.

Vasile Lupu, el însuși, avea la curtea lui ostași în uniforme de ieniceri, mercenari turci sau români, purtători de muschete sau lănci. Prin 1657, călătorul suedez Clas Ralamb, intrînd în Tîrgoviște, în vremea domniei lui Constantin Șerban, remarca și el, pe lîngă bogăția costumației boierești, veșmîntul de zale al ofițerilor români (boieri și ei în cea mai mare parte), pieile de leopard care le împodobesc aparatura războinică și penele lungi și împestrițate ca niște aripi de vultur ([188]), cu care se găteau după moda ienicerească ori spahiască, cum scrie letopisețul de mai tîrziu. Moda aceasta orientală de a se împodobi cu piei de leoparzi și aripi era generală, după cît se pare; o aveau și românii, și polonezii, și ungurii (husarii maghiari), purtînd și ei aripi și pene înalte la chivere. Încă de la începutul veacului XVI, Gabriel Báthory (Bátori Gábor, cum îl numește Matei al Mirelor în cronica lui) în luptă cu voievodul Radu Șerban purta mulțimi de aripi pe corpul său, „aripi la cap, aripi la spinare, aripi la brațe, aripi la picioare, aripi la cal, aripi pretutindeni, fălindu-se cu nerușinare că era înger și că

toţi inamicii trebuiau să piară de frică înaintea lui“ (189).

Mai erau la modă, în sfîrşit, pe la mijlocul acestui secol, coifurile de fier şi pălăriile împodobite cu pene înalte şi bogate, în stil apusean, precum şi tunicile şi dulamele încheiate la piept cu găitane de fir sau mătase, pe care românii le aduceau de peste munţi, din Ţara Ungurească.

Avem din această epocă o gravură păstrată în Biblioteca Marelui Stat Major din Paris reprezentînd un *Călăreţ valah* (Fig. 162) din veacul al XVII-lea.

Ni se păstrează din aceeaşi vreme şi alte porturi româneşti, în iconografia confuză a voievozilor noştri dintre 1650—1670, cum sînt cele din gravurile domnilor *Constantino Şer-*

162. *Călăreţ valah* (după o stampă din Biblioteca Marelui Stat Major din Paris)

ban Principe di Vallachia, ori *Stefano Giorgizza Principe di Moldavia*, ori *Gregorio Ghika Principe di Moldavia, Anno 1664* și *Istrate Dabija Voievod.*

Stăpîni efemeri, trăitori în aceeași epocă și împărtășindu-se din aceeași costumație specifică, purtînd aceleași peruci buclate sau același păr frizat, făcut cu drotul și aceleași coifuri cu panaș, confuzia dintre ei nu a fost prea greu de făcut, chipul unuia putînd fi luat, cu ușurință, drept al celuilalt, și astăzi ca și atunci de către gravorii timpului, necunoscători în rosturile noastre.

În anii aceștia, Grigorașcu Ghica vodă participă alături de turci, împotriva nemților împăratului Leopold, la războiul ce avea să se încheie prin pacea de la Salankemen, și mica lui oștire, de numai 6000 de lăncieri și pușcași, era apreciată de Andreas Holtz, ca fiind „mai bine înarmată și mai bine îmbrăcată decît aceea a tătarilor".

Fapt este că oștirea lui Grigorașcu Ghica voievod, înarmată cu arhebuze, carabine, pistoale, lănci și spade, împărțită cum era în soldați pedeștri și călări, încălțați mulți dintre ei cu opinci, flancată de boieri comandînd corpurile de oaste — 33 de trupe a 100 de lăncieri, 1000 de călăreți cu arhebuze și săbii, 1000 de arhebuzieri — era o armată destul de aspectuoasă, apropiindu-se în unele privințe de marile oștiri creștinești ale vremii. Cum scrie cronicarul muntean: „Strîngîndu-și oștile lui din toate breslele de călărași, dorobanți, roșii, vistiernicei, vornicei, păhărnicei, spătărei, postelnicei, le-au făcut steaguri și le-au dat tutuor sulițe văruite și cu prapure (flamuri roșii și albe), zeliarii, pielierii, fiecare după breasla lor și au făcut oaste frumoasă, atîta cît... s-au mirat și împăratul și toți turcii de oaste ce avea Grigore vodă, frumoasă". Călătorul Cornelio Magni, care intra și el în țară o dată cu sultanul Mahomed al IV-lea, ne in-

163. *Figuri de boieri, curteni și ostași, de la începutul veacului* (după pictura murală de la Sucevița)

formează că muntenii erau îmbrăcați în tunici galbene.

Voievodul, el însuși, în aceste prilejuri, îmbrăca de regulă platoșa de oțel (Fig. 161) și se avînta în luptă pe un cal cuirasat, pozînd cu capul descoperit și pletele retezate scurt, lăsate în bătaia vîntului, gravorilor ocazionali, ca acelui italian din 1663, care imprimă stampa, menționînd și numele modelului și data lucrării: *Giovanni Grigorio Sika* (sic) *Principe di Valachia, Anno 1663.*

Oferindu-ne posibilitatea de a cunoaște costumația de zale a domnilor și boierilor noștri moldoveni, din prima jumătate a veacului al XVII-lea, se înfățișa și fresca de la Sucevița (Fig. 163—164).

În armură se va fi îmbrăcat, de sus și pînă jos, și hatmanul Alexandru Buhuș, în vremea primei domnii a lui Dumitrașcu Cantacuzino, în lupta cu nemții, lîngă tîrgul Sucevei, o cuirasă grea, din pricina căreia boierul nostru moldovean era să-și piardă viața, acolo la Podișoara, căci, povestește Neculce, „lovind dintr-un sîneț calul, căzuse hatmanul într-un răzor cu fața în sus, de nu se putea îndată

164. Cărăuşi şi soldaţi din oastea Movileştilor (după pictura murală de la Suceviţa)

să se scoale.“ Şi de n-ar fi fost un viteaz al lui, anume Decuseară, ca să-l tîrască afară din năvală, agăţat de coada calului, l-ar fi luat nemţii prizonier.

Era, de altfel, soarta tuturor acestor luptători catafracţi, care, o dată prăbuşiţi de pe cal şi căzuţi pe spate, erau puşi în imposibilitatea de a se mai ridica de jos din pricina greutăţii şi rigidităţii armurii. Îmbrăcaţi în carapace de fier, după obiceiul vremii, şi înarmaţi pînă în dinţi, ca hatmanul Alexandru Buhuş, viteazul, care îşi conducea la luptă arhebuzierii ţinînd el însuşi în mînă o puşcă tronconică „espingale“ ([190]), boierii moldoveni se vor fi înfăţişat astfel şi la asediul Vienei. Ştim iarăşi sigur, după arătarea lui Neculce, că Velicico Costin hatmanul lupta împotriva podgheazurilor în cămaşă de zale.

Din nefericire, stampele păstrate, chiar atunci cînd nu sînt de fantezie şi chiar cînd redau şi *Tabăra turcească la asediul Vienei,* nu indică prin nimic prezenţa românilor pe cîmpul de bătălie.

O imagine a unora dintre aceşti ostaşi români, luptători sub zidurile Vienei, ne-ar fi

dat astăzi, poate, numai pictura din sacristia bisericii Vittoria din Roma, înălțată de împăratul Leopold pentru a celebra biruința asupra turcilor, zugrăveală pe care Gh. Şincai o privise cîndva și de care pomenește admirativ în cronica lui.

Dar o asemenea reproducere nu ne stă la îndemînă. Avem totuși arătări despre trupele noastre și în relația de călătorie a lui Cornelio Magni, care, la intrarea lui în Iași, în 1672, putea privi ostași moldoveni îmbrăcați în uniforme roșii („cramoisi"), așa cum se arată mai sus.

Mai știm apoi și din alte izvoare, că, pe vremea Ducăi vodă, acest efemer pașă cu trei tuiuri al istoriei noastre, 25 de soldați nemți, rămași din timpul lui Gheorghe Ştefan, băteau darabana în ograda curții domnești, oastea țării numărînd și corpuri de cazaci, curteni, hînsari, lefegii și scutelnici, în afară de boierii și mazilii, care erau ținuți să aducă cu dînșii cîte 10—12 oameni la caz de război.

Rămășițe de leși și nemți, cam vreo douăzeci cu toți, scăpați cu viață din cetățile Neamț și Suceava, după fuga lui Petriceico vodă, vom mai afla și la curtea lui Dumitrașcu Cantacuzino, aduși peșcheș și deveniți slugi domnești. Nemți trîmbițași, îmbrăcați în taftă de sus pînă jos, vom găsi, de altfel, și în oastea românească din anii următori, în Muntenia, sub fastuoasa domnie a lui Constantin Brîncoveanu, care-și aducea și trîmbițele, ca și Matei Basarab, tot din Țara Nemțească.

STEAGURI BRÎNCOVENEȘTI

În 1702 se aflau la curtea din București a lui Constantin Brîncoveanu 2 steaguri de nemți lefegii, în afară de trîmbițași și toboșari nemțești, și „moda" lor nu va muri pînă la sfîrșitul veacului al XVIII-lea. Chiar și pe vremea lui Alexandru Moruzi voievod, în 1795,

curtea din Bucureşti număra în alaiul domnesc 20 de nemţi de poartă.

Despre armata lui Şerban Cantacuzino, însumînd după unii între 28 000—40 000 de ostaşi, armată strînsă şi pregătită să lupte, poate, pentru a realiza măreţul plan de eliberare şi unificare a Principatelor, nu avem prea bogate ştiri, pînă către moartea voievodului.

În schimb, catastifele de cheltuieli sau „semile de vistierie" ale domniei imediat următoare, brîncoveneşti, ne dau o imagine destul de clară a organizării şi chiar a îmbrăcămintei numeroaselor „steaguri" care compuneau oştirea munteană.

Cronicele, şi ele, pomenesc, printre rînduri, de boieri deveniţi conţi de imperiu, şi de căpetenii îmbrăcate în taină în uniforme nemţeşti, vădind direcţia spre care se îndrepta politica procreştină a acelui descendent din împăraţii Cantacuzini.

Cît priveşte picturile murale contemporane, unele din ele, inspirîndu-se pentru scenele sfinte din viaţa de toate zilele, zugrăvesc uniforme de ostaşi brîncoveni, purtînd unii căciuli, alţii chivere sau coifuri apusene cu panaş, înarmaţi cu scuturi, suliţe şi săbii. Din oastea moştenită de la Şerban vodă şi din ce putuse el însuşi încropi, în pragul secolului XVIII, Constantin Brîncoveanu păstră pe lîngă sine 10 steaguri de darabanţi, 4 steaguri de scutelnici pedeştri vechi, 2 steaguri de scutelnici pedeştri noi, seimeni, cazaci, slujitori de curte (vornici, spătărei, stolnicei, vistiernici, comişei) în afară de cătane şi de nemţii pomeniţi mai sus, de tăplaşi (pedeştri, desigur), tunari, fustaşi ot vel Divan, cu fuşti de lemn colorat, paici sau copii de casă... etc. ([191]).

Aceştia din urmă formau garda palatului şi a beizadelelor, umblau în *tuzluci* şi *vînări* şi purtau pe cap chivere, fiind îmbrăcaţi de domn în haine de postav unguresc, adus de la Braşov şi Sibiu prin neguţători ca Dumitru Nona şi alţii.

Dar șirul oamenilor care mișunau în jurul domnului, dacă ar fi să socotim chiar numai pe cei din palatele voievodului, ar părea nesfîrșit.

Pline erau curțile, pe vremea lui Brîncoveanu, de slugi simbriașe, de suflete de țigani și români, de nemți, unguri, cazaci, leși, franțuji, frînci și alte neamuri.

Un furnicar multicolor de bărbați, femei și copii în slujba domniei... de ostași pămînteni și de mercenari străini din toate părțile lumii, fără să mai numărăm calicimea, pehlivanii și măscăricii de zile mari, care năzuiau și ei, cînd și cînd, să ajungă la curte, toți alergînd care încotro după treburi, fiecare cu tainul și rostul lui, înscrise în catastifele de cheltuieli ale măriei sale.

Registrele din preajma anului nou 1701 ne păstrează amintirea unui impunător cortegiu de lefegii și a funcțiilor pe care aceștia le îndeplineau.

Sînt pomeniți astfel „mehterii toți și alaiceaușii, sangeactarii, trîmbițașii, toboșarii și surmacii vel spătarului, paicii domnului cu mataragiii, cărătașii, paicii coconilor, toboșarii căzăcești, toboșarii de tălpași, masalagii, tunarii, fustașii ot vel divan, țiganii dărvari, surmacii vel căpitanului za seimeni, cimpoeșii de cazaci, surmacii i toboșarii ot cazaci, stegariul coconilor, fustașii doamnei, seizii, țigăncile spălătorese, țigăncile măturărese, beglarii, copoianii, ogărarii, pimnicearii“... etc.

Frumoase trebuie să fi fost la vedere uniformele albastre, verzi și roșii, croite din sutele de viguri de postav comandat peste munți, ale curtenilor și oștenilor din chipeșele corpuri de oaste ale voievodului Constantin Brîncoveanu.

„Tărcate“, le spune N. Iorga. Dar pe domnul țării îl costa 1000 de taleri numai stofa adusă din Ardeal, în 1694, pentru îmbrăcămintea darabanților, scutelnicilor și cazacilor curții și alți 1000 de taleri cofteria sacîz, adusă din Țarigrad pentru hainele dăruite de Paști căpeteniilor de slujitori. În anul următor, Brîn-

coveanu cheltuia, prin Drăghici spătarul, 1435 de taleri pentru hainele slujitorilor săi...

Mica lui armată se mărise între timp. Dintr-o însemnare de bacșișurile domnești date în prima zi a anului 1702, aflăm că oastea numără acum „12 steaguri de cazaci, 6 steaguri de seimeni, 2 steaguri de scutelnici pădeştri, 5 steaguri za dor(o)banţi, 2 steaguri dă nemţi, steagul lui vel spătar, steagul lui vel aga, steagul lui vel căpitan za dor(o)banţi“ etc.

În haină de postav unguresc, postav de 15 taleri bucata, erau îmbrăcaţi şi ostașii din steagul de cazaci de la Tîrgoviște, și în postav șift curtenii ceilalţi. În 1708 Brîncoveanu trimite pe locuitorii din Rucăr și Dragoslave pentru a aduce cu carele 177 de bucăţi de postav de la Brașov pentru îmbrăcămintea curţii lui.

Cum vor fi arătat chiverele pentru ostași importate din Ardeal? Nu știm nici astăzi, cum nu se știa nici pe vremea lui Ionescu Gion. Ele se aduceau în ţară în număr însemnat, între anii 1691—1705, de către negustorii sași, plătindu-se vamă 140 de bani de „povară“, cum arată tariful vamal de la Schela Cîineni ([192]).

Și bănuim că forma acestor chivere era aceeași cu a ostaşilor luaţi ca model de zugravul bisericii Polovraci, biserică zidită cu mulţi ani mai înainte dar pictată cu cheltuiala voievodului Brîncoveanu, din îndemnul arhimandritului Ioan de la Hurez, abia în 1703.

Coifuri occidentale de tipul *pot,* împodobite cu panaș, specifice veacului XVII, aflăm și pe capul sulițașului îmbrăcat în mantie agrafată la gît, din scena „Răstignirii“, în biserica Domnească din Tîrgoviște, construită la 1583 dar repictată tot pe vremea Brîncoveanului.

Să fi fost un român modelul acestui ostaș din garda domnească? Nu este de loc exclusă această posibilitate.

Să fi pozat pentru acest chip din fresca de la Tîrgoviște ostași străini? Tot ce se poate, iarăși. Nemţi și unguri și chiar leși lefegii se

găseau din belșug pe la curțile domnilor noștri. Și voievodul Moldovei oferea, în 1696, 50 de taleri ostașilor imperiali de peste munte care, părăsind armatele nemților, ar fi intrat în soldă, să îngroașe rîndurile gărzii lui personale.

Era doar vremea vitejiilor și a mercenarilor, a luptelor pentru libertate și a aventurierilor, care, mînați de dorința de a înfrunta primejdiile, sau pentru „plean", se înrolau sub flamurile altor neamuri. Așa făceau și mulți dintre românii noștri, fie ei boieri sau numai oameni liberi, care, în dorul aventurii, îmbrăcau pentru un timp uniforme străine, părăsindu-și plaiurile natale.

Li se dusese vestea de buni ostași, temerari, rezistenți la greu...

DESPRE MODELE VEACULUI AL XVII-LEA

Secolul lui Miron Costin stă într-o oarecare măsură, în ceea ce privește îmbrăcămintea și fastul curților moldovenești, sub înrîurirea polonilor, cei mai apropiați dintre vecinii care se împărtășeau din moda apuseană.

Patima luxului stăpînea dintr-un capăt în celălalt al continentului, de la curtea Franței și pînă la Moscova. Înrudiți cu cele mai nobile familii leșești, boierii Moldovei, mulți dintre ei avînd și indigenat polon, titluri de noblețe și moșii întinse luate în arendă în țara vecină, se aflǎ în strînse legături de rudenie sau prietenie cu șleahta.

În primele patru decenii capătă cetățenia leșească, în semn de distincție, în afară de Movilești, și Nistor Ureche, Isac Balica, Luca și Simion Stroici, Miron Barnovschi și alții.

Voievozii țării și ei, începînd cu Movileștii și sfîrșind cu Constantin Cantemir, aproape fără excepție, încheie și întrețin relații de bună vecinătate cu regatul din nord.

Fiicele lui Ieremia Movilă, Regina, Caterina, Maria și Ana sînt date în căsătorie după magnați poloni, ca Wisnowiecki, după nobilul și viteazul Samuel Korecki, după Ștefan Potocki, după Przerembski ([193]).

Partida polonofilă, în ființă încă din veacul al XVI-lea, se întărește acum și își consolidează poziția. Vasile Lupu, figura cea mai proeminentă de hospodar român și patron al ortodoxiei, își mărită el însuși fiica după cneazul Ianusz Radziwill, lituanul.

Nespus de eleganți și fuduli, afișîndu-se cu strălucire în noua lor garderobă orientalizată, la care se adăugau multe elemente europene, risipindu-și averile cu ostentație de nobili, ceremonioși și protocolari pînă la ridicol, aristocrații aceștia scandalizează adesea prin trena și aspectul vestimentar și prin cheltuielile lor de reprezentare chiar și pe istoriografii noștri obișnuiți cu luxul și cu eticheta țarigrădeană, istoriografi care pomenesc, pe alocuri, despre „zburdatele cheltuieli“ și despre „desfrînatele podoabe“ ale solilor poloni.

Cneazul de Zbaraz, de pildă, însoțit de mulțime de haiduci cu ceprage de argint la haine, călătorește prin 1622 cu mare alai spre Constantinopole, urmat de somptuoase carete, și făcînd vîlvă cu vizitiii lui îmbrăcați numai în catifele, adăpîndu-și caii din ciubere de argint și purtîndu-i cu potcoave de argint, într-adins prost ținutite, pentru a le pierde mai ușor în trecerea lor pe ulițele cetății.

Moda venea acum uneori și de la ruși și poloni și nu numai de-a dreptul din Țarigrad. Și, cum era de așteptat, veșmintele domnilor și boierilor se vor lua la întrecere, în bogăție și frumusețe cu cele leșești. Împrumutînd pe vremea lui Vasile Lupu caftane lungi și negre de modă polonă, boierii Moldovei vor fi remarcați în soliile lor la curtea regelui Vladislav, îmbrăcați, cum se înfățișau, în adamască.

Faimoasele noduri de aur și argint vor înlocui acum nasturii, încheind veșmintele strălucite în stil polon, cum observă la vremea lui și călătorul Bandinus. Chiar și dorobanții lui Ștefan Tomșa vor fi echipați în pilda haiducilor din Țara Leșească și, în 1643, așa cum consemnează alt leah musafir, Stanislas Oswiecim, pedestrașii lui Vasile Lupu vor purta haine roșii asemănătoare celor din infanteria polonă ([194]).

TOCMELILE CASEI LUI RADU MIHNEA

Ceea ce nu însemnează totuși că specificul moldovenesc al costumului militar sau de curte va înceta să rămînă cel dominant, chiar și în epoca aceasta de împrumuturi evidente.

O înflorire deosebită vor căpăta artele somptuare la curțile domnești din Iași și Hîrlău, sub mai îndelungata oblăduire a lui Radu vodă Mihnea, pe care Miron Costin îl numește „cel Mare“ pentru lucrurile și tocmelile casei lui, stăpînirea acestui voievod fiind „împărăției, nu domniei, asemănătoare“, deși boierul cronicar îl mustră pe domn pentru luxul exagerat și pentru risipa de care se făcuse vinovat, atribuind pustiirea de mai tîrziu a țării și acestor zburdate podoabe ale curții lui.

Patima îmbrăcămintei costisitoare a marii boierimi cuprinsese și pe cei din starea a treia, sub impulsul poruncilor domnești: „Nime din boieri, pînă în cel al treia, cu haine cevași proaste să nu fie, că era de scîrbă“, spune cronicarul.

Și ne putem închipui ușor astăzi măsura luxului și eleganței vestimentare a divaniților Moldovei dacă ne gîndim că, pe vremea lui Radu vodă Mihnea, pînă și „postelniceii și chiar copiii de casă, cu mari podoabe și cu fotaze la cai se purtau și aprozii cei de divan nici la o domnie mai de cinste n-au fost, cu

urșinice mulți și cu cabanițe cu jder și cu hulpi îmbrăcați.“ Era la preț într-acele vremi catifeaua în amîndouă Principatele, și în veșminte de urșinic și de catifea ne apare acum și Radu vodă Mihnea pe zidurile ctitoriei din capitala Țării Românești, cu pantaloni colanți și cu scurtă tunică occidentală, ca la curtea regilor din apusul Europei.

Încă și mai desfrînate se arată luxul și risipa domniei sub Vasile Lupu voievod. O frenetică furie cheltuitoare, am spune astăzi, la stăpînitorii aceștia, care puneau la hainele lor de aur nasturi de diamante în valoare de 100 000 galbeni, sau la doamnele lor care se împodobeau cu rochii și giuvele prețuind pînă la 400 000 de scuzi.

Era ce-i drept bogată vistieria țării pe atunci și cămara domnească și mai bogată încă era după numai cîțiva ani de cumpătare, și mărfurile orientale veneau cu duimul prin tîrgurile din Moldova și Muntenia. Era belșug în toate. Numai ... țara era săracă și poporenii rămîneau tot nevoiași.

Ardelenii ei înșiși veneau în Muntenia pentru a cumpăra de la Gherghița și din București cocîrlat (scharlach, ciocîrlat), carmasin, postav roșu.

Dintre stofele cele mai de preț care circulau pe piața românească erau la modă, pînă către mijlocul veacului, scumpul canavăț de aur și postavul roșu cocîrlat, din care și Matei Basarab dăruia lui Rákóczi al II-lea și principesei acestuia pentru haine și rochii. Cu toată abundența acestor articole de lux, prețurile erau foarte ridicate și fastul ruinător.

O ipingea de caragiu, postav unguresc adus de peste munți, costa, în primele decenii ale veacului, pînă la 1600 de aspri, și prețul unei blăni de vulpe se ridica la importanta sumă de 52 zloți de aur.

Chiar și materialele simple aveau prețuri deosebit de mari: un cot de tulpan ajungea la 54 de aspri, un cot de svitoc la 125 de aspri, o

bucată de aba de mai mulți coți la 400 de aspri, deși abagii aveam și noi în țară. Ca să nu mai pomenim de postavurile cu adevărat scumpe, atît de prețuite de boierimea noastră, ca granatul, de pildă, care se vindea cu 400 de aspri cotul, prețul unei mantale de grana purpurie, de 6 coți, ridicîndu-se la 2 400 de aspri, fără să mai punem la socoteală și lucrul ei.

Se purtau acum dulamele de grana cu hulpi, în preț de 4300 una, dulamele verzi foarte bune de cîte 5000 de aspri, hainele de serasîr de 10 000 de aspri, brîiele de mătase de 200 de aspri, brîiele de cofterie de 600 de aspri, brîiele de argint atingînd prețul de 1500 de aspri, ba chiar *dulamele-cabanițe* cu guler de vulpi de atmișele roșii, costînd, nici mai mult nici mai puțin, decît 5 800 de aspri bucata.

Pe la mijlocul veacului acesta, spun documentele, pentru 3 cojoace boierești, jupanii noștri plăteau prețul unui sat întreg, cu așezări omenești, cu pămînt și iobagi de-a valma.

Se aduceau și mărfuri cehești și slovace prin orașele de peste munți, cum era Clujul, sau prin Polonia. Căutate erau pînzeturile de Breslau, de Silezia și Opava, pînza Galler și așanumita pînză poloneză, care doar venea din orașele leșești dar care era tot cehă la origine. 9800 de postavuri de Jihlava și 2662 de postavuri de Breslau („Braslay poszto") importa numai Clujul în primii șaptesprezece ani ai secolului XVII ([195]).

Și, dacă socotim că postavul măsura în medie 30 de coți sau 17,7 m aflăm că importul acestei perioade se ridica la 174 000 m numai pentru aceste două mărfuri, cantitate suficientă pentru a îmbrăca 60 000 oameni.

Ceea ce nu înseamnă că marfa de Țarigrad fusese cumva părăsită.

Rochiile somptuoase, lungile veșminte aurite de gata, mărfurile și țesăturile orientale de tot felul, de modă turcească, își făcuseră de-

mult loc statornic în garderoba noastră, ca și într-a ungurilor, polonilor, sîrbilor și bulgarilor.

În Țara Românească vor veni acum negutători de pretutindeni pentru a cumpăra scumpele mătăsuri și stofe la modă, țesăturile de postav roșu, atît de prețuit de oamenii noștri cu dare de mînă, stofele înflorate cu fir de aur, bogatele mantăi de catifea roșie, cu misade din blănuri de rîs, sau elegantele caftane și rochiile de culoarea rodiei („poma granat“), atît de rîvnite de femeile luxoase ale timpului, din care vor dărui mai tîrziu voievozilor și principeselor Transilvaniei, și Mihnea al III-lea și Ștefan Cantacuzino ([196]).

Mai erau acum la modă prețioasele cabanițe, substituindu-se pe încetul vechilor șube domnești, cabanițe care vor fi și ele înlocuite mai tîrziu prin elegantul conteș de croială și tradiție polonă, care încă din secolul trecut le disputa întîietatea. Misada de blană va începe acum să facă corp cu reverele îmblănite la fel și prelungite în șuvițe subțiri pînă la poalele lungilor haine, căptușite cu aceleași pielicele scumpe.

Se poartă și acum năfrămile de mîini, scumpele și vechile năfrămi românești, cu care voievozii și boierii noștri pozează pentru tablourile votive ale bisericilor, încă de la mijlocul veacului trecut.

Și moda lor nu se va stinge pînă către sfîrșitul veacului următor.

Năfrămi de acestea scumpe, lucrate în fir de aur, vor purta în mîini la Sucevița și Ieremia vodă, și Simion Movilă, și Tudosca Bucioc a lui Vasile Lupu, și Ioan, feciorul lor domnesc, mort timpuriu, așa cum îi arată broderiile de la Trei Ierarhi din Iași. Și, după 1700, interesul pentru ele va ocupa un loc de cinste în corespondența fiilor cărturari ai lui Brîncoveanu. Le vor purta deopotrivă și nobilii poloni și grofii unguri și boierii noștri ([197]).

Încălțămintea o formează ciubotele, cizmele, meștii, papucii etc., confecționați de ciubotari, cizmari, meștegii, papugii, sandaccii, cavafi... cărora, către mijlocul veacului, li se adaugă o nouă breaslă, cu nume ciudat, calapodarii. Aceștia lucrau, desigur, acea încălțăminte de lemn foarte înaltă la tocuri și vîrf, specific orientală, proprie veacurilor XVI—XVII, din care vor purta în picioare jupînițele din ambele țări, așa cum dovedesc miniaturile și desenele de epocă și cele cîteva piese păstrate ici-colo, prin muzeele țării (București, Ploiești etc.).

Interesantă este acum și apariția unui nou gen de ișlice „à la Schiavone" cu sau fără pene (Miron Costin spunea pețiene?), cu borurile întoarse în sus, îmblănite și despicate la mijloc, deasupra frunții, a căror modă se va răspîndi repede, trecînd din garderoba voievozilor și boierilor noștri în lumea oștirilor românești. O dată cu meșteșugarii numiți tichigii se vor răspîndi de acum și pălăriile numite *tichii*, altceva desigur decît cele din veacul al XVI-lea. Cu asemenea *ișlice* cu fundul roșu vor poza boierii noștri pentru picturile murale cu caracter religios de la Sucevița, ca în scena reprezentînd episodul biblic „Faraonul urmărind pe evrei".

Și poate tot acum, în acest început de veac, în vremea domniei lui Leon vodă (Alion) va cristaliza și cîntecul popular — joc de copii *„Ieși fetiță/la portiță,/ că te așteaptă Alion"/* ... pomenind de o ciudată tichie, o pălărie aflată „en vogue" cu mult înainte, care circulase și în apusul Europei. Dar coafa pe care o vor îmbrățișa, deopotrivă, și ungurii, și cazacii, și românii, încă dinainte de vremea cînd Ralamb ne vizita țara și putea zugrăvi, sau descrie măcar unele din cîte vedea, va fi, fără îndoială, șlicul sau căciulița răsăriteană (după cum o arată și numele) denumită „à la Schia-

165. ***Costumație de la mijlocul veacului al XVII-lea*** **(după o imagine reprezentînd un *Boier*, păstrată în arhivele orașului Stockholm)**

vone“ (Fig. 165), o căciuliță al cărei port va dura și în primele decenii ale veacului următor, pălăria aceasta prefăcîndu-se apoi în *tricorn,* mai înainte de călătoria lui Feriol, un tricorn prefigurat cu care vor poza mai tîrziu și Șerban Cantacuzino și Constantin Brîncoveanu.

Tot atît de prețuite se vor păstra, încă de pe vremea lui Petru Șchiopul sau Mihai Viteazul, și cușmele ca și căciulițele de care aminteam mai sus, mai mult scunde decît înalte, cu fundul roșu, scos în afară, poate aceleași pe care Dionisie Fotino le va pomeni sub numele de barate atunci cînd va descrie uniforma ostașilor noștri.

Cu asemenea pălării îmblănite, cu fundul de mătase, se vor înfățișa în stampe și mîndrii voievozi ca Radu Mihnea al III-lea, „bîiguitor de gînduri“ și ... poet de limbă turcă.

Ca o replică feminină a acestor tichii și comănace îmblănite, boierești, dar mai ales a șlicelor propriu-zise, care începuseră și ele să apară sub felurite forme, se vor înregistra acum căciulițele jupîneselor noastre, de proveniență probabil nemțească, acele „Pelz-Kappe“ foarte elegante și caracteristice, răs-

pîndite în toată Europa, din Franța și pînă în Rusia. În sfîrșit, către mijlocul veacului se vor încetățeni pentru a nu mai fi părăsite, vreme de două sute de ani de acum încolo, calpacul sau ișlicul (șlicul) în colțuri, căruia în garderoba domnilor i se va mai zice și gugiuman, și a cărui modă, așa cum am spus, va dura aproximativ pînă cînd pălărierul francez monsieur Jobin sau consoarta lui vor începe să-și desfacă mărfurile europene în capitala Țării Românești. Drept vorbind, din mulțimea de meșteșugari ai veacului al XVII-lea nu știm cine anume confecționa acum ișlicele domnești, cu care vor apărea în fresca Duca vodă și feciorii săi.

Și aceasta pentru că ișlicarii, ca breaslă organizată, nu sînt semnalați decît mai tîrziu. (Să fi fost oare potcapierii care nici ei nu lipseau din orașele Moldovei lucrînd cuculii sau cuculioane, ori poate șepcarii...?) Dar acesta e numai un fel de a vorbi... Ișlicarii vor fi existat și fără breaslă.

Deoarece însă acest soi de calpace înalte, cu colțul pe frunte, se înfățau și se căptușeau cu pielicele de samur sau chiar și de miel, credem că, tot atît de bine, s-ar putea ca blănarii și cojocarii să se fi îndeletnicit cu lucrul lor, la început, pînă cînd, specializîndu-se, unii dintre ei se vor fi diferențiat de restul breslei, creîndu-se astfel un meșteșug aparte, care nu cerea o deosebită pricepere ci doar o oarecare îndemînare.

De altfel, blănarii ca și cojocarii, pe vremea lui Matei Basarab și Vasile Lupu, prelucrau deopotrivă și blănurile scumpe de samur, rîs, jder, cacom, ca și pieile de oaie, vulpe ori lup, fără deosebire, un Ghinea meșterul apărînd în documente (1640) cu ambele atribuții, blănar și cojocar totodată, ca și Dediu și Manta sau alții, atît în Țara Românească cît și în Moldova. Hainele și ele se croiau și se lucrau de numeroși croitori, breaslă de veche tradiție în Principate, deosebit de apreciată și avută, al

cărei staroste ieșean, Dumitru, încă din 1610 este pomenit în documente. Pe la mijlocul veacului, Iașii aveau o uliță a croitorilor după cum aveau și o uliță a ciubotarilor, în chiar inima tîrgului.

Existau de asemenea și croitori domnești, așa cum existau croitori boierești sau militari, și se întîlnește cîndva un Ursu, croitorul hatmanului. Nu lipseau nici croitoresele și cusătoarele, care să lucreze doamnelor țării și elegantelor jupînese toalete după ultima modă, pentru nunți sau veselii și zaiafeturi, sau pentru ceremoniile îndătinate ale curții ([198]).

BAIBARACELE ȘI POTURII

Alte două bresle de meșteșugari moldoveni legate de confecționarea unor anumite piese de îmbrăcăminte, specifice acestui secol al XVII-lea, erau baibaracarii și poturarii.

Cei dintîi lucrau *baibaracele*, un soi de haine roșii (cum le arată Miron Costin), probabil niște tunici scurte de culoare roșie, încheiate în față cu ceaprazuri și cusute dintr-o stofă răsăriteană numită baibarac, cu un termen pe care îl aveau și polonii și tătarii, deopotrivă. Tunici de felul celor de care poartă în acest veac principii Transilvaniei în interpretarea mai tîrzie din „Trachten Kabinett“ (1729).

Ceilalți, poturarii, erau specializați în lucrul unor pantaloni numiți poturi, nu prea strîmți, de modă tot străină, care se băgau în cizme înalte, importați recent, și care tindeau să înlocuiască pe alocuri, acum, vechii nădragi („culots“) tradiționali, mai ales în garderoba ostășească.

Și unii și ceilalți vor dispărea însă în epoca fanariotă fiind alungați de șalvarii și ceacșirii turcești, rămînînd cu vremea, ca și baibaracele, doar în portul și tradiția satelor, ca și zăbunul muntenesc, de altfel, operă a zăbunarilor bucureșteni, care dintr-o haină boierească

ce era în secolul al XVII-lea, va sfîrși prin a deveni o haină lungă țărănească de iarnă, tot atît de lungă ca și odinioară, ale cărei „flori și obraze“ din țesătura de fir a scumpelor stofe de atunci vor fi înlocuite cu ornamente de broderie aplicată, căutînd să imite, ca și la cojoace, ceea ce noile vremuri și producția casnică nu mai puteau da ([199]).

Trebuie să observăm că, începînd mai ales de pe la jumătatea acestui secol, își fac apariția tot mai frecvent, în documente, condici de vistierie, hîrtii de familie și, ceea ce e mai important, chiar în iconografia profană a vremii, pe lîngă boierii de neam și chipuri de oameni mai mărunți, mici neguțători și slujbași domnești, lăutari, tîrgoveți, meșteșugari de tot felul, zugravi și chiar țărani.

Nu ne vom ocupa aici, firește, de îmbrăcămintea marilor neguțători, vestiții cupeți munteni de pe timpul lui Matei Basarab sau Brîncoveanu, care, prin starea lor înfloritoare fiind deopotrivă boierilor și adesea chiar înrudiți cu ei, își îngăduiau să se îmbrace cu cele mai alese straie, concurînd în eleganță și lux pe velițiii Principatului.

Așa cum vor fi fost, de pildă, în 1672, un pan Enache Barbălată pitarul, neguțător de frunte din Suceava, sau un Iane cojocarul, care pe la 1666 ținea pe Mușa, fiica lui Calotă vornicul, sau un „Deftu neguțător“ care, în 1694, se înrudise prin fiica sa cu Harvat spătarul ot Izvor, sau un Pană Pepano cupețul, străin de locurile acestea, care își dăduse pe Ilinca după Cîrstea, vistierul, un Ghioca, ajuns mai tîrziu el însuși șătrar, socrul paharnicului bucureștean Vergu, sau, și mai și, un Dumitru Nona ot Brașov, pe care însuși Brîncoveanu îl numea „prieten iubit“.

Ne-ar interesa mai degrabă meșteșugarii pămînteni ca lucrătorii de piei din orașul de reședință domnească, de pildă, a căror limpede și credincioasă imagine ne-a fost transmisă încă din 1643, din vremea lui Matei Basarab prin

emblema breslei lor, păstrată azi la Muzeul de Istorie şi Artă al oraşului Bucureşti.

STRAIELE NORODULUI

Un act de vînzare de rumâni, din primii ani ai veacului al XVII-lea, ne arată cum erau îmbrăcaţi iobagii de seama lui Manea, feciorul lui Stan din Comăneşti, sau Stan Lungul. Ei purtau cojoace, nădragi și comănace.

Dar cum erau îmbrăcați acești țărani încă din vremea lui Radu Mihnea se mai poate deduce și din relațiile sau imaginile pe care le va da mai tîrziu Laurenţius Toppeltinus ca și din unele documente, în lipsa unei iconografii româneşti mai ample și mai vechi. Ei purtau, în 1612, cojoace și sucmane, cumpărate la tîrguri sau confecționate în casă, și încălțămintea celor mai înstăriți erau ciubotele, ca și a călugărilor de altfel, sau opincile.

Se poate presupune că moda cetăților pătrunsese de multă vreme în satele noastre, și o dată cu croiul unora din hainele orășenești se însușise și denumirea lor proprie.

Ştim din relatările lui Paul de Alep că sătencele, pe la 1653—1658 își strîngeau părul colac și pe deasupra își puneau marama sau învelitoarea de cap, care, la cele mai înstărite din ele, putea fi chiar de catifea colorată, pe vremea cînd jupînesele boierilor întrebuințau scumpele șaluri de Alep și Barsal.

Privim astăzi cu interes chipul unei *Țărănci ardelene* ținînd două găini sub braț (Fig. 166), înfățișată alături de o alta și de un consătean în gravurile lui Toppeltinus, și al unui *Păzitor de porci din Muntenia* (Fig. 167), din vremea domniei lui Matei Basarab, așa cum ni l-a desemnat gravorul, în paginile „Evangheliei învăţătoare“, tipărită la Govora, în anul 1642.

Şi, o imagine moldovenească, apărută un an mai tîrziu în zaţurile tipografiei ieşene, chipul

166. *Țărani din Transilvania* (după gravurile lui Laurențius Toppeltinus, 1670)

unui adevărat călău, așa cum se înfățișa acest executor al sentințelor capitale la curtea lui Vasile Lupu în interpretarea gravorului Ilia, din paginile „Cazaniei mitropolitului Varlaam", imprimată la Iași, în 1643, vrednic de comparat cu gealatul contemporan valah din „Slujbenicul mitropolitului Ștefan", în viziunea unui miniaturist necunoscut (Fig. 168).

Cunoaștem din fresce și stampe contemporane îmbrăcămintea unora dintre fețele bisericești sau a călugărilor din mînăstiri.

Ei umblă înveșmîntați în rasă de mohair, episcopii cu camilafcă pe cap..., preoții de sat își pun un fel de căiță, ca să se poată deosebi de ceilalți țărani, de care altfel nu i-ar despărți portul. „Smeritul și mult păcătosul Kir Anastasie episcop de Rădăuți" ne apare, în 1644, luna iulie, ziua a 5-a, în tabloul votiv de pe pomelnicul mînăstirii Moldovița, în straie monahale, enumerat printre ctitorii sfîntului lăcaș.

Un călugăr, ca Simion din Boziani, putea să aibă păstrate în chilia lui amintiri dintr-o viață mireană, printre alte haine, și un zăbun scurt „o ghiordiiă de postav albastră, caftanul

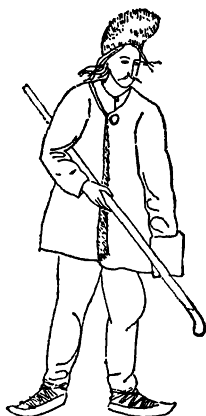

167. *Porcar muntean* (după o gravură din evanghelia de la Govora, 1642)
168. *Gealat muntean* (după o miniatură din „Slujbenicul mitropolitului Ștefan“, 1652)

miu, o abăoară de postav, o bucată de pînză și năhrămi“, garderobă destul de modestă pentru atîția feciori și fete, cîți urmau să vină la împărțeală, după petrecerea lui din viață. Generoși în portrete contemporane, zugravii și desenatorii din Ardeal, dinspre sfîrșitul veacului (1692), rețin în galeria lor de chipuri numeroase figuri de sătence și umili țărani valahi din Făgăraș, din Hațeg, din Brașov și de aiurea, precum *Romånca din țara veche* („eine Wallachin von dem sogenanten alten Land“) de dincolo de Olt (Fig. 169), reprezentare naivă dar vie înfățișînd portul femeiesc de atunci, un *Țăran din Transilvania* (Fig. 170) și, în sfîrșit, două chipuri îngemănate în timp, aflate în două dintre codicele veacului al XVII-lea, „Costüme Bilder am Siebenbürgen“, păstrat la Muzeul Național din Budapesta și un altul din Graz (Austria), înfățișînd o *Săteancă* (Fig. 171) și un *Sătean* (Fig. 172) din părțile Făgărașului (Hațeg).
De altfel, nici Toppeltinus, prin acul lui Lanners, la 1667, nici aceste codice de muzeu bu-

169. *Țărancă din Ardeal* (după o imagine nemțească)
170. *Țăran din Ardeal* (după „Costüme Bilder am Siebenbürgen", după „Kostümbilder-Buch" din Graz și după „Trachten Kabinett von Siebenbürgen" de la Cabinetul de stampe al Academiei)

dapestan sau din Graz nu sînt singurele albume privitoare la țara noastră datînd din această epocă.

În afară de mai sus pomenitul album, Biblioteca Academiei Maghiare păstrează alte 36 de acuarele în „Imagines Nationum Ditionis Hungariae coloribus illuminatae".

Fără îndoială că materialul acesta nu se datează pe toată întinderea lui din aceeași epocă și nici nu aduce totdeauna chipuri noi, multe dintre portretele pe care le oferă fiind simple variante sau replici, al căror izvod e greu de stabilit, unele indicații și inscripții ale lor fiind și ele eronate sau contradictorii și dovedind prin aceasta atît o nedesăvîrșită cunoaștere a limbii românești, cît mai ales că, manuscrisul din Graz, de pildă, nu e decît o copie mai tîrzie și nu îndeajuns de fidelă a altor modele anterioare, că albumul de la Muzeul Național din Budapesta și albumul de acuarele de la Universitatea din Graz sînt opera unei aceleiași mîini, în vreme ce codicele de la Academia

171. ***Săteancă din Făgăraş*** **(după codicele din Budapesta)**
172. ***Sătean din Făgăraş*** **(după albumul din Graz)**

Maghiară („Imagines Nationum...") aparţine altui autor etc.
Dar nu filiaţia albumelor ne interesează aici. Ceea ce vrem să subliniem e doar faptul că pilda lui Toppeltinus şi desenele cărţii lui, „Origines et occasus Transylvaniae", desene datorate lui Feldmayr şi lui Lanners, bucurîndu-se la vremea lor de o oarecare circulaţie, au fost imitate de contemporani şi de urmaşi, ele însele inspirîndu-se desigur, la rîndu-le, din exemple mai vechi.
Fără a păstra vreo ordine anume în prezentarea lor, să continuăm cu „Costüme Bilder am Siebenbürgen. Tabulae pictae et coloratae" ([200]), care, alături de cele două chipuri de săteni de pînă aici şi de figurile interesante de boieri pe care ni le înfăţişează pentru această epocă, ne mai oferă încă şi alte admirabile portrete de ţărani valahi, din care desprindem acuarele de mai jos.
Prima reprezintă un *Părcălab sau jude sătesc* (Fig. 173) din Ţara Românească, cu toiag şi cu căciula în mîini, de fapt o căciuliţă orăşenească, bordată pe margini cu blană, în felul

173. *Părcălab sau jude sătesc din Ardeal* (după codicele Muzeului din Budapesta)

174. *Țărancă torcînd* (după „Trachten Kabinett von Siebenbürgen“ și după albumul din Budapesta)

cum purtau și domnii din Ardeal și tîrgoveții din Țara Românească.

El îmbracă o haină lungă pînă mai jos de genunchi, nădragi largi strînși în obiele, și în picioare poartă tradiționalele opinci.

A doua, tot atît de expresivă și îngrijit desenată, trădînd, prin felul de a trata un atare subiect, un profesionist și nu un amator, înfățișează *Românce torcînd*, în mers (Fig. 174). Iile le sînt împodobite cu altițe, mijlocul încins de brîu; poartă pestelcă, zavelcă și opinci în picioare (Fig. 175).

Un alt portret de mare valoare documentară și artistică, este cel al ciobanului din creierii munților Transilvaniei, zugrăvit atît de pitoresc și de veridic, cu sarica mițoasă cu mînecile foarte lungi, de altă culoare, și cu gluga seculară în cap. El poartă cioareci albi, strînși la glezne cu nojițele opincilor și la subsuoară nelipsita bîtă de stăpîn al stînei.

Chipul acesta, prins „sur le vif“ în vreuna din călătoriile pictorului prin munții Ardealului, trebuie să fi plăcut mult deoarece îl întîlnim

175. *Țărancă torcînd, în port de vară* (după codicele din Graz și după „Trachten Kabinett von Siebenbürgen")

176. *Păcurar ardelean în ploaie* (după codicele din Graz și după „Trachten Kabinett von Siebenbürgen")

și mai tîrziu în acuarela din codicele Universității din Graz cu inscripția schimbată, *Păcurar român pe vreme de ploaie* („ein Wallachischer Schaaffhirt in Regen") (Fig. 176) și în „Trachten Kabinett von Siebenbürgen" purtînd legenda *Ein Pakurar oder aussgelehenter Schaaffhirt*. Trebuie fără îndoială să adăugăm tot aici și pe tînărul cioban zugrăvit în aceeași epocă, cu sarica pe umăr și căciula în cap, care se înfățișează însoțit de cîinii de la stînă și purtînd în mîini o țepușă lungă, văzut altcîndva foarte înrudit cu păstorul din acuarela lui Valentin Frank, din 1620.

Continuăm cu cel mai expresiv din toate portretele codicelui nemțesc și anume cu chipul acelui *Porcar român* („ein Wallachischer Schweinhirt") (Fig. 177). Este portretul unui țăran mizer, cu părul bălan foarte zburlit, cu barba și mustața la fel de neîngrijite. Atitudinea lui exprimă umilință. E îmbrăcat cu o cămașă lungă, de pînză ordinară, de un alb murdar, descheiată la piept și încinsă cu un

177. *Un păzitor de porci* (după codicele de la Graz și după „Trachten Kabinett von Siebenbürgen")
178. *Căruțaș* (după codicele de la Graz)

brîu albastru, înnodat în față. Poartă cioareci galbeni-maronii și opinci legate cu nojițe.

Tot o imitație pare să fie și *Căruțașul român* („ein Wallachischer Fuhrman") din Muntenia (Fig. 178), purtînd în spinare sarica mițoasă sau cojocul lung întors pe dos, cu mînecile atîrnînd pînă aproape de pămînt.

Pe cap el pune căciulă neagră de miel, în mîna dreaptă ține biciul. E îmbrăcat cu o tunică gălbuie, scurtă, cu manșete și brîu albastru încheiat în față cu găitane, cu guler răsfrînt. În picioare, cioareci largi de dimie și cizme negre.

O figură din Sibiu ni se dă în imaginea *Fermieră* („eine Wallachische Meyerin von Hermannstadt") (Fig. 179), amintind de departe, prin păsările de curte pe care le duce la tîrg, de țăranca din gravura lui Toppeltinus, cu găinile la subsuoară. Ea poartă manta de pănură gălbuie, o rochie lungă neagră, brîu roșu, șorț vărgat cu dungi roșii și albastre, obiele și opinci. O acuarelă ce își va găsi replica, mai tîrziu, și în „Trachten Kabinett von Siebenbürgen" este aceea purtînd inscripția *Româncă*

179. ***Femeie din Sibiu*** **(după codicele de la Graz)**
180. ***Femeie din Țara Făgărașului*** **(după codicele de la Graz)**

din Țara Făgărașului („eine Wallachin aus Fogaraser") (Fig. 180).
Ea poartă basma albă, peste o căiță înaltă, cămașă înflorată cu altițe de arnici roșu și cu mîneci largi, strînse mai jos de cot, rochie neagră fără mîneci, lungă pînă la glezne, opinci și obiele. În mîna dreaptă ține un băț, în stînga o traistă albă.
O *Țărancă română din Brașov* („eine Wallachische Bäurin von Kronstadt") înfășurată într-o broboadă care-i acoperă și capul și gîtul și umerii (Fig. 181), care îmbracă o scurteică (cațaveică) cu marginea lucrată în alb și negru, o fustă lungă neagră, catrință, obiele, este aproape identică cu *Fermiera* copiată în culori și în albumul „Trachten Kabinett".
Albumul din Graz ne mai înfățișează încă o interesantă figură de *Pivnicer român* („ein Wallachischer Bierschröter"), surprins cu scara gata parcă să coboare butoiul, cu o traistă la brîu și cu căciulița în cap. Haină scurtă, obiele și opinci (Fig. 182).
Se mai păstrează, de asemenea, în iconografia vremii unele chipuri de slujitori ai altarului. Ne-au rămas astfel din Muntenia, din primii

181. *O țărancă din Brașov* (după „Trachten Kabinett von Siebenbürgen“ și după codicele de la Graz)
182. *Un pivnicer din Ardeal* (după codicele de la Graz)

ani ai veacului XVII, chipul lui Eftimie mitropolitul în reverendă și cabană, cu pălărie pe cap, precum și autoportretele mitropolitului moldovean Anastasie Crimca, ctitorul din 1616 al mînăstirii Dragomirna (Fig. 183); și, mai tîrziu, din Ardeal, o acuarelă reprezentînd un *Popă de sat* („ein Wallachischer Dorff-Pfaff“), care nu are nimic deosebitor în aspectul lui (Fig. 184) de alți țărani valahi, în afară de tichia rezervată preoților uniți, imagine reluată într-o nouă versiune, mai desăvîrșită ca execuție, în albumul „Trachten Kabinett von Siebenbürgen“ sub numele de *Ein Porinto oder Dorf-Pfaff in Siebenbürgen*. Ilustrația *Ein Wallachischer Pfaff* înfățișează un preot român îmbrăcat într-un anteriu larg, purtînd în cap o căciuliță sau o calotă caracteristică, la subsuoară toiagul cu măciulia rotundă al demnității, și în mîna dreaptă crucea.

Ultimele imagini clericale din Ardeal, care, prin aspectul lor deosebit, prezintă interes pentru o eventuală reconstituire a costumului preoțesc, înfățișate mai tîrziu și în colecția

18.3 ***Un mitropolit moldovean*** **(după portretul lui Anastasie Crimca)**

transilvană „Trachten Kabinett von Siebenbürgen", sînt date de același album din Graz. Așa sînt portretele unui *Călugăr ortodox* („Calutjer") (Fig. 185), al unui *Episcop* („ein Iegumen oder Griechischer Pfaff") și acesta tot valah (Fig. 186), *Ein Wallachischer Bischoff* cum explică acuarela de la Graz sau *Ein Biskup oder Wallachischer Bischoff*, cum arată miniatura din „Trachten Kabinett von Siebenbürgen" și al unei *Călugărițe române* („eine Wallachische Nonne") (Fig. 187), înveșmîntată în rasă mohorîtă, cu mîneci largi, lungă pînă la pămînt, ținînd în mîini cartea de rugăciuni și crucifixul atîrnat de un șir de mătănii și, pe cap, cu obișnuita coafă, aproape aceeași ca la femeile muntene.

Cît privește Țara Românească, făcînd o scurtă paranteză, sînt vrednice de menționat din acest

184. *Un popă sătesc din Ardeal* (după codicele de la Graz și după „Trachten Kabinett von Siebenbürgen")

185. *Călugăr ortodox* (după codicele de la Graz și după „Trachten Kabinett von Siebenbürgen")

veac al XVII-lea, printre altele, chipul de călugăr îmbrăcat în rasă și purtînd nelipsita camilafcă pe cap, păstrat într-un desen destul de primitiv, de pe la mijlocul secolului, prin cartea lui Edward Brown „Călătorii în Europa", Londra, 1673, alături de portretul de mai tîrziu al stareței Platonida, pictat pe zidurile mînăstirii Mamul, pe la 1699, de vestitul zugrav Pîrvu Mutu. Din aceeași vreme brîncovenească se datează și pictura murală reprezentînd pe „Ioan arhimandritul, carele au fost năstavnic, cînd s-a făcut această sfîntă mînăstire" de la Hurez (1692), egumen îmbrăcat în tradiționala haină cernită de monah, sub care nu s-ar recunoaște fostul boier, din mirenie, Ioan Măldărescu.

În rest menționăm, în treacăt, printre ultimele portrete ale codicelui de la Universitatea din Graz, acuarela a 35-a și anume portretul *Lăptăresei* („ein Wallaschische Mensch mit Milch"), o femeie română surprinsă în drum spre tîrg, îmbrăcată cu o cămașă albă, cu horbota la gît, scurteică ce se închide cu 7 nasturi, fusta neagră cu șorțul alb și cizme tot negre (Fig. 188).

186. *Episcop* (după codicele de la Graz şi după „Trachten Kabinett von Siebenbürgen")

187. *Călugăriță* (după codicele de la Graz şi după „Trachten Kabinett von Siebenbürgen")

În sfîrșit, o *Mireasă română* („eine Wallachische Braut") împodobită cu tradiționala cunună de panglici multicolore pe cap și cu sălbi de bani de argint atîrnînd de grumaji. Brîul roșu care o încinge pe mijloc, cămașa cu altițe, în roșu și albastru, catrința albastră și, în sfîrșit, cizmele roșii accentuează, pe plan cromatic, impresia de sărbătoare pe care o inspiră îmbrăcămintea acesteia.

Cu bogate informații despre portul oamenilor de jos se înfățișează, spre sfîrșitul acestui secol, și documentele scrise și iconografia epocii brîncovenești.

Slujitori în majoritatea lor, zidari și pietrari pricepuți pentru lucrul mînăstirilor de ctitorie și pentru casele „măriei sale", mulți dintre dînșii ne apar acum, cu arătarea straielor pe care le poartă, în semile vistieriei și uneori în picturile murale ale vremii.

Cei mai mulți dintre ei se prezintă îmbrăcați aidoma cu stăpînii sau patronii lor. Chiar *Lăutarii* și *Cobzarii* țigani, care desfătau pe boieri la ospețe și pe care, în 1692, îi înfățișează co-

188. *Lăptăreasă* (după codicele de la Graz)
189. *Lăutari din Ardeal, din 1692* (după codicele de la Graz)

dicele de la Graz, se arată, în trăsăturile mari ale veșmîntului lor, după chipul și asemănarea tîrgoveților, mai precis în costumul obișnuit al mediului în care trăiesc, orașul, tîrgul, cetatea (Fig. 189).

Așijderi pentru principatul Moldovei, cîntăreții domnești îmbrăcați în lungile rochii sau jupane, din primele două decenii ale veacului al XVII-lea, fiind reprezentați în scene religioase în miniaturile psaltirii de la Dragomirna. Ei sînt înveșmîntați cu eleganță și așezați în scenă ca participanți la o adevărată orchestră (Fig. 190).

Și e interesant de observat că, aparent, aproape nu există deosebire între o dulamă și un caftan de zugrav și dulama sau caftanul unui boier velit, de seama Cantacuzinilor, de pildă... Același croi, aceeași denumire, aceeași bordură de blană albă pe margini, aceleași agrafe la gît, același fel de a le purta chiar.

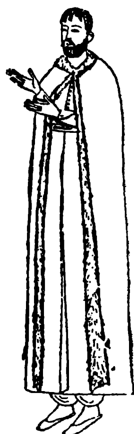
Dacă ne gîndim însă că un cojoc de comișel, de pildă, îmblănit cu pielicele de miel costa, făcut gata, un taler și jumătate, și un cojoc boieresc căptușit cu samur prețuia pînă la 1400 de ta-

190. ***Muzicanți și trîmbițași moldoveni*** **(după miniaturile din psaltirea de la Dragomirna, 1616)**

leri, ne putem da seama de adîncimea prăpastiei ce despărțea în trecut o stare de alta în ceea ce privește și viața și garderoba lor.

Din „foile de oamenii domnești care li se dă îmbrăcăminte“ rezultă că la sărbători se împărțeau oamenilor de la curte postav roșu, brașovenesc, găitan și nasturi, și slugilor și mocanilor, care mînau carele domnești, li se dăruiau ipingele, mantăi de postav roșu fără mîneci... Și credem că una din figurile de căruțași români din această epocă, recrutați mai ales dintre mocanii ardeleni, se poate suprapune peste acuarela de la Graz, reprezentînd un căruțaș valah („Fuhrman“), fără să ne înșelăm prea mult asupra felului cum erau îmbrăcați ei. Dîrvarii primeau bogasii și abale, pentru vizitiii și comișeii domnești se cumpărau cojoace, pîrcălabii de slobozie erau miluiți cu cîte cinci coți de postav taftă, trîmbițașilor nemțești și ungurești li se dăruia taftă, 347 de taleri și jumătate se cheltuiau pentru „hainele paicilor (soldați din garda voievodului și a coconilor domnești) și ale copiilor de casă, pentru postave, tuzluci, vînări, brîie și ișlice care li s-au făcut de Paști“, în timp ce boie-

191. *Un lemnar și un pietrar din Țara Românească* (după portretele lui Istrate și Vucașin din pictura murală de la biserica mînăstirii Hurez)

192. *Zidar muntean* (după portretul lui Dragomir zidar din pronaosul bisericii din Băjești)

rilor zvorialnici li se dăruiau caftane, tăfți, tulpan. Încă de pe la jumătatea secolului ne e dat să vedem apărînd în fresca de biserică și chipuri de meșteri dintre cei care contribuiseră la ridicarea sau înfrumusețarea lăcașurilor de închinare.

Iată, la 1669, portretul lui Dragomir zidarul (Fig. 192) zugrăvit pe peretele de apus în pronaosul bisericii din Băjești. E îmbrăcat, ai spune, ca un mare boier al vremii lui (pictura nu trădează calitatea și prețul stofelor), cu caftanul roșu îmblănit cu miel alb, nu cu samur, cu dulamă cafenie și brîul alb...

Iată-i tot astfel, în 1691, apărînd în pictura murală din pridvorul mînăstirii Hurez (alături de ispravnici și boieri de neam ca Cernica Știrbei și vel stolnicul Pîrvu Cantacuzino, pomeniți în inscripție) pe Istrate lemnarul, Vucașin pietrarul (Fig. 191) și Manea, vătaful zidăriei, solemni, îmbrăcați cu îngrijire, după moda vremii, ținînd în mîini însemnele, uneltele meșteșugului lor sau toiagul vătășiei, cu

dulamele încheiate pînă la mijloc în nasturi, cu brîiele înnodate în față, cu caftanele agrafate la gît, împodobite pe margini cu blană. Sînt „meșteri mari“, cărora li s-a hărăzit această cinste, de a sta alături de stăpîni, pentru neîntrecuta lor măiestrie.

Meșteri mari, ca și zugravul Pîrvu Mutu cel care va picta și va restaura, vreme de două decenii, cele mai multe dintre bisericile de ctitorie ale boierilor Cantacuzini, înfățișîndu-i în frescă cu întreg neamul lor, la Măgureni, în paraclisul caselor lui Drăghici, într-un mare ansamblu pictural de 60 de persoane, și la Filipeștii de Pădure, în biserica curților lui Toma Cantacuzino, într-o impresionantă galerie de portrete, numărînd 53 de personaje, la Cozia... etc. Chipul lui ni s-a păstrat în trei autoportrete la Filipeștii de Pădure (1692), Măgureni (1694) și Bordești (1699).

Iată-l la biserica din Filipeștii de Pădure pe acest zugrav vestit al Cantacuzinilor (Fig. 193), pozîndu-și cu tonsura lăsată pe frunte și cu mustața subțire, îmbrăcat în dulamă verde măslinie pe sub caftanul cărămiziu, cu brîul de culoare tot cafenie înnodat în față. El ține în mîini pensula și o icoană a Maicii Domnului, ca un adevărat iconar neîntrecut ce era. Într-o atitudine asemănătoare, înfățișînd de data aceasta privitorilor nu o icoană ci „scoica“, micul vas de pregătit vopsele, și pensula, Pîrvu Mutu zugravul ne apare și la biserica din Bordești (Fig. 195), cîțiva ani mai tîrziu (1699), într-un portret de grup, alături de ucenicul său, Radu zugravul, așa cum la Măgureni ne apare în tovărășia unei zugrăvițe, cea dintîi ucenică în meșteșugul picturii de biserică din istoria artei românești.

Ne mai apar acum, în 1692, chipuri de lăutari (cobzari) (Fig. 194) și în bolta pridvorului bisericii Filipeștii de Pădure, biserică a curții lui Toma Cantacuzino, și în pridvorul bisericii satului Aninoasa (Muscel) (Fig. 196) alături de fete din popor, într-un portret de grup bine

193. *Un zugrav din Țara Românească* **(după autoportretul lui Pîrvu Mutu din biserica de la Filipeștii de pădure, 1692)**
194. *Lăutar (1692)* **(după fresca de la Filipeștii de pădure)**
195. *Un zugrav din Țara Românească* **(după autoportretul lui Pîrvu Mutu de la biserica din Bordești, 1699)**

construit, ilustrînd psalmii 148—150, al căror răsunet se va reflecta pitoresc și în arta zugravilor de mai tîrziu, din secolul XVIII, de la biserica Scaune, de la biserica Colțea și de la biserica Crețulescu din București (1722). Și, tot de acum, din 1695, ni se păstrează amintirea cîtorva lucruri de îmbrăcăminte destinate săracilor „măriei sale“ vodă Brîncoveanu, calici de care erau plini Bucureștii pe acea vreme și pe care curtea îi dăruia, în joia mare, cu dulămi de aba, dulămi voinicești și dulămi femeiești, cu cămăși, cu izmene, cu ii femeiești și chiar cu ișlice.

IUBIREA LUI BOGDAN. MOVILEȘTII

Aplecare către poloni arătaseră mulți voievozi ai Moldovei și în veacul al XVI-lea, începînd cu Alexandru Lăpușneanu care își măritase fiicele după nobili leși și continuînd cu coconul său cel „brudiu“, domn al țării pentru o clipă,

196. *Lăutari și horă din Țara Românească (după 1683)* (după pictura murală de la biserica din Aninoasa)

Bogdan Lăpușneanu, nevîrstnicul, căruia îi plăceau ochii fiicei lui Tarlon ([201]) și se înconjurase cu șleahtici, de dragul iubitei, tineri petrecăreți dar și cărturari cunoscuți, ca Ioan Klonski, Aichinger și alții, de „nu-i mai cerca pe boierii țării la sfat“, spre indignarea cronicarului.

Rivalizînd în eleganță cu aristocrații de peste hotare oploșiți la curtea lui, împodobindu-se cu giuvele cumpărate la Cracovia și năzuind să cucerească, cu orice preț, inima frumoasei de peste graniță, pe care o vizita într-ascuns, acest tînăr îndrăgostit domn al Moldovei va fi îmbrăcat, desigur, mîndrul conteș cu mînecile despicate, își va fi pus pe cap tichia cu pană sau cușma cu surguci și își va fi încălțat cizmulițele de saftian galben, de modă iarăși polonă, pentru ca logodnica lui, papistașă, să uite că are în fața ei un „schismatic“ voloh.

Și, de prea multă polonofilie, își va pierde pînă la urmă și tronul cum își pierduse mai înainte și capul după mîndra fată de leah.

Trecînd mai tîrziu în Rusia, el își va duce acolo garderoba leșească (pe care avea s-o schimbe cu costumația locului), dar și tezaurul

personal, cuprinzînd „bogății considerabile“ după mărturia surorilor lui, domnițele Maria și Trofana, care, rămase orfane și sărace, reclamau, în 1598, moștenirea fratelui de la marele duce al Moscovei ([202]).

Chiar și Petru Șchiopul își avu legăturile sale cu polonii, întemeind prin ei școli iezuite de limbă latină și un taraf boieresc, devotat cu tot sufletul alianței cu leșii.

Mai polonofili însă decît au fost Movileștii și partida lor ([203]) nu va cunoaște Moldova nici în secolul ce urma și nici mai tîrziu.

Ieremia vodă căpătase nobilitate polonă, avea patru gineri poloni, o moșie în Podolia, legături de prietenie cu cea mai bună aristocrație princiară leșească, și o bună parte din oastea lui era formată din șleahtici și mercenari poloni, ca și a lui Simion vodă ori Alexandru Movilă.

Era firesc ca și costumația curții lor să sufere înrîurirea modei venind din nord, din țara prietenilor, a rubedeniilor și alianțelor militare.

Se știe doar că din toate formele de cultură, îmbrăcămintea este aceea care se propagă cu mai multă ușurință.

Moda se exercită simpatetic, prin contaminare. O pălărie nouă, croiul unei haine, gustul pentru o anumită materie sau culoare se răspîndesc din om în om și sînt îmbrățișate în scurtă vreme de un oraș întreg, de o țară întreagă, prin acel act spontan de adeziune care este imitația.

Fenomen social exterior și manifest, așadar lesne vizibil.

Iată de ce s-ar putea crede că identificarea influențelor în modă, în îmbrăcăminte, este un lucru cît se poate de simplu și la îndemîna oricui.

Totuși, atunci cînd e vorba despre trecutul mai îndepărtat al unei țări, ca a noastră de pildă, recunoașterea înrîuririlor străine nu este deloc ușoară.

Și aceasta uneori din cauza lipsei de izvoare, a unor catagrafii mai ample sau a unei documentații iconografice mai bogate. Alteori din pricina diversității prea mari a pieselor de îmbrăcăminte și a unei terminologii arhaice, care astăzi nu mai spun nimic.

Se mai adaugă și confuzia vestimentară ce domnește în unele epoci, mai multe țări adoptînd deodată, printr-un consens tacit al preferințelor, aceeași costumație și aceleași stofe chiar.

Așa este, de pildă, cazul veacului al XVII-lea, în care cultura materială a Moldovei stă parțial, așa cum s-a mai spus, sub semnul înrîuririi polone, iar cea munteană primește pentru un timp influența portului civil maghiar, moda îmbrăcămintei din Polonia, Rusia și Ungaria fiind acum aproape aceeași.

Sfîșiate de lupte fratricide, Principatele năzuiesc cînd la ajutorul unuia, cînd la sprijinul celuilalt dintre regatele vecine, boierimea din aceste tabere aliate fraternizează în lupta cu un dușman comun, fie el păgînul, fie oștile răzvrătite, fie armatele pretendenților domnești, oștirile se amestecă acum și ele și, cum planurile nu sînt de egalitate, românii fiind tributari acestor intervenții militare străine, împrumutul vestimentar se face și el de sus în jos.

Așa cel puțin ar fi trebuit să se întîmple, și probabil că așa se va fi și întîmplat în realitate, dar numai într-o oarecare măsură.

Căci dacă ne uităm la grelele șube sau cabanițe de brocart de aur, cu flori țesute în relief înalt, ale Movileștilor sau ale lui Matei Basarab și Vasile Lupu, mantii încheiate mai sus de brîu cu găitane late de fir și cu sponciuri de aur și diamante, cu misade bogate de samur cu gulere lăsate pe spate, ne dăm seama că, de fapt, vechile șube domnești ale Principatelor n-au cedat locul frumoaselor conteșuri de modă polonă decît numai în viața particulară a domnilor și boierilor noștri, și aceasta mai mult

în cea de a doua jumătate a secolului, către sfîrșitul lui.

„Costumul de aparat“, haina de solemnităţi a voievozilor din picturile murale, stampe sau broderii se menţine în genere aceeași, după o tradiţie biseculară, ca și cînd garderoba domnească de ceremonie a românilor ar fi încremenit în tiparele ei de odinioară. Înșiși polonii care ne vizitează ţara, către 1666, cum am mai arătat, remarcă cu uimire ciudăţenia costumaţiei noastre aducînd a odăjdii.

Doar unele piese de găteală se schimbă: ceaprazurile de aur, de pildă, fiind acum late și nasturii sferici („nodurile“) mai bogat împodobiţi, uneori cu pietre scumpe chiar.

Dar ce înseamnă în fond unele haine sau niscaiva amănunte vestimentare ca acestea, de împrumut, dacă ne gîndim cît de asemănătoare între ele sînt acum, în întregimea lor, garderobele ungurești, transilvane, polone, rusești într-un moment în care toate popoarele, din acest răsărit european, participă la aceeași costumaţie civilă, care descinde, în multe aspecte ale ei, dintr-o veche garderobă orientală?

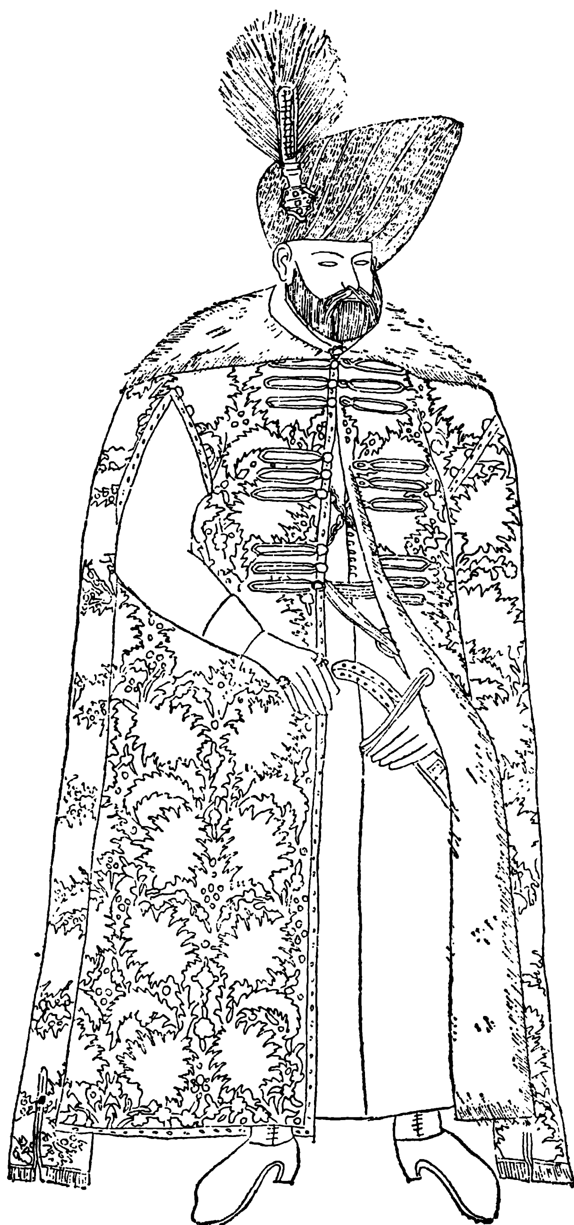
Cînd se va fi petrecut anume acest transfer, această osmoză vestimentară este greu de stabilit deocamdată. La mijlocul veacului însă, în liniile lui mari, procesul se putea socoti încheiat.

Să privim chipul din frescă al lui Ieremia Movilă voievod, de la mînăstirea Golia, pictură murală în care prefacerilor ulterioare pe care aceasta le-a suferit se datorează și timpuriul ișlic cu colţul pe frunte, pe care îl poartă domnul ţării, și elegantul conteș cu mînecile despicate, prin care se strecoară braţele.

Este adevărat că tot acum este și vremea conteșului și a ișlicului.

În veșmîntul acesta însă voievozii noștri nu se vor înfăţișa mai niciodată zugravilor de bi-

197. ***Ieremia Movilă voievod*** **(după perdeaua de mormînt de la Sucevița)**

serică, pînă în a doua jumătate a veacului costumul de aparat rămînînd tot șuba, așa cum la învestirea domnilor se va îndătina cabanița, cu misada lată, lăsată pe umeri și spate, ca o pelerină somptuoasă de blană.

O haină veridică a acestui domn, iubitor de fast, ne oferă fresca pictată de la mînăstirea Sucevița, unde Ieremia Movilă vodă ne apare purtînd coroană, caftan bizantin, crucea și năframa intrate în tradiție, alături de doamna lui catolică, Elisafta (Fig. 199), de coconi și domnițe.

În perdeaua de mormînt (Fig. 197) care trebuia să-i acopere piatra sepulcrală, voievodul Moldovei ne este prezentat în tradiționala șubă domnească din brocart de aur, încheiată cu trei rînduri de ceprage late de sîrmă de aur, cu mînecile mai lungi decît haina spînzurînd inutile pînă la pămînt, cu faimoasa cușmă împodobită cu surguciul de pietre scumpe și cu panaș. La brîu îi atîrnă hangerul, pe care se sprijină mîna stîngă. Și trebuie să credem în realismul acestei reprezentări, cu atît mai mult cu cît anonimul desenator al broderiei, conștient de arta lui de a lua „măști", a ținut să ne asigure, în inscripția ce înconjoară portretul domnului, că a reprodus cu fidelitate trăsăturile fizionomice și vestimentare din ultimele clipe ale răposatului voievod, care, mutîndu-se „cu pace din domnie și viață" avea, în momentul morții lui, „această făptură și înfățișare".

Într-un veșmînt în totul asemănător ca bogăție și frumusețe, dar de un alt croi, lipsit de găitane cu fir și aducînd cu dulamele de zarpă pe trup, muntenești, din vremea Buzeștilor și a voievozilor pictați la mînăstirea Căluiu, ne apare și Simion Movilă, fratele Ieremiei, efemer gospodar al Țării Românești și al Moldovei (Fig. 198) într-o altă broderie de mormînt, păstrată tot la Sucevița, în care e reprezentat

198. *Simion vodă Movilă* (după perdeaua de mormînt de la Sucevița)

și el în ceasul greu al morții, după modelul „gisanților“ apuseni și ca o replică pravoslavnică a acelor splendide „chipuri cioplite“, singura expresie artistică pe care o îngăduia ortodoxia.

Splendoarea îmbrăcămintei desemnează în persoana lui pe domnul din vestita familie a Movileștilor, ale cărei averi fabuloase, stofe de preț, costume orientale și moldovenești și coroane presărate cu diamante se mai pomenesc și astăzi în inventarele leșești, păstrate în arhiva Institutului Ossollinski. Un voievod, care, la vremea lui, făcuse destulă vîlvă în societatea nobililor poloni și despre care relația francezilor Joppecourt și Baret povestește că, în dorința de a-și păstra tronul, oferea sultanului neprețuite blănuri de cacom, zeci de caftane de brocart, sute de armăsari și cai de cea mai bună rasă. Fapt confirmat în totul și de corespondența diplomatică a timpului care numără cu zecile blănurile de samur și de rîs, vulpile negre, scumpele veșminte de brocart și sutele de armăsari de rasă trimise plocon la Țarigrad, în 1606—1607, pentru a cîștiga favoarea padișahului ([204]).

Cît privește femeile încoronate din acest neam, ca de pildă mîndra și nefericita Elisabeta Ciomortovna a voievodului Ieremia, de origine nobilă polonă, în afară de caftanul de ceremonie cu care se înfățișează îmbrăcată în miniatura și în fresca de biserică de la Sucevița ea nu mai apare altcum.

Portul ei obișnuit bănuim să fi fost cel leșesc sau maghiar, dacă socotim obîrșia străină, portul de curte pe care îl apucase încă din trecut această doamnă a țării, care ne apare în tabloul votiv cu părul bălai de sînziană, strălucitor ca o beteală, revărsat pe spate de sub coroana de aur masiv.

O singură Movilească, Maria, fiică a lui Ieremia voievod, măritată cu Ștefan Potocki, voievod de Braklavia și devenită, mai tîrziu, voievodească de Sandomir, după cea de a doua nun-

199. *Elisafta, doamna voievodului Ieremia Movilă* (după pictura murală de la Sucevița)
200. *Jupîneasa Anița* (după fresca din biserica de la Trotuș)
201. *Domnița Maria Movileasca, voievodeasă de Sandomir* (după o pictură în ulei)

tire cu Nicolae Firley, ne-a rămas în elegante straie de epocă, altele decît cele de „aparat", în pictura de șevalet păstrată astăzi la Muzeul Sobieski din Liov (Fig. 201).

Dar și diadema de mărgăritare și marama străvezie, care-i împodobesc părul, și rochia de mătase cu flori în țesătură fină, cu mînecile și gulerul de samur, de stil și croială vădit occidentală, provenind din mediul leșesc, sînt numai o anticipare a unei mode feminine care, după cît probează documentele, avea să pătrundă însă, mai tîrziu, în țările noastre, generalizîndu-se doar către sfîrșitul veacului XVII. Așijderi, marama subțire ca horbota a Mariei Potocki-Firley, care, pusă pe creștetul capului acestei domnițe române, se așază aici altfel decît mesalul sau giulgiul ce împodobește de obicei pe jupînesele noastre, maramă a cărei elegantă, specifică și inimitabilă înfășurare a capului și a umerilor se lasă mai jos de grumaz, ca un guler de dantelă; așa ne apare ea în primii ani ai veacului la maica lui Ieremia Movilă, de la Sucevița, ori la pioasa mol-

doveancă, jupîneasa Anița (Fig. 200), soața jupînului Anastasie, în biserica de la Trotuș.

O toaletă asemănătoare cu a Mariei Movilă va fi purtat, desigur, și cealaltă fiică a lui Ieremia voievod și a Elisabetei, cea măritată cu prințul Koreki, domniță a cărei furtunoasă și pasionantă viață o aflăm prin scrierea publicată de Joppecourt și Baret, dar al cărei chip nu l-am întîlnit încă în nici o pictură străină sau în vreo zugrăveală laică pămînteană, din cîte cunoaștem.

Ne sînt în schimb bine cunoscute materialele din care își lucrau sucnele și dulamele jupînesele și domnițele noastre din acea vreme.

COJOACELE DE SAMUR. UN TRON PENTRU O FEMEIE

Erau deosebit de apreciate de către elegantele din Țara Românească și Moldova: caftoria (cofteria) roșie, galbenă și pestriță, postavul filendreș, atlazul roșu, bogasiul și abaua roșie.

Și, deși prețurile materiilor și hainelor erau destul de ridicate, chiar și jupînii de starea a doua și soțiile de boiernași mai cu dare de mînă își îngăduiau luxul unor veșminte somptuoase.

Astfel, în 1604, jupîneasa pitarului Diva, locuind în Nucșoara, avea în garderoba ei nu mai puțin de două rochii de atlaz aurit, alta de atlaz roșu, una de atlaz galben, un mintean femeiesc de camică verde, un altul de camică roșie, opt cămăși de văl, dintre care unele împodobite cu turcoaze, mărgăritare și flori de aur sau numai cu fluturi de aur, măhrame de văl cu fluturi sau mesaluri, cum li se spunea atunci, pe care și le prindea pe cap cu ace de argint încărcate și ele cu pietre scumpe și mărgăritare, brîie femeiești din aur și mătase roșie, dintre care unele cu șorț și cu jungher și lanț de argint, inele de aur cu

nestemate, brățări de aur în preț de 60 de galbeni bucata și altele (205).

Erau la modă acum „șofanele muierești, împodobite cu fluturi, dulamele de grana cu hulpi (de 4300 de aspri bucata), cabanițele cu guler de blană de vulpe, costînd 5800 de aspri una, iar pentru bărbați, la zile mari și veselii, scumpele dulame de zarpă, pe trup (206), „justaucorps"-uri românești, lungi pînă la glezne, aceleași de pe vremea lui Petru Cercel, a lui Mihai Viteazul și a baș boierilor Buzești, la care se adăugau acum blănurile de preț care le căptușeau. Și, dacă blănurile erau atît de prețuite pe vremea aceea, apoi trebuie să ne închipuim că și meșterii care le lucrau, blănarii și cojocarii, nu erau mai puțin apreciați sau răspîndiți pentru arta lor de către eleganții vremii. Ei se bucurau de mare trecere și viețuiau în bună stare, fiind adesea foarte bogați și bine văzuți la curtea domnilor și în casele boierești, deși oameni de jos de felul lor, din popor.

De frumoasa fiică a unui asemenea cojocar subțire se îndrăgosti, în 1618, un tînăr voievod muntean, Alexandru Iliaș, și, pentru că în iubirea lui aprinsă, uitase cu totul de prejudecățile sociale și nu și-o luase doar țiitoare, ci, după cum spun documentele, voia să și-o facă doamnă legiuită, boierii țării jigniți în mîndria lor de fumurile de mărire ale fostului cojocar, care se și vedea ajuns peste noapte socru domnesc, curmară scurta poveste de dragoste princiară, alungînd din scaun pe junele gospodar. Un tron pentru o femeie!...

Și dacă ar fi fost numai tronul... Dar unde mai pui că, o dată cu scaunul domniei, Iliaș vodă trebui să se despartă pentru totdeauna și de „caii cei împodobiți, și de săbiile de aur, și de hainele brodate cu fir", și de toate acele scumpeturi pe care le avea îndrăgostitul voievod (207).

Tot atît de iubite rămăseseră acum și minunatele cojoace de samur lucrate fără mîneci,

în falduri dese, căzînd de sus pînă la poale, ceva mai jos de genunchi, cu gurile mînecilor și ale buzunarelor tivite sau nu cu blană, după un model străin pe care-l regăsim aidoma și în Franța secolului XV; aceste haine se confecționau din stofe roșii înflorate cu aur, de brocart ori damască, ale căror țesături de fir meșteșugarii satelor noastre încearcă și astăzi, cu neîntrecută măiestrie, să le imite prin aplicații naive de arșin și broderii de lînă viu colorate.

Sub domnia lui Alion vodă, trei asemenea superbe cojoace, dintre care două de samur și unul blănit cu jder, îi costau pe slugerul Preda și pe Mihai postelnicul nici mai mult nici mai puțin decît 520 de ughi de aur, adică 520 de galbeni ungurești, prețul unui sat întreg, Putineiul, pe care se vedeau nevoiți să-l zălogească în contul acestei datorii.

Cum arătau asemenea haine, pe vremea lui Gavril Movilă voievod, de pildă, ne putem da seama privind și costumul prea elegant în care se înfățișează marele ban al Craiovei, Ioan Catargi, în sigiliul său inelar din 1619.

Prețul exagerat al veșmintelor nu trebuie să ne mire. Luxul s-a plătit totdeauna scump, pretutindeni, și materialele acestea rare, aduse din Orient sau din Veneția, țesături de lînă, catifea sau mătase, cu înflorituri și „obraze" de fir, erau de o strălucire și de o bogăție greu de închipuit astăzi.

De altfel, pentru jupanii avuți de la curtea unui voievod ca Gavril Movilă, în ale cărui comornițe personale, risipite în exilul lui transilvan, diamantele erau uneori atît de mari încît nu aveau pereche decît în coroana împărătească a lui Rudolf al II-lea, prețuind unul singur 10 000 de taleri..., splendoarea costumelor era un lucru de la sine înțeles.

Între 1619—1628, cu 5 coți de postav turcesc ori fileandrăș sau cu două pielicele de sobol, cu un vig de adamască ori cu unul de atlaz se puteau dobîndi moșii și sate întregi, cum-

părîndu-se protecția sau „voia veghiată“ a unui mare boier, judecător al stăpînirii.

Splendidele stofe sau postavuri răsăritene puteau face obiectul plocoanelor cele mai bine primite. O dulamă roșie, o sarvana cu ceprage și blană, o cabaniță cu blană de spinări de rîs și un șlic elegant ori chiar și o pereche de nădragi, de scumpă stofă, se ofereau în dar cu prilejuri memorabile, ori pentru a se recomanda bunăvoinței cuiva, fie acel cineva chiar și un divanit al țării, de seama boierului Bou sau a altor veliți.

Nici pietrele scumpe și nici perlele nu erau mai ieftine în primele decenii ale veacului și, dacă „un grăunț de mărgăritar de pus la orsagă“ costa acum 3 ughi de aur, își poate închipui oricine cît vor fi prețuit grelele șiraguri de mărgăritare, încolăcite de două și de trei ori pe grumazul jupîneselor și doamnelor noastre. Valoarea veșmintelor și sculelor scădea însă la jumătate dacă aceste femei se aflau în exil, strîmtorate cumva de sărăcie și lipsuri.

Așa se întîmpla, de pildă, la 27 martie 1629 cu lucrurile care fuseseră zălogite la Viena, la cămătarul Moise Perlheffter, de către deștărata doamnă Ana, văduva voievodului Nicolae Pătrașcu. Înecată în datorii, această soție și fiică de voievozi se văzuse silită să-și amaneteze și puținele straie pe care le avea, care se scoteau acum în vînzare nemaiputînd fi răscumpărate ([208]).

Cojoace sau dulame obișnuite, modeste, purtau și tîrgoveții mai de rînd și chiar răzeșii.

Lucrate din materiale mai puțin costisitoare, ele nu depășeau prețul de 200 de aspri, ceea ce nu înseamnă că, și sub această formă, ele nu erau la fel de rîvnite și păstrate cu grijă de purtătorii lor mai puțin înstăriți și că răpirea sau pierderea unei asemenea dulame nu făcea obiectul unei judecăți înaintea lui Ștefan Tomșa, de pildă, ca aceea pornită împotriva lui Toma Diac din Tamaș de niște răzeși.

De veche tradiție vestimentară, ca și scumpele cojoace, rămăseseră în uz, cu croiala schimbată, ca haine de ceremonie și solemnități, frumoasele șube cu mînecile despicate, care acum se vor chema cabanițe și mai tîrziu șarvanale, destul de asemănătoare conteșurilor poloneze, cu gulerele misadelor de blană atîrnînd bogat pe spate ca o pelerină, mai scurte și mai ușoare însă, și cu mînecile zvîrlite în părți, nu atît de lungi ca odinioară.

Sînt boieri și voievozi, așa cum arătam și mai înainte, care ni se înfățișează și în acuarele și în broderii ori efigii îmbrăcați în asemenea cojoace (ca Ștefan cel Mare, Alexandru vodă, coconul lui, și boierul Catargi, o sută cincizeci de ani mai tîrziu) ori numai în dulame pe trup, aceste „justaucorps“ românești (ca Mihai Viteazul, Petru Cercel, Buzești) sau ca Alexandru vodă Iliaș, de pildă, pe care zugravii l-au omis din repertoriul lor iconografic, dar pe care istoriografia țării ni l-a păstrat, surprins chiar în momentul în care își părăsea tronul de teama primejdiei: „scăpînd numai cu dulama pe trup... despărțit de doamna sa și fugind tare“... la Brăila.

Stăruie în garderoba boierilor noștri și pălăria cu borurile înalte de zibelină, boruri întoarse și despicate la mijloc, deasupra frunții, care își schimbă forma de-a lungul veacului, și cu care, în 1618, pozează lucrătorului de sigilii inelare și aga Matei paharnicul din Brîncoveni.

În vara acestui an, 1618, din tainițele tîrgoviștene pline de bogății ale altui domn muntean deștărat, Radu Șerban voievod, alungat din scaun (comori pe care încă din 1611 domnul intenționa să și le pună la adăpost în Ungaria), o slugă vicleană, Cneazu Simion, furase și adusese pe ascuns, la Tîrnăveni, cîteva scumpeturi. Erau tot lucruri de preț, haine și giuvaere de ale doamnei Elina și de ale fiicei ei, domnița Ana (măritată acum cu feciorul lui Mihai Viteazul, răposatul de veșnică amintire),

lucruri la care rîvnea și împăratul Matei al II-lea, din palatul lui de la Viena interesîndu-se, la 24 septembrie, cum ar putea să cumpere și el cîteva bucăți din cele rămase nevîndute încă sau nedosite de lotrul valah.

Catagrafia latinească, redactată de către magistrații unguri, citează: cupe domnești de aur, carafe de argint, șube și mantii femeiești lucrate din taftă sau mătase verde ori roșie sau galbenă ca șofranul, cu țesătura în parte din fir, haine lungi pînă în pămînt, îmblănite unele cu zibelină. Sînt printre ele veșminte pe care le îmbrăcase cîndva, copilă fiind, domnița Ana („apta pro virgine vestis"), și alte haine albe muierești, țesute cu fir de argint, apoi mătăsărie, cioltare bogat împodobite, piei de leopard, șiraguri de mărgăritare țesute pe benzi de mătase și... cîteva căciulițe elegante cu fundul de mătase roșie și cu borurile de samur... (209)

De unde vor fi aduse în Principate aceste mîndre căciulițe „țarigrădene" nu știm. Poate din... Țarigrad, poate de aiurea... Ișlicele veneau și din Constantinopol dar se lucrau și în țară. Cușmele proveneau din Polonia și Ardeal. Multe din pălăriile la modă, știm sigur, se primeau din țările germane, Transilvania continuînd să importe în acest an și de la Prešov (Cehia) asemenea articole de lux, alături de postavuri trainice și frumoase, de pînzeturi sileziene, de încălțăminte mai scumpă.

Ceea ce ne uimește însă, dacă luăm drept bună datarea lor tîrzie, este longevitatea pălăriilor de soare cu borurile late și rotunde așezate ca o aureolă pe capul jupîneselor noastre, de pe la mijlocul acestui veac, pălării aparținînd unei mode al cărei început ne întoarce îndărăt cu un veac și jumătate.

Așa se înfățișează în cîteva acuarele pregătitoare pentru frescă, femeile din neamul boierilor Leurdeni, ca jupîneasa Vișa și altele, precum și jupîneasa Păuna, soața lui Preda Brîncoveanu (Fig. 202).

202. ***Papa Brîncoveanu, jupîneasa Vişa Leurdeanca şi jupîn Preda*** **(după o acuarelă pregătitoare pentru frescă de pe la mijlocul veacului al XVII-lea)**

Dacă nu cumva fantezia pictorului care a lucrat mai tîrziu acest desen în culori de apă, după izvoade necunoscute nouă, şi destinat, după cît se crede, unui tablou votiv la biserica din Leordeni nu ne duce în eroare, anacronizînd cu cîteva decenii măcar.

Cum va face mai tîrziu cu unele stampe ale sale şi entuziastul dar naivul maior Papazoglu, pe cît de pasionat arheolog şi colecţionar, pe atît de stîngaci desenator, care înfăţişează pentru această epocă portretele în medalion ale vel vornicului Cernica Ştirbei şi al jupînesei lui, Chiajna, desenînd nu ştim iarăşi după ce modele vechi pe aceşti foşti mari proprietari de pămînt şi vii din jurul Bucureştilor, pe la 1617, ctitori ai mînăstirii, care le poartă amintirea.

VEŞMINTE DE BROCART ŞI URŞINICE

O stăpînire prea scurtă pentru a fi fost pe deplin strălucitoare, aşa cum făgăduia, este acum aceea a voievodului Gaspar Gratiani. Stampa contemporană care ne conservă chipul

acestui temerar „duce de Naxos și de Paros“, gravată numai cu un an mai înainte de luarea domniei, ni-l înfățișează într-o ținută mîndră, înveșmîntat cu mare eleganță, în dulama pe trup de brocart înflorat, închisă în față cu copci de aur, peste care viitorul voievod îmbracă o altă haină, încă și mai spectaculoasă, lungă pînă la pămînt și croită pe corp, fără mîneci, cu marginile și gulerul garnisite cu o scumpă blană, care ar putea să fie cacom.

Haina aceasta exterioară, deschisă la piept, e împodobită totuși cu ceaprazuri de fir și are o croială foarte caracteristică, așa cum nu vom mai întîlni decît mai tîrziu, în iconografia și garderoba lui Vasile Lupu.

Pe cap el poartă, după moda Țarigradului, ca un creștin ce se afla, căciula de zibelină cu borurile răsfrînte în sus, de o altă formă decît aceea a lui Zottu Țigara de odinioară, ornată cu un surgaci bogat de egretă de mărgăritare (Fig. 203) care desemna, poate de pe atunci, în el, un pretendent serios la tronul țărilor noastre.

Cum se va fi chemat oare această luxoasă haină aurită a voievodului?

Contemporanii călători, martori ai modei, nu ne dau în relațiile lor și numele particular al hainelor pe care au prilej să le admire ci se mărginesc, îndeobște, la o simplă descriere vestimentară, orbiți de bogăția și splendoarea costumelor.

Așa procedează acum și Twardowski, așa va face mai tîrziu și Paul de Alep, arhidiaconul.

În 1622, în trecerea lui prin Moldova, ducele Christofor de Zbaraz, cel care stîrnise atîta vîlvă prin cheltuiala și strălucirea suitei lui, e întîmpinat de un alt voievod, Ștefan Tomșa, călărind în fruntea a două pîlcuri de osași. Domnul e înfățișat, în jurnalul polonilor, ca prezentîndu-se într-o haină splendidă și călărind „un cal arăpesc“. Și atît. La Iași, el apare înaintea leșilor într-un caftan strălucitor, bogat îmblănit, și memorialistul notează în

203. *Gaspar Gratiani voievod* **(după o gravură străină, contemporană)**

204. ***Radu Mihnea voievod*** **(după tabloul votiv de la mînăstirea Radu Vodă din București)**

jurnalul pe care-l scrie: „așa e obiceiul la moldoveni, cu caftan, deși era vreme frumoasă".
Încolo, palatul e păzit de drabanți și Tomșa dăruie oaspeților, din bogata visterie personală, „săbii aurite" și scumpe „bucăți de brocart" din acel superb brocart de Diarbekir, desigur, din care, în același an, la curtea luxoasă a voievodului Radu Mihnea, în București, se lucrau acoperăminte de corturi și baldachine pentru sfatul și petrecerea domnului cu acești musafiri poloni.
În scumpe veșminte de vilar sau urșinic ni-l înfățișează pe voievodul Radu Mihnea și zugrăveala refăcută de la mînăstirea Radu Vodă și pictura ctitoriilor lui străine (Fig. 204).
E o viață împărătească și un fast vrednice de un mare suveran în palatele acestui domn din București, Iași, Hîrlău... Răsturnat într-o lectică apuseană și înconjurat de boieri eleganți, cel care învățase cîndva la Veneția și vorbea latina, italiana și greaca, suferindul voievod Radu Mihnea, care stăpîni pe rînd în ambele Principate, îi întîmpină europenește pe ambasadorii regelui leșesc. În preajma lui străjuiesc „oșteni

îmbrăcați în platoșe de fier“ și „lăncierii“. Se dăruiesc găteli de preț și puști de Lyon oaspeților, din tezaurul nesecat al voievodului. E un lux mare la curtea domnului.

Pajii lui poartă arme și sînt îmbrăcați în haine cu țesătură de aur. Chiar și caii sînt împodobiți cu șei lucrate în fir ([210]).

Aprozii de divan se arată îmbrăcați în urșinice, haine de catifea, peste care îmbracă scumpe cabanițe de jder și blăni de vulpe. Mari sau mici, curtenilor voievodului li se impune o ținută elegantă. Și eticheta trebuie respectată. Ei trebuie să „umble bogat împodobiți“, din porunca domnului și „nici unul cu haine cevași proaste, că era de scîrbă“, cum scrie cronicarul moldovean, admirativ și dojenitor totodată, pe marginea unei oblăduiri, care, prin risipa și luxul desfășurat, contribuise la sărăcia țării.

Piețele românești ajung acum de pomină cu belșugul lor și în capitalele Principatelor roiesc italieni, greci, turci, armeni, români, negustori de mărfuri orientale și apusene. Dar „dulce e domnia din Moldova. Iară și obezile turcești sînt grele“...

Cîțiva ani mai tîrziu, sfîrșea executat de turci la Constantinopol blîndul voievod al Moldovei, Miron Barnovschi, om „la hirea sa foarte trufaș și la portul hainelor mîndru“, cum îl zugrăvește Miron Costin. Și tot atunci începeau și pătimirile Teodosiei, sora domnului răposat, evacuată din castelul de la Ustia de către nobilii poloni prădalnici. Przerembski și Wisnowiecki, lacomi de comorile princiare ale acestei frumoase văduve a hatmanului Nicoriță: casete de argint aurit, copci de aur presărate cu diamante, mii de scuzi de aur, săbii magnifice și buzdugane de aur, zeci de covoare orientale, dar mai ales mîndre și scumpe haine domnești, blănuri de samur, veșminte multe de toate felurile ([211]).

În 1632, Paul de Strasbourg, trimisul regelui Suediei, găsea pe Alion, Leon vodă Tomșa, în

scaunul Țării Românești și putea să constate eleganța costumară a curtenilor lui. El vede în București „boieri îmbrăcați în blănuri de zibelină călărind pe cai albi, în fruntea unui alai domnesc de 100 de călăreți și 600 de pedeștri".

Și, deși nici un călător suedez nu ne-o spune, poate acum revine vremea tichiilor lucrate din stofă de aur — frenghi-serasîr — împodobite cu panaș, pe care le purtau vodă și dregătorii lui. O recrudescență a modei...?

Este o datare ipotetică, firește, pe care totuși pare s-o confirme și faptul că, numai cîțiva ani după trecătoarea domnie a lui Alion vodă și anume, în 1649, tichigiii sau meșterii specializați în lucrul acestor *tichii de frenghie* se vor grăbi să apară menționați în documentele bucureștene, în număr destul de mare, fiind mai apoi răspîndiți și în lumea satelor ([212]). Cum mai arătau însă acum aceste tichii, nu știm.

NESECATELE VISTIERII ALE UNUI VOIEVOD MOLDOVEAN

Începe acum o domnie moldovenească vestită în tot răsăritul ortodox prin magnificiența ei, prin luxul și strălucirea curții, prin splendoarea costumelor, mai abitir decît crăieștile frumuseți ale Ungariei și Poloniei, cu care va rivaliza în totul, după însăși mărturia contemporanilor, pămînteni și străini.

Este epoca lui Vasile Lupu.

Schimbul de mărfuri cu țările vecine și mai ales cu Polonia este acum mai înfloritor ca niciodată. Oameni trăiesc vremuri de prosperitate și, pentru prima oară, se înregistrează de către istoriografii noștri un reviriment economic de asemenea proporții: „Că de au fost cîndva vremi fericite acestor părți de lume, spune cronicarul, atunce au fost... Plină Țara Leșească, oi dzîce, de aur, la care, pe acele vremuri curea Moldova cu boi de negoț, cu

cai, cu miere și aducea dintr-acea țară de aur și argint...“
Ceea ce este ciudat însă e că mîndrul și generosul gospodar, ctitorul și dăruitorul atîtor biserici și mînăstiri pravoslavnice, omul spre care vor năzui, pentru oboluri, chiriarhii de la Athos pînă în Siria și Ierusalim, voievodul care va împărți mai tîrziu aurul, în dreapta și în stînga, cu amîndouă mîinile, fără să se uite, își inaugură stăpînirea printr-o perioadă de mare austeritate și de înțelepte restricții somptuare, interzicîndu-și și lui și boierilor orice cheltuieli de prisos, orice export de aur, orice îmbrăcăminte desfrînată și costisitoare și mai ales orice dare asupra țării. „...Contăș cu soboli n-au îmbrăcat trei ani, ce numai cu hulpi, scrie Neculce, și pe zi numai o merță de pîine se mînca și doi berbeci și o ialoviță la curtea domnească, cheltuială puțin, mai mult doi galbeni pe zi nu ieșea... Și au făcut cărți de slobozie în toată țara și nimica din țară nu au luat, pînă nu s-au plinit trei ani.“
Pentru ca, după trecerea acestui termen legea somptuară să cadă și nimeni să nu mai întreacă în opulență și fast domnia acestui „bei“ ambițios, care-și cănea părul, doritor să mai placă, și care, asemeni autocraților bizantini de odinioară, socotindu-se pe sine șef suprem al bisericii și patron al ortodoxiei, sta în biserică acoperit, purtîndu-și cușma ca pe o mitră sasacerdotală chiar și în timpul slujbei religioase și nescoțînd-o din cap decît atunci cînd se aduceau din altar sfintele daruri.
Povestiri orientale par astăzi relațiile contemporanilor, privitoare la bogățiile cămărilor voievodului și la splendoarea garderobei lui împărătești. Maghiari și nemți, leși, italieni, englezi, sirieni mărturisesc despre ele.
În 1640, polonezul Taszycky, secretarul soliei lui Miastkowski, îl vede pe domn ieșind de la slujba religoasă, din biserica Trei Ierarhi, îmbrăcat într-o superbă șubă de brocat aurit

îmblănită cu zibelină. Alt sol leșesc, Stanislas Oswiecim, aflat și el în trecere pe la curtea lui Vasile Lupu, în 1643, are prilejul să admire veșmintele domnului și, cu toate că nu agreează pe voievod, din respect pentru adevăr e silit totuși să consemneze demnitatea și eleganța lui costumară, cu adevărat neîntrecute.

SAMURII ȘI ALTEMBASUL

„Măreția domnului, scrie el, era într-adevăr un lucru vrednic de privit, întrutoate era demn de admirație. Între altele avea pe dînsul o haină împodobită, așa de măreață încît n-ai putea vedea una asemănătoare nici la sultanul turcesc, nici la vreun alt monarh. Materia din care era croită mi se pare că era altembas, pe care erau brodate, în aur, flori înalte de un deget și avea două perechi de nasturi de diamante splendide. Se înțelege că erau de o valoare foarte mare." În 1645, Ianoș Kemény, solul lui Gheorghe Rákóczi, îl zărește pe vodă „călărind pe un armăsar foarte frumos împodobit cu sersamuri de aur bătute cu pietre scumpe. Frîul și scara calului erau și ele poleite cu aur, tot astfel și paloșul (sabia) lui. Pe cușmă avea un surguci prins cu agrafă în care străluceau cinci diamante mari, alt diamant îl purta la inelul din deget. El era îmbrăcat într-o dulamă de stofă albă-purpurie, presărată cu albine de aur și brodată pe margine cu capete de bour, lucrate în aur și pietre scumpe, iar pe spate purta o mantie albă cu guler de samur siberian... Podoabele de pe el puteau ajunge la 40 000 de taleri".

Călătorul Bandini notează și el, prin 1650, că numai nasturii de la haina de aur a voievodului costau 100 000 de galbeni și că valoarea costumului frumoasei doamne cercheze se ridica la 400 000 de galbeni. De altfel, cîțiva ani mai tîrziu, Paul de Alep evalua numai una

din blănile de samur ale voievodului, blană împodobită cu mărgăritare și nestemate, la frumoasa sumă de 35 000 de galbeni..., și, dacă socotim că Vasile Lupu avea în garderoba lui 35 de blănuri de samur, aproape în totul asemănătoare, ne putem închipui cîți saci mari cu aur învestise domnul Moldovei în întreaga lui garderobă.

Revelația acestui fast desfășurat la curtea din Iași, o are și englezul Robert Bargrave, care, vizitînd grajdurile domnului, aprecia că ele întrec cu mult pe ale marelui duce de Florența și chiar pe ale regelui Angliei.

Și ne întrebăm: oare de unde își aducea hainele de preț, stofele și postavurile grele de aur, scumpele giuvaeruri cu care se gătea acest elegant voievod, mai luxos decît padișahii și monarhii continentului?

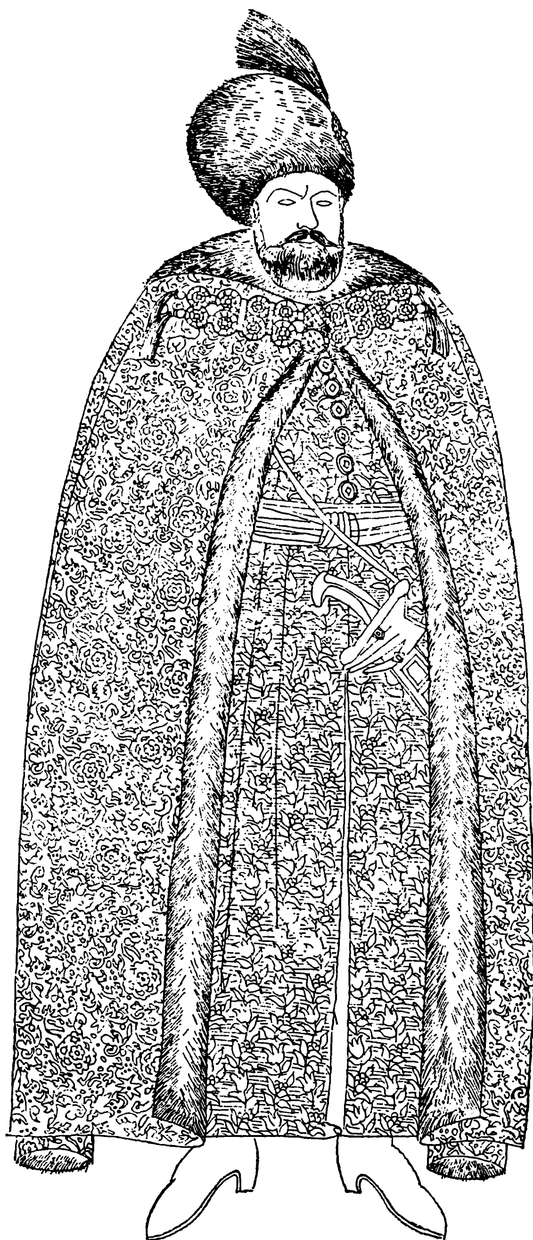
Căci, dacă pentru sobolii și samurii siberieni, cu care își îmblănea șubele, știm că domnitorul trimitea tocmai la Mosc după cumpărături oameni de casă, ca Dumitrașcu Erali Clucerul ([213]), în schimb, pentru acele materiale de o frumusețe și o bogăție neîntrecută, în fața cărora înșiși eleganții șleahtici și ambasadori poloni, ca Oswiecim, rămîneau nedumeriți neștiind să le numească, ne este destul de greu să precizăm sursa.

Cele mai multe veneau, desigur, prin Țarigrad din Extremul Orient, unele din ele fiind lucrate anume pentru Vasile vodă și casa lui, cu broderii de bouri și albine, închipuind străvechea marcă a țării și una din bogățiile de frunte ale ei: mierea de aur.

Altele însă veneau de-a dreptul din Italia, căci voievodul, care, încă din 1642, își măritase cea mai vîrstnică fiică după Ambrozie Grillo, feciorul dragomanului bailului venețian la Constantinopol, își trimitea adesea oamenii la Veneția, cetate vestită în țesături și stofe lucrate în fir de aur („drappi d'oro“) ([214]). În sfîrșit, din Germania și Polonia, unde Vasile vodă își depozita din cînd în cînd averile.

În 1653, cînd părăsește Moldova înfrînt și alungat, voievodul care poseda mari tezaure și în Țara Nemțească și în Lehia și la Veneția, își încarcă vistieria personală într-o „sută de care mari trase, fiecare din ele, de cîte 8 pînă la 12 cai, pline cu aur, argint și obiecte de lux" în valoare de 2 milioane de galbeni, bani și giuvaeruri, după prețuirea boierilor din preajma sa.
El lasă în mîinile lui Gheorghe Ștefan, noul domn care îl fugărea, uriașe „grămezi de aur și argint, de o valoare incalculabilă, armuri de preț, garderobă, giuvaeruri, blănuri de zibelină, mărgăritare și altele... mai mult decît ar putea să aibă un împărat sau un rege", cum scrie sirianul Paul de Alep, avuții care stătuseră pînă atunci ascunse în comornițe subterane ([215]).
Amețitoare bogății, descinse parcă din basmele „Halimalei".
Și toate dintr-o biată țară săracă, o biată Moldovă ai cărei locuitori umili și în vremuri de belșug tot sărmani rămîneau, și a cărei soartă vitregă o deplîng acum în versuri străinii pînă la capătul celălalt al continentului: *„Qui te peut dire hereuse, o, pauvre Moldavie,/Voyant ton chef pressé sous le joug d'un tiran..."*
Trufașul voievod ni se înfățișează astăzi, după trei sute de ani de la stingerea sa, în aceleași mîndre costume pe care le îmbrăcase atunci spre uimirea și admirația celor din jur, atît în pictura bisericilor din țară, pe care le-a dăruit, cît și într-o gravură străină care a ajuns pînă la noi.
Să începem cu gravura în aramă, lucrată la Gdansk, în 1651 (Fig. 205) de Wilhelm Hondius, după un desen al lui Van Westerveld, operă de migală, în care amănuntul cel mai neînsemnat este redat minuțios, cu acea grijă pentru detaliu și atmosferă pe care numai ve-

205. ***Vasile Lupu voievod*** **(după o gravură în aramă din 1651)**

chii gravori și artiști o aveau față de modelele lor princiare.

Iată-l pe Vasile vodă îmbrăcat aici cu toată pompa, în ținută de ceremonie, cu una din cele mai scumpe haine de samur.

Aparent, ea nu se deosebește prea mult de toate acele haine fastuoase, îmblănite, care se cinsteau atunci și în Ardeal și pe care le purtau voievozii Transilvaniei, cum dovedesc reprezentările din „Trachten Kabinett von Siebenbürgen“ sau lespezile de piatră ale mormintelor unor juzi ai Sibiului, ca Valentin Seraphin sau Andreas Fleischer, încă de pe vremea lui Marcus Pemphinger (secolul XVI).

În realitate însă ne aflăm în fața unui material de o bogăție și de o strălucire fără egal în istoria costumului de pînă acum. Căci lunga șarvana din postav de aur cu florile țesute în fir „înalte de un deget“, agrafată la piept, sub misada de zibelină, cu o înlănțuire de paftale lucrate numai în diamante, înlocuind aici obișnuitele găitane de aur ale domnilor, nu poate fi brocartul venețian, cu care se înveșmîntau voievozii, ci poate numai *altînbasul* oriental, pe care, orbit de frumusețea hainei, nu știa sigur să-l numească, în 1643, nici chiar un om versat și familiar curților regești, ca nobilul Stanislas Oswiecim, ambasadorul craiului Poloniei.

Pe dedesubt, el îmbracă o aurită dulamă din adamscă, încheiată la fel cu noduri de aur, încrustate cu nestemate, ai cărei nasturi de pietre scumpe Bandini îi prețuia la 100 000 de galbeni.

Capul și-l acoperea cu o cușmă de samur, al cărei surguci, împodobit cu pene de cocor, îl bănuim iarăși bătut cu diamante. Despre un asemenea surguci împărătesc, semn sacru al stăpînitorilor țării, provenind din bogata garderobă a lui Vasile Lupu, care, după fuga domnitorului din scaun, ar fi ispitit lăcomia unui om de casă al lui Gheorghe Ștefan voievod, anume Gătoae, ca să-l fure, scrie Miron

Costin în „Letopisețul Țării Moldovei": „Mult au stătut Ștefan vodă, cu ce gînd l-au făcut acel furtișag aceea slugă a lui. Nu știu ce i-au părut pre dînsul și dintr-alte semne mai dinainte și din fapta aceasta cu surguciul, i-au tăiat capul în Roman, zicînd: «De-ar fi oprit un lucru ce i s-au cuvenit lui, l-aș hi iertat eu. El a furat un lucru ce se cuvine unui domn»"... Cel de-al doilea portret al lui Vasile Lupu, din cele la care ne oprim, ne-a rămas în pictura în ulei așternută pe mușama de la mitropolia din Iași, de fapt o copie tîrzie după frumoasa perdea de mormînt, pierdută cam prin vremea Zaverei.

În această tapiserie, destinată a face pandant cu broderiile sepulcrale ale doamnei Tudosca și a tînărului Ioan vodă, Vasile Lupu arborează un superb cojoc de camocat, blănit cu zibelină și tăiat pe corp, de același croi particular cu al răposatului Gaspar Gratiani. Marginile de blană care îl împodobesc, bogatele ceaprăzării de fir ale bustului, florile de aur ale țesăturii, din aceeași materie cu a dulamei cu mînecile strîmte, terminate prin manșete ascuțite la vîrf și sugrumată la mijloc cu un brîu inodat în față, măresc impresia de bogăție, de lux și eleganță vestimentară.

Cușma cu panașul prins într-o fulie cu pietre scumpe și hangerul de aur cu mînerul și garda bătute în nestemate completează mîndra ținută a gospodarului țării.

Într-o înflorată și scumpă dulamă grea cu ceaprage de aur, de alt model, încinsă la mijloc cu șal oriental, peste care îmbracă un caftan cu revere îmblănite cu samur (Fig. 206), se înfățișează același voievod în portretul votiv de la Trei Ierarhi, mai de preț decît cel refăcut apoi la mînăstirea Golia, descoperindu-ne încă un costum din bogata lui garderobă. Aproape la fel îl putem privi și în zugrăveala tîrzie de pe jilțul domnesc de la Golia (Fig. 208), adăugîndu-se aici și nelipsitul hanger de aur, bătut cu pietre nestemate, ce

206. *Vasile Lupu voievod* (după fresca de la Trei Ierarhi)
207. *Doamna Tudosca a lui Vasile Lupu voievod* (după fragmentul de frescă din vechea biserică a mînăstirii Trei Ierarhi din Iaşi păstrat la Muzeul Mitropoliei din Iaşi)
208. *Vasile Lupu* (după pictura de pe jilţul domnesc de la Golia)

fusese uitat în pictura murală de la Golia și Trei Ierarhi.

În aceeași haină de preț, blănită cu samur, se arăta măria sa, odinioară, și arhidiaconului Paul de Alep pe tencuiala încă proaspătă de la Trei Ierarhi, zugrăvită îndată după 1640, și pe care astăzi o mai putem privi doar la muzeul mitropolitan din Iași.

El poza aici, alături de doamna sa de atunci, nu frumoasa circaziană Ecaterina, ci Tudosca Bucioc, și de trei dintre copiii săi, cele trei fiice, înveșmîntate în stofe tot atît de scumpe și împodobite cu găitanele de fir și cu nestematele de care gemeau cămările lui tăinuite.

Și, amănunt interesant (pe care ni-l dă sirianul), purtînd pe capetele lor nu cușme de blană ci ișlice de urșinic, cu cîte o dungă de samur pe marginea de jos a borului. Așadar pălării, din acelea cu care se înfățișează doamna Tudosca și în perdeaua de mormînt, împodobite cu perle.

În sfîrșit, o ultimă prezentare a voievodului, din cîte desprindem aici mai puțin spectaculoasă în interpretarea noului zugrav, este aceea de la mînăstirea Hlincea, veridică în ceea ce privește trăsăturile feței modelului, dar prea de tot săracă și lipsită de strălucirea obișnuită a veșmintelor acestui mîndru voievod răsăritean.

Cu mîinile înfipte în șold și hangerul atîrnînd la coapsă, așa cum îi șade bine unui fecior de domn, tînărul cocon al lui Vasile vodă, mort în floarea vîrstei, la Brussa (1640), ne privește din tapiseria de mormînt de la Trei Ierarhi, păstrată azi la mitropolia din Iași (Fig. 209).

El e înveșmîntat într-o superbă șubă albăstruie, țesută cu flori de aur și căptușită cu pielicele de zibelină, cu gulerul rotund și îmblănit și cu marginile brodate cu aceiași scumpi samuri siberieni, închizîndu-se la piept cu trei rînduri triple de ceaprazuri, cu nodurile și chiotorile de aur.

E viu Ioan vodă, ca atunci cînd trăia rîvnind sceptrul Țării Românești.

Mînecile lungi ale acestei fastuoase haine, de zile mari, anină libere către spate, de-a lungul șubei. El ține în mînă, după datina țării, o străvezie năframă brodată cu fir. Pe dedesubt, dulama de ales brocart își ivește mînecile înflorate, cu manșete ascuțite la vîrf.

În fresca de la Golia, Ștefan vodă Lupu este văzut de arhidiaconul Paul, încă din 1653—1654, zugrăvit alături de voievod, de frumoasa doamnă Ecaterina, mama sa, de surorile lui după tată, Maria și Ruxandra și de o a treia soră, al cărei nume nu-l cunoaștem, dar a cărei viață a fost în vremea din urmă aflată și povestită și ea.

209. *Ioan Lupu voievod* (după tapiseria de mormînt de la Trei Ierahi din Iași)

210. *Doamna Tudosca a lui Vasile Lupu voievod* (după broderia de mormînt de la Muzeul Mitropoliei din Iași)

Îmbrăcămintea lui e tot așa de mîndră ca și a acestei din urmă surori, lîngă care l-a așezat pictorul bisericii, „ambii în haine frumoase și exact la fel“, cum ne asigură sirianul. Ca și la Hlincea, de altfel, în ciuda unei picturi grosolane, executată din porunca lui Ștefăniță vodă, menită să înlocuiască portretele lui Petru Șhiopul, al domniței Maria și al spătarului Zottu.

Provenind din același atelier este și perdeaua de mormînt, splendidă operă de tapiserie, aflată în Muzeul mitropolitan din Iași, a doamnei Tudosca, fiica vornicului Bucioc, voievodeasa Moldovei, moartă și ea înainte de vreme după ce dăruise soțului ei și coconi și domnițe (Fig. 210).

Haina exterioară pe care o îmbracă aici, cu mînecile retezate mai sus de cot, asemănătoare în totul dulamelor muntene, a căror modă începe în primii ani ai veacului, se distinge prin marea frumusețe a postavului de țesătură, desigur, orientală și prin croiala ei elegantă, mai strîmtă sus, lărgindu-se spre poale.

Lucrată pe de-a întregul în fir de aur cu „florile“ multe și dese, ea se deschide în față, lăsînd să se vadă căptușeala scumpă din blană de samur, talia înaltă a rochiei prin jaboul de aur de la piept, rochia însăși, de culoare închisă, presărată cu frunze de fir precum și mînecile strîmte ale dulamei aurite, lucrate parcă în benzi șerpuitoare care se încolăcesc pe brațe, asemenei iilor cu mînecile „răsucite“ ale femeilor din satele Branului nostru de astăzi. În mînă doamna strînge o subțire năframă brodată cu fir, năframa elegantelor vremii.

Mai multe șiraguri de mărgăritare îi împodobesc gîtul și pieptul. Două lanțuri foarte lungi de aur, care par niște galoane de fir, se lasă în jos, de pe umeri, tăind în diagonală linia dreaptă a hainei.

Sub pălăria elegantă, cu calota de urșinic, înflorată cu perle, cu bogat surguci cu pene de

struț și boruri de blană, se desemnează chipul prelung și sprîncenat, încadrat de doi trandafiri de aur, prinși decorativ în dreptul urechilor, de lobul cărora mai spînzură și o pereche de cercei lungi, bătuți cu nestemate.

De notat că un asemenea calpac, purtau la această vreme și voievozii noștri și cei ai Transilvaniei, ca Gheorghe Rákóczi, de pildă.

Aceeași elegantă și mîndră Tudoscă, gătită cu giuvele scumpe (Fig. 207), ca în descrierea lui Paul de Alep vom întîlni și în pictura murală de la Trei Ierarhi din Iași. O pictură pe care n-o mai putem privi tot acolo și noi, ca odinioară arhidiaconul sirian, dar în care aceeași Tudoscă, în superba ei blană de samur, nu altfel croită decît în broderia de la mitropolie, se află păstrată la Muzeul mitropolitan alături de fiica, Ruxandra, aidoma gătită și ea. Amîndouă poartă nelipsitele calpace cu calota rotundă, roșie, țesută cu flori de aur, cu borurile îmblănite, cu trandafiri mari de perle și cercei scumpi în ureche, cu rochiile cu guler de horbotă, și sînt rumene în obraz de suliman, după moda timpului, și au buzele înroșite și ele, așa cum n-o mai văzuseră, în 1641—1642, decît pe Ruxandra cea tînără și vie, zugravii ruși cărora, cu sau fără dreptate, li se atribuie pictura: Pospeev, Iacovlev sau Pronca Nichitin sau, pur și simplu, moldovenii noștri de-alde Nicolae zugravul și Ștefan... în stare să picteze și portrete de oameni vii, nu numai sfinți, cu fețele supte.

Despre doamna Ecaterina, cercheza, pe care o ținea voievodul dintr-a doua însoțire a lui, întîmplată curînd după moartea Tudoscăi Bucioc, ne povestesc călătorii străini care au avut prilejul să o cunoască, începînd cu Nicolae Barsi da Lucca și sfîrșind cu Paul Alep, că era cu adevărat de o frumusețe deosebită, „di privileggiata bellezza“, cum se exprimă scrisorile timpului, încă din 1639 ([216]).

Arhidiaconul e primit într-o zi să-i sărute mîna și o află în iatacul ei stînd într-un jilț

domnesc, mîndră și gătită cu haină de samur, purtînd pe cap un șlic moale de catifea roșie, mărginit și acesta tot cu blană de zibelină. Este, desigur, acea pălărie la modă, înaltă ca un comănac, dar moale, cu surguciul de nestemate și pene de cocor, cu care o vedem împodobită pe doamna țării și între 1641—1643, în gravura de pe ultima pagină a „Cărții de învățătură a Duminecilor de peste an", carte apărută la Iași prin grija mitropolitului Varlaam (217); o pălărie care a trecut pînă astăzi neobservată, dar care era purtată deopotrivă de doamne ca și de voievozi, în ambele Principate, de vreme ce însuși Matei Basarab, domnul Țării Românești, se înfățișează cu un asemenea calpac de urșinic, nițel turtit, în portretul din stampă.

Aproape aidoma înveșmîntată, sirianul o văzuse pe Tudosca doamna în fresca de la mînăstirea Trei Ierarhi, arborînd o superbă haină căptușită cu blană de zibelină.

NUNȚI DOMNEȘTI RĂMASE DE POMINĂ

Îmbrăcată nu prea deosebit de înaintașă, ne apare astăzi Ecaterina cercheza la mînăstirea Golia din Iași, în pictura murală, de atîtea ori prefăcută, alături de domnul ei, Vasile vodă.
Ea poartă o feregea cu samur, deschisă în față, răscroită rotund la gît, cu mînecile scurte mai sus de cot și cu marginile de blană. Pe dedesubt îmbracă o dulamă dintr-o scumpă stofă la fel de înflorată, cu fir. Lanțuri lungi de aur, aninate de grumaz, atîrnă în jos de pe umărul drept ca și de pe cel stîng, încrucișîndu-se în față.

Pe cap, o elegantă pălărie cu calota rotundă și joasă și cu borurile înguste de blană, în totul identică și ea cu aceea, plină de mărgăritare, cu care pozase pe vremuri desenatorilor Tudosca doamna, pentru modelul tapiseriei de la Iași.

Ceea ce ar dovedi, poate, că moda nu fluctua chiar tiranic în vremea lui Vasile Lupu, dacă nu cumva zugravii repictărilor de la Golia, survenite în 1739 și 1838, nu vor fi luat ca model și pentru șlicul cerchezei Ecaterina, tot pălăria perlată, atît de caracteristică, a doamnei Tudosca.

Nu credem totuși că se va fi întîmplat aceasta, la Cetățuia înfățișîndu-se cu același croi de rochie și identice găteli și doamna Anastasia a lui Duca vodă, douăzeci de ani mai tîrziu. Mai simplă în îmbrăcăminte, frumoasa cercheză apare și în tabloul votiv de la Hlincea, în vremea domniei lui Ștefăniță vodă Lupu.

Ianoș Kemény, solul ungur, o vede și o descrie pe voievodeasa Ecaterina cînd cu nunta de pomină, din 1645, o domniței Maria și a cneazului Radziwill. Ea poartă acum „o rochie de stofă albă cu poalele lungi, cu talia sus (credem că e vorba aici de obișnuitul pieptar aparent, care dădea impresia unui corsaj ridicat) cu mînecile strîmte, prinsă la mijloc cu o scumpă cingătoare cu paftale de rubine. Pe deasupra ei, aruncată, o mantie, lungă pînă mai jos de genunchi, din brocart de culoare verde, presărată toată cu albine de aur și căptușită cu purpură mohorîtă și cu pielicele de soboli.

În jurul gîtului ei alb, șerpuiește un colier de mărgăritare încrustat cu pietre scumpe, de cea mai aleasă frumusețe, iar pe cap poartă un gugiuman de jder pe care strălucește o diademă bătută cu diamante“. Tot atît de cochetă și bogat îmbrăcată ne-o putem închipui și pe domnița Maria, fiica Tudoscăi, pozînd, în 1639, pentru fresca de la Trei Ierarhi din Iași, sau de la Golia alături de mama ei vitregă, de voievodul țării, de fratele ei, Ștefan vodă, de domnița Ruxandra și de cealaltă soră, al cărei nume nu ni s-a păstrat.

Și e păcat că nu mai avem astăzi minunatul portret de logodnă al acestei Marii, devenită cneaghină Radziwill, portretul ei de fată, tri-

mis în 1644, prin hatmanii Pan Mirski și Pan Mierzinski, solii îndrăgostitului prinț lituan, portret în care Maria va fi apărut îmbrăcată în minunatele ei scumpe toalete moldovenești. Zugrăvit la Iași de un pictor pămîntean, un zugrav de „subțire" de la curtea voievodului, altul decît obișnuiții pictori de biserică ucraineni, portretul acesta ar fi avut un preț îndoit pentru noi.

Această fiică a lui Vasile Lupu ni s-a păstrat în schimb într-un portret din colecția contesei Potocki, născută Radziwill, o pînză cu inscripție latină sub chipul ei de ducesă litvană, zugrăvit la cununie, zice-se, în costum de mireasă, după stilul și tradiția polonă, cu vălul nupțial pe cap (Fig. 211). Deși descrierea pe care o face Kemény după înfățișarea ei de atunci (îmbrăcată cum era în alb, purtînd pe cap, prins cu 2 săgeți de aur un văl roz, care o acoperea toată) diferă substanțial de tabloul de familie cunoscut ([218]).

Domnița noastră îmbracă aici o mîndră sucnă înflorată, cu frunze de aur, cu mînecile largi și găitane la piept peste jaboul lat al bustului, pe atunci la modă, pentru a da, poate, iluzia unei talii deosebit de înalte.

Pe deasupra, ea așază o feregea de brocart, cu marginile îmblănite și cu laturile petrecute una peste alta ca un capot, prinsă la mijloc cu o agrafă. Nesfîrșit de lungi și bogate coliere de perle mari împodobesc toaleta și grumajii Mariei.

Ovalul feței prelung, cu obrajii îmbujorați de prea mult fard, reproduce trăsăturile, fără frumusețe, ale Tudoscăi și ale lui Vasile vodă, domneștii ei părinți. Peste părul bine strîns și răsucit în jurul capului, ea pune căciulița „en vogue", ișlicul femeiesc îmblănit cu samur, o „Pelz-Kappe" cum i se spunea în Țara Nemțească, așa cum se purta de tinerele mirese și la Strasburg și în Tirol, modă agreată

211. ***Domnița Maria Radziwill*** **(după o pictură în ulei din colecția Potocki)**

și în Germania și în Franța, și care va dura nici mai mult nici mai puțin decît trei pătrare de veac. În sfîrșit, peste scumpul calpac de blană o superbă diademă de pietre scumpe și mărgăritare, cu surguci de pene de struț, peste care se așază străveziul văl de mireasă.

Măritată printre străini, Maria lui Vasile Lupu este una din domnițele pierdute pentru noi.

O dată plecată din casa părintească și devenită prințesă Radziwill, ea își va părăsi pămîntul și obiceiurile și limba părintească și portul moldovenesc. E soarta tuturor fetelor de domni măritate în afară de granițele țării.

Ce îi va mai rămîne din vechiul Iași, vor fi poate numai dansurile „à la valaque“, care o vor însoți și la petrecerile din castelele polone, cneazul el însuși știind să „joace“ moldovenește cu deosebită grație și dexteritate, cîteva slugi credincioase de care nu se va despărți nicodată și tradiționalele năframe românești, a căror modă bîntuia și în Polonia în vremea aceea.

De altfel, după cîte se pare, într-una din variantele tabloului din colecția Potocki-Radziwill, Maria ține în mîna stîngă o astfel de năframă scumpă, din care știa să brodeze exemplare de mare artă, năframe cu care cneazul se va mîndri, în 1647, dăruind și mareșalei de Guebriant o asemenea „batistă de lînă cu broderie turcească în fir de aur și argint“ cu armele casei Radziwill „lucrată de însăși mîna doamnei prințese“.

Hărăzită, în 1643, lui Zsigmond, tînărul fecior al lui Gheorghe Rákóczi, principele Ardealului, domnița Ruxandra, a doua fiică, și singura fiică frumoasă a lui Vasile Lupu, își trimitea acum „portretul“ peste munți mirelui necunoscut, pe care voievodul Moldovei îl alesese pentru ea, sol fiind dumnealui Toma stolnicul, cinsteș boier al măriei sale ([219]).

Dar soarta voise altfel. Voievodul Ardealului, tatăl logodnicului maghiar, muri înainte de vreme și portretul se pierdu fără urmă, iar

Ruxandra nu se mai putu mărita după aceea cu nici unul dintre nobilii ei peţitori leşi sau litvani care îi ceruseră mîna: nici cu Radziwill, viitorul ei cumnat, nici cu Potocki, nici cu Dimitrie Wisnowiecki, romancierul îndrăgostit, nici cu Albrecht Radziwill, nici cu Samuel Kalinowski, fiul bogatului voievod de Czernigow.

Nouă ani mai tîrziu, la 16 august 1652, acelaşi Toma stolnicul, după cît se pare, într-o elegantă „carossa" trasă de 6 asturcani şi urmat de un vrednic alai, ieşea din Iaşi pentru a întîmpina un alt mire, de data aceasta mirele ales de soartă, Timuş Hmelniţki, fiul hatmanului cazacilor, spre marea nefericire a domniţei noastre care, rămasă la Iaşi, îşi plîngea norocul.

Zaporojanul venea cu sabia într-o mînă şi cu inelul într-alta, după ce făcuse să curgă rîuri de sînge pentru rîvnita mînă a domniţei. Martori oculari ne-au lăsat descrierea acestui fioros mire, care apărea la Iaşi îmbrăcat într-o jupană poloneză de mătase „cramoisi" purtînd pe deasupra o mantie de catifea îmblănită cu samuri, prea largă pentru talia lui de mijloc.

Voievodul, el însuşi, cu opt mii de oşteni, îi ieşea înainte la graniţă, şi un martor ocular al întîmplărilor, probabil neamţul Andreas Adersbach, povesteşte între altele că „opt călăreţi impunători, îmbrăcaţi turceşte, echipaţi deplin şi împodobiţi splendid" mergeau înaintea domnului deschizînd cortegiul acestei princiare primiri.

Ce-a urmat se ştie. Nunta se oficie cu toată pompa cuvenită. Pînă şi caii turceşti ai oaspeţilor, după atîtea lupte norocoase cu polonii, erau împodobiţi cu stofe brodate cu perle. Vinul curse gîrlă, ca mai înainte sîngele, şi nuntaşii moldoveni, în straie de aur, împreună cu cazacii şi druştele Carpiţei, bine înveşmîntaţi şi ei, în costume de modă polonă, în rochii de mătase şi mantii de urşinic, jucară zile şi

nopți întregi pe ulițele Iașilor și în ograda palatului domnesc.

Se schimbară daruri de o parte și de alta în mătăsuri, catifele, brocarturi, blănuri de samur și rîși, soroace de soboli, covoare țesute cu fir, dulame scumpe, haine de adamască căptușite cu zibelină și altele.

Și domnița plecă peste hotare cu alesul destinului ei, ca să nu se mai întoarcă în Moldova decît tîrziu de tot, foarte tîrziu, văduvă și ostenită, pentru a muri, la 1688, decapitată de satîrul unui cazac ori al unui leah dintr-un podgheaz polon, care o ucise pentru a o prăda de avuțiile ei, în vestita cetate a Neamțului. Chipul acestei frumoase și nefericite domnițe ne-a rămas păstrat, în fragmentul din fresca de la Trei Ierarhi, astăzi reincastrată, pe care n-am mai putea-o altfel reconstitui din simpla, sumara descriere a arhidiaconului din Alep, și în pictura de la Golia, prefăcută și ea în secolul XVIII dar conservînd liniile costumului.

BOIERI ȘI JUPÎNIȚE

Nu mai puțin strălucitoare era și curtea lui Vasile Lupu, cu elegantele carîte, trase de cîte șase cai și căptușite cu mătase aurită, cu alaiuri de cîte 5 000 de călăreți și pedestri, cu ostașii din garda personală a voievodului îmbrăcați în haine roșii, cu pajii sau copiii de casă înveșmîntați în purpură și purtînd căciuli înalte împodobite cu aur și argint. Boierii lui poartă acum veșminte strălucitoare, asemănătoare cu ale ungurilor și polonilor, șube sau cabanițe, dulame și contășuri, încheiate în față cu ceprage de fir și cu noduri de aur și pietre scumpe.

Și divaniții care îl înconjoară pe voievod, fiecare cu demnitatea și însemnele lui, așa cum îi zugrăvește mai tîrziu Miron Costin în „Poema polonă“ sau Dimitrie Cantemir în „Descri-

erea Moldovei"... Logofeții, cu toiagul lor împletit cu aur și încrustat cu oscioare vopsite în galben auriu, purtînd la gît o pecetie mare atîrnată de un lanț de aur, marii vornici de Țara de jos și de Țara de Sus, purtători de toiag albastru împletit cu aur, hatmanii și pîrcălabii de Suceava purtători de buzdugane și toiege roșii împletite cu aur, marii spătari purtînd sabia și buzduganul domnului la ceremonii și sărbători, ei înșiși îmbrăcați cu haine de brocart și acoperiți de căciuli, cucă sau coifuri bătute cu pietre scumpe, care amintesc mitra domnească pe care domnul, în situația de acum, nu o mai poate purta.

Apoi elegantele lor jupînese, și coconițele, și doamna cu domnițele și coconii voievodului, și slugile cele mai umile, sclipind în hainele lor cele bogate, țesute cu sîrmă, sau cu scumpele giuvele, mărgăritare și nestemate pe care le poartă. În mîini fetele flutură năframe cu fir ori cu sîrmă. La gît le strălucesc șiragurile de mărgăritare și lefții de diamante și lănțujele și gherdanele.

Sirianul însoțitor al patriarhului Macarie, ungurul Kemény, leahul Stanislas Oswiecim, italianul Bandini, englezul Bargrave, neamțul Happelius și alții ne-au lăsat icoane neșterse despre viața de curte, despre tîrgurile și cetățile Moldovei din acest timp, despre moravurile țării și ale oamenilor, despre îmbrăcămintea somptuară a boierimii lui Vasile vodă. Jurnalul arhidiaconului Paul de Alep a rămas pentru posteritate ca o frescă deschisă spre trecutul acelei Moldove, înfloritoare de belșug uneori și însîngerată de războaie totdeauna.

O lungă perioadă, bogată în fapte și întîmplări istorice memorabile.

Călătorim cu el de-a lungul ulițelor ieșene, trecem pragul palatului domnesc, cu ograda plină de ostași din gardă, îmbrăcați în uniforme roșii și înarmați cu muschete, iatagane și lănci, purtînd alții straie de ieniceri sau cazaci și pătrundem în iatacul frumoasei doam-

ne circaziene, soția beiului, vizităm mînăstirea Golia, proaspăt zugrăvită, pentru a privi fresca ctitorilor peregrinăm pe drumurile desfundate ale țării, în carîte ori în sănii, după anotimp.

E zi de sărbătoare. Boieroaicele și fiicele lor ies la plimbare în somptuoase care, trăsuri lăcuite de modă polonă, cu cîte 6 cai, însoțite de slugi bătrîne și de comișei călărind pe de lături.

Ele apar îmbrăcate în lungi straie de lînă și mătase, frumos colorate, blănite cu samur, cu gîtul împodobit de șiraguri de mărgăritare și cu scumpe *boccele*, cum se numeau pe atunci șalurile de mătase neagră de Barsal, aruncate pe umeri, ori boccele albastre de Alep, purtînd pe creștetul capului cîte o ceapsă cu ținte de argint poleit, ori calpace moi de catifea roșie cu borurile blănite cu soboli, așa numite *șlice de urșinic*, ori elegante șlice ca niște comănace, lucrate din pielicele de jder sau din zibelină, numite *șlice de sobol* ori *cușme*, cu mărgăritare și pontale de aur.

Stau mîndre în calești, pe canapele de mătase și fir. Mîinile le sînt pline de inele cu diamanturi, safire, rubine, turcoaze, smaranduri sau bălașe.

Unele poartă dulame grele țesute cu aur sau haine de serasîr, pe atunci la modă și în Muntenia, *ghiurdele* (ghiordii) de adamască, feregele de lînă neagră, blănite și ele, caftane de mătase, *habaci* de *șahmara* cu *pacele*, *tîmbăre* de șahmarand și de urșinic peste sucnele de tabin sau de aclaz roșu cu flori de fir ... și altele, într-o gamă de tonuri nesfîrșit de variată. Femeile, jupînesele, își răsucesc părul în jurul capului, acoperindu-și-l întotdeauna.

În picioare ele încalță ciubote cu tocuri înalte, care se vindeau cu cîte 13 potronici perechea, în ulița Ciubotarilor din Iași.

Să privim, cu Miron Costin, pe „tinerii feciori de boieri călărind pe cai turcești, cu podoabe

şi peţiene la işlice", înveşmîntaţi în lungi şi elegante dulame cu ceaprazuri de fir.

Ei poartă hangere de preţ la coapsă şi *năframe de mîini*, năfrămi de mînă cu fir sau şi cu sîrmă, după tradiţie, datină care a rămas şi în satele noastre pentru colăcerii flăcăi şi nuntaşi.

Călătoriile prin ţară ale lui vodă, cu suită de mii de ostaşi călări şi pedeştri care îl urmează, apoi nunţile, veseliile domneşti, de neuitat... ce risipă de găteli, ce ospeţe sardanapalice, mai vrednice decît mesele regilor (cum aprecia Happelius, în 1645, mesele îmbelşugate ale lui Vasile Lupu) cu jocuri de măscărici străini şi pehlivani, cu întreceri de „tournois" şi cu cetăţi de carton inexpugnabile, cu lupte de fiare sălbatice aduse din îndepărtatul Orient, petreceri fără sfîrşit... pe vremea aceea...! „Că n-au lipsit nimica din toate podoabele care trebuiau la o veselie ca aceasta, cu atîţia domni şi oameni mari, din ţări străine, meşteri de bucate, aduşi din alte ţări, zicături, jocuri şi de ţară şi străine... Curtea împodobită toată şi strînşi boierii şi căpeteniile ţării...", cum povesteşte cronicarul Moldovei, Miron Costin, despre nunta domniţei Maria cu Ianusz Radziwill, palatinul Litvaniei, întîmplată la 5 februarie 1645. Ni s-au păstrat de atunci şi scrisorile de fată ale acestei ascultătoare domniţe moldovene, care nu ieşea din cuvîntul domnescului ei tată, scrisori dictate diacului polon de la curtea din Iaşi, pentru îndepărtatul logodnic...

Cu cîteva luni mai înainte se făceau poftirile crailor vecini şi zaiafeturile începeau şi ele mai din vreme, udate cu vinuri de Cotnar, cu mîncări de soi, polone şi moldoveneşti, servite în vase de argint, cu tacîmuri, linguri şi furculiţe şi cuţite, asemenea de argint. Chemat din noiembrie 1644, contele ungur Ianoş Kemény, mai tîrziu prinţ ardelean, solul voievodului Gheorghe Rákóczi, soseşte la Iaşi cu un alai măreţ de oameni şi care, cu 100 de no-

bili îmbrăcaţi cu piei de lup peste costumele lor elegante de catifea şi mătăsuri scumpe. (Parcă-i vedem şi astăzi pe aceşti nemeşi unguri, aşa cum i-a surprins gravorul lui Laurentius Toppeltinus, douăzeci de ani mai tîrziu, cu piei de fiare azvîrlite pe umărul drept, cu căciuliţe de catifea cu marginile blănite, cu săbiile smulse din teacă.)

„Nunta s-a ţinut cu pompă", notează în jurnalul său contele Kemény. „Din Ţara Leşească au venit mulţi domni, solii craiului şi ai altor domni, care toţi erau foarte ales îmbrăcaţi şi gătiţi".

Veniră la nunta domniţei Maria solul regelui polon, solii patriarhului din Constantinopole, solii nemţi ai palatinului de Brandemburg, în frunte cu Happelius, solii ducelui de Curlanda, grofii maghiari ai voievodului Transilvaniei, trimişii voievodului Munteniei şi alţii.

Mirele, cneazul Radziwill, îşi face intrarea în Iaşi cu o suită de 1200 de seniori poloni, muşchetari nemţi şi husari, slugi călări şi luxoase carîte, înveşmîntaţi cu toţii în haine scumpe, sclipitoare de frumuseţe şi bogăţie...

Toţi se întrec să arboreze acum, la Iaşi, cele mai mîndre straie, muiate în fir, lucrate din stofele cele mai de preţ şi împodobite cu cele mai scumpe giuvaere. E o desfăşurare de lux orbitor, o paradă de mode şi culori, de postavuri, de mătăsuri şi atlazuri, de urşinice de brocaturi orientale şi veneţiene, şi de stofe de aur, greu de imaginat.

„Dar din toţi, scrie contele Ianoş Kemény... spunînd adevărul, pe curtenii lui Vasile Lupu voievod nu-i întrecea nimeni în frumuseţea şi scumpetea veşmintelor, că hainele cele de urşinic şi de mătase erau numai de rînd la moldoveni..."

Aşa se înfăţişează îmbrăcaţi boierii ţării, la ei acasă, oaspeţilor străini, în 1645, cum îi descrie Kemény, înveşmîntaţi cu mare distincţie în somptuoasele blănuri de sobol, de samuri

și lincși, în postavuri orientale țesute în fir de aur, neîntrecute în frumusețe și bogăție. Și tot astfel, doi ani mai tîrziu, apar ei, ca invitați la nunta reginei Poloniei, Maria de Gonzaga, în sobre conteșuri sau în caftane negre de adamască, cu țesătura de aur, purtînd bărbi lungi și părul tăiat „à la Grecque“, cum îi vedea, în 1647, francezul Jean de Laboureur. Adamasca neagră era la modă și în Țara Românească ca și în Moldova. Și, fiindcă sîntem acum la mijlocul veacului și fiindcă veni vorba de scumpa adamască neagră, din care protipendada Principatelor își lucra mîndrele conteșuri, ne gîndim cît de ciudată mai poate fi uneori soarta lucrurilor în lumea asta, soartă întortocheată și ascunsă ca și a oamenilor.

Pentru pomenirea sufletelor, obișnuiau din vechi timpuri boierii și voievozii noștri să dăruiască bisericilor în ceasul morții hainele lor cele mai de preț, conteșuri, șube și dulame cu țesătură de mătase cu aur, din care preoțimea își făcea apoi stihare și feloane și mînecare... A-și da „odajdia“ a rămas în vorbirea populară zicerea pentru „a muri“. Așa de pildă, prin 1650, vistierul Mălai făcea danie mînăstirii Radu Vodă o dulamă de adamască neagră și o ghiordie iarăși de adamască neagră..., și alții dăruiau tot acum elegante conteșuri... pentru veșminte preoțești... nădăjduind poate că la judecata de apoi, nu le vor mai trage așa de greu păcatele în cumpănă. Dar se vede că păcatele boierimii noastre erau prea multe și prea grele, că nici darurile nu le mai erau primite acum. Nici cinci ani împliniți după aceea, se întîmplă răscoala seimenilor și dorobanților munteni, și casele boierilor fură și ele, toate, prădate de odoare și veșminte preoțești și, o dată cu alte multe sfinte lăcașuri din București, jefuită fu și mînăstirea Radu Vodă... de către răzvrătiți.

Din odăjdiile aurite ridicate din altar, din sfintele veșminte, seimenii „făcutu-le-au muierilor și fetelor lor chinteșă“ (conteșuri), scrie,

pentru vremea de acum, letopisețul cantacuzinesc . . .

Și astfel, neagra adamască cu țesătura de aur a conteșurilor vistierului Mălai și a altora ca dînsul, prefăcută o clipă în stihare preoțești, se preschimbă iarăși în chinteșe mirene, o dată încăpută pe mîna răzvrătiților, oșteni săraci jinduiți după elegantele straie ale boierilor . . .

Mai puțin bogată decît descripțiile de călătorie de pînă aici, iconografia epocii ne păstrează și ea cîteva din chipurile lor.

Iată doi dintre luxoșii boieri de la curtea lui Vasile Lupu, pe care-i bănuiam mai apropiați de voievod prin obîrșia lor, fiind poate chiar rudele domnului. Sînt vlahi tesalioți ca și domnul țării, după cît se pare, acești doi boieri, Gheorghe slugerul și fiul său Constantin postelnicul, reprezentînd la curtea din Iași mai curînd o puternică influență macedoneană, favorizată de domnie, decît o camarilă grecească, cum i s-a imputat pînă acum, evident pe nedrept, lui Vasilie vodă Lupu, cel care se ridicase la tronul Moldovei luptînd în partida națională împotriva grecilor lui Alexandru Coconul.

Bogați și generoși, ei apar în fresca, din 1644, de la mînăstirea Vlasiu (Fig. 212), districtul Cardița, din munții Pindului ca și în pictura murală neidentificată pînă astăzi ca atare, de la mînăstirea Bașcovo (Fig. 213) din Bulgaria, zugrăvită cu un an mai înainte.

Înveșmîntați cu mult gust, la Vlasiu, într-o bogăție luminoasă de culori și stofe scumpe, țesute cu fir, ei îmbracă dulame și conteșe încheiate cu noduri de sîrmă și blănite cu samuri, fără mîneci, cu ceprage și guri împblănite și ele, încalță mești și papuci galbeni și poartă în cap șlice moi de urșinic, cu marginea de jos cu soboli, un fel de căciulițe nohaiești, ținînd în mîini macheta bisericii pe care o dăruiseră.

212. *Gheorghe slugerul (1644)* (după tabloul votiv de la mînăstirea Vlasiu)

213. *Gheorghe slugerul și Constantin postelnicul (1643)* (după tabloul votiv de la mînăstirea Bașcovo)

Lipsa Cherației, soția lui Arhon Gheorghe, din tabloul ctitorilor, indică, desigur, moartea timpurie a acestei jupînese, purtătoare a unui nume atît de neobișnuit în țara noastră, pomenită pios doar în a doua inscripție, din 1644.

CASELE DE PIATRĂ ALE LUI MATEI VODĂ

Fără ca voievodul muntean să năzuiască a se măsura în eleganță și bogăție cu orgoliosul rival de la Iași, curtea domnească din București a bătrînului Matei Basarab, cu o veche tradiție somptuară și ea, va putea concura cu cinste pe aceea din Moldova.

Și dacă s-a scris adesea de o întrecere culturală în școli înalte, legiuiri înțelepte, tipărituri românești, ctitorii și danii, întrecere ce va fi existat, cu adevărat, între cei doi gospodari ai Principatelor noastre se poate vorbi astăzi și despre o întrecere în fast, a celor două domnii potrivnice.

Căci nici comornițele lui Matei vodă nu erau mai prejos de ale vecinului moldovean.

Numeroase case zidite în piatră erau pline pînă la acoperiş de aur, argint, veşminte de preț, scule şi podoabe scumpe, după cum mărturisesc contemporanii, și urmașul la tron, Constantin Șerban vodă, va putea cheltui din resturile acestui însemnat tezaur, numai în primul an de domnie, 1 000 000 de piaștri, plătind solde și scutind țara de bir, fără să reuşească a secătui cu totul vistieria domnească pînă la sfîrşitul stăpînirii lui.

Pentru nevoile domnului și ale boierilor, deosebit de luxoşi, se aduc mereu din Veneția, sub domnia lui Matei, stofe țesute cu mătase, lînă și aur, și numai într-un rînd, în 1646, oamenii de casă ai voievodului cumpără de la Nürnberg și Viena, cu scrisori pentru scutire de vamă, sute de suluri de țesături de aur și de argint, sute de funzi de stofe imitînd aurul, catifele negre și maronii și roșii, atlazuri și damasc, duzini întregi de pietre grana pentru bijuterile curții, zeci de duzini de viguri de postav pentru uniformele dorobanților, în valoarea uriaşă de 100 000 de taleri. Din bogatele vistierii sau cămări domnești personale dăruiau voievodul și doamna lui, de sărbătorile Crăciunului și ale Paştilor, cum scrie Paul de Alep, pe boieri şi pe jupînese, pe musafiri, călători și soli, pe curteni, clerici, ostași și slugi, cu scumpe haine de brocart, cu veşminte de urşinic, de satin și mătase de Scio, cu caftane și cabanițe etc., fiecăruia după cinul său.

La zile mari, chiar și armăsarii domneşti, costînd cîte 100 de galbeni unul, sînt împodobiți cu brocarturi de aur presărate cu perle și pietre scumpe.

Boierii țării sînt cu adevărat superbi în veşmintele de gală de toate culorile, și călătorii străini ca Paul de Alep îi aseamănă unor flori de primăvară, în strălucitele lor haine scumpe, grele de atîtea blănuri.

Şi nici garderoba voievodului ţării nu e mai puţin spectaculoasă.
În 1636, guvernatorul Podoliei, Gr. Krasinski, trecînd prin Bucureşti, este condus la curtea domnească, cea păzită de guarzi îmbrăcaţi ca nemţii şi purtînd muschete, într-o luxoasă caretă trasă de şase cai. Vodă îl aşteaptă pe tron, sub un baldachin, înveşmîntat într-o scumpă haină, o ferezie albă-violetă, căptuşită cu blănuri de zibelină, pentru a discuta politică şi a-l dărui pe sol, în semn de cinste, cu o frumoasă haină de catifea roşie.
Ceea ce impresionează pe un italian călător în costumaţia domnului muntean este însă, mai ales, bogăţia şi strălucirea acelor haine cu gulerul lung atîrnînd pe spate, cu mînecile măturînd pămîntul, căptuşit cu superbe blănuri de samur numite de el „gabanizza".
În asemenea cabaniţe, cum se numeau acum vechile şube domneşti, lucrate adesea din postav cu ţesătura toată de aur, ne apare voievodul reprezentat şi în miniaturile de mai tîrziu ca şi în fresca de la Hurez etc.
Şi informaţia nu ne lipseşte pînă în cele din urmă clipe ale viteazului şi înţeleptului domn. Moartea îl surprinde pe Matei vodă înveşmîntat în haine princiare, cu caftan scump de brocart de aur, împodobit cu ceaprazuri de fir şi nasturi de argint aurit. Însă pe năsălie, el poartă pe cap, ca şi în timpul vieţii, un calpac de samur. (Şi tot astfel ne-ar fi apărut şi fiul adoptiv, Mateiaş, în relieful pietrei de mormînt din 1652, dacă urgia vremurilor nu ar fi sfărîmat şi această lespede funerară făcînd-o greu de identificat, pînă mai ieri.)
„Căciula domnului e un calpac de samur", spune Paul de Alep, desigur, o cuşmă lucrată în întregime din pielicele de zibelină, deci nu scufia de catifea roşie cu calota moale, încreţită şi cu marginile bordate cu pielicele de samur şi cu surguci, sub care ni se înfăţişează moşneagul domn în stampa italiană (Fig. 214), cu inscripţia latinească *Ioanes Matteus Bassa*

214. *Matei Basarab voievod* (după o gravură italiană contemporană)
215. *Matei Basarab voievod* (după o miniatură din evangheliarul de la Ierusalim)
216. *Doamna Elena* (după fresca de la Arnota)

Raba Princeps Voivodae Transalpinae Vallachiae. Pălărie pe care, așa cum am arătat la domnia Moldovei, o purtau și femeile încoronate, ca doamna Ecaterina cercheza.

În gravura aceasta italiană, Matei vodă îmbracă peste dulama cu ceaprazuri și nasturi de aur, o scumpă haină blănită cu samur încheiată în față cu două rînduri de găitane sau brandenburguri, împletite cu ciucuri la capete și noduri de aur, de modă polonă. E o haină de gală cu mîneci adevărate, nu însă scumpa cabaniță din postav de aur cu țesătura ornamentată cu frunze și flori de fir și misada răscroită rotund la piept, atîrnînd pe spate într-o revărsare bogată, cu mînecile apărînd de prisos, lungi pînă la pămînt, în care îl întîlnim îmbrăcat într-o admirabilă miniatură.

Cu înaltă coroană pe cap și înveșmîntat în asemenea spectaculoase șube ori cabanițe de aur orientale, haine împărătești, cum le spun cronicarii, cu gulerul de blană lăsat pe spate ca o scumpă pelerină de samur și în dulamă de țesătură de argint e reprezentat voievodul

nostru muntean în miniatura din vechea e vanghelie slavonă, ferecată de domn în 1643, alături de doamna sa, Elena.

Este un costum împărătesc din „drappi d'oro" cu ceaprazuri şi chiotori de aur, întocmai aşa cum poartă acum, în al XVII-lea secol, şi ţarii ruşi (220).

Acelaşi lucru se poate spune despre nu mai puţin bogatul strai în care ni se înfăţişează doamna ţării, inteligenta Elena Năsturel din Fiereşti, patroană literară şi binefăcătoare a artelor, îmbrăcată în mantia de aur cu mînecile retezate oblic, mai sus de cot, prin care se străvede dulama de argint fără mîneci şi mînecile răsucite ale unei rochii.

Pe cap, asemeni prinţeselor ruse, coroana de aur e aşezată peste giolgiul care înfăşoară capul tuturor doamnelor şi jupîneselor ţării, după datina muntenească, cum mărturiseşte însuşi Paul de Alep, arhidiaconul, deosebindu-le şi prin aceasta, la port, de moldovence. Sînt de remarcat ciubotele cu ţesătură de fir, cu tocuri înalte, la modă în ambele Principate şi peste munţi.

Variante cu totul asemănătoare, trădînd, ca şi alte miniaturi ale voievodului, poate mîna aceluiaşi pictor, călugăr pămîntean deosebit de iscusit, ne oferă şi evangheliarul de la 1643, aflat astăzi la Biblioteca Patriarhiei din Ierusalim (Fig. 215), danie a generozităţii domnului, precum şi tabloul votiv de la Hurez. De înfăţişare aproape identică ne apar Matei vodă şi doamna Elena şi în alte reprezentări (Fig. 217—218), în fresca de la biserica Sf. Apostoli, zidită de ei din piatră, pe locul unde odinioară se înălţa mînăstirea Tîrnovului, de lemn, tînăra soaţă a gospodarului Valahiei pozînd aici cu nelipsita năframă pe cap, încă şi mai precis şi mai elegant desenată, sub coroana grea şi înaltă de aur masiv.

217. *Matei Basarab voievod* (după o miniatură de manuscris)
218. *Doamna Elena* (după o miniatură de manuscris)

O altă pictură murală de la Athos îl reprezintă pe bătrînul și viteazul gospodar al Țării Românești îmbrăcînd o mantie de urșinic sau atlaz, făcînd ape, cu misadă bogată la gît, în tovărășia Elenei, aceasta arborînd, pe sub mantia de mătase fără guler și cu mînecile scurte, o sucnă cu pieptar lat, așa cum am întîlnit și la doamnele și domnițele lui Vasile Lupu, avînd rostul de a înălța cît mai mult talia. Mînecile strîmte ale rochiei sfîrșesc prin manșete înguste.

În rest, înfățișările voievodului Matei de la mînăstirea Dintr-un Lemn, de la biserica Domnească din Tîrgoviște, de la Polovraci, Arnota sau Plumbuita, nu mai aduc nimic nou, decît poate numai în fizionomia de moșneag a bătrînului domn, ale cărui portrete nu seamănă niciodată desăvîrșit între ele.

ROCHIILE DOAMNEI

Cu mult mai interesante și mai expresive ni se par portretistica și costumația doamnei Elena de la biserica mînăstirii Arnota, de pildă, unde voivodeasa se înfățișează rupînd cu tradiția ortodoxă a zugrăvirii și a hainelor de ceremonial românesc și îmbrăcînd, ca multe din jupînesele muntene din vremea ei, ghiordia înflorată cu aur, cu mînecile retezate și îmblănite, împodobită la gît cu freza rotundă de dantelă, apuseană (Fig. 216), pe care o purtau și grofițele din Ardeal, ca și nobilele kieviene; sau de la biserica mînăstirii Dintr-un Lemn unde această doamnă cochetă, cu toarte de mărgăritar în urechi, care îndrăgea și florile tot atît de mult ca și cărțile, pozează (cu mult înaintea domniței din cartea ambasadorului Feriol) ținînd în mînă două plăpînde flori, mărturie a acestei nobile pasiuni horticole de care nu rămăseseră străini nici zugravii țării ([221]).

Sînt înfăţişări vestimentare de curte, obişnuite luxoasei doamne, în care o puteau zări oricînd şi demnitarii ţării dar şi supuşii, de seama acelui vrednic grămătic oltean, cu numele de Radu, care ştia să mînuiască atît de bine şi pensula şi creionul, şi care o va desena în culori de apă, în paginile liturghierului caligrafat prin 1653—1654, îmbrăcată scump în mantie de brocart roşu cu flori de aur, purtînd la gît elegantul coleret de horbotă încreţită şi apretată, cu care mai pozase şi altor zugravi şi miniaturişti români.

DIVANIŢII MUNTENI

Pe măsura gospodarului vom afla acum şi pe slugile lui cele mai de cinste, marii boieri divaniţi împreună cu jupînesele lor, înfăţişîndu-se înveşmîntaţi cu multă eleganţă şi gust rafinat, irosindu-şi averile pe îmbrăcăminte şi cheltuieli de reprezentare.

Fermecat de aspectul somptuar al acestei luxoase boierimi muntene, arborînd toalete scumpe în nesfîrşit de variate culori, baronul suedez Clas Ralamb, remarca şi el în mîndra ei îmbrăcăminte blănurile de jder şi de lincs, cu care se împodobea, precum şi pieile de leopard, panteră şi tigru pe care căpeteniile oştirii le aruncau pe umeri.

Adunările lor sînt cu adevărat o orgie policromă de postavuri de preţ, de brocarturi verzi şi atlazuri roşii, de urşinice albastre ca cerul, de camocaturi de felurite culori, aduse de peste mări, care încîntă ochii. După o veche tradiţie munteană, nevestele de boieri nu poartă, îndeobşte, pălării perlate şi nici şlice de samur ca moldovencele. Ele îşi împodobesc capul călugăreşte, ca madonele, cu mesaluri, *nemeteţe*, văluri albe încreţite pe frunte şi lăsate uşor pe spate, de la doamnă şi pînă la cea mai umilă jupîniţă din starea a treia.

Dar năframele acestea de cap, ca și mesalurile lor, sînt împodobite cu fluturi de aur și mărgăritare, dulamele lor, de adamscă roșie sau neagră sînt aduse din Veneția sau de la Țarigrad, și hainele lor de serasîr costă cîte 10 000 de aspri perechea.

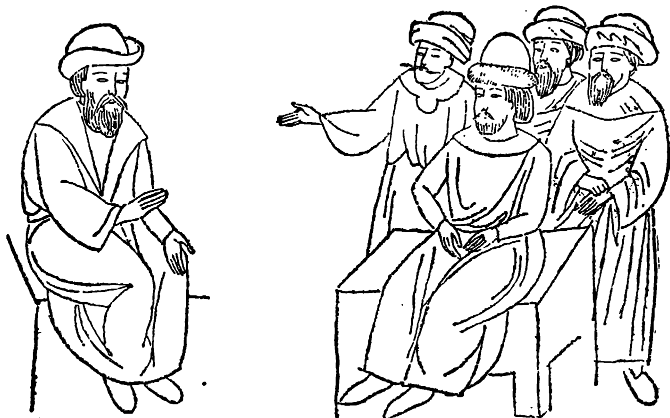
Boierii lui Matei vodă sînt risipitori și mîndri. Un singur costum de al lor costă mai mulți ughi decît o cunună de aur masiv, și un leagăn cu telegari prețuiește de trei ori mai mult decît o cunună de aur. Ei poartă cămăși de pînză fină și nădragi turcești ori șalvari de culoare vișinie și, pe deasupra, dulame de atlaz nărămzii sau galbene, lucrate uneori din tabin albastru aurit sau din catifea roșie, căptușite cu taftă, dulame închise la piept cu nasturi netezi sau de fir și cu mînecile strîmte, prinse și ele în sponciuri de aur. Banii și-i țin în pungi de mătase portocalie. Peste dulame îmbracă elegante mantii sau caftane roșii de scarlat, căptușite cu mătase, și în picioare își pun cizme sau ciubote ori papuci și mești.

La ospețe beau din pahare și din cești de argint aurit și se servesc de linguri, furculițe și cuțite, poleite și ele, tacîmuri de care nu se despart nici în călătorii sau în băjenie, cum nu se lipsesc nici de scobitoarea de dinți, de aramă, care „umblă pe șurub“, de săpunurile parfumate sau de ceara roșie spaniolă și de pana de scris.

Jupînesele lor cochete îmbracă mantii de camocat roșu sau granat vișiniu, căptușite cu cutnie sau bogasiu și încheiate în copci de argint aurit peste scumpele lor rochii de atlaz verde, cu umerii din catifea roșie ([222]).

La măritișul unei coconițe, Caplea, sora jupînului Preda spătarul, nepotul boierului din Cepturoaia, se dau printre altele, ca zestre, o teleagă cu caii înșeuați, o diademă de aur și o carîtă.

Jupanii noștri poartă un moț, umblînd rași în cap și nelăsîndu-și decît o șuviță de păr în

219. *Boieri munteni din vremea lui Matei Basarab voievod* (după o miniatură din „Slujbenicul mitropolitului Ștefan“)

creștet, care atîrnă spre frunte, după moda răsăritului, modă adoptată și de unguri și de poloni.
Capul și-l acoperă cu pălării de fetru cu borurile răsucite ca și boierii ruși, cu calpace cu calotă rotundă și înaltă de catifea, căptușită cu bogasiu și îmblănită pe margini, ca în miniaturile din „Slujbenicul mitropolitului Ștefan al Ungrovlahiei“ (Fig. 219), și cu căciuli de samur, ișlice elegante și costisitoare ori cușme sau căciulițe de urșinic cu borurile înalte, dublate pe dinafară cu zibelină și jder. Îmbrăcămintea preferată sînt cabanițele cu găitane de fir... și conteșurile, atît de asemănătoare, nepătrunzînd în garderoba boierimii noastre, ca o modă acceptată, decît în a doua jumătate a veacului. Un reprezentant al acestei mari nobilimi, din afara curții domnești, considerat însă, în calitate de rudă a voievodului, drept urmașul lui la tronul țării, bogatul și viteazul baș boier, spătarul Buicescu, al cărui portret ni s-a păstrat la mînăstirea Clocociov în tabloul votiv, întreține el însuși o numeroasă curte și apare în București cu o escortă personală de 500—600 de slugi și ostași înarmați, călări și

pedeştri, spre uimirea călătorului sirian Paul de Alep, care se nimerise a fi martorul acestei scene.

El îşi comandă hainele, desigur, din cele mai bune postavuri, dar aduce şi de peste munţi stofe braşovene, trimiţînd negustorilor saşi din Ardeal zeci de care încărcate cu lînă, pe la Rucăr, în Ardealul în care năzuia să-şi însoare feciorul cu fiica bogatului şi vestitului nemeş Ştefan Szalanczi (223).

În Moldova, în acelaşi timp, un alt nobil, originar din Vaslui, adînc ştiutor de carte, Nicolae Milescu spătarul, pretendent şi el la domnie, umblă pe uliţele Iaşilor „cu povodnici înainte, domneşti, cu buzdugane şi paloşe, cu soltare tot sîrmă la cai" cum scrie Neculce.

Şi într-un principat şi într-altul se desfăşoară acum un fast strălucitor, o mare pohvală, cum se va spune mai tîrziu acestei trene sau pompe costisitoare... boiereşti sau domneşti.

Şi tradiţia de lux a curţilor româneşti se păstrează şi sub următorii domni: Gheorghe Ştefan al Moldovei şi Constantin Şerban al Ţării Româneşti.

Ba pretenţiile cresc, precum se pare, cu vremea... Zibelina moscovită, chiar cea mai de preţ, nu-şi mai are valoare pentru voievodul Munteniei, şi Constantin Şerban intervine, prin 1654, prin patriarhul Macarie, pentru a obţine, din însăşi vistieria ţarului Alexei, un soroc de samuri din cei mai buni şi mai scumpi, frumoşi şi negri, precum nici s-ar mai fi văzut, plătind importanta sumă de 480 de dinari.

Paul de Alep, care relatează acest fapt, martor ocular la ceremonia înscăunării noului domn, ne descrie şi veşmintele pe care le îmbracă Constantin Şerban Basarab cînd e dus la biserică: o dulamă de scump brocart, o cabaniţă din aceaşi stofă, îmblănită cu samur, un calpac de samur de mare preţ cu un surguci de aur presărat cu pietre scumpe, de multă valoare şi de o splendoare regală, sînt însemnele investirii voievodului, care, aşezat în stra-

na domnească, îşi lasă mîna sărutată de mitropolitul ţării, de cler, de boierii şi căpeteniile oştenilor ([224]).

Într-o asemenea mîndră dulamă înflorată cu aur, cu mînecile lungi şi strîmte şi cu manşete întoarse în afară, butonate cu nasturi de perle, cu gurile buzunarelor mai jos de brîul care îl încinge, înnodat în faţă, se prezintă ochilor noştri voievodul ţării şi în pictura de la Govora purtînd însă, în locul cabaniţei împărăteşti, caftanul, o scumpă mantie îmblănită, cu margine tot de samur, agrafată la gît, anticipînd moda „brîncovenească".

Pe dedesubt el poartă *ceacşiri* şi papuci orientali ca şi la biserica Domnească din Tîrgovişte, zugravii acestui scurt răstimp de domnie uitînd uneori să-i adauge la brîu, ca în fresca de mai tîrziu de la Hurez, şi nelipsita năframă brodată, de lînă.

Mai veridic şi mai aproape de strălucirea vremii lui se înfăţişează domnul Ţării Româneşti în reprezentarea tabloului votiv de pe racla sfîntului Grigore Decapolitul, comandată meşterului argintar din Braşov, Martinus Weiss cel Bătrîn, şi dăruită apoi, pentru pomenirea bietului suflet, mînăstirii Bistriţa.

Magnificele costume pe care le poartă aici şi voievodul şi doamna lui, Bălaşa, sînt în totul asemănătoare îmbrăcămintei înaintaşilor lor, Matei Basarab şi Elena doamna, de la Arnota.

UN TRICORN ORIENTAL

Surprindem acum, datorită unei iconografii ajutătoare, mai bogată şi mai diversă, şi putem chiar fixa în timp, un moment unic din arheologia costumară a Ţării Româneşti.

E momentul apariţiei unei pălării deosebit de caracteristice, ce va face epocă în principatul nostru, durînd mai mult de o jumătate de veac, şi care trebuie socotită astăzi ca o replică ră-

220. *Boier muntean din vremea lui Constantin Şerban Basarab* (după o miniatură din codicele lui Ralamb)
221. *Constantin Cantacuzino, postelnicul* (după portretul păstrat în arhiva Gh. Grigore Cantacuzino)
222. *Mihai Radu al I I-lea — Mihnea voievod* (după o stampă)

săriteană a elegantului tricorn de mai tîrziu de la curtea regelui Ludovic al XV-lea.
Este căciuliţa ori işlicul îmblănit, cu borurile răsfrînte în sus şi despicat în faţă, cu trei colţuri, mai mult sau mai puţin înalte, cu care apar de acum încolo împodobiţi mulţi dintre marii boieri şi voievozii Munteniei, pînă în primele decenii ale veacului următor.
Faptul se petrece către sfîrşitul domniei lui Constantin Şerban Basarab, mai precis în jurul anului 1657, cînd baronul Clas Ralamb, ambasadorul regelui Suediei, vizitînd Bucureştii, în drum spre Turcia, ne procură întîiul document, reţinînd ca memorabile, din călătoria întreprinsă în Valahia amintirea tristă a 300 de capete de seimeni răzvrătiţi, înfipte în pari, şi silueta singulară a unui boier român, de la curtea domnească sau de aiurea ([225]), din a cărui înfăţişare se desprinde clar *pălăria cu trei colţuri* despre care pomeneam aici (Fig. 220).
Înfăţişat într-o luxoasă cabaniţă, cu o bogată misadă de cacom, el seamănă izbitor de bine, în ciuda naivităţii desenului, cu marele boier

Constantin Cantacuzino, postelnicul (Fig. 221), așa cum îl cunoaștem din portretul, datat greșit, aflat în arhiva Gh. Grigore Cantacuzino, și purtînd legenda, nițeluș cam fantezistă și ea: *Constantinus Cantacuzenus Moghyla Basarab dictus. Anno Domini, 1564* (sic).

Dar, nimic nu e nou sub soare!

Oricîtă atracție ar fi prezentat această pălărie inedită pentru oamenii din vremea lui Constantin Șerban Basarab, ea nu făcea decît să reediteze, în liniile ei mari, formatul unei vechi căciuli țarigrădene, pe care o purtaseră cîndva și căpeteniile oștirilor lui Petru Rareș, și care de atunci suferise felurite prefaceri sub Petru Șchiopul ca și sub Mihai Viteazul, pentru a ajunge să fie, un veac mai tîrziu, boneta îmblănită pe margini ce va atrage și atenția pictorului însoțitor al lui Feriol, pe la 1709, cum arată stampa în culori reprezentînd un *Gentilom valah* ([226]), apărută atunci în numeroase variante.

Aproape aceleași tricornuri orientale, cum le-am spune astăzi, erau văzute și pe capetele tătarilor și cazacilor, în 1650, după cum probează legenda ilustrată a hărții Pocuția a lui Guillaume le Vasseur, sieur de Beauplan, tipărită la Amsterdam în această vreme. Și, în jurul anului 1670, puteau fi privite, chiar la Paris, împodobind capetele răsăritenilor, aflați cu diferite rosturi în capitala Franței.

În 1669, sub Antonie vodă din Popești, căciulița aceasta cu borurile de blană răsfrînte în sus și despicate la mijloc își făcuse drum liber în Țara Românească.

O purtau acum și copiii, de seama Pîrvului Crețulescu, feciorul logofătului Radu, al cărui portret votiv ne-a rămas zugrăvit la biserica din Rebegești ([227]).

DIN CATAGRAFIILE UNOR AVERI: ELEGANTUL MIHNEA ŞI FRUMOASA NEDELEA

Urmaşul efemer la tronul Munteniei, Mihail Radu sau Mihnea al III-lea, ciudată împerechere de voievod frumos şi temerar şi de poet de limbă turcă, de vizionar şi războinic în acelaşi timp, a fost, fără îndoială, şi un elegant al vremii lui.

Şuba de preţ, în care ni-l înfăţişează admirabila stampă contemporană, cu misada scumpă de zibelină şi cu ceaprazurile late, de aur, sfîrşite prin noduri de modă leşească, pusă peste o dulamă încheiată şi ea cu sponciuri de aur şi împodobită la gît cu o fundă brodată cu fir (poate şi aceasta o replică răsăriteană a cravatei din apus) (Fig. 222), nu este comparabilă, în frumuseţe şi eleganţă, dacă nu şi în bogăţie, decît cu cabaniţa de aur din altînbas a domnului Vasile Lupu, fugar de cinci ani şi care va răposa mai tîrziu la Constantinopole. Pe cap el poartă işlicul de samur cu surguci, la modă, căciuliţă de urşinic cu fundul roşu şi marginea lată de samur, cu care se împodobeau şi peste munţi nobilii lui prieteni, magnaţi unguri de seama contelui Adam Forgács de Gymes şi a altora, la care va năzui, în decembrie 1659, deznădăjduit, pierzîndu-şi tronul.

Pribeag acolo, la adăpostul amiciţiei şi protecţiei voievodului Transilvaniei, principele Rákóczi, şi a nemeşilor lui, cărora ca domn al Munteniei, în zile bune, le dăruise cai turceşti cu tot harnaşamentul, mantale roşii de catifea cu gulere căptuşite cu blană de rîs, caftane şi postavuri de preţ dintr-o vistierie personală încă bogată, el va muri curînd, poate de inimă rea, poate de otravă . . .

Din catagrafia unor averi ([228]) risipite în Satmar, averi care-i aparţinuseră cîndva, oamenii legilor, maghiari, vor mai desluşi, în 6 aprilie 1660, doar cîteva arme, un turban alb, lanţuri de aur, cercei cu mărgăritare, brăţări de aur

cu pietre scumpe, dantele, o coroană de aur cu nestemate, cîteva mărgăritare, o fotă albastră, o haină albă, o manta turcească, o manta roşie, mintene căptuşite cu samur, o căptuşeală de samuri „pe care am scos-o de la o şubă", o dulamă galbenă de camocat (camucă), un caftan verde, două scuturi domneşti, dintre care unul împodobit cu peruzele, arc de mînă cu toc cu săgeţi, „pe care le-a purtat el însuşi", mai multe grămezi de galbeni, o şubă de aur căptuşită cu samur, cîteva lucruri de argint, 4 halebarde, 4 arcuri de mînă, 6 paloşe, 6 puşti, 10 şei, 7 pistoale, căciulă şi guler. Şi în sfîrşit, cîteva lucruri de preţ din garderoba Nataliei (Nedelei), fermecătoarea slavă circaziană pe care o iubise Mihnea, ţinînd-o pe lîngă el pînă în clipa din urmă, şi care, prin frumuseţea ei avea să ajungă foarte curînd doamna altui voievod pribeag, Constantin Şerban Basarab: „cîteva lanţuri de aur, doi cercei cu mărgăritare, podoabe femeieşti, inele de aur, un brîu de zmaralde, o brăţară de aur cu pietre scumpe, o mulţime de dantele, un brîu ţesut în fir de aur, un lanţ de aur cu nestemate, alte trei brăţări de aur, o basma aurită, cîteva mărgăritare legate într-o fotă pestriţă, o basma aurită, o coroniţă de aur, două brăţări frumoase cu rubine, 12 bucăţi frumoase de mărgăritar, 3 cercei cu rubine, un lanţ de aur frumos cu rubine, o diademă femeiască, două şiruri de mărgăritare pentru atîrnat la gît, un lanţ de aur cu atîrnătoare frumoasă cu pietre, o pereche de brăţări, altele fără piatră, o brăţară lată de aur, o pereche de copci de aur, o oglindă de mînă" ([229]). Şi atît... E soarta tuturor averilor domneşti, menite să se risipească prin străini, în exil, o dată cu stăpînii lor.

BOGATUL PRIBEAG BURDUJEA VODĂ

Aşa se va întîmpla cu vistieria personală a lui Radu Mihnea al III-lea al Ţării Româneşti,

mort în Satmar, la 1660, avere confiscată de lacomul voievod transilvan. Așa se va irosi și avuția lui Gheorghe Ștefan, voievodul Moldovei, silit și el să pribegească în Ardeal, rătăcitor apoi prin Austria, Polonia, Rusia și Brandenburg, răposat departe de țară, la Stettin, în Suedia, în 1669.

Prinț rătăcitor, părăsit de curteni și prieteni, de care nu-și va mai aminti nimeni pe meleaguri acelea îndepărtate, nici chiar ambasadorul Suediei, Welling, care, împreună cu secretarul Hildebrandt, îl văzuse cu cîțiva ani mai în urmă la Iași, dominînd atotputernic, așezat cu măreție pe un tron aurit, cu ceasornic deasupra capului ([230]), și care primiseră în dar de la acest Burdujea-vodă al poreclei, somptuoase caftane de atlaz roșu și postavuri fine, după datina de ospeție a țării... Dar și coroanele și avuțiile sînt amăgitoare, deșarte și mîngîioase...

În 1658, ceasul lui Gheorghiță Ștefan încetase să mai bată pentru Țara Moldovei și, unsprezece ani mai tîrziu va sta pentru totdeauna și inima ostenită a fostului voievod.

Dar, pînă atunci, cîte călătorii și ce drumuri lungi ale înstrăinării a mai trebuit să străbată neodihnit acest domn mazil, împreună cu mica lui curte (din care nu lipseau nici duhovnicul și nici nebunul), tîrînd după sine în pribegie sărmanele sicriașe și comori cu giuvaeruri, din care mai vindea cînd și cînd, ca să aibă cu ce să-și țină zilele!

Numai o cruce ferecată cu aur și pietre scumpe, pe care, într-o zi de mai a leatului 1663, o va dărui țarului Moscovei, cum scrie Neculce, prețuia 400 de pungi de galbeni, și o alta, încrustată cu un diamant mare, 24 de diamante mijlocii și 72 de diamante mai mici, era zălogită în Suedia, pentru suma de 1800 de taleri imperiali, principelui Frederic Wilhelm, în 1665. Un singur diamant oferit de el spre vînzare în Colonia îi era plătit cu 4000 de taleri, în 1666. Ca să nu mai amintim aici decît în

treacăt de atîtea alte zeci de scule de aur, încrustate cu pietre scumpe, amanetate în exil de pribeagul voievod al Moldovei, ca de pildă cele zălogite la Viena, la cămătarul Iacob Fränkl, în ziua de 5 septembrie 1662, pentru suma de 15 000 de fiorini, printre care se numărau: două diademe de aur împodobite cu diamante și mărgăritare, opt ceaprazuri de fir lucrate pentru o mantie domnească, și patru noduri de aur încrustate cu diamante, o cingătoare aurită împodobită și ea cu 8 diamante și cu 6 rubine, un Pusdekan (?) de aur presărat cu rubine și altele ([231]).

SAFTA, DIN NEAMUL BOIEȘTILOR

În anul în care murea, 1669, toți îl uitaseră în țară, încă de multă vreme. Chiar și frumoasa, mîndra Safta, din neamul Boieștilor, fiica visternicului Toader, fosta lui dragă jupîneasă din boierie, pe care o răpise cîndva, ca un tîlhar de drumul mare, aținíndu-i calea îndrăgostit și întorcîndu-i rădvanul spre casa lui . . ., nu-și mai amintea, nici ea, de domnul ei cel tainic.

Acum, în Iași, se făcea veselie mare, și Safta Gospojda, cum mai iscălea încă pe acte, dăruia printr-o lungă foaie de zestre Alexandrei miresei, nepoata ei, mulțime de haine, rochii scumpe și scule de preț, alături de doamna Bălașa și de vorniceasa Boului ([232]), dăruitoare și ele, la leat 7177, aprilie 17: „Un lănțug de aur de 100 de ughi. Un lănțug mai mic de lefti cu rubinuri. 30—40 de ughi leftul. Alt lănțujel de mărgăritare cu curele împărțit în 8 ațe. Un lănțug de mărgăritare cu curele și cu 26 de ațe, 12 ughi.

Un gherdan de curele mari cu 12 ughi cîte de 2 ughi (probabil sălbi de bani de aur prinși pe catifea sau în curele, la gîtul jupîneselor), 6 șiraguri de mărgăritare (pînă și cepragele hainelor, doamna Safta

le avea stropite cu mărgăritare ([233]), 6 șiruri tij mărgăritare hurmuz (un fel de mărgele de sticlă), 12 șiruri tij mărgăritar ce au fost pe plete (se agățau în păr asemenea șiruri de hurmuz). O pereche de sarj de aur cu cîte un picior de zamfir și mai sus cu rubinuri și prețul a fost 80 taleri bătuți (poate «charges» pandantive de aur de la sălbi sau cercei), o cușmă cu mărgăritare cu pontale de aur, o pereche de șarji cu diamanturi cu picioarele de zmaragduri, o perechi de șarji cîte un picior de sanfir și sus cu rubinuri, o pereche de brățări cu diamanturi și cu rubinuri (500 lei), o pereche de brățări de aur cu 5 rosturi — 60 dramuri, 208 ughi, o salbă de galbeni, un inel cu diamanturi mari, 2 inele cu sanfir, un inel mare cu balaș, 3 inele tij cu diamanturi, 2 inele mari bătute, 6 ughi, 2 inele cu turcoază, 2 inele cu rubinuri un inel cu zmarandu verde (sic!), o ceapsă cu ținte de argint poleite, 2 cobaci mari de argint, cînd am dat pahar, un cobor mare de argint și un șahmara și 10 ughi de aur i-am dat a doua zi cînd o am văzut, un cobor mare de argint i-am dat la un Sîn Vasi, să se știe, o teacă de argint, un tîmbăr de sahmar verde cu patcea de sobol, un tîmbăr roșu cu patcea de sobol, un tîmbăr roșu de urșinic (un fel de mătase, scrie Tiktin, în orice caz altceva decît catifeaua), un tîmbăr de adamască galbenă cu patcea de jder, un tîmbăr postav marginea cu patcea de jder, o sucnă de șahmara alb, o sucnă albastră de șahmara, o sucnă roșie de aclază cu flori de fir, o sucnă de tabin, gros, ca floarea piersicului, o sucnă de aclaz roșie, o sucnă de aclaz lahani cu ranțuri, un habaci de șahmara cu spinări de soboli, un habaci de aclaz neblănit, o șahmara albă și o blană de spinări de sobol i-am dat la Suceava, o botcea (boccea sau șal femeiesc) cu flori de fir, o cămașă tij și cu mătase verde și devetue (Tiktin nu știe ce este, credem însă că, întocmai ca și „șarji“, va fi fost un fran-

țuzism care pătrundea acum în țările noastre prin mărfuri sau mode de proveniență franțuzească). Linguri și furculițe ([234]) de argint poleite i-au dat vorniceasa Boului, 2 sipete mari, 2 lăzi verzi, mari, un săcreiu verde, un săcreiaș de abanos și poleit, o cămașă tij și cu mătase, o cămașă cu izmă galbenă de fir, o cămașă cu fluturi și cu mătase, 12 cămăși cu mătase fără sîrmă, 6 năfrămi cu sîrmă și cu fir dinainte, 2 năfrămi de obraz, 6 năfrămi cu mătase tij, un pișchir de mătase fir, vîrstat, 6 năfrămi de mînă, 2 năfrămi cu sîrmă, bărbătești, un polog de aclaz cu drugi, căptușit cu taftă, cu belciuge de argint, un polog de sită de țînțari, o cunună de aur cu rubinuri și cu mărgăritare și cu zmaragduri, o pilotă de damască roșie, 2 perini mari de Car, de urșinic, 400 taleri i-am dat să-și cumpere alt Car, un car cu cai suri, un brîu roșu de ibrișin, 2 brîie de mătase din cele bune, 3 șlici cu sobol și de urșinic".

Nu ni s-a păstrat nici o icoană a doamnei Safta, această „gospojda" elegantă care, ca și jupînesele boierilor, desigur, dormea în pat cu polog de atlaz, căptușit cu tafta și cu perdele prinse în belciuge de argint, în casele ei din Iași ori în „casele noastre din Bogdănești".

Nici la Cașin, unde va fi îngropat mai tîrziu trupul voievodului, adus prin grija celor care îl iubiseră, nu ni s-a păstrat chipul ei și nici al soțului, deși o pictură murală trebuie să fi existat cîndva.

O veche stampă italiană lucrată de Bianchi, după desenul lui Bloem, ni-l înfățișează astăzi pe Gheorghe Ștefan în portul militar al aliaților de peste munți, cu coiful împodobit cu panaș înalt din pene de struț, cu dulama încheiată în găitane ungurești deasupra inscripției *Stephano Georgizza Principe di Moldavia,* asemănător în totul cu alți domni contemporani lui (Fig. 223).

223. ***Gheorghe Ştefan voievod*** **(după o stampă italiană contemporană)**

224. ***Ştefan vodă Lupu*** **(după tabloul votiv de la mînăstirea Hlincea)**

ALAI BOIERESC PE ULIȚELE IAȘILOR

Întreruptă o clipă, într-o epocă „de griji și suspinuri", de mari frămîntări lăuntrice și războaie fratricide, tradiția de fast și podoabă din Iași continua sub domnia de scurtă durată a lui Ștefan Lupu, fiul lui Vasile voievod.

Viața își cerea drepturile ei și cronica ne zugrăvește trena marilor boieri moldoveni din acest timp, prin evocarea elegantului și mîndrului vasluian, Nicolae Milescu spătarul, ucenicul cărturar din Țarigrad, care va cunoaște mai tîrziu, și Țara Nemțească, și Parisul, cu splendorile curții lui, și Rusia lui Petru cel Mare, călător, în sfîrșit, pînă în China.

Umblînd încă din tinerețe pe ulițele Iașului, așa cum am mai arătat, cu alai și povodnici domnești înainte, cu buzdugane și paloșe, cu soltare tot sîrmă la cai, spătarul nostru este poate și cel dintîi boier moldovean care va îmbrăca pentru totdeauna haina de croială și modă europeană pe meleaguri străine, deștărat cum

era, și, apoi, în „stolița“ țarului Petru I, ras fiind de barbă de însăși mîna împăratului muscălesc, după cum spune legenda.

Privind astăzi frumusețea și scumpetea brocarturilor grele, de fir, în care se înveșmînta și acest fiu al lui Vasile Lupu, Ștefan voievod (Fig. 224) din tabloul votiv de la biserica Hlincea, și oamenii vremii lui, cu greu ne putem închipui cum a fost posibilă strălucirea acestor timpuri cu haine de aur și cu ișlice cu surguciuri de diamante.

Și, fiindcă e scris în legile neschimbătoare ale firii ca toți feciorii să semene taților, demonul fastului va bîntui și pe fiul lui Leon Tomșa, Radu Leon voievod. Vistieria țării era însă deșartă acuma și domnul cel nou jăcui odoarele sfinte pentru a-și putea astîmpăra setea nebunească de risipă și lux. „Așișderi și Radu vodă, fără nici o sfială, spune cronicarul, începe a încărca țara cu datoriile, luînd scule împărătești și surguciuri, cîte de 40 000 de taleri, bani cu dobîndă punea în casa lui. Și întîi se pomeni asupra svîntelor mînăstiri, că trimise oameni de lua bucatele și le prăda fără nici o dreptate. Luatu-le-au și toate arginturile de le-au topit toate, făcînd scări și tipsii și șele ferecate. Atunci au luat și două inele de aur cu pietre scumpe din degetele sfîntului Nicodim, care locuiește cu svintele lui moaște în svîntă mînăstirea Tismana.“

De vină era, firește, și boierimea cea trufașă, care continua să cheltuiască desfrînat, tîrînd și domnia după ale ei pofte vechi. Și, depotrivă cu boierii erau și jupînesele lor, care țineau pasul luxului apusean, nesuferind să fie întrecute în eleganță de grofițele din Ardeal ori de șleahticele polone.

GULERELE DE HORBOTĂ ALE JUPÎNESELOR

Dacă în Franța sau Italia se purta tricornul, răsăritul nostru trebuia să-și aibe tricornul

lui de zibelină, încă și mai costisitor decît cel apusean, acesta avînd doar panașul învolt, dar fără soroace de samur și fără surguciuri de pietre scumpe.

Se purtau, peste munți, gulere înalte de horbotă apretată, gen „Maria Stuart“ și costisitoarele ghiurdele (ghiordii) lungi numai treisferturi? Jupînesele și coconițele din Țara Românească trebuiau să-și aibă și ele colul de dantele la rochii și ghiurdeaua lor, îmblănită cu jder ori cu samuri! Doamna Elena a lui Matei Basarab murise de mult, dar moda coleretelor supraviețuise. Ea se reflectă acum în pictura zugravului de biserică de la Săcueni, unde apar din nou aceste mîndre gulere de dantelă străvezii și încrețite, împodobind grumajii jupîneselor Zamfira, a dumnealui Neagoe (Fig. 226), și ai coconițelor ei, ai jupînesei Stanca, a jupînului Ștefan, în sfîrșit la jupîneasa Bălașa (Fig. 225), model de eleganță feminină de la 1667, soția biv vel clucerului Badea Săcueanu, cel care cheltui cu pictura murală în acest an. Desigur, nu credem că se cuvine să vedem în această modă trecătoare altceva decît un fenomen izolat și întîmplător, costumația străină nefiind introdusă acum în garderoba boieroaicelor noastre decît printr-o freză ori printr-un model de rochie, cel mult, așa cum, încă de la 1617, stampele ardelene ale lui Hofnagel și desenele lui Van der Rye arată că purtau burghezele de dincolo de munți ([235]).

Este vorba aici despre un simplu împrumut domnesc al unor piese vestimentare, împrumut care rămîne fără urmări, și care nici măcar nu se generalizează, fiind însușit de numai cîteva jupînese, după cît ne putem da seama, pe parcursul cîtorva zeci de ani. Faptul nu poate avea așadar importanța pătrunderii mai adînci a portului european în țările noastre, cum poate s-ar îndemna unii să-l socotească, judecînd și după cîteva cahle indigene de teracotă aflate la Suceava ([236]) și

225. *Jupîneasa Bălașa clucereasa* (după pictura murală din biserica Săcueni—Dîmbovița)

226. *Jupîneasa Zamfira și jupînul Neagoe Săcueanu vel vornic, cu copiii* (după pictura murală de la biserica din Săcueni—Dîmbovița)

reprezentînd, stereotip, aceeași pereche de nobili purtînd o costumație asemănătoare, după stilul apusului, din secolul XVI.

Împrumutul acesta însă, firav cum este, poartă pentru noi mai mult decît semnificația unui capriciu femeiesc. Așa cum am spus la începutul lucrării, el este expresia dorinței pămîntenilor de a se descătușa, de a ieși din orbita de influență turcească și merită să fie relevat ca atare. În mîndra ținută vestimentară a femeilor din neamul Săcuenilor transpare tot mai limpede și moda cealmalelor scumpe, adoptate nu de mult, care le împodobeau capul, așezate pe creștetul lor ca un mic colac din stofă aurită, și a mînecilor de rochie strîmte și răsucite, ieșind din dulama cu mîneci largi, retezate mai jos de cot. Dar, oricît s-ar introduce noul în portul acestor cochete boieroaice române, stăruie mai departe, și vălul datinii de odinioară, și năframa sau mesalul muntenesc, gingașul giolgi străveziu, subțire ca pînza de păianjen, brodat pe margini cu mărgăritare,

care le acoperă acum și părul, strîns pe ceafă în conci, și fruntea, încrucișîndu-se pe sub bărbie, în două înfășurări, deosebite parcă, și formînd în cădere, pe piept, un guler rotund, de transparența sticlei. Brocarturi de preț le îmbracă și pe ele și pe fiicele lor.

Mai legați de tradiție, la care se adăugau, firește, și obligațiile față de Poartă, boierii țării își păstrează vechea ținută, acoperindu-se pe de-a întregul cu hermină, ca jupînul Ștefan Săcueanu. Sau, îmbrăcînd, chiar și în sigiliile lor, ca marele ban al Craiovei, Mareș Băjescu ([237]), mîndra cabaniță împărătească, din postav de aur, blănită cu samuri, caftanul demnității, cu toiag, purtînd ișlicul moale de urșinic, îmblănit și el pe margini, sau înveșmîntîndu-se numai cu mantii fără mîneci pe deasupra dulamei, ca în fresca bisericii de ctitorie.

Mîndri dregători ai timpului, avînd, unii, curți întărite ca niște cetăți, cu metereze și turnuri de apărare, ca la Băjești (un sat întreg smuls din mîinile răzeșilor prin judecăți, zălogiri și cumpărături silnice de ocini); zidurile ridicate atunci se mai păstrează încă, mărturie a proaspetelor răscoale seimenești, cu greu înăbușite în sînge, ce tulburaseră îndelung tihna întregii boierimi românești.

Bătrîni și tineri, cu jupînesele și cocoanele, cu fiicele și coconii lor, ei ne privesc astăzi din picturile murale, hieratici și indiferenți, reci și inexpresivi, și nimic din ființa lor, în afară numai de somptuoasa îmbrăcăminte, nu ne mai vorbește despre multele hrăpiri ale acestor puternici feudali, stăpînitori de pămînt, de odinioară ([238]).

ALTE ÎNRÎURIRI APUSENE

Grațioase coconițe anonime, cu capetele descoperite, cu rochiile lungi pînă în pămînt, împodobite cu galoane de broderie la poale și cu pieptărele cu gulere brodate, pozează pen-

227. *Cucoane muntence* (după pictura murală de la Săcueni)
228. *Jupîneasa Vișa* (după pictura murală de la biserica din Băjești)

tru „Minunile sfîntului Nicolae", în fresca de la biserica din Săcueni—Dîmbovița.

Frumoasele, largile mîneci ale sucnelor, înflorate ca de ie, sfîrșesc prin acele manșete strîmte (Fig. 227) și aici.

Și, dacă peste aceste rochii așezăm lungile dulame închise în față cu gulerele rotunde și mînecile treisferturi, avem veșmîntul complet al acestor fiice de boieri, crescute în gineceul cu zăbrele al timpului, atît de rîvnite și atît de triste, în singurătatea copilăriei și tinereții lor.

Nu ne mai rămîne să adăugăm, aici, decît scurta ghiordie îmblănită, o replică a minteanului bărbătesc din Ardeal, purtat pe umeri, și coafa elegantă de ceremonie și zile mari ca să le privim în costumul în care le surprinde adesea și zugravul bisericilor, pentru tablourile votive din naos, pe vremea domniei lui Radu Leon voievod. Alteori aceste fete fecioare poartă pe cap benzi de panglici în chip de cununi și au haine de culoarea nărămzei peste rochiile albe, imaculate, decorate cu broderii de aur, ca la biserica din Băjești.

Cîteodată însă toaletele se schimbă, neașteptat pentru aceste tinere fete, de curînd măritate, ca pentru Vișica, fiica lui Mareș Băjescu marele ban (Fig. 228). Proaspăt ieșită în lume, jupînița noastră apare alături de soț, adolescent și el. Cosița se acoperă acum, după datină, cu ișlice femeiești de modă cu totul nouă, cu calota cu fundul de culoare violetă, înflorată, cu marginile întoarse, îmblănite și răsucite în sus deasupra frunții. Peste rochia de culoare albă, dulama pe care o îmbracă tînăra soție a lui Matei, e împodobită cu flori de culoarea mărgeanului, mari cît pumnul. Haina se poartă acum deschisă în față pînă jos și agrafată la gît, în locul chiotorilor și ceaprazurilor orizontale de la piept avînd două bentițe de broderie în dreapta și stînga, așezate vertical. Cu moțul atîrnînd pe frunte și cu năframa în mînă, coconul Matei îmbracă peste dulama galbenă cu manșete perlate, încinsă de un brîu verde, o mantie liliachie cu trei șiruri de găitane și chiotori decorative, lucrate în fir.

Moda aceasta elegantă, de înrîurire europeană în unele elemente ale ei, cu „Pelz-Kappe", cu gulere apretate de dantelă, ca la curțile apusene, cu mintene și ghiordii îmblănite, aduse de peste munți, continuă în Țara Românească și sub următoarele domnii ale Ghiculeștilor, frămîntate de războaiele din afară și sfîșiate de zavistii lăuntrice. Influența politică germană se reflectă prea puțin în portul și garderoba Principatelor, chiar dacă Grigorașcu vodă ne apare acum cu părul tăiat nemțește și barba scurtă, în cunoscuta gravură care ni-l înfățișează îmbrăcat în platoșa occidentală, în vreme ce alte izvoare istorice ni-l prezintă călărind un cal cuirasat chiar în vremea expediției turcești, din 1663—1664, împotriva nemților.

O expediție în care, după cum se știe, nemții ieșiseră învingători datorită și ajutorului dat

de armatele lui Dabija și Ghica, care... fugiseră de pe cîmpul de luptă.

Scrisori germane de ale împăratului creștin și de ale generalului Rothall avură și ele darul să compromită grav pe voievodul înclinat spre apus, care se văzu nevoit, în cele din urmă, să fugă în Polonia, trecînd apoi la Viena și mai tîrziu în Moldova, nu înainte însă de a pedepsi pe acel bănuit de trădare, postelnicul Constantin Cantacuzino.

Numit din nou pe tronul Țării Românești, după un intermezzo de scurtă durată, cît va însemna domnia lui Antonie vodă din Popești, de la care voievod, în treacăt fie spus, nu avem autentic decît portretul de la biserica din Băjești (1669), unde domnul acesta efemer se înfățișează cu tradiționala năframă în mînă, Grigorașcu Ghica vodă reintră în țară, în anul 1672.

Și, cum pe doamna lui o lăsase, grijuliu, la Veneția, proaspătul voievod, o dată ajuns în București, își trimite în cetatea lagunelor cumnatul, pe spătarul Sturza, să-i aducă soața.

Acolo, eleganta Maria Sturza, fiica vistierului moldovean Matei Sturza, își cumpărase rochii scumpe, o întreagă garderobă princiară, după moda peninsulei, neștiind cît va dura mazilia domnului.

Luată în grabă din Spalato de fratele ei, spătarul Teodor, și adusă pe sus, în caretă poleită, pînă la București, cu mare alai, ea intră în capitala țării îmbrăcată cum era, în portul acela străin, care-o prindea așa de bine. „Era doamna îmbrăcată în haine frîncești, foarte frumoase, apreciază cronicarul, și cu acel chip au intrat în București. Dar o dată ajunsă în orașul de scaun s-au și grăbit să lepede hainele acele și au luat haine muntenești."

Desigur, de teama turcilor (care se băteau la Liov cu leșii) și nu de bună voia ei și poate pentru că așa era datina țării, vom spune noi. Oricum, această moldoveancă, Sturzoaică de neam, doamnă a principatului, se numără astăzi

printre cei cîţiva români deştăraţi sau pribegi, despre care avem ştire că erau gata să renunţe bucuroşi la portul lor oriental, îmbrăcînd haina europeană ori de cîte ori aveau prilejul s-o facă.

Crescută la curtea răposatului voievod Gheorghe Ştefan şi a doamnei Safta, ca o nepoată ce le era, Maria Sturza căpătase multe deprinderi bune dar şi năravul luxului domnesc, iar viaţa de pribeagă prin ţările apusului îi arătase şi o altă lume, mai fericită, care nu şedea la cheremul turcului ([239]).

DUGHENILE MOLDOVENEŞTI DIN VREMEA DUCĂI VODĂ

Era pe atunci abundenţă mare de mărfuri europene şi turceşti în Principatele noastre, şi neguţătorii Moldovei făceau transporturi de mătase orientală în Polonia, călătorind adesea şi la Mosc, tot pe obişnuitele drumuri leşeşti.

Se aduceau scumpe postavuri polone de către voievozi, ca Iliaş Alexandru, prin secretari domneşti de neam străin, de felul lui Stanislas Kinarski şi al medelnicerului Andrei Ianovici trimişi anume pentru comenzi în ţara de obîrşie.

Dughenile tîrgurilor şi iarmaroacelor gemeau de postavuri bune şi trebuie să fi fost cu adevărat o ţară a prosperităţii celor avuţi Moldova din vremea Ducăi vodă, şi mare bogăţie de tăfţi şi aclazuri prin casele boierilor şi prin sipetele şi sîcriele vistieriei domneşti, de povestesc contemporanii că, sosind în acel timp sultanul la Iaşi, îndată „s-au întins bucăţi de atlazuri şi de taftă pe îmbe părţi de uliţă, pe unde mergea împărăţia."

Covoare de mătase şi catifele scumpe ţesute în fir, întinse în praful uliţelor şi sub potcoavele cailor strălucirii sale regelui regilor ca nu cumva copitele lor să atingă pămîntul. De altfel, călătorii străini contemporani măr-

turisesc că, doar cîţiva ani mai înainte (1668), dughenile din capitala Moldovei erau atît de îmbelşugate de marfă, încît comandantul armatelor poloneze, trimis să se bată cu turcii, la vederea stofelor scumpe şi a mătăsurilor, s-a apucat de pradă şi a uitat cu totul de glorie.

Ce însemna la vremea asta o dugheană ieşeană, de pildă, ne putem da seama numai răsfoind catastiful de datornici, din 1679, al unui astfel de magazin, şi nu unul dintre cele mai de seamă din capitala ţării. Ce nu găseai în el ([240])? Acolo se vindeau mătăsuri, pînzeturi şi postavuri străine, de la cele mai simple şi mai la îndemîna oricărui tîrgoveţ, pînă la cele mai scumpe şi mai pretenţioase ţesături, venite tocmai din inima Asiei, din Ţara Nemţească, din Lehia sau de la Mosc, ori chiar din Ţara Frîncească.

La 25 august 1679 îl vedem intrînd pe uşa dughenii pe Prodan al lui Nică şi cumpărînd taftă pentru haine, îl vedem pe Leiba neguţînd mătase, pe Stoeneasa din Slobozia cerînd nemeteţ, pentru vreo nuntă. Un galben bun rămîne dator, astăzi, Stoian, nepotul lui Strat, care venise cu femeia lui pentru o cumpărătură mai mare de bogasiu.

Pătraşcu din mahalaua Tătăraşilor, un obişnuit al dughenii, pohteşte de un baibarac, pentru sine.

Mulţi, dintre cei care vin să tîrguiască, nu au banii toţi şi rămîn datori sau îşi zălogesc inelele de aur şi de argint, după obiceiul timpului. Pe unii îi cunoaşte negustorul. Pentru alţii chezăşuieşte cutare sau cutare rubedenie.

Un oarecare Niculce cumpără mosul cevit, un iuzbaşă, Ion, cere pînză de casă, altul, cu numele de Vlasie, se îndatorează negustorului, probabil moldovean, pentru şift vînăt. Un altul vrea pînză.

Aici vin şi muierile singure. O jupîneasă, al cărei om va fi fost cîndva portar, face o co-

mandă pentru un contăș; o alta, nevastă de căpitan (căpitănița, cum însemnă în catastif negustorul), își cumpără un brîu. Cristea se oferă chezaș pentru o cumpărătură de filendreș, un clucer (nu-i știm numele) vrea postav. Stăpînul dughenii lucrează cu croitori, ca alde Ianache din Tîrgul Făinii, și cu cizmari de felul lui Leonard şi cu abageri cunoscuţi, ca Pătrașco, Dumitrașco, Iordachi și Andrieș, cu blănari ca Ștefan și cu alții.

În aceeași zi de sfîrșit de vară, un Ionașcu rămîne îndatorat cu un leu, pentru o bucată mai măricică de aba, cămărașul Proca mai are de dat un rest de 12 lei şi jumătate pe atlaz. Alţii, mai cu dare de mînă, cumpără adamască.

Documentul descoperit e emoţionant. Se perindă în filele lui îngălbenite de vreme, nu eroi de roman, ci oameni vii, oameni care au trăit cu adevărat în vremea Ducăi vodă, o lume pestriță de boieri, tîrgoveţi, meșteșugari, grămătici, țărani liberi, răzeși înstăriți, de-a valma.

Ei forfotă prin tîrg și intră în dughene, cu sau fără parale în buzunar, plătind în potronici ori în zloţi de aur sau în galbeni, sau rămînînd datori, ori lăsîndu-și amanet inelele și săbiile.

Vin din inima Iașilor sau din mahalalele lui și chiar din cetăţi și ţinuturi mai îndepărtate. Poate de aici, din dugheana aceasta ieșeană, va fi cumpărat și Pascalina, soața lui Dumitrașco, o sucnă verde de taftă, o cămașă cu mătase verde și cele „5 șiruri de cureli“, pe care le lasă acum, în 1679, „drept a ei agonisită, cocoanei celei tinere a Popii lui Ignat“, cum spune un document din acest an ([241]).

Dintr-o asemenea dugheană, dugheană ori abagerie din Iași, „ca un om de jos ce era“, cum scrie cronicarul, pornise și rumeliotul Gheorghe

229. *Gheorghe Duca voievod (1669)* (după o pictură murală de la biserica Cetățuia)

230. *Jupîneasă din Bucureşti* (după o gravură germană din sec. XVII)
231. *Boier din Bucureşti* (după o gravură germană din sec. XVII)

Duca să urce treptele tronului, încă de pe vremea lui Vasile vodă Lupu, pentru ca viitorul domn al ţării să ajungă apoi paşă cu trei tuiuri, ca nimeni altul înaintea lui şi de trei ori voievod al Moldovei, stăpîn pînă dincolo de hotarul raialei, prin voia turcilor şi prin puterea pungilor de bani. De pomină înălţare!

Îl vedem astăzi pe acest mîndru gospodar, în pictura murală de la biserica Cetăţuia, îmbrăcat în şuba domnească cu flori de aur ţesute în postavul de culoare roşie, încheiată la piept cu două rînduri de ceaprazuri bogate, cu noduri de fir, peste dulama de brocart verde, cu manşetele strîmte, brodate cu mărgăritare. El încalţă papuci turceşti şi pe cap poartă un şlic, care nu mai e acum nici rotund, nici cilindric ca un comanac, ci are partea de sus mai lăţită şi împodobită cu surguci cu trei ramuri de panaş (Fig. 229). E şlicul rigid, de modă nouă, pe care îl poartă coconii şi boierii şi tîrgoveţii şi doamnele şi jupîniţele din Bucureşti (Fig. 230) fără să se

înlăture cu totul căciulița de urșinic roșu, moale și îmblănită pe margini (Fig. 231), șlicul prin care se începe seria unor pălării noi — potcap —, din carton, cu fundul colorat, blănite pe dinafară cu pielicele de samur ori hîrșie, căpătînd de-a lungul timpului felurite forme, și durînd, alături de calpacele-baloane de mai tîrziu, pînă după revoluția lui Tudor Vladimirescu.

Un șlic, care astăzi ni se pare cel puțin ciudat sau inestetic, dar care multă vreme, în trecut, și-a avut voga lui în Principate, ca multe alte curiozități vestimentare, fructe ale capriciului modei.

ȘLICELE PE TIMPUL HÎNCEȘTILOR

El se scotea din cap cu o mînă sau cu două, în semn de salut, cînd boierii ori locuitorii orașelor se întîlneau pe drum, cel mai mare și mai puternic fiind dator, după cît se pare, să dea binețe și să salute el întîi norodul de tîrgoveți și negustori de pe uliță, care se înclinau apoi și ei, scoțîndu-și la rîndul lor căciulile ori șlicele din cap. O tradiție de bună cuviință românească pe care mulți străini n-aveau de unde s-o cunoască, dar care dăinuia din vechi timpuri, de vreme ce cronica pămîntului o consemnează ca atare. Și cu legile acestea nescrise nu puteai șăgui.

Se povestește, de altfel că: „Duca vodă avea un frate, mai bătrîn decît dînsul și îl pusese vameș mare. Și numele lui era Cîrstea. Și așa era de fudul, că unde mergea prin tîrg nu voia să-și ia șlicul dinaintea nimănui. Iar neguțătorii și alți oameni, din cei mai proști, văzîndu-l că nu-și ia șlicul dinaintea nimănui, au început și ei a nu-și lua șlicele înaintea lui. Apoi el s-a dus și s-au jeluit Ducăi vodă, frățîne-său, că nu-l cinstesc negustorii să-și ia șlicele înaintea lui. Apoi Duca vodă l-au întrebat: el și-a șlicul înaintea lor? Iar el au

zis că nu-și ia. Iar Duca vodă i-au zis: «Pas pe uliță și-ți ia tu șlicul și-apoi, dacă nu-și vor lua ei șlicele, vin de-mi spune mie, că știu ce-oi face»... Deci el au și purces pre uliță, cum îi poruncisă frate-său, Duca vodă, și-au început a-și lua șlicul. Iar negustorii s-au și sculat în picioare și au început a-și lua șlicele și a să închina".

Sănătoasă datină de mîndrie a țării, cu care nici domnii nu se jucau...

E, de altfel, vremea Hînceștilor și a Orheienilor, care înfruntară oștile voievozilor, rămînînd de pomină cu împotrivirea lor dîrză, și în istorie, și în zicală: „Vodă, da și Hîncu, ba"!

CABANIȚELE ÎMPĂRĂTEȘTI

O altă înfățișare a domnului mai poate fi și aceea din descrierea pe care i-o face Giovanni Battista Donato, în cartea apărută la Veneția în 1688.

Italianul îl vede acum la Constantinopol în vremea audienței acestuia la sultan: „Vodă merge întovărășit de două sute de persoane, purtînd calpace și haine de brocart. În mulțimea aceasta sînt slujitori, copii de casă, boieri. Între ei Duca apare pe un cal foarte frumos, într-un veșmînt de ceremonie venețian de brocart(?) de aur pe un fond alb și împodobit de soboli" ([242]).

Este, desigur, eleganta cabaniță, cel mai scump și mai frumos veșmînt de solemnități al timpului, și care va deveni în curînd, sau poate devenise chiar mai dinainte, costumul oficial de învestire al voievozilor, înlocuind acum vechiul caftan ([243]).

Ni-l putem închipui aievea, după relatarea lui Donato, semănînd bine la înfățișare cu *Domnitorul român* din manuscrisul de la Dresda (Fig. 232), copiat mai demult, în culori, de Șt. Șoldănescu și publicat de N. Iorga ([244]).

232. *Voievod din sec. XVII înveşmîntat cu cabaniță* (după o miniatură din manuscrisul de la Dresda)

233. *Doamna Anastasia a lui Duca voievod şi coconul domnesc* (după pictura murală de la biserica Cetățuia)

Cu singura deosebire, poate, că frumoasa cabaniță pe care o poartă voievodul necunoscut este de culoarea cerului senin, în vreme ce, după descripția lui Donato și după alții, haina aceasta solemnă, numită cabaniță, s-ar fi cuvenit să fie țesută din fir alb, serasîr întrețesut cu aur ([245]).

Pe cap el purta, desigur, și cuca de pîslă albă de formă conică, împodobită cu un stufos panaș din pene de struț, la care se adăuga surguciul. Pălărie ienicerească aducînd cu coifurile metalice ale aceluiași corp de oaste turcească, împodobite cu panaș în evantai, așa cum ni le înfățișează călătorii străini de mai tîrziu în gravurile lor.

Cabanița, de altfel, era cunoscută mai demult la noi, dacă nu sub acest nume, apoi cu termenul de șubă ori conteș, haine mult asemănătoare între ele în ceea ce privește croiala, mai ales a mînecilor despicate atîrnînd în jos, cu gulerul misadei de samur bogat, lăsat pe spate, lung de trei palme, pînă la cingătoare. Numind-o pe adevăratul ei nume, sau identificînd-o, poate, cu vechea, tradiționala șubă

domnească, Miron Costin ne spune că, începînd de la Vintilă vodă, ea va face parte din peşcheşul datorat de domnii noştri sultanilor. „Şi de atunci au legat Vintilă vodă banii ce se daù sultanilor din an în an și cabanița și cîte . . . pungi de bani“.

N-ar fi exclus ca această cabaniță să fi preexistat în garderoba boierească. Din însemnări de mai tîrziu, ulterioare cu cîteva decenii momentului Vintilă vodă, rezultă că haina numită cabaniță, îmblănită cu spinări de rîs, figura în uz, la 1619, ca o haină de onoare rezervată, fireşte, tot boierimii care o îmbrăca la zile mari ([246]).

Cît privește pe Vintilă vodă, el apare în broderia de pe steagul de la Kutlumuz, îmbrăcat tot în ceea ce am numit noi șubă de solemnitate, după vechea tradiție domnească.

Acolo, la Cetățuia, în dreapta voievodului, stă doamna Anastasia (Fig. 233) îmbrăcată într-o lungă haină albastră, înflorată cu arabescuri de aur, cu domnițele ei și cu Constantin Duca, coconul . . . învesmîntat elegant, femeile purtînd acele „Pelz-Kappe“ de modă străină, cu calota cu fundul roșu, bordate cu zibelină neagră în marginea de jos a lor, cu multe șiruri de mărgăritare la gît și cu sori de aur la ureche . . . Ele poartă în acest portret de grup, ca și maica lor, Anastasia, sucne bogate, cu manșete strîmte, răsucite și vîrstate, peste care îmbracă mantiile cu mînecile largi, lungi pînă mai jos de cot, altceva decît domneştile haine de aparat, obișnuite pînă aici în frescele de biserică. Încă și mai aproape de viață, e zugrăvit în acest ansamblu pictural feciorul voievodului, pentru al cărui scaun moldovenesc se vor risipi, mai tîrziu, multe pungi de bani din tezaurul nesecat al lui Brîncoveanu. El pozează aici cu năframa în mînă într-un superb costum de modă polonă, care era acum tot atît al nostru cît și al leșilor, cu şlicul de blană cu surguci pe cap, cu papuci în picioare.

Stofele orientale sînt din cele mai rare, găitanele și nodurile sînt lucrate din fir de aur curat.

Ceea ce dovedește că, într-adevăr reprezentările voievozilor, altădată convenționale, se laicizează treptat, apropiindu-se de realitatea, pe care nu o reflectau decît prea vag în veacurile al XIV-lea, al XV-lea și al XVI-lea, individualizîndu-se.

Și misada voievodului și căciulițele-pălării, cu crose bogate ale cochetelor doamne și domnițe sînt din cel mai scump samur, a cărui frumusețe era atît de mult căutată și prețuită pe atunci, plătindu-se pînă la 100 de taleri bucata.

VULPILE NEGRE

Dar, vai, o modă răstoarnă pe alta și nici scumpa zibelină moscovită, nici imaculatul cacom, alba hermină, nici rîsul (ori linxul) și nici chiar pardosul nu mai prețuiau acum, pe vremea Ducăi vodă, cît pielea unei vulpi negre, siberiene, lucioasă ca păcura. Se surpase un pod construit de oamenii voievodului tocmai în clipa în care se pregătea să treacă peste el sultanul turcilor. Și, povestește cronicarul Amiras, „s-au mîniat împăratul pentru acel pod și avînd sciință și de răvașele de rea chiverniseala lui, au trimis ceauși de l-au luat din Iași și l-au dus la Hotin la Urdiia împărătească și au vrut împăratul să-l omoare. La mare cumpănă au venit atuncea Duca vodă cît să-și piardă viața, dară vizirul și ceaușbașa, fiindu-i prieteni, l-au scos din primejdie; însă aceasta l-au ajutat ca să fi dat și o blană de vulpe neagră foarte bună și de mare preț împăratului care i-au prea plăcut și au scăpat de moarte“ ([247])

De unde se vede că, în 1672, o piele de vulpe neagră prețuia tot atît cît una de voievod și că grecii erau încă și mai șireți decît vulpile!

Sub domniile succesive ale Ducăi vodă, Iaşul îşi păstrează toată strălucirea de mai înainte şi curtea din Bucureşti apare şi ea călătorilor de peste munţi „regală şi splendidă", plină de mulţime de curteni. Din nefericire, unele piese de portretistică sigilară înfăţişînd boieri din această vreme, în costume de solemnitate, ca vornicii, de poartă Grigoraşcu Cîrlig şi Andrei Săpotianu, nu ne pot da o idee clară despre aspectul vestimentar al acestor personaje, din cauza schematismului execuţiei şi naivităţii desenului. Nobilul conteş devine haina de toate zilele a boierimii noastre. Îl aflăm pomenit în multe hîrtii ale vremii. Totuşi, sigiliul inelar al marelui vornic Badea Bălăceanu (1678) ni-l arată pe acest boier, din neamul mîndru şi neastîmpărat al Bălăcenilor, îmbrăcînd, după cît se pare, tot frumoasa şubă a tradiţiei. Deşi, ca un român pribeag la nemţi şi poloni ce va fi, îndrăgise şi el contoşul, îmbrăcămintea de modă răsăriteană.

Chiar şi porecla de contoş, pe care o va primi Badea Bălăceanu Contoş, dovedeşte ataşamentul lui pentru această elegantă haină de stil polon, de care nu se mai despărţea probabil. Şi, ca el, mai erau, desigur, şi alţii. În Moldova acestui timp se mai întîlnesc şi alte feţe boiereşti purtînd supranumele vestimentar de contoş, dovedind, desigur, o înrîurire sau aceeaşi pasiune pentru haina pe care o adoptaseră, ei sau înaintaşii lor, ca Pavel Contoş marele stolnic, care, la 1678, în ziua de 8 iunie, figura în divanul măriei sale, voievodului Moldovei, poate unul şi acelaşi cu Contăş logofătul, boierul din Iaşi, de la 1660, pe care îl întîlnim ca martor al unei danii făcute hatmanului Racoviţă ([248]). Înveşmîntaţi în dulamă şi îmbrăcînd pe deasupra ei conteşul ne apar nu numai boierii dar şi boiernaşii din Principate ([249]), şi tot astfel trebuie să ni-i închi-

puim și pe Costinești, pe Miron logofătul și pe frații lui, Velicico hatmanul, care se acoperea în lupta cu podgheazurile cu zalele de oțel, și pe Iancu Costin vel armașul care, în testamentul făcut, printre alte lucruri de preț, lăsa urmașilor și „dulama me cea verdi de tabin ca apa și contășul cel alb și șăoa me ce lată și rafturile meli ce umblu la curte cu dînsele, cele verzi".

Chiar dacă presupusul basorelief cu chipul cronicarului reprodus cîndva de V. A. Ureche, operă în care personajul ne apare într-o asemenea haină, trebuie socotit un fals grosolan. Și chiar dacă nici măcar portretul de frescă, descoperit de Sim. Fl. Marian la biserica din Burdujeni, afierosită în 1664 mînăstirii Sf. Pavel, nu ne-ar părea nici el autentic, deși, prezența unei inscripții și a unui tînăr personaj cu barbă neagră, de vîrsta pe care o va fi avut părcălabul Miron Costin, la data zugrăvirii bisericii, ar pleda pentru aceasta.

Cum se îmbrăcau, pe la 1670—1680, jupînesele moldovene, ne-o spune tot un contemporan, Ion Neculce, trăitor și el pe vremea lui Dumitrașco Cantacuzino, bătrînul voievod înamorat, care luîndu-și pe lîngă dînsul ca ibovnică o fată de rachieriță de pe Podul Vechi, Anița Arhipoaia, își purta țiitoarea sulemenită, îmbrăcată după gustul elitei ieșene. Cu sălbi de galbeni la gît și cu haine de șahmarand și cu șlic de sobol și cu multe alte odoare împodobită. Și o plimba în caretă domnească cu seimeni și vornici și comișei după dînsa, dăruind mîndrelor boieroaice române mulțime de mătăsuri, belacoaze și scumpe canavițe, pentru a le îndupleca să accepte tovărășia acestei fetișcane, simplă dar frumoasă.

Epoca stăpînirii lui Antonie vodă Ruset nu aduse mai nimic nou în costumația de curte din Moldova. Acum pozează doamna lui, Zoe, pentru zugravul de la Sf. Nicolae din Iași, gătită cum cerea moda feminină a vremii, cu calpac de samur împodobit cu surguci dom-

nesc, de fapt o pălărie de circulaţie europeană, „Pelz-Kappe“ cum i se spunea îndeobşte. Voievodul, el însuşi, ne apare în pictura de la Sf. Nicolae din Iaşi, cu un şlic de sobol, care, în reproducerea dată de Iorga, seamănă neîngăduit de mult cu vechea cuşmă domnească, ce se purta, şi înainte de Mihai Viteazul, şi pe vremea lui Vasile Lupu, dar care acum căpătase o altă formă, împodobindu-se, ca în portretul Ducăi vodă, cu un surguci caracteristic, cu trei ramuri. O haină albă, lungă pînă la pămînt şi îmblănită cu samur, încheiată la gît cu o misadă modestă şi cu mînecile foarte scurte, avînd şi gurile buzunarelor evidente, îl îmbracă pe domnul ţării peste nelipsita dulamă de frenghie.

O PĂLĂRIE VOIEVODALĂ ÎN TREI COLŢURI

În dreapta lui se înşiră o numeroasă familie compusă din doamna Zoe, Alexandru, Ion, Gheorghe şi Elena. Aproape toţi poartă *căciuliţele nohaieşti*, cu marginile răsfrînte de samur, despicate la mijloc, deasupra frunţii şi avînd cîte un frumos panaş, pălării atît de deosebite de tricornul cu totul particular, de formă apuseană pe care îl va arbora, către 1678—1688 abia, voievodul Şerban Cantacuzino, urmaşul lui Gheorghe Duca la tronul Ţării Româneşti (Fig. 234). Într-o superbă mantie, un caftan de hermină cu misadă şi manşete late de blană, agrafată la gît printr-un giuvaer de mari dimensiuni, Şerban vodă, acest domnitor cu gînduri mari şi vise împărăteşti de unificare românească şi de stăpînire bizantină, pozează aşezat într-un jilţ de modă nouă, altceva decît tronul domnesc de pînă acum. El ţine în mînă sceptrul puterii şi mătăniile pe genunchi, într-un tablou, nerelevat pînă aici de către istoricii noştri, a cărui provenienţă ne scapă, dar care este de o autentici-

234. *Șerban Cantacuzino voievod* (după un tablou nesemnat).

tate necontestabilă la originea lui. Așijderi ne apare doamna lui, Maria, ale cărei scumpe rochii, în zugrăveala de la biserica din Popești și într-o broderie de mormînt, păstrează frumoasele gulere de horbotă încrețită, de la începutul veacului (Fig. 235).

Cu relații întinse peste munți, în imperiul de unde îi veneau și titlul de conte și asigurările pentru o domnie ereditară, cu perspectiva unei coroane bizantine chiar, în cazul unei izbînzi depline a creștinilor asupra turcilor, voievodul Șerban Cantacuzino, care, la asediul Vienei (1683) împroșca pe nemți cu ghiulele umplute cu paie, comanda, în 1687, la Sibiu argintărie și multe viguri de stofă pentru trebuințele curții, ca un gospodar vrednic, cu gîndul de a întemeia la Afumați o fabrică de postav românesc.

Un gest de austeritate, poate pentru a stăvili risipa de bani cheltuiți pe veșminte de către luxoșii boieri munteni, ca vistierul Anastasie și vătaful Cîrstea, care, la 1685, cumpărau cu bani grei haine aurite, țesături orientale și năfrămi cu fir de la Constantinopol, plătind negutătorilor ruși mii de taleri pentru pielicelele de samur cu care își îmblăneau cojoacele. Moartea îl seceră mai înainte de a-și

235. *Şerban Cantacuzino voievod cu doamna şi coconii* (după o broderie de epocă)

vedea visurile împlinite, iar ginerele lui, viteazul agă Constantin Bălăceanu, cade şi el pe cîmpul de luptă, încercînd zadarnic să realizeze proiectele socrului său.

HAINA ROMÂNEASCĂ SUB DOMNIA LUI ALTÎN-BEI, PRINŢUL AURULUI

La tronul Ţării Româneşti se ridică acum un nepot al voievodului răposat, Constantin Brîncoveanu, domn a cărui bogăţie şi generozitate vor ajunge vestite în toată lumea răsăritului ortodox.

Daniile făcute bisericilor, palatele şi ctitoriile din ţară, patronajul tipăriturilor multe şi bune, care-i lăţiră şi ele faima, apoi trena curţii din Bucureşti, cu băi de marmură adusă din Ţarigrad, cu medici şi slujitori străini, cu secretari frînci, cu bucătari nemţi şi cu grădinari francezi, apoi zecile de lăzi cu giuvaeruri şi pietre scumpe, trimise în păstrare la Braşov, sumele uriaşe de bani depozitate de domn la Veneţia, sutele de mii de ducaţi de aur, expediaţi la Banca imperială din Viena, toate îi vor aduce, încă din timpul vieţii, supranumele de Altîn-Bei (prinţul aurului) şi, o dată cu aceasta, pieirea lui, din lăcomia fără margini a turcilor ([250]).

Relaţiile călătorilor străini, trecători prin Valahia, foile de zestre ale domniţelor şi ale coconiţelor vremii, sama vistieriei domneşti ca şi iconografia epocii ne dau astăzi o imagine îndeajuns de cuprinzătoare despre îmbrăcămintea luxoasă a timpului, despre veşmintele voievodului şi ale familiei lui, despre eleganţa boierimii muntene.

Se purtau acum în capitala ţării, ca şi la Ţarigrad, spinările de vulpe de Mosc şi de sîngepi, vulpile albe, pîntecele de rîs şi de samur dar mai ales cacomul (hermina), limiile sau blănurile albe, adesea cu pete roşii în ele.

Erau la modă tabinurile, postavul şai şi postavul felendreş, canavăţul cu ţesătura aurită, tafta leşească, atlazurile, străveziile hataiale cu flori de fir, din care se lucrau şi vălurile sau sovonurile de mireasă, lastra strălucitoare şi belacoazele înflorate cu sîrmă.

Împodobindu-şi grumajii cu multe şiruri de mărgăritare, cu lefturi de diamante cu picioarele de smaragd şi cu sălbi de cîte 400 de galbeni una, femeile îmbrăcau ii ţesute cu fir şi cu perle, elegante *diabaze,* dulame de frenghie blănite cu pîntece de rîs, cu nasturi de diamante, feregele cu ţesătura de sîrmă, sucne încheiate în sponciuri de aur.

Bărbaţii purtau conteşuri de canavăţ, cu nasturi şi cu găitane de fir.

Apoi cojoace de vulpe albă de Mosc, cojoace de rîs (cîte 500 de taleri unul) ori de samur, pînă la 1400 de taleri bucata.

Pe cap, doamnele şi jupîniţele îşi puneau velitoare de cap cu ace, prinse călugăreşte sau işlicul de sobol, îngăduit numai pentru femeile din familia domnească (?) ori sovonul de hilat cu flori de fir, împodobit uneori şi cu galbeni ori lesă de mărgăritare. Se plimbau în cucii trase de cîte 6 telegari, în carîte dar şi în rădvane elegante, şi o domniţă sau o coconiţă de neam mare şi bogată putea primi la nunta ei, ca zestre, din fiecare fel de trăsuri, cîte una.

Se odihneau în paturi cu polog sau baldachin, ca și moldovencele, pologul avînd perdelele de atlaz sau de mătase, prinse cu belciuge, după bogăția fiecăreia. Erau atunci sumedenie de mărfuri orientale și frîncești în Țara Românească.

Se scurgeau prin trecătorile Carpaților, atîrnînd de spinarea cailor și catîrilor, poveri de șofran, bumbac, aba, saftiane, meșini, blănuri de sîngeap, de *caplamal*, coropci de samur, poveri de chihlimbar, piei și blănuri de jderi, vulpi, lupi, rîși, vidre, dihori, și altele, și, cîțiva ani mai tîrziu, tariful vamal de la Turnu Roșu înregistra și el măji de mătase și poveri de *patyolat* (facciolati) și *muselină*, arnici turcesc, *chilim*, caramsin, cordovane și *saftiane*.

FOI DE ZESTRE
ȘI VESELII BUCUREȘTENE

Așa cum îi știm îmbrăcați pe oamenii Brîncoveanului trebuie să fi fost tare mîndre adunările și alaiurile de boieri și jupînițe, gătiți în cele mai scumpe haine ale lor.

Din păcate ne-au rămas aproape necunoscute petrecerile și veseliile domnești și boierești din răstimpul acestei strălucitoare domnii, veselii care făcuseră atîta vîlvă la vremea lor.

Se strecoară doar uneori, pînă la noi, printre file îngălbenite de condici, semi de vistierie și foi de zestre, zvon depărtat de glasuri și de pahare ciocnite la zaiafeturile și nunțile rămase de pomină în amintirea Bucureștilor de odinioară.

Iată: acum se însoară la Iași, cu Casandra Cantacuzino (fiică de domn muntean), Dumitrașco, feciorul lui Cantemir și, la nunta beizadelei, Constantin Brîncoveanu voievod, uitînd de ceartă, trimite din București soli cu daruri bogate mirelui și miresei, *lastre* de cîte 50 de taleri bucata, *hataiale* cu flori de

fir, de cîte 30 de taleri una, *canaveţi, sigi-deale, pacele* de samur, postav şai, postavuri felendreş, belacoaze. Şi, pentru talerii cheltuiţi la nunta lui Dumitraşco beizadea, feciorul lui Cantemir, condica de cheltuieli însemnă cu grijă în dreptul lor...

Dar voievodul e generos şi cu supuşii. Nun mare este măria sa...

Şi sama vistieriei brîncoveneşti notează, altcîndva, cu 552 de taleri darurile ce s-au dat la nunta Chircăi postelnicul, precum: covoare, o hataia cu flori de fir, de *dezgovit,* 21 de taleri de sovon, zloţi veneţieni daţi la cheltuiala nunului şi la işlicul ginerelui şi la poleitul făcliilor (se aureau lumînările cele mari şi atunci, ca şi astăzi...)

Altă dată se însemnau, cu 504 taleri, darurile la nunta lui Constantin Fărcăşanul, cu 130 de taleri darurile la nunta lui Gheorghiţă, căpitan de la steagul coconilor.

Acum se însoară, ca şi cînd ar fi fost vorbiţi, în aceeaşi toamnă a anului 1701, şi Statie viitor spătar, feciorul vel vornicului Stroe, şi Şerban Fierăscul postelnicul, şi Neculai ciohodarul, şi Neagul Popescu, şi Şerban spătarul Filipescu, şi feciorul stolnicului Mihalcea.

Vuiau mahalalele Bucureştilor de atîtea nunţi... Şi pentru toţi, pentru toate, cheltuieşte măria sa.

PORTRETE BRÎNCOVENEŞTI

Chipul voievodului Constantin Brîncoveanu, prinţ al aurului şi domn martir, al cărui sfîrşit tragic avea să aibă un puternic răsunet pe continent, ni s-a păstrat în numeroase imagini.

Unii artişti l-au surprins în intimitatea de iatac, ca să spunem aşa, alţii, zugravi pămînteni îndeobşte, cu coroana pe cap şi în caftanul de ceremonie. În sfîrşit, pentru cîţiva desenatori, pictori sau efigieri străini ori me-

diatori-argintari, voievodul a pozat în mare ținută de stradă..., așa cum va fi fost gătit el în plimbările pe la mînăstiri și pe la Mogoșoaia, plimbări de care pomenesc însemnările Foletului Novel și cronicile timpului.

Din nefericire, fresca palatelor de la Potlogi și Mogoșoaia, dărîmate și urgisite după decapitarea sa, nu ni s-a mai păstrat, pierzîndu-se astfel și pictura în care se reprezenta călătoria voievodului la Odriu, după întoarcerea lui cu bine în București.

Este indiscutabil însă că cel mai artistic și mai prețios document iconografic din cîte posedăm astăzi rămîne pînza descoperită de Marcu Beza la mînăstirea Muntelui Sinai purtînd inscripția latinească *Constantinus Brankovan Supremus Valachie Transalpinae Princeps* (Fig. 236).

Executat cu finețe, de un pictor străin, apusean, în anul 1696, portretul acesta ne înfățișează pe domnul țării în ținută obișnuită, cu scufia orientală pe cap. El apare înveșmîntat într-un elegant și scump cojoc de ürșinic verde, îmblănit în întregime cu limii, cu ceaprazuri, nasturi și chiotori de fir și încheiat la gît cu o agrafă de rubine.

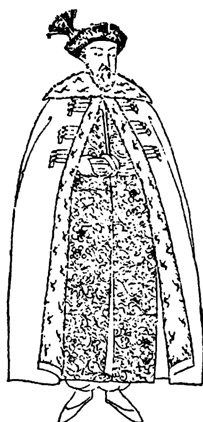
Tonalitatea tabloului e roșie stinsă, ca și dulama prinsă peste mijloc cu o cingătoare verde, din același material ca și haina cu mîneci lungi și strîmte, pe care o îmbracă voievodul. Coroana e așezată simbolic, alături de voievod, pe o masă.

O imagine tîrzie a aceluiași voievod, îmbătrînit, decorată în stil oriental, într-un cadru de flori stilizate, ne înfățișează colecția de tablouri a familiei.

Brîncoveanu e reprezentat aici cu nelipsita și scumpa mantie de hermină fără mîneci, prinsă la gît, sub gulerul de misadă, cu dulama de brocart sugrumată de un brîu înnodat în față

236. *Constantin Brîncoveanu voievod* (după un tablou în ulei de la mînăstirea Sinai)

237. *Constantin Brîncoveanu voievod* **(după o imagine contemporană din colecția familiei)**

238. *Constantin Brîncoveanu voievod* **(după gravura din Del Chiaro)**

și purtînd pălăria răsăriteană, cu fundul roșu și marginile răsfrînte de samur, despicate. Panașul involt, prin care sfîrșește surguciul din spatele căciuliței, e prezent și el (Fig. 237). Interesantă pentru noi, așa cum am arătat mai sus, este această coafă în care voievodul se va înfățișa după cît se pare și în efigiile de mai tîrziu, pălărie deosebit de caracteristică și care, la începutul veacului următor, se va preface dintr-o căciuliță căzăcească într-un adevărat tricorn, aidoma cu aceea pe care o poartă și necunoscutul domnitor îmbrăcat în cabaniță și ținînd în mîini sceptrul puterii, *topuzul,* din miniatura de pe la 1660, copiată de Șoldănescu.

Purtînd o altă pălărie, de data aceasta o adevărată „Pelz-Kappe“ cu surguci și panaș trilobat, și înveșmîntat cu un caftan îmblănit prins sub bărbie cu un giuvaer, ne apare Brîncoveanu în stampa executată la Veneția pentru dicționarul lui Varinus.

Pe dedesubt, el îmbracă o dulamă încinsă oriental cu brîu de mătase vîrstată.

239. *Constantin Brîncoveanu voievod și doamna Maria* (după pictura murală de la biserica din Popești)

În afară de amintita căciuliță bogată, aproape nici o deosebire de înfățișare între portretul din această stampă și gravura contemporană figurînd în harta stolnicului Constantin Cantacuzino.

Cu coroană de aur îl vom afla la Mogoșoaia, pozînd zugravului alături de fiul omonim într-o pictură murală, astăzi ștearsă de vreme. Apare tot astfel în tovărășia beizadelelor, Constantin, Matei, Radu, Ștefan, îmbrăcați, ca și tatăl lor, în brocart, cacom și samuri, în fresca de la mănăstirea Hurez ca și în medalioanele lui Del Chiaro (Fig. 238) din „Revoluțiile Valahiei" sau în pictura de la Popești unde, mai tînăr parcă, se alătură frumoasei doamne Maria (Fig. 239), purtătoarea de eleganță a gulerului de dantelă încrețită, de model apusean.

Nu adaugă nimic deosebit, la cele observate pînă aici, ferecătura în argint, din 1707, a orfevrierului George May II (Fig. 240), nici reprezentările picturale de la Polovraci sau Doicești, în care același domn ni se înfățișează cu mantie țesută în fir de aur, blănită cu hermină, cu obișnuita dulamă cu mîneci strîmte și cu manșete răsfrînte.

240. *Constantin Brîncoveanu voievod și doamna Maria* (după o ferecătură în argint din 1707)

Mai diverse și mai interesante prin varietatea expresiei și eleganța costumației se prezintă ansamblurile votive de boieri și jupînițe brîncovene zugrăvite în fresca mînăstirii Hurez (ctitorie a domnului), la Filipeștii de Pădure, la biserica din Măgureni, la biserica Popești-Vlașca și Cozia (Fig. 241).

Galerii întregi, de cîte 50—60 de portrete de înalți demnitari ai divanului, cu jupînesele și copiii lor, dregători și rude domnești din neamul Cantacuzinilor ori biv veli, cum îi recomandă posterității inscripția.

Ei ne apar luxoși și solemni, alături de soțiile lor, îmbrăcați în mantii de lastră și camocat ori canavăț, roșii, verzi, albastre sau nărămzii, cu dulame viu colorate și ele, împodobite cu flori negre, cu desene de argint și aur în țesătura lor, cu brîuri de mătase înflorate cu fir.

Acum rar se mai poartă moțul. Părul cade pe frunte în cîrlionți sau în șuvițe.

Femeile ni se înfățișează și ele în sucne scumpe de taftă, în feregele și caftane de canavăț. Iat-o pe jupînița Ilinca în rochie de taftă roz cu ciubotele galbene. La gît poartă șiraguri

bogate de mărgăritare, iar pe cap și umeri se înfășoară cu sovon alb, străveziu.

Marica afișează un văl gălbui și Ancuța Cantacuzino o rochie de mătase trandafirie, la care își potrivește papucii galbeni.

O sucnă de taftă roz îmbracă altă jupîniță Ilinca, iar pe deasupra o mantie albastră blănită cu samur.

Jupîneasa Stanca Cantacuzino, mama voievodului Brîncoveanu, și Bălașa au sucnele de mătase albăstrie și elegantele mantii căptușite tot cu zidelină. În genere sînt cîteva trăsături vestimentare distincte, caracteristice epocii brîncovenești, cristalizînd acum în forme stereotipe de îmbrăcăminte, podoabă, croială...

241. ***Boieri și jupînese din neamul Cantacuzinilor, de la sfîrșitul sec. XVII*** **(după pictura murală de la mînăstirea Cozia)**

Așa, bordura tivită cu blană de cacom a caftanului bărbătesc, e strînsă în jurul gîtului și agrafată cu o egretă, formînd prin ea însăși un guler rotund; tradiționalele velitoare de cap femeiești, străvezii, din cel mai fin sovon, țesut uneori cu mărgăritare, sînt prinse cu ace, împodobind capul călugărește, pe sub bărbie, și formînd un col elegant, cum numai la noi se poate vedea.
Nespus de bogate salbe de perle, în multe șiruri, răsucite în jurul grumajilor.

În rest, hainele exterioare pe care le îmbracă și femeile acestei epoci în picturile murale din biserici nu ne îngăduie decît să întrezărim vag rochiile pe care acestea le poartă, rochii lungi pînă la pămînt, din materiale deosebit de scumpe și frumoase și împodobite bogat cu mărgăritare și pietre scumpe. Dar a căror croială ne rămîne aproape necunoscută.

Bănuim totuși că ea nu se putea deosebi prea mult de frumoasele rochii din Levant, pe care le purtau acum acele grecoaice din scena „Tăierii capului sf. Ioan".
Sau de sucnele tot atît de mîndre cu care se înfățișează în stampele de la 1699 ardelencele din Sibiu. Existau destule legături și cu răsăritul și cu apusul ca să nu ne îndoim că infiltrația modei se putea face din ambele părți.

ZAVISTIE LA CURTEA DIN IAȘI

Sînt de o frumoasă și veche tradiție, specific munteană, aceste văluri scumpe de hataia și aceste velitori de cap prinse în ace cu care se împodobeau jupînițele boierilor din Țara Românească, țară în care numai doamnelor și domnițelor le era îngăduit cîndva să poarte pălării înalte, ișlice, de blană, altfel rezervate bărbaților.

O datină deosebitoare de a Moldovei, unde boieroaicele se găteau cu işlice, după cum observă şi Paul de Alep în jurnalul său, dar pe care datină, vai, n-o cunoştea ca atare şi fata Brîncoveanului, domniţa Maria.
Numai astfel se explică, desigur, incidentul povestit de cronicar, petrecut în 1693 la curtea din Iaşi, între răsfăţata şi semeaţa fiică a voievodului muntean, domniţa Maria, devenită doamna Moldovei prin măritişul ei cu Constantin Duca vodă, şi o mîndră jupîniţă ieşeană: „Într-o zi de Paşti viind o jupîniţă cu işlic, precum le iaşte obiceiul de poartă jupînesele în toată vremea, i-au luat işlicul din cap şi l-au băgat în foc şi au lăsat-o cu capul gol, zicînd că numai doamnelor să cade să poarte işlice iar nu şi jupîneselor lor.
Acestea văzînd, boierii s-au scîrbit foarte tare".

Pentru Ţara Românească oblăduirea mai îndelungată a voievodului Constantin Brîncoveanu închide porţile unui secol şi deschide un altul.
Ne vom opri aşadar, deocamdată, la mijlocul acestei domnii, în dorinţa de a respecta riguros o cronologie care, dacă pentru expunerea noastră înseamnă ceva, moda vremii fluctuînd uneori de la o zi la alta, pentru soarta şi pentru căile viitoare ale Principatelor nu preţuieşte mare lucru. Doar sfîrşitul de măreţie de mai tîrziu al voievodului, un sfîrşit sîngeros şi tragic, va avea o înrîurire hotărîtoare asupra lor.

JUPÎNI, NEGUSTORI, TÎRGOVEŢI ŞI VOIEVOZI LA CAPĂTUL VEACULUI

Veacul al XVII-lea se apropia de sfîrşit.
Şi, dintr-o vreme crepusculară ca aceasta, credem că trebuie să se dateze cele cîteva costume de boieri, jupînese, negustori, grămătici,

242. *Boier muntean de la sfîrşitul sec. XVII* (după codicele din Budapesta şi după „Trachten Kabinett von Siebenbürgen")

243. *Jupîneasă munteană de la sfîrşitul sec. XVII* (după codicele de la Graz şi după harta lui Schwanz)

dieci și tîrgoveți din București, păstrate pînă astăzi în acuarele nemțești ale unor manuscrise vechi din Ungaria și Austria.

Iată-l pe mîndrul *Boier* velit din Muntenia (Fig. 242) așa cum ne apare în reprezentarea din codicele aflat în Biblioteca Muzeului Național Maghiar din Budapesta, în acuarelele de la Universitatea din Graz, în cele două imagini ale albumului „Trachten Kabinett von Siebenbürgen" și, de asemenea, în prospectul hărții căpitanului Friederic Schwanz.

Personajul nostru poartă pe cap işlicul de catifea roșie, îmblănit pe margini cu samur. El îmbracă dulama de taftă trandafirie-mov, înflorată pe alocuri cu fir de aur și căptușită cu mătase verde, mijlocul i-l încinge o scumpă centură roșie cu paftaua bătută în nestemate. Șalvarii îi sînt de culoare roșie, imineii galbeni, papucii tot galbeni și ei, în mîna stîngă ține toiagul unei demnități, pe care n-o mai putem identifica astăzi.

La fel de luxos înveșmîntată se înfățișează și *Jupîneasa* noastră (Fig. 243) în toate cele trei

244. ***Diac de cancelarie muntean*** **(după codicele de la Graz)**
245. ***Negustor muntean*** **(după codicele din Graz)**

manuscrise amintite mai sus, ca și în harta austriacului Schwanz, păstrată la Academie, în copia făcută de Berndt, în 1723.

Ea poartă un scump ișlic de samur (împodobit cu surguci, în albumul din Graz), desemnîndu-se prin aceasta în persoana ei o rudă domnească.

Peste o rochie lungă de mătase violet-albastră, ea îmbracă o *ghiordie* de tafta sau de brocart de culoare galbenă-cărămizie, țesută cu fir, aproape mulată pe trup și îmblănită la gît și pe margini cu aceeași zibelină de preț cu care sînt tivite și gurile buzunarelor, în care se pot ascunde mîinile delicate, pe timp răcoros. Încălțămintea e și ea tot galbenă, din saftian, desigur, cu tocuri destul de înalte. La gît poartă șiraguri de perle și de lobul urechilor îi spînzură cîte un mărgăritar de o mărime neobișnuită.

O altă figură interesantă de bucureștean este a *Secretarului valah* (Fig. 244) din „Kostümbilder-Buch“ de la Biblioteca Universității din Graz (Austria), un diac de cancelarie domnească sau vreun grămătic boieresc de casă

mare, cum am spune astăzi, îmbrăcat cu multă grijă și cu oarecare eleganță chiar.

Dulama lui trandafirie cu manșete galbene, cu un colț de pulpană răsfrînt și prins în brîu, lasă să se întrezărească căptușeala galbenă care o dublează, precum și șalvarii roșii, lungi pînă la glezne, sfîrșind prin meștii și papucii galbeni, orientali.

Brîul, care îl încinge, este de culoare albastră, ca și caftanul îmblănit, cu mînecile scurte pînă la cot, tivite și ele cu blană albă. În mîna stîngă el ține ișlicul de catifea cu marginile îmblănite și în cea dreaptă o scrisoare pecetluită.

Portul acestor *limii*, blănuri albe, indică și el epoca în care se pot data cu aproximație acuarelele: ultimul pătrar al veacului a XVII-lea, domniile lui Șerban Cantacuzino — Constantin Brîncoveanu.

Este vremea soliei la împăratul nemțesc a lui Constantin Bălăceanu, ginerele lui Șerban vodă. Și, poate, cîțiva din numeroasa solie de boieri, căpitani și grămătici, care trecuseră atunci munții pentru a cere protecția Casei de Austria și a oferi sprijinul Țării Românești alianței creștine împotriva turcilor, să fi pozat pictorului neamț pentru aceste desene. E un costum boieresc ce nu va suferi modificări în piesele lui vestimentare pînă tîrziu de tot, către sfîrșitul veacului următor, în afară de coafa, care se va transforma mereu de-a lungul anilor, pentru a ajunge la șlicul cel mai stupid cu putință, umflat ca un balon. În haine de acestea, dar păstrînd peruca, cravata și bastonul din India, trebuie să ni-l închipuim apărînd, la începutul secolului următor, și pe mîndrul, orgoliosul italian Anton Maria del Chiaro Fiorentino, secretarul particular al voievodului Constantin Brîncoveanu, poreclit în glumă „curcanul“ de boierii noștri mucaliți și răutăcioși, puțin dispuși să ia în serios cultura și ifosele unui simplu grămătic frînc, care se

înfuria, înroşindu-se ca un... curcan la orice glumă făcută pe socoteala lui.

Din aceeaşi vreme se păstrează şi chipul *Negustorului român* (Fig. 245), înfăţişat în costumul de călătorie în care însoţeşte carele cu marfă, pe potecile înguste ale Ardealului.

Înarmat cu sabie la coapsă şi bici (drumurile peste munţi erau primejdioase şi convoaiele ameninţate la tot pasul de briganzi în toată Europa, din Germania pînă în Moldova lui Constantin Cantemir), el poartă capul acoperit de aceeaşi căciuliţă de urşinic, cu borurile din blană de miel — nu samur —, tunică galbenă cu mînecuţe lungi încheiată în faţă cu mulţi nasturi, ceacşiri roşii vîrîţi în ciubotele din piele galbenă.

Pe deasupra el îmbracă o scurteică evazată, cu pulpanele rotunjite, lungă doar pînă la înălţimea genunchilor, de culoare albastră, cu mînecile scurte îmblănite cu miel alb ca şi marginile hainei.

Urmează, în sfîrşit, din aceeaşi veche colecţie de acuarele de la Graz, două portrete de femei din capitala Ţării Româneşti, nişte orăşence de rînd, aşa cum arătau îndeobşte femeile din cartierele mărginaşe ale Bucureştilor, la sfîrşitul veacului al XVII-lea. Portul lor păstrează încă multe piese de costum popular.

Femeia din Bucureşti („ein Wallachisch Mensch aus Bukarest") (Fig. 246) este de fapt o fată, cu părul împodobit doar de o panglică îngustă de culoare roşie. La gît poartă mărgele roşii şi în urechi toarte.

Ea îmbracă o cămaşă albă, ornată cu altiţe din fir albastru pe sub pieptarul mic cu marginile cusute cu arnici, şi o fustă albastră încinsă cu brîu.

Cizmele de piele galbenă, cu tocuri aurite, sînt înalte pînă la genunchi, aşa cum şi femeile şi fetele mai poartă astăzi în Ardeal, în lumea satelor noastre.

E „fata din Bucureşti", pe care o vor descrie călătorii suedezi sau englezi, în trecere prin

246. ***O femeie din Bucureşti*** **(după codicele din Graz)**
247. ***Femeie din Bucureşti*** **(după codicele din Graz)**

ţara noastră, şi pe care o vor picta, în pridvorul bisericilor, prinsă în horă, pentru a ilustra psalmi, zugravi ca Pîrvu Mutu, Constantin Grecu şi alţii.

Al doilea portret de femeie reprezintă cu adevărat o *Femeie din Bucureşti* (Fig. 247) cum spune şi inscripţia acuarelei („eine Frau aus Bukarest").

Ea poartă vălitoarea de cap de culoare albă, străvezie, căzînd pe spate, rochia albastră lungă pînă la glezne, brîul roşu şi şorţul alb, după moda vremii.

Pe umeri îşi pune o manta lungă îmblănită, din pănură gălbuie, cu mînecile lungi, şi în picioare cizme galbene cu carîmbi înalţi, cu tocuri înalte.

O DULAMĂ DE ŞAHMARAND PENTRU UN CODRU DE PÎINE

Ştim astăzi, şi nu numai din picturile murale de la mînăstirea Mira, cum arăta îmbrăcămintea moldovenească pe vremea lui Constantin Cantemir şi a lui Antioh vodă, feciorul său.

248. *Jupîneasa Teofana a spătarului Ilie Ţifescu* **(după pictura murală de la mînăstirea Răchitoasa)**

249. *Beizadeaua Dimitrie Cantemir* **(după o pînză în ulei de la muzeul din Rouen)**

Işlicele înalte și rigide nu sînt, desigur, cele fanariote de mai tîrziu, ci pălăriile la modă încă de pe vremea Ducăi vodă, dar al căror colţ pe frunte se ivește aici cu mult prea timpuriu.

(O marcă a veracităţii tabloului votiv poate fi doar hermina împărătească ce-i îmbracă și pe unul și pe celălalt dintre voievozi, limii care se purtau în acest timp.)

Tot acum sînt semnalaţi în iconografie și spătarul Ilie Ţifescu cu jupîneasa lui (Fig. 248) și alţi boieri moldoveni în picturi murale desfigurate ulterior prin refaceri nefericite, ca aceea de la mînăstirea Răchitoasa, ale căror costume și caftane și șube tradiţionale, de tăietură orientală, fac, la vremea lor, impresia de odăjdii polonezilor care le privesc, în februarie 1700, la curtea din Iași.

Sînt pomeniţi între alţii stolnicul Ţifescu, Mihail Racoviţă spătarul, paharnicul Ioan Buhuș... De altfel, jurnalelor de solie ale ambasadelor leșești le datorăm și știrile despre șuba de catifea îmblănită cu samur în care era îmbră-

cat pe atunci medicul personal al voievodului Antioh, doctorul Andrei Likines din Corfu.

Și acele scurte informații despre obiceiul țării, după care, logofătul cel mare și alți boieri de seama lui, umblînd cu cizmulițe pe ulițe, erau descălțați de slugi la intrarea în casă pentru a li se pune papucii turcești. Se cheltuiau și acum averi și tezaure întregi, boierești și domnești, pe îmbrăcăminte aleasă. Dar toate aceste scumpe veșminte boierești, costînd zeci și sute de pungi cu aur, își pierd prețul lor adevărat de îndată ce urgia războaielor cu turcii și a podgheazurilor leșești se abate asupra țării.

Atunci foametea care bîntuie raiaua îi silește pe mulți să-și vîndă auritele haine de pe trup și scumpele piei de zibelină pentru un codru de pită neagră, în băjenie: „Leșii acum iar prădară această săracă de țară..., scrie Toader Andrei, în anul 1686. Ce am început a ne vinde hainele din spate... Am trimis un tambăr galben de adamască cu blane de sobol și o dulamă de șahmaran... ca să ne putem a ne cumpăra ceva pîine"...

Bogată sărăcie, sărmană bogăție...

BEIZADEAUA OSTATIC CU PERUCĂ PUDRATĂ

Printre cei cîțiva boieri și voievozi, doamne și jupînese care îmbracă în acest secol haina de modă europeană înlăuntrul Principatelor sau dincolo de hotarele țărilor, fie ei pribegi sau ostatici, aventurieri militari sau pretendenți la tron, alături de spătarul Nicolae Milescu, de o Sturzoaică, doamna lui Grigorașcu Ghica vodă, de aga Constantin Bălceanu, conte de imperiu, și de căpitani viteji ca Preda din Prooroci ([251]) și alții, la loc de frunte se numără și europenizantul om de cultură, beizadeaua Dumitrașco Cantemir, viitorul domn al Moldovei.

Chiar de ar fi numai o simplă coincidență, e totuși semnificativ faptul că, în absolut toate

portretele care ni s-au păstrat de la acest domn, crescut în mediul cel mai răsăritean cu putință, el ne apare împletind în costumația lui, încă din adolescență, portul oriental cu cel apusean, așa cum va încerca să împace și culturile celor două lumi atît de deosebite între ele, tot restul vieții lui.

Iată-l înfățișat mai întîi în pînza descoperită la muzeul din Rouen (Fig. 249), o amintire, desigur, din vremea petrecută la Constantinopol ca tînără beizadea prețuit de cărturarii turci pentru știința și inteligența lui.

El poartă acum mustăcioară fină și părul în cîrlionți, făcut cu fierul, haină strîmtă pe corp cu găitane, altele decît ceaprazurile obișnuite în țara de baștină, și cravata de horbotă la gît.

Numai brîul, hangerul și turbanul alb-albastru sînt turcești în întreaga înfățișare a tînărului fecior de domn.

Este în afară de orice îndoială că tabloul a fost pictat după natură.

În ceea ce privește realitatea istorică și viața de fiecare zi a beizadelei, nu credem că în acest port hibrid cu perucă și cu turban, în costum occidental și cu hanger la brîu totodată, va fi putut viețui un ostatic la Poartă, în plin Țarigrad, într-o vreme în care lui Preda Proroceanul și tovarășilor lui de drum, pentru aceeași chică apuseană și pentru același port „nemțesc“, li se stingea viața din porunca sultanului turcesc.

Portretul acesta nu poate fi decît o compoziție de atelier a unui artist străin, francez după toate probabilitățile, sau chiar flamand, ca Van Moor, care va fi cunoscut pe Cantemir, fie în palatul domnului de Châteauneuf, fie în casa domnului Colyer, soli ai Franței și Belgiei la Constantinopol. Acolo, sau altundeva (în seraiul influentului ambasador francez, De Feriol, unde știm că Dumitrașcu se refugiază cîtva timp de teama bostangiilor urmăritori, după întîlnirile ascunse pe care tînărul

moldovean le avusese cu Toma Cantacuzino), acolo, unde Cantemir se deprinsese să admire bogata și strălucitoarea garderobă franceză, se va fi născut, desigur, și pînza ajunsă mai tîrziu la Rouen.

Costumat, așadar, din garderoba amicilor săi occidentali la rugămintea gazdei, amuzată probabil de acest travesti atît de potrivit unui prinț latinist, adolescentul fiu al domnului Moldovei va fi pozat cu peruca cu părul ondulat, făcut cu drotul, îmbrăcat în „justaucorps"-ul care-i venea atît de bine.

Cît privește turbanul (care nu putea nici el să fie propriu unui creștin) îl va fi adăugat pictorul pentru circumstanță ([252]).

Să nu uităm că așa erau văzuți voievozii noștri de către artiștii apuseni și cu o sută de ani mai înainte, Mihai Viteazul fiind reprezentat de necunoscutul zugrav străin cu o cușmă ca un turban pe cap.

Și, așa cum odinioară, pentru portretul lui Mihai, cușma aceea, ca o *cealma,* va fi fost o aluzie la apele turcești, în care valahul era bănuit că se scaldă fără știrea împăratului Rudolf, turbanul de mătase, alb-albastră, al beizadelei Cantemir putea fi o aluzie la faima pe care adolescentul nostru și-o crease printre păgîni, ca un adînc știutor de carte turcească ce era, muzicolog și poliglot strălucit la o vîrstă atît de tînără.

Poate fi socotită, iarăși, îmbrăcămintea lui ambiguă din tablou ca o aluzie la dualitatea culturii cu care era împodobit învățatul prinț moldovean, el îmbinînd în persoana sa știința și limbile orientale cu învățămîntul apusean.

În orice caz, acest bizar costum, amestec fantezist de orient-occident, nu poate fi decît o creație sau un capriciu al pictorului, cu sau fără știrea modelului său. De altfel, tabloul o dată sfîrșit, el n-a intrat în posesia beizadelei, ci s-a întors în Franța, o dată cu autorul lui.

Și, cum Mihai Viteazul, cu un secol mai înainte, n-o fi știut niciodată de înfățișarea de

Irod pe care i-o dăduse necunoscutul zugrav apusean, tot astfel, poate, nici Cantemir nu va fi văzut finisată pînza, destinată să rămînă pînă la urmă în atelierul artistului.

Oricum va fi fost, el exprimă astăzi aspirația de totdeauna a poporului nostru către un costum european care însemna, la urma urmei, năzuința spre libertate. Mai tîrziu, cînd vîrsta va încărunți tîmplele voievodului și înțelepciunea va veni să-l consoleze cu filozofia resemnării, fostul domn al Moldovei, strămutat pentru totdeauna în Rusia, rămas văduv cu mulți copii, se va rosti cu oarecare dispreț despre capriciile modei, socotind ca o deșertăciune spiritul veșnic inovator în îmbrăcăminte al francezilor, care dădeau și atunci tonul modei pe continent, comparîndu-i pe aceștia cu ceea ce reprezenta în îmbrăcămintea tătarilor tribul kabartanilor: „Ei inventă totdeauna ceva nou în îmbrăcămintea și armele lor și tătarii îi imită în aceasta cu toată pasiunea, încît s-ar putea zice că ei sînt francezii tătarilor".

În Rusia anilor care urmează, în Rusia care adoptase peruca și „justacorps"-ul după moda continentală, pătrundeau destul de des schimbările lumii apusului. Dar pentru Dimitrie Cantemir trecuse de mult vremea tinereții, cînd, tînără beizadea, va fi jinduit după garderoba ambasadorilor Franței, travestindu-se pentru a poza pictorilor la modă din Țarigrad.

Ieșind de sub jurisdicția țarului, ca un voievod liber ce rămăsese și pe pămîntul acestei patrii adoptive, el va păstra mai departe îmbrăcămintea lui moldovenească, marcă a situației lui de independență, într-o țară în care costumul european era impus tuturor cnejilor, fără excepție.

De altfel, celelalte portrete ale lui, în care ne apare cu pieptul apărat de platoșă, ca prinț al Moldovei și al imperiului rusesc, cu cravată la gît și perucă pudrată, trebuie datate

după 11 ianuarie 1720, zi în care, după cum se știe, se va petrece transformarea definitivă a portului și fizionomiei lui Dimitrie Cantemir, cînd, cu ocazia nunții cu Anastasia Trubețkoi, la cererea țarului Petru, care îl cunună, moldoveanul nostru își va rade barba și va lepăda hainele orientale, îmbrăcîndu-se după moda apuseană, cum nu mai purtase din tinerețea lui de spudeu ostatic la Constantinopole.

1. Informaţia, deosebit de valoroasă, care ni s-a transmis în acest sens, îngăduindu-ne astăzi să cunoaştem cu exactitate data schimbării portului în Moldova, o datorăm unei însemnări marginale manuscrise, făcută de un contemporan necunoscut, pe ultima filă a evangheliarului de la Voroneț. Ea are următorul cuprins: „În acelaş an, se sui în domnie evlaviosul Io Ştefan Voievod şí începu a nu fi pe placul turcilor şi porunci oamenilor din Ţara Moldovei să lepede hainele după obiceiul turcesc, pe care începuseră a le purta pe vremea lui Iliaş Voievod." (Ion Bogdan, *Evangheliile de la Humor și Voroneţ din 1473 și 1550*, Bucureşti, 1907, p. 10). Paul I. Cernovodeanu, *Călătoria lui Pierre Lescalopier în Țara Românească și Transilvania, la 1574*, în „Studii şi materiale de istorie medie", IV (1960), p. 440.

2. P. P. Panaitescu, *Tezaurul domnesc*, „în „Studii, revistă de istorie", anul XIV (1961), nr. 1, p. 64—65.

3. Miron Costin, *Opere*, Bucureşti, 1958, p. 388.

4. Şt. Pascu, *Petru Cercel și Țara Românească la sfîrșitul secolului al XVI-lea*, Sibiu, 1944, p. 130.

5. N. Iorga, *Portretele doamnelor române*, Bucureşti, 1937; I. Mihail, *Pictura bisericilor din Săcueni — Dîmbovița*, în „Buletinul comisiei monumentelor istorice", anul XIX (1926), fasc. 50, p. 152, 167.

6. S. Cris Cristian, *Revoluțiile Valahiei de Anton Maria del Chiaro Fiorentino*, în „Viaţa românească", Iaşi, 1929, p. 19.

7. D. Papazoglu, *Istoria fondării orașului București,* 1891, p. 131 și G. I. Ionescu-Gion, *Istoria Bucureștilor,* București, 1899, p. 18.
8. G. Oprescu, *Țările române văzute de artiști francezi,* București, 1926, p. 11.
9. N. Iorga, *Un călător englez în țările române, înainte de eterie,* în „Arhiva societății științifice și literare din Iași", 1896, p. 34.
10. Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor,* supliment vol. III, p. 79, nota 1.
11. N. Iorga, *idem.*
12. Hurmuzachi, *op. cit.,* vol. I, p. 238.
13. C. Negruzzi, *Au mai pățit-o și alții, Amintiri din junețe,* București, 1963, p. 63.
14. Charles Colville Frankland, *Travels to and from Constantinopole,* Londra, 1829.
15. M. Lancelot, *De Paris à Bucarest. Causeries géographiques. Texte et dessins inédits,* în „Le Tour du monde", 1866, p. 200.
16. *Anciennes modes orientales à la fin du Moyen-Âge,* în „Seminarium Kondavianum". Recueil d'études. Archéologie — Histoire de l'art-Études byzantines, Praga, 1953, p. 165.
17. N. Iorga, *Istoria românilor și a civilizației lor,* București, 1930, p. 127—128.
18. Hurmuzaki, *op. cit.,* vol. XV, partea I.
19. Andrei Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești,* vol. I, și *Acte și scrisori (1527—1572),* București, 1929; V. Vătășianu, *Istoria artei europene,* vol. I, București, 1967, p. 580.
20. Andrei Veress, *Documente...* vol. II, și *Acte și scrisori (1573—1584),* p. 81, doc. 72; N. Iorga, *Documente Hurmuzaki,* partea I (1358—1600), București, 1911, p. 225—226, doc. CCCCVII.
21. Andrei Veress, *op. cit.,* vol. III, p. 264, 266 și Hurmuzaki, *Documente...* vol. XI (1517—1612), p. 395—396. .
22. Al. Papiu Ilarian, *Tezaur de monumente istorice,* tom III, București, 1864, p. 136, doc. DXXXVI.
23. N. Iorga, *Acte și fragmente,* vol. I, București, 1895, p. 37.
24. P. P. Panaitescu, *Călători poloni în țările române,* București, 1930, p. 17.
25. P. P. Panaitescu, *Influența polonă în opera și personalitatea cronicarilor Grigore Ureche și Miron Costin,* București, 1925, p. 12 (160), nota 8.
26. N. Iorga, *idem,* vol. II, p. 431.
27. S. Goldenberg, *Clujul în secolul XVI,* București, 1958, p. 135.
28. N. Iorga, *Foaia de zestre a unei domnițe moldovence la 1587,* în „Memoriile secțiunii istorice

ale Academiei“, seria III, tom VI, mem. 10, București, 1926—1927, p. 309.
29. N. Iorga, *Istoria românilor prin călători,* vol. II, p. 301, și *I. Neculce,* în „Buletinul municipal Iași“, 1927, fasc. 6, p. 309.
30. Hurmuzaki, *op. cit.,* vol. X, p. 634, 635.
31. N. Iorga, *Note,* în „Revista istorică“, X (1924), nr. 4—6, p. 168.
32. T. C. Bulat, *Din corespondența baronului Samuel Brukenthal,* în „Revista istorică“, XII (1926), nr. 4—6, p. 93—94.
33. Marc Philippe Zallony, *Traité sur les princes de la Valachie et de la Moldavie sortis de Constantinopole,* Paris, 1830, p. 48—50.
34. Cuvîntul *tarpuz,* absent din dicționarele noastre de pînă acum ni s-a lămurit de către orientalistul H. Siruni ca însemnînd pălărie.
35. I. C. Filitti, *Din iconografia noastră laică,* în „Convorbiri literare“, V (1924), p. 203—213, și *Cercetări și documente privitoare la istoria Principatelor române,* București, 1935, p. 299, 310.
36. I. C. Filitti, *Arhondologia Munteniei,* în „Revista istorică“, XIV (1928), p. 151.
37. C. Iliescu, *Despăgubirile oferite de Basarab voievod lui Carol Robert,* în „Studii și materiale de istorie medie“, V (1962), p. 141.
38. P. P. Panaitescu, *Tezaurul domnesc,* p. 27 și B. P. Hașdeu, în „Arhiva istorică a României“, I, nr. 23, București, 23 ianuarie 1865, p. 177.
39. Vezi miniaturile Marilor Cronici ale Franței, Biblioteca Națională din Paris, *Baptême du Dauphin Charles VI.*
40. P. P. Panaitescu, *Armata lui Mircea cel Bătrîn,* în „Convorbiri literare“, 1942 și Marcel Romanescu, *Introducere la istoria costumului românesc,* în „Revista istorică română“, vol. XIV, București, 1915, fasc. IV.
41. *Istoria României,* vol. II, București, 1962, p. 256.
42. Vasile Drăguț, *Biserica din Leșnic,* în SCIA, nr. 2, 1963, p. 423—433, fig. 4 și „Arta plastică“ nr. 4, 1966; Hurmuzaki, *op. cit.,* vol. II, partea a II-a, p. 207—208, doc. CLXXXIX.
43. *Istoria României,* vol. II, p. 352; apendicele lucrării *L'expédition de Louis I de Hongrie,* în „Revue historique du Sud-Est européen“, II, 1925, nr. 4—6.
44. *Istoria României,* vol. II, p. 352, 362—384.
45. N. Iorga, *Istoria comerțului românesc,* vol. I, București, 1925.
46. Titus L. Roșu, *Vămi, vaduri și drumuri comerciale bihorene,* în „Studii și articole de istorie“, București, 1961, p. 80.

47. *Piatra de mormînt a lui Negru vodă*, în „Revista istorică“, an XI (1920), nr. 10—12, p. 221—229.
48. Camille Enlart, *Manuel d'Archéologie française*, tome II, p. 205.
49. *Cîteva date în legătură cu paftaua de la Argeș*, în *Omagiu lui George Oprescu*, 1962, p. 107.
50. *S. Rocco al lui Ambrogio da Fossano detto il Bergagnone* (v. Corado Ricci, *Tesori della pittura italiana*, Bergamo, p. 3).
51. Șt. Pascu, *Meșteșugurile din Transilvania pînă în sec. XIV*, București, 1954, p. 62 și Flaminiu Mîrțu, *Reprezentarea florii de crin pe inelele din Țara Românească, sec. XIV—XVI*, în SCIA, XVI (1969), nr. 1, p. 123—131.
52. *Omagiu lui George Oprescu, op. cit.*, p. 117, fig. 11.
53. Iovan Kovacevič: *Die Mittelalterliche Tracht der Balkanslaven*, Belgrad, 1935; Dr. V. R. Petkovič, *Starisirpski spomenici u Juznoj Srbiji*, Belgrad, 1924, p. 11 și *Yougoslavie, Fresques médiévales*, Préface de Talbot Rice. Introduction de Svetozan Radojcič, Edition Unesco.
54. N. Iorga, *Despre portul de cavaleri al vechilor noștri domni, O asemănare*, în „Arta și tehnica grafică“, caietul 7, 1939, p. 7.
55. Marcu Beza, *Urme românești în Răsăritul ortodox*, București, 1937, p. 74—75 și N. Iorga, *Muntele Athos în legătură cu țările noastre*, București, 1914, p. 15 ș Emil Vîrtosu, *Titulatura domnilor* ... București, 1960, p. 156, nota 4.
56. E. Frances, *Constantinopole Byzantine aux XIVe et XVe siècle*, în „Revue des études Sud-Est européennes“, tome VII, nr. 2, 1969, p. 411.
57. M. Davidescu, *Cozia*, București, 1966, p. 26—27.
58. Răzvan Theodorescu, *Despre un însemn sculptat și pictat de la Cozia (în jurul despoției lui Mircea cel Bătrîn)*, în SCIA, XVI (1969), nr. 2, p. 198.
59. Șt. Pascu, *op. cit.*, p. 66.
60. Teodora Voinescu, *Cea mai veche operă de argintărie medievală din Moldova*, în SCIA, XI (1964), nr. 2, p. 285, fig. 8, 9, 10, 11, 14.
61. Hurmuzaki, *op. cit.*, vol. II, p. 269, doc. CCXL.
62. André Grabar, *La peinture religieuse en Bulgarie*, Paris, 1928, p. 337 și M. Berza, *Stema Moldovei în timpl lui Ștefan cel Mare*, în SCIA, nr. 1—2, 1955, p. 77, fig. 8.
63. *Documente privind istoria României, veacul XIV, XV, A. Moldova*, vol. I (1324—1425), București, 1954, p. 316—317, doc. 381.
64. Fr. Kafka, *Din istoria relațiilor comerciale româno-cehoslovace în evul mediu*, în „Studii,

revista de istorie", an X (1957), nr. 4; *Documente privind istoria României, veacul XIV, XV, A. Moldova*, vol. I, p. 23, doc. 28.

65. N. Iorga, *Istoria comerţului românesc. Epoca veche*, Bucureşti, 1937, p. 54—55, 59, nota 3 şi I. Bogdan, *Relaţiile Ţării Româneşti cu Braşovul şi cu Ţara Ungurească*, Bucureşti, 1905, p. 4—73. Vezi şi Radu Manolescu, *Schimbul de mărfuri dintre Ţara Românească şi Braşov*, în „Studii şi materiale de istorie medie", vol. II, 1957, p. 156.
66. V. Costăchel, *Relaţiile dintre Moldova şi Rusia în timpul lui Ştefan cel Mare (Studii cu privire la Ştefan cel Mare)*, Bucureşti, 1958, p. 174—175.
67. B. P. Hasdeu, în „Arhiva istorică", tom I, partea I, Bucureşti, 1865, p. 130—131 şi N. Iorga, *Istoria comerţului*... p. 82.
68. I. Bogdan, *op. cit.*, p. 39.
69. N. Iorga, *Studii şi documente*, XXIII, p. 291—292.
70. Şt. Pascu, *op. cit.*, p. 155.
71. Şt. Meteş, *Relaţiile comerciale ale Ţării Româneşti cu Ardealul*, Sighişoara, 1921, p. 64.
72. Şt. Pascu, *op. cit.*, p. 150; Corina Nicolescu şi Florentina Jipescu, *Date cu privire la istoria costumului în Moldova*, în SCIA, nr. 3—4, 1956, p. 59—61, 69; S. Goldenberg, *op. cit.*, p. 137—138.
73. Ana Maria Musicescu, *Date noi cu privire la epitrahilul lui Alexandru cel Bun*, în SCIA, 1958.
74. Corina Nicolescu, *Date cu privire la istoria costumului în Moldova*, în SCIA,, nr. 1—2, 1957, fig. 4.
75. I. Bogdan, *op. cit.*, p. 5, nota 6.
76. Van Beveren, *Costume du Moyen-Âge*, vol. II, Bruxelles, 1847, p. 10.
77. Al. Elian, *Moldova şi Bizanţul în secolul XV. Cultura moldovenească în timpul lui Ştefan cel Mare. Culegere de studii*, Bucureşti, 1964, p. 109—149.
78. N. Iorga, *Istoria comerţului*..., vol. I, p. 84.
79. N. Iorga, *Portretele doamnelor române*, fig. 3 şi Paul Lacroix, *L'armée*, Paris, 1887, p. 37, fig. 25.
80. Const. I. Karadja, *Delegaţii din ţara noastră la conciliul din Constanţa (Baden) în anul 1415*, în „Analele Academiei; Memoriile secţiunii istorice", seria III, tom VII, Bucureşti, 1927, p. 59—63.

81. Evenimentul a fost celebrat multă vreme după petrecerea lui, în zugrăveala de biserici din țară păstrîndu-se vechiul tipic din epoca lui Alexandru cel Bun, așa cum dovedesc și fresca de mai tîrziu de la Voroneț și cea de la Bistrița.
82. N. Iorga, *O mărturie din 1404 a celor mai vechi moldoveni*, în „Memoriile Secțiunii istorice", seria III, tom VI, București, 1926, p. 2(70), și *Cea mai veche ctitorie de nemeși români din Ardeal (1408—1409)*, în „Memoriile secțiunii istorice", seria III, tom VI, memoriul 7.
83. Șt. Pascu, *Relațiile economice dintre Moldova și Transilvania în timpul lui Ștefan cel Mare*, București, 1956 și Radu Manolescu, *op. cit.*, p. 157.
84. Șt. Meteș, *op. cit.*, p. 103—105.
85. V. Vătășianu, *Istoria artei feudale în țările române*, vol. I, București, 1959, p. 325, 327.
86. N. Nicouline, *Détails des tableaux au musée de l' Ermitage. La peinture d'Europe occidentale de XVe—XVe siècle*, Leningrad, 1962, pl. 65.
87. Hurmuzaki, *op. cit.*, p. 311, doc. CCLXXV.
88. În 1460 se citează patruzeci de fote alături de un atlaz, de jder, brîie, paftale și „haine de jupîneasă".
89. Pentru apropierea ce s-a făcut între pălăriile sită și portul popular din Tîrnave a se vedea Corina Nicolescu și Florentina Jipescu, în SCIA, nr. 3—4, 1957, p. 127—129; N. Iorga, *Acte și fragmente cu privire la istoria românilor*, vol. I, p. 38.
90. Sub denumirea de „pălării de soare" ele apar în listele de mărfuri polone, intrate în Moldova pe la mijlocul veacului al XV-lea.
91. Alex. Odobescu, *Cîteva ore la Snagov, Opere*, vol. II, p. 49.
92. G. M. Cantacuzino, *Izvoare și popasuri*, București, 1934, p. 98—99.
93. N. Iorga, *Despre portul de cavaleri...* caiet 7, p. 7.
94. În altă accepție a cuvîntului desemnînd pălării femeiești, deosebite ca formă, termenul de *mitră* va circula și în Franța în vremea lui Ludovic al XI-lea (1461—1483).
95. D. Talbot Rice, *Art byzantin*, Elsevier, Paris-Bruxelles, 1959, pl. 65.
96. Sorin Ulea, *Gavril ieromonahul, autorul frescelor de la Bălinești (Introducere în studiul picturii moldovenești din epoca lui Ștefan cel Mare)*, București, 1964, p. 419—461, fig. 11, 12, 17.
97. N. Iorga, în „Revista istorică", ianuarie-martie, 1928, p. 81 și urm.

98. A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, vol. IV, Bucureşti, 1927, p. 230, nota 85.
99. Cornel Irimie, *Portul popular din Ţara Oltului, zona Făgăraş*, Bucureşti, 1956, fig. 35, 48.
100. N. Iorga, *Portretele doamnelor...*, fig. 11.
101. B. Filow, *L'ancien art bulgare*, Berna, 1919, pl. LVI şi Ana Maria Musicescu, *Le portrait de fondateur dans le Sud-Est européen*, în „Revue des études Sud-Est européennes", tom VII, nr. 2, 1969, p. 299.
102. Hurmuzaki, *op. cit.*, vol. II, p. 293, doc. CCLXII.
103. V. Vătăşianu, *op. cit.*, p. 847 şi notele 6 şi 7.
104. E de remarcat că gravura din 1533 reprezentînd „Armata creştină de munteni şi transilvăneni a lui Iancu de Hunedoara, îndreptîndu-se spre Varna, în anul 1444" din cartea lui Barletius, *De vita Giorgi Castrioti* închipuie pe ostaşii care luptaseră cu o sută de ani mai înainte, purtînd pe cap căciuli de postav cu calota conică, ascuţită.
105. Antonius Verancius, *De situ Transylvaniae, Moldaviae et Transalpinae*, în „Tezaur de monumente istorice", tom III, Bucureşti, 1864, p. 181.
106. Şt. Olteanu, *Meşteşugurile din Moldova în sec. XVII*, în „Studii şi materiale de istorie medie", vol. III, 1959, p. 150.
107. Focşeneanu şi Diaconu, *Bazele puterii militare. Studii cu privire la Ştefan cel Mare*, Bucureşti, 1958, p. 123—124.
108. Andrei Veress, *op. cit., vol.* I, p. 278—284.
109. Hurmuzaki, *op. cit.*, vol. XV, p. 436, doc. 926.
110. P. P. Panaitescu. *O stampă reprezentînd o solie a lui Alexandru Lăpuşneanu*, în „Buletinul comisiei monumentelor istorice", XVII (1924), p. 76—77, fasc. 40.
111. C. I. Karadja, *Cîteva costume româneşti din vechime, în „Arhivele Olteniei"*, III, nr. 11, p. 3—4.
112. *Le navigationi et viaggi fatti nella Turchia di Niccolo de Nicolai del Delfinato*, Veneţia, MDLXXX.
113. Hurmuzaki, *op. cit.*, vol. I, supliment I, p. 32, doc. LXIII.
114. Hurmuzaki, *idem*, vol. XII, p. 758, doc. MCXXIII, vol. XV, partea I, p. 758, doc. MCCCCXXXII şi MCCCCXXIII. De asemenea, „Analele Academiei", XX, p. 491.
115. Papiu Ilarian, *op. cit.*, tom I, p. 250 şi N. Iorga, *Acte şi fragmente cu privire la istoria...* p. 179 şi Ion Grămadă, *Hanul La*

Cerbul de Aur, în „Buletinul comisiei monumentelor istorice", III, nr. 4, 1910, p. 191, fasc. 12.
116. Cabinetul de stampe al Academiei.
117. Hurmuzaki, *op. cit.*, XII, p. 265, doc. CCCLXXXIV și vol. XV, p. 737, doc. MCCCLXXVI.
118. Miron Costin, *op. cit.*, p. 53—54.
119. Andrei Veress, *op. cit.*, vol. VI, p. 131.
120. Andrei Veress, *op. cit.*, vol. I, p. 282.
121. N. Iorga, *idem*, p. 37.
122. Olga Sronkova, *Die Mode von der Renaissance bis zum Rokoko*, în „Artia", Praga, și „Arhiva istorică a României", an I, nr. 8, 1864, p. 63—64.
123. P. P. Panaitescu, *Călători poloni*, p. 75, 117, 132.
124. Nu credem să ne înșelăm cînd scriem că aceasta este scumpa scufie căreia oamenii vremii i-au spus *tichie de mărgăritar*, amintirea ei rămînînd sub acest nume nu numai în zicala dar și în poezia populară: *„Ieși fetiță la portiță / Că te așteaptă Alion / Alion fecior de domn / Cu tichie de frenghie / Cu pană de ciocîrlie"*.
125. După cîte știm este unul din primele documente în care apare semnalată această căciulă cu moțul răsfrînt, împodobită cu egretă și panaș cînd era purtată de domn, care va face epocă la noi vreme de peste două sute de ani.
126. Jenö Nagy *Portul popular maghiar din Transcău*, București, 1959,p. 27—28.
127. G. I. Ionescu-Gion, *Din istoria și comerțul Brașovului*, în „Revista pentru istorie, arheologie și filologie", 1893, p. 326 și urm., și Hurmuzaki, *op. cit.*, vol. II, p. 649—652, doc. CCCCXLIV.
128. I. Bogdan, *op. cit.*, p. 305, doc. CCXLIX și Gr. Tocilescu, *534 documente istorice slavo-române, privitoare la legăturile cu Ardealul (1346—1603)*, București, 1913.
129. Hurmuzaki, *op. cit.*, vol. XV, p. 212, 225—226 și vol. II, p. 303, doc. CCXXII.
130. „Mi se pare neîndoios că Neagoe în faimosul portret din biserica episcopală de la Argeș poartă perucă", scria G. Oprescu în „Viața românească", martie 1938, p. 131.
131. G. Millet, *Broderies religieuses*, Paris, 1947, p. 32 și Ana Maria Musicescu, O *broderie necunoscută din vremea lui Neagoe Basarab*, în SCIA, nr. 2 (1958) și *Broderia medievală*, București, 1969.
132. În ceea ce privește această piesă vestimentară din garderoba voievodului avem rezerve serioase de făcut. Credem anume că este vorba aici, nu

de o mantie obişnuită, ci de o pereche de aripi de vultur, de modă orientală, aşa cum în bătălii purtau războinicii de frunte ai acestui timp.

133. Existenţa unor asemenea plăci ovale de cornalin, modestă găteală femeiască, o semnalează Al. Odobescu şi în sicriul sf. Filofteia din biserica de la Curtea de Argeş, ca dar al unei jupînese făcut sfintei.

134. O singură imagine de acest fel ni se păstrează, a cărei autenticitate, din păcate, nu poate fi probată documentar, deşi credem că a fost inspirată dintr-un original contemporan rămas necunoscut pînă astăzi. Este vorba despre o litografie a lui Papazoglu în care Radu Paisie ne este înfăţişat purtînd pe cap o pălărie îmblănită, din acelea din care purtau şi ostaşii lui Petru Rareş şi boierii Moldovei de mai tîrziu.

135. Nic. Densuşeanu, *Documente Hurmuzaki,* vol. II, partea a III-a, Bucureşti, 1892, p. 649—653, doc. CCCCXLIV.

136. Fr. Kafka, *op. cit.*, p. 107.

137. Credem că prezenţa acestor berbeci de aur în cămara lui Rareş, la 1538, chiar dacă nu ar ridica chestiunea apartenenţei voievodului la vestitul ordin „Lîna de aur“, n-ar putea fi străină de vreo modă vestimentară ce va fi existat la acea vremea în apus, modă lansată poate de Carol al V-lea, care poza şi pentru efigii şi pentru tablouri lui Amberger, Varend, Van Orley şi altora, purtînd la gît un berbec de aur, spînzurat de un colier bătut cu pietre scumpe, în calitatea lui de patron şi protector al amintitului ordin. Pentru apartenenţa de mai tîrziu a lui Radu Mihnea şi Nicolae Pătraşcu la ordinul cavaleresc apusean din Moravia, „Christiana Militia“, v. D. Ciudea, *Theatrum Europaeum,* în „Studii, revistă de istorie“, tom 22 (1969), nr. 6, p. 1166. Vezi şi Şt. Pascu, *Meşteşugurile din Transilvania pînă în sec*... p. 209.

138. G. Oprescu, în „Viaţa românească“, martie, 1938, p. 131.

139. Andrei Veress, *op. cit.,* vol. I, p. 278—284 şi Hurmuzaki, *op. cit.,* vol. VIII, p. 84.

140. Hurmuzaki, *op. cit.*, vol. XV, p. 490, doc. 912 şi altele.

141. Şt. Pascu, *op. cit.*, p. 143.

142. Muzeul de Artă al Republicii.

143. P. P. Panaitescu, *Tezaurul domnesc*..., p. 63 şi Hurmuzaki, *op. cit.,* vol. XV, p. 574—575.

144. N. Iorga, *Note polone*, p. 9 şi P. P. Panaitescu, *Fundaţii religioase româneşti în Galiţia,* în „Buletinul comisiei monumentelor isto-

rice", XII (1929), fasc. 59. Vezi şi N. Iorga, *Istoria românilor prin călători,* vol. I, p. 174

145. Hurmuzaki, *op. cit.,* supliment II, vol. I, doc. CXXI—CXXV.
146. Andrei Veress, *op. cit.,* vol. II, p. 77—83, doc. 72; N. Iorga, *Viața femeilor din trecutul românesc,* Vălenii de Munte, 1910, p. 41—42 şi Al. Bărcăcilă, *Însemnări din Țara Hațegului,* în „Arhivele Olteniei", 1923, p. 278—279.
147. Numai astfel pot fi interpretate „les bonets et robes de peaux fourrées de mêmes" de care pomeneşte seniorul, în jurnalul său.
148. Hurmuzaki, *op. cit.,* vol. III, p. 108, 122, doc. CXIV şi CVII.
149. N. Iorga, *Istoria românilor în chipuri și icoane,* p. 57—59.
150. Hurmuzaki, *op. cit.,* vol. VI, p. 705—707, doc. CLXVI; N. Iorga, *Foaia de zestre...*; M. Beza, *Urme româneşti...* p. 122, 126, 127, 128.
151. S. Goldenberg, *op. cit.,* p. 285.
152. Niccolo di Nicolai, *Le navigationi et viaggi nella Turchia... autore viste et osservate. Novamente tradotto di Francese in volgare... da Francesco Flori da Lilla, in Anverso,* 1576, p. 125—126.
153. Hurmuzaki, *op. cit.,* vol. XI, p. 395 şi urm., doc. DXXXVI.
154. N. Iorga, *Istoria românilor în chipuri...* p. 56.
155. Ştefan Pascu, *Meşteşugurile din Transilvania...* p. 118.
156. N. Iorga, *Foaia de zestre...* p. 7.
157. B. P. Haşdeu, *Cuvinte din bătrîni,* tomul I, p. 215.
158. Ştefan Pascu, *Petru Cercel* ... p. 176.
159. Hurmuzaki, *op. cit.,* supl. vol. I, p. 46 şi urm.
160. Hurmuzaki, *op. cit.,* vol. III, p. 440.
161. „Arhiva istorică a României", an I (1864), nr. 6, p. 45.
162. Hurmuzaki, *op. cit.,* vol. IV, partea a II-a, p. 127—128, doc. LVII.
163. Hurmuzaki, *op. cit.,* vol. III, p. 452, doc. XVII.
164. Al. Ciorănescu, *Nou despre Petru Cercel,* în „Revista istorică", XXI (1935), nr. 7—9.
165. Şt. Pascu, *Petru Cercel și Țara Românească la sfîrșitul sec. XVI,* Cluj, 1944, p. 180 şi I. Lehr, *Comerțul Țării Româneşti şi Moldovei în sec. XVI—XVII,* în „Studii şi materiale de istorie medie", vol. IV, 1960, p. 233, 272—273.
166. N. Iorga, *Studii și documente,* vol. XXIII, Bucureşti, 1913, p. 437, nr. CCCLXIX.

167. Al. Papiu Ilarian, *op. cit.*, p. 7, 10.
168. Miron Costin, *Opere*, p. 53—54.
169. Hurmuzaki, *op. cit.*, vol. VIII, p. 203.
170. D. Xenopol, *Istoria românilor*... vol. V, p. 209.
171. Al. Alexianu, *Necunoscuta de la Curtea din Praga*, în „Magazin Istoric“, nr. 3, 1967.
172. Andrei Veress, *op. cit.*, vol. VII, p. 195—199.
173. G. Oprescu, *idem*, p. 130.
174. Andrei Veress, *op. cit.*, vol. VII, p. 195—199.
175. Această dulamă de Damasc, pe talie, cu mînecile retezate oblic mai sus de cot, era la modă într-o variantă mai scurtă în costumația bărbaților ca și a femeilor din țările de sub dominația turcească, încă din vremea călătoriei lui Niccolo de Nicolai.
176. S. Goldenberg, *op. cit.*, p. 145, 257, 258, 268.
177. Fr. Kafka, *op. cit.*, p. 108—110.
178. Șt. Olteanu, *Meșteșugurile din București în sec. XVI—XVII*, în „Studii revista de istorie“, 1959, nr. 5, p. 84—85.
179. Dionisie Fotino, *Istoria generală a Daciei*, București, 1859, tom. III, p. 208—209, 212, 385, 436.
180. Hurmuzaki, *op. cit.*, supliment I, vol. I, p. 140, doc. CCXVII; N. Iorga, *Călători, ambasadori și misionari*..., în „Buletinul societății de geografie“, 1898, p. 13 și *Istoria românilor prin călători*, p. 267—270 și *Istoria armatei române*, vol. VII, Vălenii de Munte, 1919, p. 95, 97, 98, 99.
181. C. C. Giurescu, *Le voyage de Niccolo Barsi en Moldavie*, Paris-București, 1925.
182. Barbu Slătineanu, *Ceramica feudală românească*, pl. 125, p. 119; Andrei Veress, *op. cit.*, vol. X, p. 99.
183. Ea reprezintă după cum dovedește inscripția germană, care o însoțește, nu dorobanți și călăreți români ci husari și haiduci unguri din veacul al XVI-lea (o copie la Muzeul Militar Central).
184. Hurmuzaki, *op. cit.*, vol. XV, p. 1131 și L. Lehr, *op. cit.*, p. 253, 254, 259, nota 6.
185. Emilia Cioran, *Călătoria patriarhului Macarie de Antiohia în țările române (1653—1656)*, București, 1900, p. 48.
186. Andrei Veress, *op. cit.*, vol. X, p. 345 și urm.
187. Andrei Veress, *op. cit.*, vol. VII, p. 195—199, doc. 173.
188. Hurmuzaki, *op. cit.*, vol. IX, partea I, p. 165, doc. CCXXII; C. Karadja, *Un ambasador sue-*

dez la curtea lui Const. Șerban, în „Revista istorică“, an VI (1920), nr. 10—12, p. 207 și N. Iorga, *Istoria românilor prin călători,* vol. I, p. 370—371.

189. C. Karadja, *Cîteva costume românești din vechime,* p. 5—6; Abraham Bruyn, *Diversarum Gentium armatura equestris,* Amsterdam 1606, pl. 64; Al. Papiu Ilarian, *op. cit.,* tom. II, p. 32.

190. Sever Zotta, *Pușca hatmanului Sandu Buhuș,* în „Revista istorică“, XII (1926), nr. 4—6, p. 103—104 și *Lămuriri despre comunicarea „Pușca hatmanului Buhuș“,* în „Revista istorică“, XIII (1927), nr. 1—3, p. 53—54.

191. G. Bezviconi, *Călători ruși în Moldova și Muntenia,* București, 1947, p. 84.

192. Șt. Meteș, *op. cit.,* p. 194.

193. Hurmuzaki, *op. cit.,* supliment II, vol. I, p. 326, nota 1.

194. P. P. Panaitescu, *Călători poloni...* p. 54—55.

195. L. Lehr, *op. cit.,* p. 233—241.

196. Pentru plocoanele trimise de doamna Elena a lui Matei Basarab în 1647 și de către doamna Ecaterina Cercheza a lui Vasile Lupu, vezi Andrei Veress, *op. cit.,* vol. X, p. 197, 207.

197. Nu pot fi străine aceste năfrămi pe care le țin în mînă și Lăpușneanu și Petre Cercel și Mihai Viteazul și Radu Șerban în zugrăveala ctitoriilor lor de la Căluiu și la biserica Domnească din Tîrgoviște (vezi N Iorga, *Portretele domnilor români,* pl. 71, 83) de năfrămile grele intrate în tradiția țării cu care, pe la 1762, „Condica de ceremonii a logofătului Gheorgachi“ ne informează că se obișnuia în ziua Învierii să se lege crucea (M. Kogălniceanu, *Cronicile României,* vol. III, 1874, București, p. 320).

198. Șt. Olteanu, *op. cit.,* și *Meșteșugurile din Moldova în sec. XVII,* în „Studii și materiale de istorie medie“, vol. III, 1959, p. 150

199. Ipoteza enunțată recent de un cercetător, după care *baibaracul* ar fi vechea haină militară ce ținea locul cuirasei în oștile moldovenești ale lui Petru Rareș, haină cusută, matlasată ca o plapumă și umplută cu cîlți, după descrierea pe care ne-o dă Verancius, nu se poate susține deocamdată, nesprijinindu-se pe nimic.

200. Eugen Barbul, *Costume românești din veacul al XVII-lea,* Cluj, 1935; Szendrei Ianoș, *A Magyar Viselet Törtéeneti Fejlődése,* Budapesta, 1905.

201. Al. Papiu Ilarian, *op. cit.*, tom III, p. 214, 215.
202. Hurmuzaki, *op. cit.*, supl. vol. I, p. 474—475, doc. CCLV.
203. P. P. Panaitescu, *Influența polonă în opera și personalitatea cronicarilor...*, p. 8—20.
204. Hurmuzaki, *op. cit.*, vol. IV, partea a II-a, p. 287, 289, doc. CCLXXVII și CCLXXXI.
205. Andrei Veress, *op. cit.*, vol. VII, p. 399, doc. 264.
206. *Documente privind istoria României. Veacul al XVII-lea*, vol. VI (1621—1625), București, 1954, p. 63.
207. Hurmuzaki, *op. cit.*, supl. I, vol. I, p. 179, doc. CCLXXIII.
208. Andrei Veress, *op. cit.*, vol. IX, p. 286—288, doc. 288 și Hurmuzaki, *op. cit.*, vol. VIII, p. 415—417, 535.
209. Hurmuzaki, *op. cit.*, vol. IV, partea I, p. 433, doc. CCCLXVIII și Andrei Veress, op. cit., vol. IX, p. 176 și urm.
210. P. P. Panaitescu, *Călători poloni...*, p. 15.
211. Maria Karsterska, *Les trésors des Movila en Pologne*, în „Datina românească", Vălenii de Munte, 1936.
212. Șt. Olteanu, *op. cit.*, p. 82.
213. Gh. Ghibănescu, *Surete și Izvoade*, (Fireștii-Vaslui), Iași, 1926, p. 76 și Bezviconi, *Contribuții la istoria relațiilor româno-ruse*, București, 1962, p. 79—84.
214. Andrei Veress, *op. cit.*, vol. X, p. 215. Pentru bogăția postavurilor de aur din care erau lucrate hainele boierilor lui Vasile Lupu voievod a se vedea și costumația celor doi jupîni, ctitori la Vlasiu și Bașcovo, Gheorghe slugerul și Constantin postelnicul. (Al. Alexianu, *Doi români, ctitori în Bulgaria și în Pind*, în „Biserica Ortodoxă română", anul LXXXIII, nr. 7—8, iulie—august, 1965).
215. Hurmuzaki, *op. cit.*, vol. V, partea a II-a, p. 6—7, doc. IX.
216. Hurmuzaki, *op. cit.*, vol. IV, partea a II-a, p. 505.
217. Ion Bianu și N. Hodoș, *Bibliografie românească veche*, tom I (1508—1716), București, 1903, p. 142.
218. „Arhiva istorică a României", anul I (1865), p. 12.
219. Andrei Veress, *op. cit.*, vol. X, p. 157, doc. 91.

220. C. Karadja, *Notiţă despre unele miniaturi înfăţişînd pe Matei Basarab şi pe doamna Elena,* în „Buletinul comisiei monumentelor istorice", 1926, p. 55—56.
221. Andrei Veress, *op. cit,.* vol. VI, p. 147, doc. 139.
222. Andrei Veress, *op. cit.,* vol. X, p. 95—99.
223. Andrei Veress, *op. cit.,* vol. X, p. 7.
224. Andrei Veress, *op. cit.,* vol. XI, p. 62, doc. 52.
225. C. Karadja, *Cîteva costume...* şi *Un ambasador suedez...* şi *Notele lui Ralamb despre Muntenia (1657),* în „Revista istorică", V (1929), nr. 10—12, p. 346—348.
226. M. de Feriol, *Recueil de cent estampes mis en jour en 1709 et 1713 par les soins de...* Paris, 1714.
227. Cornelia Pilat, *Tradiţie şi inovaţie în arta Ţării Româneşti din a doua jumătate a sec. al XVII-lea,* în SCIA, nr. 2, 1958, fig. 3.
228. Hurmuzaki, *op. cit.,* supl. II, vol. III, p. 78, doc. XLVII, p. 79, doc. XLVIII.
229. Andrei Veress, *op. cit.,* vol. X, p. 345, 348—357.
230. *Călătoriile Patriarhului Macarie,* în „Arhiva istorică a României", I, 1865, p. 67.
231. Al. Papiu Ilarian, *op. cit.,* p. 87—99.
232. H. Tiktin, *O foaie de zestre din 1669,* în „Revista pentru istorie, arheologie şi filologie", 1883, p. 337—344.
233. P.P. Panaitescu, în „Revista istorică", ianuarie, 1917, p. 19.
234. B. P. Hasdeu, în „Arhiva istorică a României", I (1865), p. 66.
235. Olga Sronkova, *op. cit.,* p. 121—123.
236. Rudolf Gessauer, *Teracote Sucevene,* Vălenii de Munte, 1938, p. 20, fig. 33 şi N. Constantinescu, *Precizări în legătură cu data construirii mînăstirii armeneşti Zamca-Suceava,* în SCIA, nr. 2 (1961), p. 368, 372, fig. 7.
237. Emil Vîrtosu, *Din sigilografia Moldovei şi a Ţării Româneşti,* Bucureşti, 1956, p. 518.
238. Teodora Voinescu, *Note asupra curţii şi bisericii din Băjeşti,* în SCIA, anul IV (1957), nr. 1—2, p. 99—100 şi Rada Teodoru, *Curţi întărite tîrzii,* în SCIA, anul X (1963), nr. 2, p. 336.
239. Andrei Veress, *op cit.,* vol. XI, p. 29.
240. C. Turcu, *Catastiful de datorii al unei dugheni din Iaşi la 1679,* în „Studii şi cercetări ştiinţifice", nr. 3—4, Iaşi, 1955. Şt. Olteanu, *Meşteşugurile din Moldova în secolul al XVII-lea,*

în „Studii şi materiale de istorie medie", vol. III, 1959, p. 144, 149 şi 150.
241. Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, vol. XXII, Iaşi, 1929.
242. N. Iorga, *Istoria românilor prin călători*, vol. II, p. 70.
243. Mustafa Mehmed, *Cronica lui Mehmed Rașid*, în „Studii", 4 (1961), p. 925.
244. N. Iorga, *Istoria românilor în chipuri și icoane*, Craiova, p. 57.
245. I. B. Bobescu, *Curtea domnească Garda domnească (sub domnii fanarioţi)*, în „Revista pentru istorie, arheologie şi filologie", X, ianuarie—martie 1909, p. 55.
246. N. Iorga, *Studii și documente*, vol. V, partea I, p. 13.
247. Hurmuzaki, *op. cit.*, vol. IV, partea a II-a, p. 287 doc. CCLXXVII.
248. N. A. Constantinescu, *Dicţionar onomastic*, Bucureşti, 1963, precum şi Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade* (Vaslui), Iaşi, 1926, p. 101.
249. „Arhiva istorică a României", anul I, nr. 8, p. 62.
250. Hurmuzaki, *op. cit.*, vol. IX, partea a II-a (1751—1796), p. 6—48, doc. X, XI, XII şi urm., vol. IX, partea I, p. 548, doc. DCCII.
251. Că, într-adevăr, o vagă şi efemeră înrîurire nemţească va fi existat în costumaţia cîtorva dintre boierii lui Constantin Brîncoveanu, o dovedeşte faptul că pribegii care năzuiseră spre imperiu, după moartea voievodului Şerban, în frunte cu aga Const. Bălăceanu, îşi însuşiseră portul militar de dincolo de munţi.
252. P. P. Panaitescu, *Dimitrie Cantemir, Viaţa și opera*, Bucureşti, 1958, p. 138.

TABLA DE MATERII

Biblioteca de artă

452

Arte și civilizații

mode
și veșminte
din trecut

Cartea de față înfățișează evoluția îmbrăcămintei noastre de-a lungul a cinci veacuri, de la 1350 până la anul 1850. Prin paginile ei defilează voievozi în hlamide de purpură, boieri în mândre șube de postav și pălării îmblănite, jupânese cu năframe de fir și harbotă, beizadele cu peruci pudrate, coconițe cu giuvaeruri și deochiate sulimanuri. Lefegii, negustători, țărani și mari feudali, ciohodari, eteriști și palicari, oameni, slujbe, ranguri, sărăcie și eleganță, secole de austeritate, de decădere, de aservire sau de eliberare oglindesc toate, într-o haină trecătoare, într-o modă vremelnică, istoria unui popor, a unei țări.

MODE ȘI VEȘMINTE DIN TRECUT, rodul unor cercetări laborioase, reușește să surprindă ceea ce este efemer și etern totodată, nu atât în fluctuația hainelor, cât mai ales în destinul culturii materiale a poporului nostru.

Cartea de față nu este numai o fereastră spre trecut. Ea deschide perspective și taie făgașuri pentru cei care se vor apleca în viitor peste faptele și lucrurile vremilor de odinioară.